

619307

WESZPRÉMI ISTVÁN

MAGYARORSZÁG ÉS ERDÉLY
ORVOSAINAK
RÖVID ÉLETRAJZA

MÁSODIK SZÁZ

Első rész

Fordította

KÖVÁRI ALADÁR

**MTA
KIK**

B u d a p e s t , 1 9 6 2

S=61.3

239254

A MÁSODIK KÖTET GONDVISELŐ SZERKESZTŐJE: VÉRTESSY SÁNDOR ÉS LOVASS PÁL. A FORDÍTOTT SZÖVEG HŰSÉGÉT PALLA ÁKOS ÉS DR. SCHULTHEISZ EMIL ELLENŐRIZTE. BORONKAI IVÁN A LATIN SZÖVEG GONDOZÁSÁT VÉGEZTE.

AZ IGÉNYES NYOMDAI MUNKÁLATOKAT RÓZSA ISTVÁN ÉS DÖMÉNY LAJOS IRÁNYÍTÁSÁVAL VÉGEZTÉK. AZ EREDETIHEZ HŰ KÖTÉS ÉS BORÍTÓ PAP KLÁRA GRAFIKUSMŰVÉSZ TERVEI SZERINT KÉSZÜLT.

A SZEDÉSHEZ A MISZTÓTFALUSI KIS MIKLÓSRÓL ELNEVEZETT BETŰCSALÁDOT HASZNÁLTUK FEL. A SZEDÉST, NYOMÁST ÉS KÖTÉST A FRANKLIN NYOMDA VÉGEZTE, VÉRTESSY FERENC IGAZGATÓ VEZETÉSÉVEL, BABSCH KÁROLY, STÉLIK KÁROLY, ÁGOSTON ÁRPÁD FŐMŰVEZETŐK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL.

A KÖTET TERJEDELME 23,75 (A/5) IV, PÉLDÁNYSZÁM 900 db, AMELYBŐL 250 PÉLDÁNYT FELBŐRBE KÖTÖTTÜNK ÉS SZÁMOZTUNK.

FRANKLIN NYOMDA
BUDAPEST, VIII., SZENTKIRÁLYI U. 28

R
1977

R
2018

M. TUD. AKADEMIA KÖNYVTÁRA

Könyvtár 397

3

SVCCINCTA
MEDICORVM
HVNGARIAE
ET
TRANSILVANIAE
BIOGRAPHIA

CENTVRIA ALTERA.

PARS PRIOR.

EXCERPTA
EX ADVERSARIIS
STEPHANUS WESZPRÉMI,
MED. DOCTORIS,
LIB. REGIAEQVE CIUITATIS DEBRETZEN
PHYSICI ORDINARII.

*Exoriare aliquis nostris ossibus ultor.
Dido VIRGIL Aeneid. Lib. IV.*

WIENNAE,
TYPIS IO. THO. NOBILIS DE TRATNERN,
CAES. REG. TYPOGR. ET BIBLIOPOLAE

1778

MAGYARORSZÁG
ÉS
ERDÉLY
ORVOSAINAK
RÖVID
ÉLETRAJZA

MÁSODIK SZÁZ

Első rész

WESZPRÉMI ISTVÁN
ORVOSDOKTORNAK

DEBRECEN SZABAD KIRÁLYI VÁROS RENDES FIZIKUSÁNAK
JEGYZETEI ALAPJÁN

Keljen majd ki siromból egy boszút állani kész lény!

Dido Verg. Aen. IV. 625.

BÉCSBEN
NEMES TRATTNER JÁNOS TAMÁS
CS. ÉS KIR. NYOMDÁSZ ÉS KÖNYVÁRUS NYOMDÁJÁBAN
1778

ILLVSTRISSIMO VIRO

D. ANTONIO

LIB. BAR. DE STÖRCK

AVGVSTISSIM. ROM. IMPERATOR. ET
 IMPERATRIC. A CONSILIIIS, ARCHIA-
 TRORVM COMITI, INCL. FACVLT. ME-
 DIC. VINDOBON. PRAESIDI. ET DIRE-
 CTORI PERPETVO, PER VNIVERSAS DI-
 TIONIS AVSTRIACAE PROVINCIAS PRO-
 TO-MEDICO, NOSOCOM. PAZMANIANI
 PHYSICO, SOCIETAT. FLORENT. ACA-
 DEM. SCIENT. SIEN. ACADEM. PRIN-
 CIP. HASS. INSTIT. BONON. ET ACA-
 DEM S. R. IMP. NATVR. CVRIO-
 SOR. &c. MEMBRO.

En, Illustrissime Liber Baro,

Fautor singulari honoris cultu pro-

sequende, Medicorum Hungariae

) (2

et

MÉLTÓSÁGOS

STÖRCK ANTAL

BÁRÓ ÚRNAK

A FELSÉGES RÓMAI CSÁSZÁR ÉS CSÁSZÁRNÉ
TANÁCSOSÁNAK,
AZ UDVARI ORVOSOK GRÓFJÁNAK,
A TEKINTETES BÉCSI ORVOSKAR
ELNÖKÉNEK ÉS ÖRÖKÖS IGAZGATÓJÁNAK,
AZ OSZTRÁK FENNHATÓSÁG ALATT ÁLLÓ
TARTOMÁNYOK VEZÉRORVOSÁNAK,
A PÁZMÁNY-KÓRHÁZ ORVOSÁNAK,
A FIRENZEI TÁRSASÁG,
A SIENAI TUDOMÁNYOS AKADÉMIA,
A HESSENI HERCEGI AKADÉMIA,
A BOLOGNAI INTÉZET ÉS
A SZENT RÓMAI CSÁSZÁRSÁG
TERMÉSZETTUDÓS TÁRSASÁGA STB. TAGJÁNAK

Méltóságos báró úr,

páratlan becsülésre

méltó támogatóm,

et Transilvaniae e monumentis et sepulcris suis haud sine labore et industria erutorum et in lucem hanc protractorum chorum integrum in Venerandum conspectum tuum adduco, sisto exanimem; quorum moestissimi manes benignissimum TE

per

íme, a te tisztelendő

színed elé vezetem és állítom

holtuk után Magyarországot

és Erdély orvosainak írott

emlékekből és sírokból kiásott

és napvilágra hozott teljes seregét.

Szomorú szellemük jajgatva

per vniuersas Augustae Domus Au-
striacae Prouincias auctoritate pub-
lica constitutum Proto-medicum
summum, exortum TE ex ossibus
suis vltorem, velut ancile quoddam
coelo delapsum, gemebunda voce
supplices, me interprete, veneran-

) (3

tur,

és esdekelve arra kér mély

tisztelettel rajtam keresztül

Téged, mint a Felséges Osztrák

Ház valamennyi tartománya

föle államilag kirendelt fő-

orvost, mentsd ki kegyesen a

szerencsétlen sorstól feledésbe

tur, orantque, effice, ut infelici

fato pressi ex perpetuis eripiantur

tenebris, et in vitam reuocati e

munifica tua beniuolentia immorta-

litatem nominis apud posteros con-

sequantur. Habebit ita profecto

vniuersa Patria nostra, sed in pri-

mis

került személyüket az örök

sötétségből, hogy szíves jó

akaratoddal életre keltve

halhatatlan névre tehessenek

szert a késő utókor elött.

Így aztán bizonyára lesz mit

köszönnie Neked háls szíved és

*mis Medicorum et tota litteraria
res publica Hungariae, quod gratae
mentis beneficiorumque memoris cul-
tu ac pietate in TE semper depraed-
dicet: quod dum TE facturum fir-
miter confido, me totum studiaque
mea amor et fauori paterno com-*

men-

emlékező kegyelettel nemcsak

egész hazánknak, hanem

elsősorban az egész magyar orvosi

és tudós társadalomnak.

Szilárdul hiszem, hogy

kérelmüket teljesítéd, magamat

pedig és munkámat atyai szere-

mendatissima esse volo. Dab. De-

bretzini ad d. III. Eid. Augusti, An.

MDCCLXXVI.

ILLVSTRISSIMI

NOMINIS TVI

Cultor deuinctissimus,

STEPHANVS WESZPRÉMI,

Med. Doct. et Lib. Reg. Ciuit.

Debretzen. Physic. ordin.

tetedbe és pártfogásodba ajánlom. Debrecenben írtam

1776. augusztus 3-án.

FÉNYES NEVED

hódoló tisztelője,

WESZPRÉMI ISTVÁN

orvosdoktor,

*Debrecen szabad királyi városának
rendes fizikusa.*

SUCCINCTA MEDICORUM
HUNGARIAE ET TRANSILVANIAE
BIOGRAPHIA.

ARTICVLVS I.

ABARIS. Abaridem hunc Seutho patre satum, ab Herodoto Lib. IV. Diodoro Siculo Lib. II. Strabone Lib. VII. Pausania, Suida, Apollonio, Iamblichō, Eusebio, et infinitis aliis antiquioris non minus quam sequioris aevi scriptoribus concelebratum Scytham, Bonfinius Decad. I. Lib. I. edit. Belian. pag. II. *Cxvittinger* in Specim. Histor. Litt. Hung. *Otrokotsius* in Origin. Hung. *Belius* in Prodomo Hung. antiq. Lib. I. Sect. I. P. *Bodius* in Athenis Hungar. in artic. Viris Nationis nostrae eruditis adnumerant; eumque quod *Georgius Matthiae*, Cel. Göttingens. Professor Medic. in *Conspectu Historiae Medicorum* chronologico

MAGYARORSZÁG ÉS ERDÉLY ORVOSAINAK

RÖVID ÉLETRAJZA.

I. CIKK.

ABARIS. A szittyá Abarist, Seuthus fiát, Herodotus negyedik, Diodorus Siculus második, Strabo hetedik könyve, továbbá Pausanias, Suidas, Apollonius, Iamblichus, Eusebius és számtalan régibb és újabbkori író egyhangúlag dicséri, Bonfini meg a Bél kiadásában megjelent I. decas I. könyv 2. lapján, *Czwittinger* [A tudós Magyarország tükörképé]-ben, *Otrokocsi* a [Magyarok eredeté]-ben, Bél [A régi Magyarország előfutára] I. könyvének I. osztatában, *Bod* Péter a Magyar Athénás megfelelő cikkében a mi nemzetünk tudósai közé sorolja. Mivel pedig *Georgius Matthiae*, a nagytudományú göttin-gai orvostanár az [Az orvostörténet időrendi áttekintése]

pag. 4. in Medicorum numerum referat, e re nostra esse duximus velut antiquissimum gentis nostrae Philosophum et Medicum heic loci paucis dumtaxat commemorare verbis. Quanta de aetate illius inter eruditos sit disceptatio, praeter alios id ex *Baylii Dictionar. Historico-critico* licet in Artic. potissimum cognoscere, scilicet aliis eum ad Phalaridis tyranni, aliis Solonis, aut Pythagorae, vel Cyri, aliorumque tempora reiiicientibus: subductis tamen omnibus chronologorum rationibus, vero quam simillimum nobis videtur, saeculum a mundo condito XXXIII. vix superauisse. Dicitur celebratissimum hunc aetatis suae vatem philosophum aureo iaculo ab Apolline, cuius sacris operabatur, donatum, totum circum cursitauisse orbem hominum commodis diuina arte sua consulturus, & dum dira lues pestifera famesque vniuersam fere misere adfligeret terram, ab Hyperboreis Scythis popularibus suis expeditum, Athenas se contulisse ad consulendum, in auertendo malo hoc, Oraculum. In ea regione inter Graecos diu multumque diuersatum, futuros terrae motus et tempestates praedixisse, grandines cohibuisse, procellas compescuisse, pestem fugasse, hominum moribus inuigilasse, Scholiastes Aristophanis, Iamblichus, Porphyrius, Harpocraton, Clemens Alexandrinus, Apollonius, Gregor. Nazianzenus, alii referunt: immo aegros sibi obuios, praemissis pro more incantationibus, teste Platone in Dialogo Charmidis pag. 465. edit. Francof. an. 1602. in fol. consolatum fuisse, eorum

4. lapján orvosnak mondja, célszerűnek tartottam ezen a helyen legalább röviden megemlíteni, mint a mi nemzetségünk legrégebb bölcselőjét és orvosát. Hogy élete idejéről milyen nagy a vita a tudósok közt, azt másokon kívül Bayle [*Történeti és kritikai lexikon*]-jának megfelelő cikkéből lehet leginkább megítélni, ti. egyesek Phalaris tirannus, mások Solon, Pythagoras, Cyrus vagy mások kortársának mondják. Számot vetve mégis valamennyi krónikás adataival, a legvalószínűbbnek azt tartom, hogy aligha élhetett régebben a világ teremtésétől számított XXXIII. századnál. * Azt mondják, hogy korának ez a híres bölcselő jóspapja Apollótól, akinek ő mutatta be az áldozatokat, aranydárdát kapott, s aztán ezzel járta be az egész világot, isteni tudományával az emberek javán munkálkodva. Mikor pedig egy rettenetes vészhozó kórság és éhség sújtotta keservesen szinte az egész földet, honfitársai, a hyperboreus szittyák, Athénbe küldték, hogy tudakolja meg a jósdától, mit kell tenni ez ellen a nyavalya ellen. Sokat forgolódva azon a vidéken a görögök közt, földrengéseket és viharokat jóslt meg, jégesőt akadályozott meg, zivatarokat fékezett meg, döghalált űzött el, s az emberek erkölceit szabályozta Aristophanes magyarázója, Iamblichus, Porphyrius, Harpocraton, Alexandria Kelemen, Apollonius, Nazianzi Gergely és mások szerint. Sőt az utcán eléje kerülő betegeket is, mint az Platon Frankfurtban 1602-ben kiadott folió nagyságú, [*Charmides*] című dialógusának 465. lapján olvasható, bizonyos szokásos ráolvasások után megnyugtatta s lelki-

* A világ teremtése bizánci, illetőleg kijevi és moszkvai papi időszámítás szerint i. e. 5493-ban, vagy későbbi „pontosabb” számítások szerint 5509-ben, XIII. Gergely pápa szerint pedig 5199-ben történt. Az itt említett esemény időpontjának meghatározása tehát igen tág, sőt egész biztosan téves, mert az i. e.-i V-VI. században kellett lejátszódnia.

animos corpusque curauisse: Hinc sane illud factum fuisse suspicamur, dum splendidissimam aedem sacram, Pausania teste Lib. III. Lacedaemone excitaret, illam ideo *Κόρης σωτέρας* virginis Proserpinae salutiferae honoribus consecrauisse. Qui plura de nostro hoc Philosopho et Medico scire desiderat, M. Car. Gottfrid. Zapffium in Dissertat. de Abaride, Lips. an. 1706. in 4. edit. consulat, sed maiori forte cum accuratione breuibus de hoc disseruit Bruckerus in Historia sua Critica Philosoph. German. Tom. I. pag. 212—216. Scripta Abaridis, si quae ab eo profecta umquam exstiterint, ex Suida recenset Fabricius Biblioth. Graec. Volum. IX. pag. 653. *De Scythicis oraculis; de Hebri fluuii nuptiis; de Theogonia; de Expiationibus, S. Lustrationibus de Apollinis aduentu;* quae tamen omnia intercidisae constans est omnium Rei litterariae scriptorum traditio.

ARTICVLVS II.

AITAI (ANDREAS) Celebris hic Daciae Medicus in vico satis frequenti, Közép-Ajta, sedibus Siculicibus adscripto, a quo denominationem sortitus, patre Andrea Szabó, ciue si non gentis splendore nobilissimo, vitae tamen integritate claro, prognatus est anno superioris seculi septuagesimo secundo: quum puerilis illius aetas primis litterarum elementis domi satis imbuta videretur, ad publicos, qui in gymnasio Udvarhelyiensi docebant, praeceptores missus est, inde in Collegium N. Enyediense trans-

leg és testileg gyógyította. Szerintem legalább ezért szentelte azt az általa emeltetett fényes spártai templomot az Életmentő Szűznek, a gyógyító szűz Proserpinának a tiszteletére, mint azt Pausanias írja harmadik könyvében. Aki erről a mi bölcslőnkről és orvosunkról többet kíván tudni, olvassa el M. Car. Gottfrid. Zapffiusnak Lipcsében 1706-ban 4° alakban megjelent értekezését Abarisról, de talán még gondosabban értekezett róla rövid szóval Brucker [A német bölcselet kritikai története] c. műve I. kt.-ének 212—216. lapjain. Abaris iratait, ha ugyan egyáltalán voltak ilyesmije, Suidas alapján Fabricius ismerteti a [Görög Könyvtár] IX. kötetének 653. lapján: *A szittya jóshelyekről, A Marica folyó lakodalmaról, Az istenek születéséről, A kiengesztelésekről vagy tisztítóáldozatokról, Apolló eljöveteléről* címmel. Ezek azonban az irodalomtörténet íróinak következetes hagyománya szerint mind elpusztultak.

II. CIKK.

AITAI ANDRÁS, a híres erdélyi orvos, a székely székekhez tartozó népes faluban, Közép-Ajtán született a múlt század hetvenkettedik évében. Apja, Szabó András nem származása előkelő fényével, hanem élete feddhetetlenségével tűnt ki. Mikor gyerekejét a tudomány otthon vetett alapelemeivel eléggé megtöltötték már, a világi tanárokhoz küldték az udvarhelyi gimnáziumba; innen meg a nagyenyedi kollégiumba vitték. A múzsák ezen ta-

latus, tamdiu hac musarum sede in elegantioribus litteris satis, & ita quidem, ut laudem mereretur, imbutus eruditusque est, quoad anno 1713. qui Enyediensibus Musis, ut notum est, fuit maxime fatalis, in iter se daret academicum: Illustriss. Comitum Josephi & Alexandri Telekiorum adiutus liberalitate, Halam Magdeb. primum se contulit, ea quidem mente, ut medendi arti totum se traderet; eo hic alacriori gradu in optimis litterarum studiis, Medico necessariis, progressus est, quo maiori beneficiorum regionum praesidio munitus fuerat, & dum mox huiati Medicorum ordini suos in arte medica obtulisset profectus, summae in Medicina dignitatis ritu sollemni cepit insignia, biennio elapso inde Berolinum recto commigravit itinere, heic loci in stipendio, quod studiosorum gente Transilvanorum ad Musas Viadrinas ab Annia Via aduentantium usibus destinatum erat, egregie confirmando plurimum desudauerat: anno postero inde in Germaniam denuo excurrit, tandem in Batauiam delatus, Ruyschianae potissimum industriae miracula contemplaturus in operibus artis, quibus fabricam totam corporum animalium reclusam curiosus artifex hic monstrare solebat. Quia vero sciret, quem medica res processum Britannis debeat, in eorum insulam religiosissimam naturae et artis sacrarium penetrandum duxerat, nulliusque non morae illic & in eruditissima Gallia exigendae sibi abunde constare rationem existimauit. Ex oris his peregrinis, per celebriores Germaniae urbes ad

pa-

nyáján addig képezték, mégpedig dicséretes eredménnyel, a széptudományokra, míg az enyedi kollégiumra közismerten gyászos 1713. esztendőben akadémiákra nem indult. Méltóságos Teleki József és Sándor gróf támogatásával Halléba ment először, azzal a szándékkal, hogy teljesen az orvostudományra szenteli magát. Itt addig haladt sebes iramban az orvos számára legszükségesebb és legalkalmasabb tanulmányokban, amíg a bőkezű főúri ösztöndíjból telt. Mikor aztán az itteni orvostestület előtt bemutatta orvostudományi előmenetelét, ünnepélyes szertartás közepett kapta meg az orvostudomány legmagasabb fokának jelvényeit. Aztán két év múlva egyenest Berlinbe vándorolt. Itt sokat fáradt az Enyedről Odera-Frankfurtba vetődő erdélyi diákok részére rendelt ösztöndíj kiérdemlésével. Következő évben újra Németországba ment, majd végre Hollandiába került, főleg azért, hogy saját szemével lássa Ruysch csodás mechanikai gyártmányait azokban a mesterművekben, amelyekkel ez az ügyes művész az állati test egész gépezetét szokta bemutatni. Mivel pedig tudta, hogy a gyógytudomány mit köszönhet az angoloknak, elhatározta, hogy elmegy az ő természettől és tudománytól megáldott szent szigetükre, úgy gondolva, hogy ez és a tudós Franciaország bőven megéri a ráfordított időt. Innét Németország nevezetesebb városain át tért

patrios lares regressus, in aula Illustriss. Comitiss. Iosephi Teleki primum substitit, & mox ad opem medicam ferendam undique rogatus, expectationem, quam in animis ciuium suorum concitauerat, non implevit modo florentibus in annis, sed crescente in dies fama et tota vita ad exactae aetatis terminum usque sustinuit. Anno 1733. sexagenario annis duobus maior in praedio, quod iure dotis possederat, Szász—Nádosino, haud procul a castro Küküllő-vár remoto, vitae et laborum satur placide exspirauit. Matrimonium, quod cum lectissima virgine Susanna, Viri praenobilis Georgii Czegei Vass, senioris, filia iniuerat, felix quidem et concors, sed non nisi unica filia itidem Susanna foecundum fuisse accepimus, et hanc hodieum superstitem Spectatissimo et Nobilissimo Viro, Petro Domokos de Alsó-Csernáton sedis siculicalis Marosiensis Vice-Iudici Regio elocatam probe nouimus.

O P E R A.

Dissert. medica theoretica. *de Medicinae et Doctrinae moralis nexu.* praes. Mich. Alberti, a quo in calce operis prolixè laudatus. Ienae an. 1714. in 4. plag. 7. Magnificis S. R. I. Comitibus, Michaëli, Iosepho, Paullo, & Alexandro Teleki de Szék inscripta. Auctorem Franciscus Páriz Pápai. Medicus, ita Adfatus est:

*Egregium proponis opus, tantoque labore
Dignum, quo Medicis Moralia dogmata sistis,*

Haec

haza, s először méltóságos Teleki József gróf udvarában állapodott meg, de aztán, mivel mindenfelől kérték segítségét, a polgártársai szívében keltett reményt nemcsak ifjabb éveiben elégítette ki, hanem híre növekedtével is egész életében halála napjáig. 1733-ban, 62 éves korában lehelte ki lelkét szép nyugodtan, ajándékba kapott birtokán, a Küküllővártól nem messze fekvő Szásznádoson. Úgy értesültem, hogy nemes idősb Czegei Vass György igen kiváló lányával, Zsuzsannával kötött házassága boldog egyetértésben telt el, de csak egyetlen, szintén Zsuzsanna nevű lánygyerekekkel áldotta meg, aki biztos tudomásom szerint még ma is él, mint tekintetes nemes alsó-csernátonyi Domokos Péter maroszeki helyettes királybíró felesége.

M Ű V E I.

Orvosi elméleti értekezés [*Az orvostudomány és erkölcs-tan viszonyáról*] címmel Alberti Mihály elnöklete alatt, aki aztán a mű végén bő szóval méltatja. Jéna, 1714. 4°, 7 ív, nagyságos széki Teleki Mihály, József, Pál és Sándor szent római birodalmi grófoknak ajánlva. Pápai Páriz Ferenc orvos így szól a szerzőhöz:

Nagyszerű mű ez, a roppant sok munkára de méltó: orvosi erkölcsök tanait foglalja magába.

*Haec non Hippocrates, non Celsus, nec Paracelsus
Hactenus exposuit: cum Praeside, primus haberis,
Veram qui variis medicinam Moribus offers,
Inter utrumque simul quae sit connexio monstras,
Gratulor hinc merito, studio quoque iam bene coepto
Praemia polliceor, summis decorata trophaeis.*

ARTICVLVS III.

ALBRICH (Ioannes) Doctor hic Medicinae, Coronensis Transiluanus est, ibi natus, ibi educatus, eruditusque est: posteaquam apud exteros, Hallenses in primis Friderico Hoffmanno praecipuo duce animum solida eruditione medica rite excoluisset, impetrata summos in arte salutari honores petendi licentia, gradu Doctoris in Medicina Trajecti ad Rhenum condecoratus est. Cumque in medicina facienda curandisque aegrotis scientiam suam, publice satis superque probauisset, peste annis 1718. et 1719. crudelem in modum in Transilvania grassante, ab Excelsi regii Principatus Gubernio Director sanitatis constitutus est, et mox a patriae vrbis ciuibus in senatum quoque adlectus. Demonstratis variis studii et experientiae medicae speciminibus ab Imperiali Nat. Curiosor. Societate ad d. 25. Iun. an. 1740. ordinis sui Collega ficto Chryssippi III. nomine honoris gratia declaratus est, vt ex laudatae eiusdem S. R. I. Academiae Historia a Büchnero concinnata pag. 508. edocti fuimus. Virum hunc Daciae nostrae eruditum an. 1750. vitam cum morte

*Ezt sem Hippocrates, sem Celsus, sem Paracelsus
meg nem írta ez előtt. Te meg Elnököd adsz legelőször
arra való gyógyszerre a bitangösvényre letértnek
s megmutatod, mi viszony van egyuttal e két tudomány közt.
Hálát mondok ezért s megígérem a buzgaloméért a
fő diadaljellel diszesített szép jutalombéért.*

III. CIKK.

ALBRICH János orvosdoktor Brassóból való erdélyi ember, aki ott született, ott nevelkedett és ott járt iskolába. Miután elméjét külföldön, elsősorban a hallei egyetemen, főleg Hoffmann Frigyes irányítása mellett, alaposan kiképezte tisztán az orvosi tudományra, mihelyt megkapta az engedélyt a doktorvizsga letetésére, orvosdoktori fokozatot szerzett Utrechtben. Mikor az Erdélyben kegyetlenül dúló pestis idején 1718/9-ben a nyilvánosság előtt kellőképpen igazolta a gyógyszerkészítésben és a betegkezelésben való tudományát, a magas királyi fejedelemség kormányzója egészségügyi igazgatóvá nevezte ki, nemsokára pedig szülővárosa polgárai is beválasztották a városi tanácsba. Tudásáról és orvosi tapasztalatáról különféle szép bizonyosságokat mutatott be, úgyhogy a [Császári Természettudós Társaság] 1740. június 25-én III. Chrysippus néven rendje tagjává nyilvánította, mint azt az említett [Szentbirodalmi Tudóstársaság]-nak Büchnertől készített története mondja az 508. lapon. [A Császári tudóstársaság] elhalt tagjainak a [Természet- és gyógytudományi

commutauisse Academiae Caesareae sociorum demortuorum Catalogus in Volum. Actor. Physico-Medico. X. exhibitus, testis est.

O P E R A .

- (1.) Diss. inaug. med. *De Haemorrhagiis in genere.* Traject. ad Rhen. an. 1709. in 4.
- (2.) *Observationes de Peste Barcensi, praesertim Coronae Saeuiter an. 1718. et 1719. in Transilvania grassante.* Duplex hic est Tractatus, alter Germanico alter vero Latino conscriptus idiomate: prior hoc insignitus est titulo: *Kurzer Historischer Bericht von der in Cronstadt grassirenden Seuche An. 1718. 1719. Doctore Albrichio notante.* In Fol. plag. 3. Posterior vero: *Historia Medica Pestis Coronensis An. 1718. et 1719.* In fol. plag. 2 1/2 Vtrumque, quod tenemus, MStum Cibino a Cel. Transilvaniae Medico regio, D. Adamo Chenot transmissum ex originali exscriptum est: illud in Annalibus physico-medice Vratislav. Tentam VI. pag. 1816. Illustris Medicus Sam. Köleserius in compendio exhibitum, tecto auctoris Albrichii nomine, suo vero praefixo, communicauit olim cum publico. Mirari non desino, quum maxima hujuscemodi Observationum de Peste, teterrimo illo morbo apud nos frequenti, captarum labore inopia, utilissimum hocce reipublicae medicae in Patria instrumentum,
- di-

Közlemények] X. kötetében közölt névjegyzéke szerint a mi Erdélyünk ezen tudós embere 1750-ben halt meg.

M Ű V E I.

1. Orvosavató értekezés [*A vérzésekről általában*] címmel. Utrecht, 1709. 4°.
2. [*Megfigyelések az erdélyi Barcaságban, kivált Brassóban kegyetlenül dühöngő 1718—1719-es pestisről.*] Ez az értekezés két részből áll, az egyik németül, a másik magyarul szól. Az elsőnek ez a címe: [*Rövid történeti tudóstítás Albrich doktor tollából a Brassóban hatalmasodó 1718—1719-es járványról*]. Folió, 3 ív. A másíknak meg ez a címe: [*Az 1718—1719-es brassói pestis története orvosi szemmel*]. Folió, 2½ ív. Mind a két nálam levő kéziratot a híres Chenot Ádám erdélyi királyi orvos úr írta le az eredetiről és küldte hozzám. Ezt a jeles Köleséri Sámuel orvos kivonatosan közölte már annak idején a maga neve alatt, Albrich szerző nevét elhallgatva, a [*Boroszlói természet- és orvostudományi évkönyvek*] VI. közleményében az 1816. lapon. Nem győzök csodálkozni, hogy bár e nálunk gyakori undok pestis ilyesféle megfigyelései tekintetében igen nagy hiányban szenvedünk, a hazai beteggyógyítás ezen igen hasznos eszközének, mondhat-

dicam thesaurum, in tenebris debere delitescere. (*)

Epi-

(*) Facta *Pestis* huius *Barcensis* mentione, e re nostra esse duximus, vt *Pestis* quoque *Kartzagiensis* et *Madarasiensis* in maiori Hungariae Cumania anno 1739. saeuientis originem, infectionis occassionem, signa et symptomata, tempus durationis, et methodum medendi ex ipsis Stephani Terbots, Cumaniae Capitanei Litteris responsoriis ad huiatem Sanitatis Commissionem e medio infectorum grege exaratis exscribamus in compendio, eo quidem, quo scriptae sunt, sermone vernaculo, vt praeter morem gentis in teterrimo morbo hoc obseruari solitum, loquendi quoque formulae nobis familiares quibusuis innorescant:

(a) De *Origine et occasione infectionis*. Tekintetes Administrator Podhrátzky György Uram parantsolattyára, Kapitány Uram a' N. Kunsági Districtusnak három Assessorával és Notariussával a *Kartzagi Birákat* a' Lineáig kihivatta, kik *de origine* semmi bizonyost nem tudtak mondani, hanem gyanuságok vólt a' Pontistákra, kik a' 1ma—5tam. Dec, 1738. nálok vóltak, azok között sok betegek, kik közzül négyen megis hóltak ott; ezeket magok eltemették a' Pontisták Király Ferentz Kertye mellé. Edgyiknek a' rozsz temetés miatt kezei és lábai kin vóltak, mellynek tsudájára jártak a' gyermekek. kivált a' Király Ferentz gyermekei kezeit 's lábait fogdosták: melly Háznál legelőszször az *Infectio* kezdődött *circa* 25. Iauar, Maga is Király Ferentz examináltatván, ő is azt mondta 's egyedül arra van gyanúja: neki kilentz gyermekei egymásután két Hét alatt meghóltak a' Felesége sokara a' gugábói meggyógyult, magának még semmi bajja nem vólt. Azután szomszéd atya-fiai kezdettek halni, ismét harmadik szomszédgya, kik közzülis öten 's hatan kettesévelis naponként két Hét alatt meghóltak a' déli részen. A' harmadik Házban levő már *infectus* gazdának Aggod Istvánnak leánya vólt férjnél Karats Iakabnál a' város északi részén, ez atyához atya-fiai temetésekre s' betegek nézésére naponként eljáván, Karats gyermekeivel és tselédivel meghólt, így az atya-fiakon és szomszédokon el-hatalmozott. *Madarasról* Lehi

Ger-

nám kincseskamrájának, a sötétségben kell meghúzódnia.*

* Minthogy szó esett a *barcasági pestisről*, üdvösnek gondolom röviden megírni az 1739-ben dúlt nagykunsági *karcagi és madarasi pestis* eredetét, a fertőződés alkalmát, jeleit és tüneteit, a betegség tartamát és gyógyításmódját Terbots István kun kapitány-nak a fertőzöttek tömegének közepéből az odaválói Egészségügyi Bizottsághoz írt saját beszámoló levelei alapján, mégpedig azon hazai nyelven, amelyen ő írta, hogy a népnek ebben az undok betegségben megfigyelt eljárásán kívül a minálunk használatos szólásformák is ismeretesekké váljanak:

a) [*A fertőződés eredetéről és alkalmáról*]. Tekintetes Administrator Podhrátczy György Uram parancsolattyára, Kapitány Uram a' Nagy Kunsági Districtusnak három Assessorával és Notariussával a *Kartzagi Birákat* a' Lineáig kihivatta, kik *az eredetre vonatkozólag* semmi bizonyost nem tudtak mondani, hanem gyanuságok vólt a' Pontistákra, akik 1738. december elsejétől ötödikéig nálok vóltak, azok között sok betegek, kik közzül négyen megis hóltak ott; ezeket magok eltemették a Pontisták Király Ferentz Kertye mellé. Edgyiknek a' rosz temetés miatt kezei és lábai kin vóltak, mellynek tsudájára jártak a' gyermekekek, kivált a' Király Ferentz gyermekei kezeit 's lábait fogdosták; melly Háznál legelőször a *fertőződés* kezdődött, *circa* 25. Januar, Maga is Király Ferentz examináltatván, ő is azt mondta 's egyedül arra van gyanúja: neki kilentz gyermekei egymásután két Hét alatt meghóltak a' Felesége sokara a' gugából meggyógyult, magának még semmi baja nem vólt. Azután szomszéd atyafiái kezdettek halni, ismét harmadik szomszédgya, kik közzülis öten s' hatan ketessévelis naponként két Hét alatt meghóltak a' déli részen. A harmadik Házban levő már *megfertőződött* gazdának Aggod Istvánnak leánya vólt férjnél Karats Jakabnál a' város északi részén, ez attyához attya-fiai temetésekre 's betegek nézésére naponként eljárván, Karats gyermekeivel 's tselédivel meghólt, így az atyafiakon és szomszédokon elhatalmozott. *Madarasról* Lehi. Gergely ét-

- (3.) *Epistolae ad b. Schultzium exaratae duae* exstant in Numophylacio Schultziano Part. I. pag. 324. seq. quod Agnethler noster edidit Hal. Magd. an 1746. 4. Vtraque an 1740.

A 5

Coro-

Gergely, étszaka szökött a' szoros tilalom ellen Karczagra, mikor már Kartzag-ujj-szálássza be vólt zárolva, ott valami négy Vég gyóltst elárulván, azután Kartzagon szolgált fiát, ki Gugában fekvő vólt, Madarasra etzszaka maga házához vitte; két-nap-mulva két fia meghólt, azután másik nap ismét kettő: ezeknek apolgatására s'temetésére menvén a' Lehi Gergely leánya mind férjestül, ki Szabó Balás fia vólt, harmadnapmulva meghólt, második napon Szabó Balás iffiu legény fiais- Kapitány Uram ezeket megtudván, mind a' két házbelieket a' Helységbül kiküldötte a' Lazaretumba, de a' kimenés után ugyan tsak kívül is meghóltak, és a' kik azon Testek körül atya-fiak és szomszédok forgódtak, *inficialtatván* a' *Contagio* elboritotta, úgy hogy némellyek négy oráig sem betegeskedtek, hanem hideg-leléssel s' fő-fájással, forrósággal hirtelen meghóltak, már most tizenhatan, 17ten és 20an 's többen is egy nap meghalnak. A Tur-kevi gulyás-bojtár egészséges lévén, ez Kartzagon lakó beteg Annyához estve bcment, más nap Annyát eltemetvén, ugyan azon nap mig a' Tur-kevi gulyához ért, meg mirigyessedt; a' gulyás, más nap észre vévén, és a' tilalomtól félvén, a' bojtárt két lovon s' szekerén a' Kartzagi határba vissza vitette, ki mihelyt a' Karczagi Gulyához ért, meghólt. A' Pestisben meghólt gyermeknek ruháját a' más gyermekre adták, azis más nap meghólt, és azon darab ruhából az első gyermekén kívül három gyermek hólt ki. A' Kiss-ujj-szállási *infectus* emberekis megvallották, hogy éjtszaka szöktek be Karczagra attyokfiához. kik közzül más nap edgynek vóltak temetésén, azon nap ejtzszakáján haza mentenek, gyermekeik oda haza *inficialtattak*. Kapitány Uram öket a' szölös-kertben levő Kunnyójokba küldötte; a' hol tizenhat közül nem maradott meg több hatnál, ezek hözül kettő maradt *infectio*-nélkül, négye ki-gyógyúlt s'át.

- (b) *Signa infectionis et symptomata varia sunt*: Nyilallás, melly némellyen két nap is van, testnek

hir-

3. *A megboldogult Schultzhhoz írt két levele* a mi Agnethle-rünktől Halléban 1746-ban 4° alakban kiadott [Schultz-féle pénzgyűjtemény] I. részének a 324.-kel kezdődő lapjain található. Mind a kettőt az erdélyi Brassóban írta 1740-ben. Az elsőben vejének, Drauth

szaka szökött a szoros tilalom ellen Karczagra, mikor már Kartzag-ujj-szállása be volt zárolva, ott valami négy Vég gyóltot elárulván, azután Kartzagon szolgált fiát, ki Gugában fekvő volt, Madarásra etzsaka maga házához vitte; két-nap-mulva két fia meghölt azután másik nap ismét kettő: ezeknek apolgatására s' temetésére menvén a' Lehi Gergely leánya mind férjestül, ki Szabó Balás fia volt, harmadnap-mulva meghölt, második napon Szabó Balás iffiu legény fiais. Kapitány Uram ezeket megtudván, mind a' két házbelieket a' Helységbül kiküldötte a' Lazaretumba, de a' ki-menés után ugyan tsak kívül is meghóltak, és a' kik azon Testek körül atya-fiak és szomszédok forgódtak, *megfertőzödvén a' ragály* elborította, ugy hogy némellyek négy óráig sem betegeskedtek, hanem hideg-leléssel s' fő-fájással, forrósággal hirtelen meghóltak, már most tizenhatan, *17ten és 20an* 's többen is egy nap meghaltak. A Tur-kevi gulyás-bojtár egészséges lévén, ez Kartzagon lakó beteg Annyához estve bement, más nap Annyát eltemetvén, ugyan azon nap mig a' Tur-kevi gulyához ért, meg mirigyessedett; a' gulyás más nap észre vévén, és a tilalomtól félvén, a' bojtárt két lovon 's szekéren a' Kartzagi határba vissza vitette, ki mi-helyt a' Kartzagi Gulyához ért, meghölt. A' Pestisben meghölt gyermeknek ruháját a' más gyermekre adták, azis más nap meghölt, és azon darab ruhából az első gyermekén kívül három gyermek hólt ki. A' Kiss-ujj-szállási *megfertőzött* emberekis megvallották, hogy éjtszaka szöktek be Karczagra attyok-fiaihoz, kik közzül más nap edgynek voltak temetésén, azon nap éjtszakáján haza mentenek, gyermekeik oda haza *megfertőzödtök*. Kapitány Uram öket a' szőlős-kertben levő Kunnyójokba küldötte; a' hol tizenhat közül nem maradott megtöbb hatnál, ezek közzül kettő maradt *fertőzds* nélkül, négye ki-gyógyult s' át.

- b) [*A fertőzöttség jeloi és tünetei különfélelek*]: Nyilallás, melly némellyen két nap is van, testnek hirtetlen való elesése, de

Coronae in Transilvania scripta est: in priore harum de fatali generi sui Samuelis de Drauth, Med. Doct. et Nat. Curios. Chryssippi II. morte, quod in fornicatae camerae domus suae

rui-

hirtetlen való elesése, de leginkább hirtelen való nagy nyilallás, mindgyárt érzették a' mirigyet, némely *infectusok* pedig nagy fő-fájással s' szédelgéssel vagynak: fájlallyák hón-allyokat, mellyeket, torkokat, ágyéjkokat horgas-inokat s'át, némelyleknek a' karján, másoknak a' lábán adgyaki magát, melly fájdalom és annak *duratioja* nem edgy-féle; némelylekben látható s'tapasztalható, guga esik csak fennjártokban kevés fájdalommal, 3. 4. nap vagy edgy hét mulva, ezek elhadgyák: noha sokan ezek közzüls azután lábokról levétetnek: mások hirtelen lábaikról leesvén, 3. 4. 5. napig is ágyas betegek, és többire halálosok; némelylek edgy hólnapig is keserves fájdalommal viselik, söt némelylek két hólnaptól fogva is: ezek közzül igen kevesen hálnak meg. Sokakat legelsőben hányás, ükrendés erőltet forróssággal s'hidegleléssel, az-után üti-ki magát a' guga-torkában, kinek hón-allyában, kinek ágyékában, horgas inaiban, lába-hajlásában. A guga is sokféle, némely nagy mintegy Vese, némely hoszszu, kemény, veres, hoszszu puha fehér, veres és szederjes, némely mintegy fél-tyuk-tojás nagyobbak, némely mint egy makk, golyóbis s'át, nagyobb részént veres és tüzes. Sokan pokol-varral adgyák ki magokat, néha a' gugával edgyütt, néha a' nélkül: sokon náthaszeplő is van, de már azok közzül kevés gyógyulmeg, némelylen 30. 40. pokol-var-is van, ki feje, ki fekete; ki nagy, ki igen kitsiny. A' kik pokol-varasok háltak meg, igen gugasok is vóltak.

- (c) *De Duratione, ea est varia.* Némely két hétig, háromig, edgy-hólnapig is elviszi: de igen tsak elvalik 4. 5. napra. *Circa moribundos varia symptomata:* ki tsendessen nyugszikel, ki nagy hánykódással, ki félellemmel, rettegéssel, sziv-szorulással, ki tsak hordoztattya magát, ki az emberhez sem szóll, ha erőltetik is; sok ismet halálig beszéll, sokan az ágyon kezekkel motoráznak, mintha valamit keresnének. Az illyeken nagy részént halálok felé halál-ház üti kimagát; sokan fájdalmakat sem érzik,

még

Sámuel orvosdoktornak, a [Természetvizsgáló Tudós-társaság] II. Chrysippusának szerencsétlen halálát panaszozza el keseregve, merthogy saját háza boltozott

leginkább hirtelen való nagy nyilallás, mindgyárt érzették a mirigyet, némely *fertőzöttek* pedig nagy fő-fájással s' szédeléssel vagynak: fájlallyák hón-allyokat, mellyeket, torkokat, ágyéjkokat, horgas-inokat s' át, némelleyeknek a' karján, másoknak a' lábán adgyaki magát, melly fájdalom és annak *időtartama* nem edgy-féle; némelleyekben látható s' tapasztalható guga esik csak fennjártokban kevés fájdalommal, 3. 4. nap vagy edgy hét mulva ezek elhadgyák: noha sokan ezek közzüis azután lábokról levéitetnek: mások hirtelen lábaikról leesvén, 3. 4. 5. napig is ágyas betegek, és többire halálosok; némelleyek edgy hólnapig is keserves fájdalommal viselik, sőt némelleyek két hónaptól fogva is: ezek közzül igen kevesen hálnak meg. Sokakat legelsőben hányás, ükrendés erőltet fórrósággal s' hidegleléssel, az-után üti-ki magát a' guga-torkában, kinek hón-allyában, kinek ágyékában, horgas-inaiban, lába-hajlásában. A guga is sokféle, némelley nagy mintegy Vese, némely hoszszú, kemény, veres, hoszszú puha fehér, veres és szederjes, némely mintegy fél-tyuk-tojás nagyobbakis, némely mint egy makk, golyóbis s' át, nagyobb részént veres és tüzes. Sokan pokolvarral adgyák ki magokat, néha a' gugával edgyütt, néha a' nélkül; sokon nátha-szeplő is van, de már azok közzül kevés gyógyulmeg, némelleyen 30.40. pokol-var-is van, ki feje, ki fekete; ki nagy, ki igen kitsiny. A'kik pokol-varasok hóltak meg, igen gugasokis vóltak.

- c) [*Tartama különbözö*]. Némely két hétig, háromig, edgy-holnapig is elviszi: de igen tsak elválík 4. 5. napra. [*A hal-doklőkon különfélőke a tünetjelek*]: ki tsendessen nyugszikel, ki nagy hánykódással, ki félelemmel, rettegéssel, sziv-szorulással, ki csak hordoztattya magát, ki az emberhez sem szóll, ha erőltetik is; sok ismet halálíg beszéll, sokan az ágyon kezekkel motoráznak, mintha valamit keresnének. Az ilyeken nagy részént halálok felé halál-ház üti kimagát; sokan fájdalmakat

ruina sepeliretur, acerbe queritur; suas de Peste Barcensi in Transilvania an. 1718. et 1719. Coronae potissimum saeuiter grassante Observationes medicas, mineram auri Trestiensis Transilvanicam; numismata quaedam aurea, argentea, aerea; nec non terram bo-

larem

még is 4. 5. vagy 6. óra alatt meghalnak p. o. forró-hideg-leléssel. Semmi *aetasra, diaetara, temperamentumra* még eddig, úgy látszik, tekintet nem vólt, 50. 60. 70. 80. esztendő embereket is vitt-el. Sütő Miklós is *circiter* 110. esztendő, ki már ez-e.lött három Pestist ért, edgyikben sem vólt Gugája, noha köztök eleget forgott, most belé esvén, három nap allatt meghólt. Mértékletes életü embereket, és a' kik jó erőben vagynak, még hirtelenebb halállal viszi el, mint a' kik sinlödésben vóltak:

- (d) *Medicina.* A' Karczagi *Notarius* tsak Terjéket vett bé kétszer egy-egy pohár borban *optato cum successu* A, Gugát Doktor Arbesser Uram fejár flastrommal ragasztotta; ki paraszt-orvossággal élt, sült veres-hagymát szappannal s'mézzel öszve keverve, azzal érlelték, s'fakadása után szitatták. N. Comissarius Balla György Uram otthon nem lévén, cseléd.gyeinek megírta, hogy magokat minden *conversatiótól* mindnyájan örizzék, még csak innya való vizért is ollyankor küldött a' felesége, mikor már mások éppen a' kutra nem mentek, mind eddig meg is maradtak épségben: edgy szolgája ment vólt a' szomszédba, hir nélkül, a' hol mindgyárt minden teste leforrázódott, az Aszszony orvosolta osztán meg. Szent-György-nap után Balla Uram haza ment Karczagra, de a' mértékletes életet szorgalmatosan követi, senkivel még csak beszélgetésre sem áll; Nemis vólt az *infectionak* eleibe való állásnak jobb módgya annál sem Karczagon sem Vásár-helyen, a' mint szava hihető betsületes emberek mondották. A' Gugát sokan csak vesztében hadgyák, úgy is némellyik ki fakad; sok ujj-szappanból, mézből, lisztből tsinált Kovásszal, némellyek csak nyul-bőrrel is raggattyák, s' érlelik, sokan kivágják s'vágattyák, melyekből embert vesztő irtóztató büdös kelevény jó

kamarájának omladéka temette maga alá; aztán azokat az orvosi megfigyeléseit említi meg, amelyeket az irgalmatlan 1718/19-es barcasági pestis alkalmával tapasztalt Erdélyben, főleg Brassóban; továbbá följárni ajánl ajándékba egy darab tresztiai aranyércet, egypár arany-, ezüst- és bronzpénzt, meg egy darab realgár-

se m érzik, még is 4. 5. vagy 6. óra alatt meghalnak p. o. forró-hideg-leléssel. Semmi *életkorra, gyógyétrendre, vérmérsékletre* még eddig, úgy látszik, tekintet nem volt, 50. 60. 70. 80. esztendő embereket is vitt-el. Sütő Miklós is *körülbelül* 110. esztendő, ki már ez-előtt három Pestist ért, edgyikben sem volt Gugája, noha köztük eleget forgott, most belé esvén, három nap allatt megholt. Mértékletes életű embereket, és a' kik jó erőben vagynak, még hirtelenebb hallállal viszi el, mint a' kik sinlődésben voltak.

- d) [*Gyógyszer*]. A Karczagi *Notarius* tsak Terjéket vett bé kétszer egy-egy pohár borban *kívánt sikerrel*. A' Gugát Doktor Arbesser Uram fejr flastrommal ragasztotta; ki parasztorvossággal élt, sült veres-hagymát szappannal s' mézzel öszve keverve, azzal érlelték s' fakadása után szitatták. N. Commissarius Balla György Uram, othon nem lévén cselédgyeinek megírta, hogy magokat minden *érintkezésből* mindnyájan örizzék, még csak innya való vizért is olyankor küldött a' felesége, mikor már mások éppen a' kutra nem mentek, mind eddig meg is maradtak épségben: edgy szolgája ment volt a' szomszédba, hir nélkül, a' hol mindgyárt minden teste leforrázódott, az Aszszony orvosolta osztán meg. Szent-György nap után Balla Uram haza ment Karczagra, de a' mértékletes életet szorgalmatossan követi, senkivel még csak beszélgetésre sem áll. Nemis volt az *fertőzésnek* eleibe való állásnak jobb módgya annál sem Karczagon sem Vásár-helyen, a' mint szava hihető betsületes emberek mondották. A' Gugát sokan csak vesztében hadgyák, ugy is némellyik ki fakad; sok ujj-szappanból, mézből, lisztből tsinált Kovászszal, némellyek csak nyul-börrel is raggattyák, 's érlelik, sokan kivágják s' vágattyák, mellyekből embert vesztő irtóztató bűdös kelevény jö

larem Persicam febrifugam, Tentzug dictam, Sandaraca Graecorum scatentem, dono benevole offert: in altera gratias agit pro exmisso sibi ab Augusta Academia Diplomata, et aureum Lysimachi numum cum aliis non nullis diuersi moduli, illo potissimum aureo X. solidos minores pendenti, quod *Iustitia* et *Concordia* gerit inscriptionem, grato donat, animo.

Haec ipsa pestis fastis Civitatis nostrae publicis testibus, quae 30. fere hominum millia numerat, octo millia septingentos et amplius in urbe nostra acerbo mersit funere: October mensis fuit omnium dirissimus, ut ter mille quadringentos nonaginta tres e medio sustulerit, e quorum numero centum sexaginta quatuor fuere, qui solo decimo nono laudati mensis die flebilem in modum enecti sunt.

ARTICVLVS IV.

ANACHARSIS. Nomadicorum Scytharum errabundorum genere, Spargapite abauo, Lycaeo auo, et Gnuro patre, primoribus gentis prognatus; olympiade XLVII. vel notante Otrokocsio in Originibus Hungar. Part. I. pag. 49.

et

ki s'azután meg gyógyul. Most Vérben sem himlöben nintsenek; a' kik tavaly vér-hasban vóltanak is, némellyek *inficialtattak*. némellyik meg is hólt: a' kik a' más Pestisben pestisesek vóltak, és akkor edgy vesényi Gugából meg gyógyultak, most bele esvén ki meg gyógyul, ki meghal: ezen infectionak is elein a' ki a' Gugából meggyógyult; ismét reájok esett és ki meghólt, ki meg gyógyúlt. Rühesek is a' kik vóltak, vóltak ugyan csak *infectusok* s'át.

ral átívódott, tencug nevű lázúzó perzsa anyagot. A másodikban a Császári Tudóstársaságtól küldött diplomát köszöni meg és ajándékba ad egy Lysimachus-aranyat több más méretű pénzzel együtt, köztük elsősorban egy [*Igazságosság és Egyetértés*] felírású, 10 kis solidus súlyú aranyat.

Ez a pestis a mi körülbelül 30 000 lakosú városunk fiai közül 8700-nál többet ölt meg. Legsörnyűbb volt az október, amelyben háromezer négyszázkilencvenhárom vitt el, mégpedig százhatvannégyet az említett hónap 19-én emésztett el kínos halállal.

IV. CIKK

ANACHARSIS a vándorpásztorkodó szittyák fajtájából való. Dédapja Spargapis, öregapja Lycaeus, apja pedig Gnurus volt, törzsük főemberei mind. A negyvenhetedik olimpiász idején vagy Otrókocsinak a [Magyarok

ki s' azután meg gyógyul. Most Vérben sem himlőben nintsenek; a' kik tavaly vér-hasban vóltanak is, némellyek *magfertőzöttek*, némellyik meg is hólt: a' kik a más Pestisben pestisesek vóltak, és akkor egy vesényi Gugából meg gyógyultak, most bele esvén ki meg gyógyul, ki meghal: ezen *fertőzedsnek* is elein a' ki a Gugából meggyógyult, ismét reájok esett és ki meghólt, ki meg gyógyult. Rühesek is a' kik vóltak, vóltak ugyan csak *fertőzöttek* s' át.

et 150. circa annum ante natum Christum 584. ad Graecorum leges, mores, et optimam reip. formam cognoscendas, sub Eucrate principe, Sosiocrate teste, procellosum Euxinum transuectus, Athenas, regio forte iussu missus, commigrauit, in disciplinam et familiaritatem Solonis, viri Graecorum sapientissimi, perspecta prius ejus indole, admissus, quantum sub illius manu-ductione in scientiarum, et exercendarum in primis virtutum studio profecerit, docent missis aliis Laërtius Lib. I. Suidas in Artic. Strabo Lib. VII. Clemens Alexandrinus Stromat. Lib. I. ut conciliata sibi nobilissimorum quorumuis virorum amicitia, jus quoque ciuitatis Theoxeno referente raro sane exemplo, teste quoque Luciano in Scythia Oper. Tom. I. edit. Reitzian. pag. 868. ab Atheniensibus obtinuerit. Sic omni sapientia practica et ciuili Graecanica, cuius mater erat originis, facile imbutus, reliquit Athenas; et, maiore orbis parte peragrata, collectisque ita vbiuis gentium indefesso Studio eruditionis et sapientiae thesauris, in patriam spe forte capessendi imperii habenas, sed malo suo, remeauit; nam dum peregrino ritu a Graecis accepto, a quo populares abhorrent, mystica sacra, in densis licet siluis, quo se absconderat, celebrare animaduertetur, a Saulio rege, quem fratrem illius fuisse Herodotus memoriae prodidit, sagitta confossus est; et sic Scythia iste philosophus, ingenii elegantia, animi virtute, & masculino dicendi genere clarissimus, longiore vita dignior, misere periit.

Quantam Medi-

eredete] I. rész 49. és 150. lapján olvasható följegyzése szerint Krisztus születése előtt 584 táján, Sosiocrates állítása szerint Eucrates archonsága alatt, történetesen királya parancsára kelt át a viharos Fekete tengeren s utazott Athénbe, hogy a görög törvényeket, jogszokásokat és a legjobb államrendszert tanulmányozza. Ott a bölcs görög Solon, miután jól kiismerte képességeit, barátságába fogadta és oktatta. Hogy mennyire vitte az ő kalauzolása mellett a tudományokban és az erényekben, azt — nem is szólva másokról — megírta I. könyvében Laërtius, megfelelő cikkében Suidas, VII. könyvében Strabo, [Egyveleg]-jének első könyvében Alexandriai Kelemen úgy, hogy megnyerve a leghíresebb emberek barátságát, Theoxenus szerint ritka példaképpen polgárjogot is kapott Athénben, mint Lucianus is állítja Reitztől kiadott művei I. kötetének 868. lapján a Scythában. Miután így könnyen magába szította a foglalkozásokhoz és az államkormányzáshoz szükséges összes görög tudnivalókat — hisz anyja is görög lány volt —, elhagyta Athént, s bejárta a föld nagy részét, mindenfelé fáradhatatlanul gyűjtve a műveltség és tudomány kincseit. Aztán hazatért, mert alkalom kínálkozott neki a hatalom megszerzésére, de vesztére: mikor ugyanis honfitársai észrevették róla, hogy a görögöknél szerzett idegen szertartás szerint végez titkos istentiszteleteket sűrű erdők bűvőhelyén, ami az övéktől eltér, Saulius király, aki Herodotos szerint testvére volt, nyíllal lelőtte, s így aztán ez a szép tehetségű, erényes lelkületű, bátor szaváról híres és hosszabb életre méltó bölcselő kínos halállal pusztult el. Hogy az

cinae quoque cognitionem fuerit adeptus, ex Plutarcho potissimum in Symposio Sept. Sapient. Tom. II. edit. Francof. an. 1599. licet colligere, ubi de Scytharum diaeta et Medicina liberaliter disseruisse, immo artem eam docuisse quoque legimus. Quae *de Scytharum Legibus*, et *de his quae apud Graecos legitima ac sollemnia sunt; ad frugaliorem ac Viliorem victum*, itemque *de re bellica ad octingentos versus* scripsisse meminit Laërtius Lib. I. pag. 65. ea temporum iniquitate intercidissee cum aliis testatur Fabritius Biblioth. Graec. Vol. I. Epistolam ad Craesum datam idem recitat Laërtius pag. 68. una cum pluribus egregie dictis in Anacharside, Cicero vero Litteras ad Annonem scriptas e Graeco sermone in Latinum versas Lib. V. Tuscul. Quaestion. exhibet; reliquas Epistolas Lubinus Basil. an. 1660. publicavit, quas tamen vulgus eruditorum non nisi supposititias esse non sine ratione credit. Effigiem ex Gemma antiqua egregie adumbratam dedit Wetstenius in edit. Laërtii an. 1698. in 4. a se procurata, visitur ea etiam in Gronov. Graecar antiquit. Tom. I. tab. 35. Quae praeter laudatos superius antiquos scriptores, vel Cicero in Tuscul. Quaestion. vel Valerius Maximus, Lib. VII. aut Maximus Tyrius, Dissertat. XV. et alii de Anacharside commemorarunt, ea omnia in unam Disputationem de Anacharside inscriptam, et Upsaliae an. 1710. 4. habitam. Celsius conguessit. Stanleius vero, sed in primis Bruckerus in Historia critica Philosophiae Tom. I Lib. II. cap. XI. §. 5. illa cum delectu, in compendium egregie redacta, exhibui.

orvostudományban is mennyire vitte, az leginkább Plutarchus [Hét tudós lakomája] c. művének II. kötetéből tűnik ki, amelyet 1599-ben adtak ki Frankfurtban, ahol az olvasható, hogy bő szóval ismertette a szittyák gyógyétrendjét és gyógytudományát, sőt tanította is a gyógytudományt. Amit a *szittyák törvényeiről, meg A görögöknél törvényes és szokásos dolgokról, továbbá az egyszerű és mértékletes étkezésről*, meg aztán amit *A hadviselésről* írt *mintegy nyolcszáz sor versben*, azt Laërtius említi I. könyve 65. lapján. Hogy a politikai viszonyok zordonsága miatt pusztult el, azt másokkal együtt Fabritius állítja a [Görög könyvtár] I. kötetében; Craesushoz írt levelét ugyancsak Laërtius említi több kiváló mondásával együtt az Anacharsis 68. lapján; Annóhoz írt görög levelét latinra fordítva Cicero [Tusculumi vitatkozások] c. művének V. könyve tartalmazza; többi levelét Lubinus tette közzé Baselban 1660-ban, de ezeket a tudósvilág alapos véleménye csak becsempészetteknek tartja. Kitűnően rajzolt képét egy régi gemma alapján Wetstenius tette közzé Laërtiusnak általa intézett 1698-as negyedretű kiadásában. Gronovius [Görög régiségek] c. művének I. kötetében is látható ez a 35. táblán. Amit Anacharsisról a följebb említett ókori írókon kívül akár Cicero mond a [Tusculumi vitatkozások]-ban, akár Valerius Maximus az ő VII. könyvében, akár Maximus Tyrius az ő XV. értekezésében, vagy bárki más, azt mind összefoglalta Celsius az ő Upsalában 1710-ben kiadott [Beszélgetés Anacharsisról] című negyedretű munkájában, Stanleius pedig, de elsősorban Brucker, [A bölcsélet kritikai történeté]-nek I. kötetében adja elő szemelvényesen a II. könyv 11. fejezetének 5. cikkében, kitűnő kivonatban.

ARTICVLVS V.

ATZEL (GABRIEL) Pater Thomas Atzél sedato-
 infausto nouennali tumultu Rakocziano ex Hungaria in
 Transilvaniam commigravit, ibi primum in Fodinis
 Kolosiensibus eruti Salis Perceptor, postea summi
 armorum in Principatu Transilvaniae Praefecti Commitis
 de Steiuille^(*) in dominio Deuensi administrator constitu-
 tus est: hoc munere functus Elisabetham, Filiam Danielis
 Dioszegi thori dum sociam adsciuit, ex illius faecunditate
 Füzesini in Comitatu interioris Szolnok d. 13. Nov.
 an. 1711. genitus est hic Gabriel, qui posteaquam
 Claudiopoli primum animi cultum arripisset, vt sapientiae
 quoque studia hauriret, ad altiores Germaniae scholas se
 contulit, anno 1732. ad d. 22. Iul. Rectore Christiano
 Godofr. Hoffmanno, Iur. Profes. in ciuium Vniuersitatis
 Reg. Francofurt. censum ad-

scri-

(*) Illustrissimi Commitis huius a *Steiuille* memoriam apud nos
 quoque sempiternam conseruauit *Samuel Kölesérius*, Debrecinensis,
 Medicus in Transilvania famigeratissimus in ea potissimum Inscriptioe,
 quam in Viam Rubrae Turris prope Cibinium e Transilvania in
 Valachiam jussu publico adornauit:

STA VIATOR

Vbi Natura stare iubet

et

Virtus aeternae Urbis stetit.

Hic

Sub Auspiciis

CAROLI SEXTI

IMPERATORIS CAESARIS

vere Augusti,

Subacta breui bello sed forti animo

Ev-

V. CIKK.

ATZÉL GÁBOR. Apja, Atzél Tamás, az áldatlan kilencéves Rákóczi-zendülés lecsendesülte után Magyarországról költözött Erdélybe, s ott először a kolozsi bányákban lett sószámvevő, majd meg Steinville gróf erdélyi főhadparancsnoknak lett az intézője a dévai uradalomban.* Mikor ennek a hivatalának vége lett, feleségül vette Diószegi Dániel lányát, Erzsébetet, s tőle született Füzesen, Belső Szolnok megyében, 1711. november 13-án az itt szereplő Gábor. Ez Kolozsvárott részesült első oktatásban, aztán azonban bölcsélettanulásra Németország magasabb iskoláira ment s 1732. július 22-én Hoffmann Keresztély Gottfrid jogtanár rektorsága alatt iratkozott be a frankfurti egyetemre. Jó öt évet töltött itt és Halléban, s az

Ennek a *Steinville* grófnak nálunk is örök emlékét a debreceni *Köleséri Sámuel* híres erdélyi orvos tartotta fenn főleg azon a feliraton, amelyet Szebenhez közel az Erdélyből Oláhországba vivő vöröstoronyi országútba vésetett állami rendeletre:

ÁLLJ MEG, UTAS,
 ahol a Természet megállít
 s ahol
 az Örök Város vitézsége is megtorpant.
 Itt
 a valóban felséges
 HATODIK KÁROLY
 GYŐZEDELMES CSÁSZÁR
 rendeletére,
 miután rövid, de vitéz ellenállás után

scriptus est, heic loci et Halae Saxonum quinque et amplius annos expleuit, Medicinam quoque reliquis Studiis suis adjecit: domui suae an. 1737. redditus, non nisi rem familiarem in praedio suo Füzésino, quod jure autico acceperat, tractare coeperat, sed amicorum expugnatus precibus prodiit in publicum, et anno 1742. exer-

EUGENIO
CAESARIS VICARIO, DVCE
Ripensi Dacia.
Vt mediae mutuis commerciis jungeretur Alpestris:
effractis rupibus,
praecipitiis in planum ductis,
alpibus ponte iunctis;
XI. horarum
Via vehicularis aperta est.
Opus egit
STEPHANUS COMES a STEINVILLE,
peregit
Damianus Hugo S. R. I. Comes a Virmond, t,
Legati et Praesides Caesaris,
Architecto, Friderico Suantio.
Quid prouidentia Augusti
pro Salute publica
per fidele Ministerium possit?
gratae posteritati perenne Monumentum!
Iam
Vade prospere, et memineris:
Virtuti CAROLI inuiam nullam esse
Viam
quae, dum alpes euiscerat et flumina domat
bellum sistit, populosque montibus nudatos,
imperio froenat, obsequio felices.
VIA CAROLINA haec est.

Ex voto, posuit SENATVI DACICO a Secretis S. K. D. K. Legitur haec in Galleriaquoque di Minerua Riaperta Albrizzii, Venet. anno 1724. 8. pag. 15, cui praemissa est Michaelis Schendo Med. Doct. Historico-physico-topographica Valachiae Austriacae subterraneae Descriptio, facta Albae Carolinae anno 1720.

orvostudományt is fölvette tantárgyai közé. 1737-ben tért haza s itt öregapjától örökölt füzesi birtokán kizárólag csak gazdaságával foglalkozott, míg végre barátai rá nem vették, hogy a nyilvánosság elé lépjen.

JENŐ HERCEG

CSÁSZÁRI HELYETTES

meghódította a Temesközt és Szörénységet
sziklákat áttörve,
meredélyeket sikká egyengetve,
a havasokat hiddal kötve össze,
egy 11 óra járásnyi
kocsiutat építtetett,

hogy a havasi részt kölcsönös forgalom köthesse a középsőhöz.

A munkát

gróf STEINVILLE ISTVÁN végezte
sVirmond t Damján Hugó szentbirodalmi gróf
fejezte be,
császári követ és főnök rangjában mindketten.

A mérnöki részt Fridericus Suantius végezte.

Mit nem tehet a császári gondviselés
az ország javára
a hű tisztviselőkarral

Örök emlékmű a hálás utóknak.

Most aztán

eredj tovább szerencsével

és jegyezd meg:

KÁROLY hatalma előtt,

amely a havasok átvágásával és a folyók szabályozásával
véget vet a háborúnak s a hegyek védelmétől megfosztott népeket
boldog hódolatra kényszeríti,
egy út sem járhatatlan.

Ez a KÁROLY-ÚT.

Rendeletre vésette ide az ERDÉLYI KORMÁNYTANÁCS titkára
K. K. S.

Ez a felirat Albrizzinak Velencében 1724-ben kiadott nyolcadréti
[Újra megnyílt Minerva-képtár]-ában is megtalálható a 15. lapon.
Ennek elejére Schendo Mihály orvosdoktornak Károlyfehérvárott
1720-ban kiadott [A földalatti Osztrák-Oláhország történeti, termé-
szettudományi és helyrajzi leírása] c. műve van téve.

xercendae arti semet accinxit(*) et tantam in medendo subsecuturis XX. annis consecutus nominis celebritatem vt plurimi Nobiles, Magnates illius operam in tuenda sua sanitate certatim expeterent; et biennio saltim ante mortem passus est se induci, aegre tamem, vt in comitatu quoque interioris Szolnak ordinarii Physici Spartam intraret; enectus est pleuritide Dé-

B

sini

(*) Hallenses Musas relicturus Noster, in Litteris testimonialibus, Vniuersitatis Sigillo et Ern. Lud. Schultze Actuarii manu ad d. 31. Maji anno 1737. signatis, quas tenemus, non nisi Candidatus Medicinae adpellatur, nec sollenni ritu impetratos Doctoris Medicinae honores in patriam reportauisse, ciuium quoque suorum aperto constat testimonio: plures quippe inuenti sunt numero, nomini eorum et honori parcendum est, qui ob angustam rem suam domesticam nullos titulos, multa plerumque pecunia venales, ab Ordine Medicorum mercarentur: at aetate nostra, sedente felicibus auspiciis ad clauum reipublicae Hungaricae Magna Maria Theresia, lege cautum est publica, ne quisquam in posterum, in reditu ab oris exterorum, artem salutarem intra regni pmoeria exercere audeat, nisi seueriorem Medicorum, auctoritate regia constitutorum, censuram ostenso Diplomate Vniuersitatits rite prius sustrinuerit. Qui haec scribit, fuit omnium primus, cui ita licuit esse felici, vt huic Exc. Consilii Regii Locumten. Poseniensis iussui, ad d. 3. Aug. anno 1756. per vniuersum regnum publicato, vltro paruerit: tale est obtentum super instituto seueriori illo Examine testimonium: *Benignissima Sacratissimae Caesareo Regiae Majestatis Resolutione mediante, vt per me infrascriptum a modo in posterum omnes Aduenae tam Medici quam Chirurghi artem et professionem suam in Regno Hungariae exercere cupientes examinentur, ac de peracto ipsorum examine Litterae testimoniales praesentur: cui benignissimae Resolutioni humillime morem gerens tenore praesentium ego infrascriptus AA. LL. Philos, et Medicinae Doctor, nec non Sacr. Caes. Regiae Majestatis in rebus Sanitatis publicis Consiliarius, et Aulae Medicus, fidem Lecturis facio indubiam, Exper-*

1742-ben kezdett orvosi működést folytatni* és a következő 20 év alatt olyan hírnevet szerzett a gyógyítás terén, hogy a legtöbb nemes és főúr versengett azért, hogy egészségére ő ügyeljen, sőt két évvel halála előtt nehezen ugyan, de arra is rá hagyta magát venni, hogy Belső-Szolnok megye rendes fizikusi állását elvállalja.

* Mikor a hallei egyetemről távozni készült, az egyetem pecsétjével és Schultze Ernest Ludwig jegyző sajátkezű aláírásával 1737. május 31-én ellátott, birtokomban levő bizonyítványa szerint csak orvosjelölt volt, s a vele egy városban lakók is határozottan tudják, hogy nem is hozott haza ünnepélyes szertartás közben kapott orvosdoktori minősítést: többen vannak ugyanis (kíméljük azonban nevüket és tekintélyüket), akik szükös viszonyaik miatt a jobbára drága pénzbe kerülő címet nem vásárolták meg az orvosi testülettől. Ámde mostanában, amióta az áldott uralmú Mária Terézia ül Magyarország kormányrúdjánál, állami törvénnyel gondoskodtak arról, hogy ezentúl külföldről hazatérve senki se gyakorolhassa az ország határvonalán belül az orvoslást, míg be nem mutatja az egyetem hivatalos bizonyítványát és meg nem állja helyét a királyi megbízással kirendelt orvosok szigorú vizsgáján. E könyv írója volt a legeslegelső, aki szerencsésen magától engedelmeskedett a Kegyelmes Pozsonyi Helytartótanács ezen 1756. augusztus 3-án országszerte közzétett rendeletének. Az elrendelt szigorlaton ezt a bizonyítványt kapta: *A szentséges császári és királyi Felség azon kegyes rendelete alapján, hogy mostantól kezdve minden külföldről jövő orvosnak és sebésznek, ha tudományát és foglalkozását gyakorolni akarja Magyarországon, alant megnevezett személyem előtt vizsgát kell tennie s arról bizonyítványt szerznie, s ezen kegyes rendeletnek alázatosan engedelmeskedve, a bennefoglaltak értelmében én, a szabadtudományok, bölcsélet és orvostudomány alább megnevezett doktora, a szentséges császár-királyi Felség közegészségügyi tanácsosa és udvari orvosa, kétségtelen hitelességgel adom*

sini die 16. Apr. an. 1762. completis vitae suae semper caelibis annis 50. mensib. 5. dieb. 3. Mortuo Thoma, Patre, Mater Gabrielis viduitatis molestias tolerare nescia, se vitae thorique sociam Med. Doctori, Francisco P. Pápaio juniori, obtulit, ex quo effoetae mulieris coniugio nullos postea prodiisse liberos nouimus.

AR-

tissimum Praestantissimumque Virum Dominum Sr. W. ex comitatu W. oriundum, Hungarum Helv. Confess. in Academia Vltrajectina die 15. Iul. anno 1756. vt Doctorale Diploma testatur, in Doctorem Medicinae promotum sub hodierno infrascripto Dato per duas horas continuo examinasse, et varias tam ad Theoriam quam ad praxin pertinentes Quaestiones proposuisse, quas clare soluit, oppositiones bene explicuit, solidamque Medicinae peritiam probauit, in quorum fidem ac testimonium has Litteras testimoniales manu propria subscriptas, et consueto Sigillo meo munitas dedi Posonii ex Museo meo die 28. Apr. 1757.

L. S. Iosephus Carolus Perbegg de Thaalfeldt m. s.

Dum in Academia Viadrina Regia Andreas Paris Pápai Francisci filius, ad d. 15. Octobr. anno 1732. doctorali inuestiretur purpura; eum De Vero et necessario Medicorum arcano disserentem hoc Gabr. Atzél prosecutus est hexasticho:

*Aurea terrigenis tunc esse Bahusius inquit,
Aurum si pereat secla futura bonis.
Aurea tu medicis dum nomina ficta refellis
Auri, promittis secula jure probis.
Clare igitur Doctor, te cingant aurea semper
In patriae gremio Dona cupita, precor.*

Désen halt meg mellhártyagyulladásban 1762. április 16-án, miután 50 év, 5 hónap, 3 napon át élte legényéletét.

Atzél Tamás holta után fiának, Gábornak, anyja nem állva ki az özvegység kellemetlenségeit, ifj. Pápai Páriz Ferenc orvosdoktorhoz ment feleségül, de a magát már kiszült asszonynak ebből a házasságából egy gyereke se lett tudtommal.

tudtára az olvasónak, hogy a doktori diplomája tanúsága szerint 1756. július 15-én az utrechti egyetemen orvostoktorrá minősített, veszprémmegyei eredetű, református vallású, tudós és kiváló magyar embert, Wessprémi Istvánt, az alant megnevezett mai napon két órán át megszakítás nélkül vizsgáztattam, s eléje különféle elméleti és gyakorlati fejtörőket állítottam: ezeket ő jelesen megoldotta, az ellenvetéseket jól megfejtette s szilárd orvosi jártasságát beigazolta. Ennek tanúskodására és bizonyítására adtam ki ezt a saját kezemmel aláírt és a magam rendes pecsétjével hitelesbített bizonyítványt pozsonyi dolgozószobámban 1757. április 28-án.

P. H. Thalfeldti Perbegg József Károly s. k.

Mikor az Odera-frankfurti királyi egyetemen Pápai Páriz Andrást, Ferencnek a fiát öltöztették doktori bíborba 1732. október 15-én, [Az orvosok igazi és szükséges csodaszeréről] című értekezéseért Atzél Gábor a következő hexastichonnal köszöntötte:

*Akkor lessz aranyélte a jó embernek e földön,
 hogyha kivéssz az arany, mondja Bahusius így.
 Tenmagad itt tagadod rákent értékeit aranynak
 s édeni sort csak a jó orvosi szívnek ígérsz.
 Lásson ezért, jeles orvos, el áhított aranyakkal
 bőven az otthoni nép, adja neked meg az Ég.*

ARTICULUS VI.

BACHMEGYEI (*Stephanus Paullus*) In Lib. Regiaque Ciuitate Trenchiniensi nobilibus parentibus ortus est, educationem et uberiolem ingenii culturam in patrio solo, Posenii, Rosnauiae, Eperjesini nactus, apud Vittebergenses sed in primis Ienenses altioribus scientis excultus est. Obeundis publicis muniis idoneus redditus dum primum in Incl. Comitatu Gömöriensi prouincialis Physici officium per quinquennium gessisset, an. 1720. Ill. Lib. Barone a Petrasch, Legionis desultorium militum Scönbornianae tandem Khevenhillerianae Colonello consultore Spartam ordinarij Physici castrensium intrauit, quam dum in Hungaria mox in Transilvania cum laude octennii spatio administrasset, eminentissimi purpurati Principis Emerici e Comitibus Csáky personae et aulae Medici munere per biennium defunctus est, nouissime vero omnium Ven. Archicapituli Strigoniensis et complurium Sacri ordinis Societatum Tyrnauiae constitutarum egit medicum ad supremum vsque vitae suae diem, quem in annum 1735, incidisse ex Litteris I. Georg Henrici Kramerii M. D. d. 24. Iun. Bruxellis Vratislaviam ad Trewium datis, et in Commercio litter. Norico anno 1735. hebd. 33. pag. 258. publicatis fuimus edocti, qui eum ibidem egregium Medicum, Philosophum et Mathematicum adpellat. Omnino Mathesi sublimiori, sed inprimis veri nominis Alchemia plurimum fuisse delectatum, norunt optume, qui eruditissimi Viri memori-

VI. CIKK.

BACHMEGYEI ISTVÁN PÁL Trencsén szabad királyi városában született nemes szülőktől. Nevelést és dús szellemi képzést otthon, Pozsonyban, Rozsnyón és Eperjesen kapott, s a magasabb tudományokra Wittenbergben és különösen Jénában tanították. Mikor már alkalmassá vált közhivatal betöltésére, először tekintetes Gömör megyében viselte öt évig a megyei orvos tisztét, 1720-ban azonban Petrási bárónak, a Schönborn-, majd utóbb a Khevenhiller-huszárok ezredesének tanácsára tábori fizikusai állást vállalt. Miután ezt nyolc éven át dicséretesen töltötte be Magyarországon és Erdélyben, két évig méltóságos gróf Csáky Imre bíboros hercegprímásnak volt személyi és udvari orvosa, legutoljára pedig a tisztelendő esztergomi főkáptalannak és több nagyszombati egyházi testületnek volt orvosa életének utolsó napjáig, amely Kramer János György Henrik orvosnak 1735. június 24-én Brüsszelből Boroszlóba Trewiushoz írt s a [Noricumi Tudományos Eszmecsere] 33. hetifüzetének 258. lapján közölt és őt kiváló orvosnak, bölcselőnek és matematikusnak nevező levele szerint 1735-re esett. Azok a tudós emberek, akik még ma is tisztelik emlékét, jól tudják, hogy mindenesetre a magasabb matézisben s helyes szóval főleg az alkémiában találta legnagyobb örö-

am hodiedum recolunt, et hoc plane nobile studii genus est, quod ei infelici vltimum peperit exitium, nam dum ignem forte fortuna incautius tractaret chemicum, disruptis ignis vehementia vasis vitreis, ita laesus in media facie, vt superveniente excitatis vulneribus gangraena, vitam hanc mortalium fato suo relinquere coactus fuerit miseram.

O P E R A.

- 1.) *Observationes de morbo Csömör Hungariae endemio, intertextae Dissertationi medicae Ioan. Milleteri Lugd. Bat. anno 1717. 4. editae, quae iterata Lausan. anno 1760. legitur inter Disputationes Hallerianas ad Morborum Histor. et curat. facient. Tom. VII. part. II. num. 260.*
- 2.) *Observationes Annalibus physico-medicis Vratislaviensibus intersertae:*
  - Observat. 1.) *De efficacia aquae calcis vivae in grauitate et dolore lumborum pedumque.*
Tentam. VIII. pag. 468.
  - Obs. 2.) *De exorta per decoctum Mercurii sublimati cum aqua, externe applicatum, saluatione.* Ibid. pag. 469.
  - Obs. 3.) *De Vuis intra plicas et mucidam saburram ventriculi, spatio nouem septimanarum haerentibus, et inde orta febre quartana grauioribus stipata symptomatibus.* Ibid. pag. 593.
  - Obs. 4.) *De situ vinearum, in quibus generosissimum vinum crescere consuevit Tokajianum.*

mét. Ez a nemes tudományág okozta vesztét is. Mikor ugyanis egyszer a sors végzése folytán kissé vigyázatlanul bánt a vegműveleti tűzzel, az erős tűz szétrobbantotta az üvegedényeket, s emiatt úgy megsérült az arca közepén, hogy hirtelen támadt sebei ráadásul megüszkösödtek, s a végzet következtében keserves kínok közt kényszerült befejezni életét.

M Ű V E L.

1. [*Megfigyelések a Magyarországon honos csömör betegségről*]. Ez bele van szöve Milleter Jánosnak Leydenben 1717-ben kiadott 4° alakú orvosavató értekezésébe, amely másodszor Lausanneban jelent meg a [Betegségek és gyógyítások történetére vonatkozó Haller-féle értekezések] VII. kötetének II. részében a 260. szám alatt.
2. A [*Boroszlói természet- és orvostudományi évkönyvek*]-be beleszótt észleletei:
  1. észl. [*A mésztej hatásosságáról az ágyék és a láb nehézkessége és fájdalma esetében*]. VIII. közlemény, 468. lap.
  2. észl. [*A külsőleg alkalmazott vizes szublimátfőzettől keletkezett nyáladzásról.*] U.o. 469. lap.
  3. észl. [*A gyomor redői és nyálkás üledéke közt kilenc hétig megrekedt szőlőszemekről és az ebből eredt súlyos tünetekkel járó negyednapos lázról.*]
  4. észl. [*Azon szőlőskertek fekvéséről, amelyekben a nemes tokaji bor szokott teremni.*] IX. közlemény,

- Tentam. IX. pag. 330. Vero simile non videtur auctori nostro, quae de vino Tokajiano in anno. 1717. mens. Octobr. Clas. III. art. I. §. 1. ab anonymo relata sunt. Sed Bachmegyeiana quoque dicta in dubium postea vocavit Clar. *Samuel Dombi* in Dissertat, physico-chemicomedita de Vino Tokajiensi edit. Ultraj. anno 1758. in 4. crescere posse vina suauissima in plagis quoque septem trionibus obversis adserens pag. 18.
- Obs. 5.) *De constitutione aëris Rosnauiensis in superiore Hungaria epidemica, anno 1720. mense Ianuar. obseruata, et morbis inde pendentibus vna cum adhibita eorundem curatione.*
- Obs. 6.) *De procellosa quadam mensis Iulii an. 1720. oborta tempestate cum pluuiis vehementioribus et continuis fulguribus tonitruumque murmuribus coniuncta* Tentam. XIII. pag. 68.
- Obs. 7.) *De Fulmine, quod anno eodem, die 8. Aug. Rosnauiae decidit eiusque miris phaenomenis, et effectibus.* Ibid. pag. 201.
- Obs. 8.) *De morbis, anni 1720. et 1721. Rosnauiae in superiore Hungaria occurrentibus.* Tentamine XV. pag. 39.
- 3.) *In Commercio Litterario Norico anno 1733. hebdom. XIV. pag. 108. extat:*
Observatio de statu epidemico Tyrnauisiensi anni 1733. catarrhis in primis et febribus anginas et pleuritides mentientibus.
- 4.) *Otia Bachmegyeiana, documenta veritatis fidei Romano-Catholicae forma Colloquii familiaris inter Lu-*
 B 3 *the-*

330. lap. Szerzőnk szerint nem valószínű az, amit egy névtelen 1717. októberében a III. osztály 1. cikk 1. szakaszában adott elő a tokaji borról. De később Bachmegyei állításait is kétségbe vonta az Utrechtben 1758-ban 4° alakban kiadott [Természet-, vegy- és orvostudományi értekezés a tokaji borról] c. művében a jeles *Dombi Sámuel* azzal, hogy kijelentette: északon is teremhet finom édes bor.
5. észl. [*A felsőmagyarországi Rozsnyó levegőjének 1720. januárjában megfigyelt járványos állapotáról s az ebből származott betegségekről és azok gyógyításáról.*]
6. észl. [*1720. júliusának egy szakadó esővel, folytonos villámlással és mennydörgéssel kísért zivataráról.*] XIII. közlemény, 68. lap.
7. észl. [*Egy villámról, amely ugyanazon év augusztus 8-án vágott le Rozsnyón, s ennek csodás tünetényeiről és hatásairól.*] U. o. 201. lap.
8. észl. [*A felsőmagyarországi Rozsnyón 1720-ban és 1721-ben előfordult betegségekről.*] XV. közlemény, 39. lap.
3. A [*Noricumi Tudományos Eszmecsere*] 1733-i XIV. hetifüzetében található a 108. lapon egy észlelete:
 [*Az 1733-i nagyszombati járványállapotról, amely kezdetben huruttal és lázas torokgyulladásal és mellhártyagyulladásal jelentkezett.*]
4. [*Bachmegyei szüneti munkája, mely a római katolikus vallás igazságának bizonyítékait egy luteránus és egy*

theranum et Catholicum exhibentia. Scriptum hoc Theologici argumenti polemicum, SS. ac indiuiduae Trinitati dedicatum, sumtibus Rev. Francisci Barbacsi, Abbatis B. M. V. de S. Abraham, Canonici Magno-Varadiensis, et Incl. Tab. Reg. judic. Praelati, prodiit Tyrnauiae anno 1733. in 8. alph. 2. pl. 6. in quo Auctor perpetrati sacri sui facinoris rationes prolixè satis exponit, quibus adductus maluerit, spretis Aug. Confess. addictorum ritibus, in gremium Ecclesiae Romano-Catholicae transire, in eo percupiat foueri, atque etiam emori exemplum relicturus Fratri suo potissimum *Ioanni Bachmegyeio* qui *Podagram iuxta genuinam optimamque artis methodum curandam* docuit, edita Erfordiae anno 1726. in 4. plag. 3 1/2 Dissertatione medica honoribus fratris Stephani, a nobis laudati inscripta.

ARTICULUS VII.

BAUSNER (*Sebastianus*). Antiquissimae est originis Bausnerorum in Transilvania familia, hodiedum multis nominibus florentissima, cui suos debet natales Sebastianus quoque Bausner, AA. LL. Magister, et Med. Doctor, quem Coronae vitam degisse, ibidem medicinam quoque factitasse accepimus. Scripsit is Tractatum *de Peste ejusque curatione*,(*) editum Cibinii

(*) Ex huiusmodi auctorum, qui saeuienti Pesti interfuerunt, scriptis deberet teterrimi morbi huius, qui

katolikus közt folyó barátságos beszélgetés formájában adja elő.] Ez az oszthatatlan Szentháromságnak ajánlott teológiai tartalmú vitairat Barbacsi Ferenc szent-ábrahámi Boldogságos Szűz Mária-egyházi apát, nagyváradi kanonoknak, a tekintetes királyi ítélőtábla prelátságának a költségén jelent meg 1733-ban Nagyszombatban 8° alakban 6 íven. Ebben a szerző annak az okait adja elő elég bő szóval, miért tért át az ágostai hitvalláson levők szertartásairól a római-katolikus egyház kebelébe, mért akar inkább abban üdvözülni és meghalni is, példát mutatni akarva főleg testvérének, *Bachmegyei Jánosnak*, aki az Erfurtban 1726-ban 4° alakban 3^{1/2} íven megjelent [*Az igazi jó tudományos módszer a köszvény gyógyítására*] c. művet írta, mely orvosi értekezés a tőlem méltatott István testvérének van ajánlva.

VII. CIKK.

BAUSNER SEBESTYÉN. Erdélyben igen régi és még ma is népes család a Bausner család, melynek köszönheti születését Bausner Sebestyén tudománymester és orvosdoktor is, akiről azt tudom, hogy Brassóban élt és ugyanott orvosi gyakorlatot is folytatott. Írt egy értekezést [*A pestisről és gyógyításáról*] címmel*, melyet Sze-

* Az ilyen szerzők irataiból, akik a dühöngő pestis területén éltek, kellene végre kibányásznunk a súlyos betegségek ezen undok fejedel-

nii anno 1550. in 8. et Ioanni Schirmero, Iudici et Senatui Coronensi nuncupatum. Euoluto integre fere seculo vixit in ea Saxonum Prouincia alter quoque *Bausnerus*, Vir medica sci-

B 4

en-

actorum princeps est et culmen, adaequata cum tempore a nobis erui historia, et vera tandem, si modo ars nostra eo posset pertingere rite adornari therapia. Pulcra quidem sunt, quae *Ioan Vitus Balsaratus*, Med. Doctor Hungarus, de Remediis Pestis prophylacticis publicauit anno 1564. 8. *David Spilenberger*, Leutschouiensium Poliater, de praeseruatiuis et curatiuis pestis remediis, Teutonico sermone. Leutschov. anno 1612. in. 4. *Matth. Tzanaki* Georgii Rákóczii Principis Archiater, anno 1634. 8. *Thom. Iordanus* Pestis Phoenomena. Francof. anno 1576, 8. *Ioan. Iessenius* Consilium aduersus Pestem. Giessae anno 1614. 12. *Paullus Malus*, Rector Modrensis, Tractatum, de Peste, anno seD Libera nos a MaLo. *Ioan Weber* Amuletum Pestis, vernaculo sermone, Bartfae anno 1645. 12. *Anonymus quidam*, Vtilissimam cautelam tempore Pestis, iussu Excelsi Gubernii regii Hungarici expensis Incl. Camerae Hungar. Poson. edit. Tyrnav. anno 1680. 4. *Sam. Köleséri* Scrutinium Pestis Dacicae et curam. Cibir. anno 1707. in 12. Idem monita an. tiloimica. Claudiop. anno. 1719. 12. Recus. Hungarice ibid, anno 1738. 12. *Ioan. Otto Moller* Consilium medicum de curanda Peste anno 1710, quod *Dan. Perlitzi* in idioma Hungaricum transfudit. Budae anno 1740. 4. *Laurent. Stocker* Scutum Pestis Hungaricae annorum 1709. et 1710. Vien. anno 1711. 8. *David Madai Richteri* Tractatum de Peste Germanice scriptum anno 1710. Hungarice reddidit Halae Magdeb. 1739. 8. *Ioan. Milleter* de Cura Pestis Germanico sermone Leutschov. anno 1739. 4. *Dan. Fischer* Consilium Pestilentiae. Lips. anno 1740. 8. *Georg. Nagy.*, Iaurinensis, Dissertat. de Peste Ien. anno 1740. 4. *Car. Wilh. Sailer* de natura et cura Pestis, Hungarico idiomate. Sempron. absque mentione anni in 8. *Valent. Seredi* dissert. de Peste. Vien. anno 1762. 8. *Georg. Buzinkai*, et *David Gömöri*, ille Debrecinensium, hic Iaurinensium Physicus, vterque anno 1739. lingua vernacula suos de curanda Peste, hic Iaurinensibus, ille Debrecinensibus typis vulgauerunt: at nemo horum Patriae Medico-

rum

benben adott ki 4° alakban, és Schirmer János bírónak meg a brassói városi tanácsnak ajánlott 1550-ben.

Élt azon a Szászföldön majdnem kerek száz év múlva

mének és koronájának egykorú történetét és kellene kidolgoznunk, ha ugyan tudományunk ezt elérheti, szabályszerű gyógyításmódját. Szépség ugyan, amit *Balsardai Vírus János* magyar orvosdoktor tett közzé 1564-ben [a pestis megelőző gyógyszereiről] 8° alakban, vagy *Spilenberger Dávid* lőcsei városorvos írt németül a pestis mentesítő és gyógyító szereiről Lőcsén 1612-ben 4° alakban, avagy amit *Tzanaki Máté*, Rákóczi György fejedelem udvari orvosa, adott ki 8° alakban 1634-ben, szép a *Jordán Tamástól* 1576-ban Frankfurtban kiadott 8°-ú (A pestis tünetei), a *Jeszenszky Jánostól* 1614-ben Giessenben kiadott 12°-ú [Tanács a pestis ellen], *Malus Pál* modori igazgatótól „de szabadíts meg minket a Gonosztól”-ban* kiadott [Értekezés a pestisről], *Weber János* Bártfán 1645-ben magyarul kiadott 12°-ú [Pestisóvszer]-e, *egy bizonyos Névtelennek* a magas magyar kormányzék rendeletére a tekintetes pozsonyi magyar királyi kamara költségén 1680-ban Nagyszombatban kiadott 4°-ú [Igen hasznos óvszer pestis idején] c. műve, *Köleséri Sámuel* 1707-ben Szebenben kiadott 12°-ú [Az erdélyi pestis vizsgálata és gyógyítása] c. munkája, úgyszintén 1719-ben Kolozsvárott kiadott 12°-ú [Pestisellenes intelmek] c. műve, amelyet 1738-ban uo. adtak ki magyarul 12° alakban, *Moller János Ottó* 1710-beli [A pestis gyógyítására vonatkozó orvosi tanács]-a, amelyet *Perlitzi Dániel* fordított magyarra s adott ki 1740-ben Budán 4° alakban, *Stocker Lőrinc* 1711-beli, Bécsben kiadott 8°-ú [Az 1709-i és 1710-i magyarországi pestis ellen való védekezés] c. műve, *Richternek* 1710-ben németül írt s *Madai Dávidtól* magyarra fordított és Halléban 1739-ben 8°-ben megjelent [Értekezés a pestisről] c. műve, *Milleter Jánosnak* 1739-ben Lőcsén kiadott 4°-ú [A pestis gyógyításáról], *Fischer Dániel* Lipcsében 1740-ben megjelent 8° alakú [Pestisellenes tanács]-a, a győri *Nagy György* Jénában 1740-ben kiadott 4° alakú [A pestisről szóló értekezés]-e, *Sailer Károly Vilmosnak* 8° alakban évmegjelölés nélkül Sopronban magyar nyelven megjelent [A pestis természetéről és gyógyításáról] c. műve, *Serédi Bálint* 1762-ben Bécsben kiadott 8°-ú [Értekezés a pestisről] c. munkája, jók-jók *Buzinkai György* debreceni és *Gömöri Dávid* győri fizikusnak 1739-ben Debrecenben, illetőleg Győrött magyar nyelven közzétett [A pestis gyógyításáról] c.

entia inclutus, Martini, Aug. Confess. Ministri Filius, qui *Bartholomaei* nomen anno 1629. in sacro Baptismatis fonte accepit. Postea quum domi forisque, inter Batauos potissimum, animum litteris optume excoluisset, creatus quoque

est

rum, vt scripta testantur, suam curandae Luis pestiferae methodum captis a se, in modum Diemberbroeckii, obseruationibus superstruxit, eamque illis firmavit, quandoquidem nulla iis grassantis contagionis tempore cum infectis familiaris intercessit conuersatio; Si Vnum excipias *Paullum Spindlerum*, Poseniensem, cum scholiaste suo *Raygero*, in Centuria Obseruationum Medicinalium pag. 67. Seqq. Obseruata in Peste Poseniensi anno 1644. et alterum, *Adamum Chenot*, regium in Transilvania Physicum, ab Anton. de Hain in Ratione med. Tom. XIV. et in Comment. Lips. de Reb. in Scient. nat. et med. gest. Tom. XVI. laudatum, qui *Tractatum de Peste*, cui interfuit, anno 1766. in 8. typis edidit Vindobonensibus: nisi eaquoque hic addideris, quae *Antonius Loigk*, Medicus castrensis Caesareus, et in Regno Hungariae vniversae militiae Physicus, de Io. *Christophoro Ausfeld* Szegediensi; *Laurentio Stockero*, Budensi; *Minzenvieder*, Quinque Ecclesiensi; *Stehrio* Transilvaniensi; et de *Seipso*, tamquam Medicis Loimicis interspersit in *Historia Pestis*, quae ab Anno 1708. ad 1713. Transiluaniam, Hungariam etc. de populabatur edita Styrae anno 1716. in 8. alph. 1. plag. 8. in cuius exordio catalogus adtextus est Medicinae Doctorum ex eo contagio in Hungaria defunctorum, quales fuere: Gollasch, Neipers, Schnitzenbaum, Mair, Kunioth, Moritz, Schober, alii. Vtinam quantocius eaquoque nobis Publice legere liceret, quae *Christianus Paecken*, Hungarus Rosnauiensis, cui Patria locum negavit, nunc in Aula Russorum Imperatricis Medicus de Peste in Prouincia Smolenskía haud ita pridem oborta, quo peculiari Augustae mandato fuerat exmissus, ex propriis collegit obseruationibus: ita lacto ad stuporem euentu illam se experientissimus Nationi nostrae Medicus compescuisse perhibet in Litteris Petropoli die 12. Dec. st. vet. anno 1775. humanissime ad me exaratis, vt nullus locus fuerit, in quo malum hoc eruperit, in quo plures vna vel duabus domibus deuastauerit.

egy orvosi tudományáról híres másik *Bausner* is, Márton evangélikus lelkész fia, aki 1629-ben *Bertalan* nevet kapott a keresztségben. Később, miután elméjét itthon és külföldön, főleg Hollandiában, igen jól kiművelte a tudo-

művei: de ezen hazai orvosok közül műveik tanúsága szerint, egyik sem építette föl és boltozta be munkáját, mint Diemenbroeck tette, a döghalál gyógyításának saját tapasztalataiból levont módszerével, mivel hát nekik a ragály dühöngése idején semmi szabad érintkezésük sem volt a megfertőzöttekkel, kivéve az egyetlen *Spindler Pál* pozsonyi orvost és magyarázóját, *Raygert*, aki a [Száz orvosi megfigyelés] 67. lapjától kezdve ismerteti az 1644-i pozsonyi pestis alatt szerzett tapasztalatait, továbbá még a Hain Antaltól az [Orvosláselmélet] XIV. és [A természet- és gyógytudomány eseményeiről szóló lipcsei közlemények] XVI. kötetében méltatott *Chenot Ádám* erdélyi királyi orvost, aki 1766-ban adta ki Bécsben 8° alakú értekezését a pestisről [*Tractatus de peste*], amelyben maga is részt vett; hozzávehetjük még azt is, amit *Loigk Antal* császári táborigorvos és az egész magyarországi katonaság orvosa említett meg szétszórva az [Annak a pestisnek a története, amely 1708-tól 1713-ig pusztította Erdélyt, Magyarországot stb.] c. művében, melyet 8° alakban adott ki Steyerben 8 íven 1716-ban, a szegedi *Ausfeld János Kristófról* a budai *Stocker Lőrincről*, a pécsi *Minzenviederről*, az erdélyi *Stehrről* és saját magáról, mint pestisorvosokról. Ennek a bevezetéséhez csatolt egy névjegyzéket azokról az orvosdoktorokról, akik Magyarországon ebben a járványban pusztultak el, mint Gulyás (*Gollasch*), Neipers, Schnitzenbaum, Mair, Kunióth, Mórítz, Schober és mások. Bárcsak mentől hamarabb olvashatnánk nyomtatásban azt is, amit a rozsnyói magyar *Paacken Keresztély* — akitől hazája megtagadta az állást és most az orosz cárnő udvari orvosa — gyűjtött össze saját megfigyelései alapján a szmolenszki kormányzóságban nem régen kiűtött pestisről, ahová a Felsőleges asszony külön rendelettel küldte ki. Ez a mi nemzetünkben való tudós orvos olyan bámulatos jó sikerrel fékezte meg Szentpétervárról 1775. december 12-én hozzám írt szíves levele szerint ezt a járványt, hogy egy hely sem akadt a ragályos területen, ahol egy-két háznál több népet irtott volna ki.

est nouissime Eccless. Aug. Confess. in Transilvania sequentium Superattendens anno. 1679. ita referenté Cl. Martino Schmeizelio in dissert. Epistol. de statu Ecclesiarum Lutheran. in Transilu. Ien. anno 1722. in 4. edit. Cap. V. pag. 87. Anno 1682. Kal. Iul. viuentium numero exemtum esse idem celebris ibidem adserit Patriae Historicus. *Filium homonymum*, quem a morte superstitem reliquerat, *Lotionem manuum Disquisitione historica ad factum Pontii Pilati recensitam*. Vitteb. anno 1689. in 4. Eruditorum examini subiecisse legimus.

OPERA BARTHOLOMAEI.

- 1.) *Disputat. De Cordis humani actionibus*. Lugd. Batav. anno 1654. in 4.
- 2.) *Exercitationum Methaphysicarum Quinta, quae est tertia de Methaphysicae definitione*. Lugd. Bat. anno 1654. in 4.
- 3.) *De consensu partium corporis humani, in quibus ea omnia, quae ad quamque actionem quoquo modo in homine concurrunt, recensentur, actionum modus et consensus ratio explicatur, et uniuersa hominis oeconomia traditur. libri III*. Amstelod. anno 1656. 8. Plag. 12. c. fig. aen. De libro hoc, Adriani Heerebord, Philosoph. in Academia Lugd. Batava Professoris, tale in eodem Libro exstat iudicium, *Eruditissime Bausnere! quos mihi legendos exhibuisti de consensu partium humani corporis Libros tres a te adornatos, et confectos, eos summa animi voluptate legi, deprehendi in iis singularem ingenii tui in-*

mányokkal, legvégül az erdélyi evangélikus egyházközségek püspöke lett 1679-ben, mint azt a hírneves Schmeizel Márton mondja az 1722-ben Jénában kiadott 4° alakú [Levélbeli értekezés az erdélyi luteránus egyházközségek állapotáról] 5. fejezetében a 87. lapon. Hazájának ez a jeles történetírója ugyanott említi, hogy 1682-ben halt meg. *Ugyanilyen nevű fiáról, aki őt túlélte, azt olvastam, hogy Wittenbergben 1689-ben vizsgázott a tudósok előtt 4°-ú [A kézmosásnak történetkutatás alapján való ismertetése Pontius Pildtus eljárásáig] c. értekezéssel.*

BERTALAN MŰVEI.

1. Értekezés [*Az emberi szív működéseiről*] címmel. Leyden 1654. 4°.
2. [*Az ötödik metafizikai értekezés, amely már harmadik a metafizika meghatározásának dolgában.*] Leyden, 1654. 4°.
3. [*Három könyv az emberi testrészek egyetértéséről, melyben szóba kerülnek mindazok a dolgok, amelyek az ember bármely működésében bárhogy is közös cél felé tartanak, magyarázatot nyer működésük módja és egyetértésük oka és ismertetést kap az ember egész életfenntartási berendezkedése*]. Amsterdam, 1656., 8°, 12 ív, rézmetszetű ábrával. Erről a könyvről Adrianus Heerebord leydeni egyetemi bölcselettanár ugyanebben a könyvben a következő bírálatot írja: *Tudós Bausner! Nagy élvezettel olvastam a tőled kidolgozott és elkészített s átolvasás végett hozzám juttatott három könyvedet az emberi test részének egyetértéséről: páratlan szorgalmadat és nem közönséges orvosi tudásodat fődöztem föl bennük, Bizony teljes*

dustriam et doctrinam in re Medica tuam non vulgarem. Equidem omnino auctor sum, vt quam primum luci exponas publicae praeclarum hunc eruditionis tuae foetum etc. cum adjecta sequenti superscriptione: Probitate, eruditione praestantissimo Viro, Bartholomaeo Bausnero, Theologiae Philosophiae et Medicinae peritissimo.

ARTICULUS VIII.

BERETZK vel BRICCIUS de *Viz-akna* (*Georgius.*) Honestis vitae suae interusurium auspicatus est natalibus, Patrem quippe indeptus est virum generosum non minus sanguine, quam bellicis stratagematibus exercitatissimum Georgium Beretzk sub serenissimo Transilvaniae Principe Michaele Apafio I. insigni cum laude stipendia merentem, Matrem vero Catharinam Sibai Feminam virtutibus sexui suo congruis egregie dotatam. Integris moribus imbuendus, et litterarum humanitate erudiendus prouida parentum cura mature Ill. Collegio Reformat. Academico Enyediensi traditus, mox Studiosorum togatorum Albo inseritur, et sub doctissimorum illius temporis Professorum manu ductione, Martino Dési, fido sacrarum litterarum interprete in Theologicis, et Francisco P. Pápai celeberrimo litteratore et Med. Doct. in philosophicis, philologicis, historicis immo et Medicis, ita excolitur, vt Excellentiss. Comes Georgius Bánfi de Lossontz, Regni Transilvaniae Gubernator dignum iudicarit, quem augendorum studiorum gratia anni 1693. men-

szívvel rajta leszek, hogy tudományodnak ezt a jeles termékét minél előbb közzé tehesd stb. Kívül meg így címezte meg: A derékségben és tudományban igen kiváló s a hit-, bölcsélet- és orvostudományban igen jártas Bausner Bertalannak.

VIII. CIKK.

VIZAKNAI BERETZK vagy BRICCIUS GYÖRGY tisztes családból származott, apja ugyanis, a származására nézve nemes, hadi tetteiben pedig igen gyakorlott Beretzk György volt, aki dicséretre méltóan végezte katonai szolgálatát kegyelmes I. Apafi Mihály erdélyi fejedelem alatt, anyja pedig a maga nemének erényeiben kiválóan gazdag Zsibai Katalin volt. Hogy jó erkölcsökre és tudományos ismeretekre tegyen szert, szülei gondos szeretete már fiatalon a reformátusok nagyenyedi kollégiumába adta, hol később tógás diáknak is beiratkozott és ott olyan jó kiképzést nyert azon kor nagytudományú tanárainak, mégpedig a teológiában a szentírást híven magyarázó Dési Mártonnak, bölcséletben, nyelvészetben, történet- és orvostudományban pedig Pápai Páriz Ferencnek, a nagyhírű írónak, és orvosdoktornak a vezetésével, hogy méltóságos losonci Bánfi György erdélyi kormányzó méltónak ítélte 1693 augusztusában bőkezű

se Augusto in exteras oras liberali prius adiutum munificentia dimitteret, Francofurti ad Oderam Lugd. Bataurorum, Vltraiecti, Franequerae addiscendo studio medico proprius animum adplicuit, et anno 1695. 25. Sept. per Cl. Petrum Latane in Doctorem medicinae Franequerae promoueretur. Omnibus quae medicum ornare poterant necessariis dotibus instructus, labente anno 1698. Patriae incolumis redditus, feliciter praxin medicam Claudiopoli auspicatus est, hoc loco lectissimam virginem Iuditham, nobilissimi Viri Georgii Soproni filiam felici matrimonii foedere sibi adiunxit, quae eum quatuor postea liberorum patrem fecerat, horum non nisi duo a morte superstites Alexander et Clara vixerunt. Municipalis iuris patrii cognitione id quoque meruit, vt anno 1703. d. 18. Febr. in ordinem Senatorium adlegeretur, et mox Iudicis regii munus in ciuitate ei deferretur an. 1712. an. vero 1715. Iudex primarius omnium suffragiis proclamaretur, postremis decem vitae suae annis Conuentus B. V. M. de Kolos-Monostra Requisitor fuit. Variis expeditionibus bellicis implicitus multa perpressus est, non modo Rei monetariae a seditioso Principe Claudiopoli praefectus, sed etiam in exercitu tumultuantium Proto-medici castrensis munere defunctus, et poëta sui temporis in Dacia fuit longe felicissimus(*)

Len-

(*) Facilitatem in pangendo Latino non minus quam Hungarico carmine pluribus demonstratum dedit. Spe-

cimi-

támogatással külföldre küldeni tudománya növelésére. Elmélet Odera-Frankfurtban, Leydenben, Utrechtben és Franekerben teljesen az orvostudományra irányította, és 1695. szept. 25-én a hírneves Petrus Latane Franekerben orvosdoktorrá avatta. Minden szükséges orvosi tudománnyal ellátva 1698-ban tért haza ép egészségben, s Kolozsvárott kezdett orvosi működésbe. Itt vette nőül nemes Soproni György lányát, Juditot, aki aztán négy gyerek apjává tette, de közülük csak Sándor és Klára élte őt túl. Városjogi ismeretével kiérdemelte, hogy 1703. febr. 18-án beválasztották a városi tanácsba és később a királybíró-ságot is rábízták a városban 1712-ben, 1715-ben pedig egyhangúlag főbíróvá választották. Élete utolsó 10 évében a kolozsmonostori Boldogságos Szűz Mária-kolostornak volt ügyésze. A sok hadjárat sok bajba keverte, nemcsak mint a lázadó fejedelem kolozsvári pénzverde-főnökét, hanem mint a lázadó sereg tábori főorvosát is. A maga korában igen híres költő is volt ő Erdélyben.*

* A latin és magyar verselésre való készségét több művében bizonyította. Hadd mutassam be itt egyik orvosi tartalmú, csupa hexa-

Lenta tabe exhaustus, anno 1720. mense Aug. qum
aetas eius ad quinquaginta duorum anno-

rum

ciminibus, vnicam dumtaxat medici argumenti hic ad ferre liceat
Elegiam vernaculo sermone de magna *Arteria Aorta* cum suis rami-
per vniuersum corpus humanum diffusis, hunc in modum solis hexa-
metris expressam:

*A' nagy Aortának elsőb Ága, mely ki jö tőlle,
A' Szívet abrónsal nagy Szépen meg-koronázza,
Osztán két részekre hasad törsokeje ez Ernek,
Édgyik lefelé tart, a' Trachea fellyül, a' másik
Két ágat kibotsátt, ezeket hív subclaviáknak,
Ismét ezek kettőt botsátnak a' nyak tsigulyára
Mellyet megfuván mind ketten tartnak az Agyra.
Ez két Ereke kívül léprén a' Mely üregébül,
Axillaresnek hívjad, ne subclaviáknak*

*Itt mivel a' válnak 's karnak inai közéd folynak.
A' két Carotis úgyan ez tökéből omol ki.
Melly a' nyeldekön a' Fökáponyára megyen ki.*

*A' lemenő Törsoke van kötve az Oesophagushoz,
Melly által menvén darabonként a' diaphragmán
Sok dűb 's dűb ágait a' Haspotrokra botsáttya,
A' Coeliaca köszönti az ágyék első gerentzet,
Az hová szolgálnak csemetéi ez Elet-érnek,
Onnan ő nekik adatott nevezettel-is élnek
Gastrica jobb és bal gastro-epiploica-is itt van.
Cystica 's Hepatica kettő, édgy a' Splenica Lépen,
A' Mesenterica 's intercostalis ezen-kül.*

*Ez lemenő Törsoke tovább menvén az Agyékon,
Két nagy Ágra ki hasad, nevezd őket Iliacosnak.
Innen az Arteria sacra megyen ezen nevű csontra,
Az Iliacusokat két két Ág megvékonyította,
Mellyekből kimenő részeket láss a' Lábaidban
A' Vendék rendel ezeken fekéüsznek a' Testben.*

Ex adducto hoc Specimine oppido liquet linguam Hungaricam
tractando Medicinae quoque studio esse quam maxime accomodatam,
vt id pluribus libris vernaculo sermone vulgatis pridem iam euictum
est: omnes tamen sermonis Hungarici elegantia et puritate vt nobis
videtur, superare censendus est Köles-érius noster, Medicus Tran-
silvaniae editis scriptis plurimis notissimus, qui morbos humani
corporis in Fastis Transilvaniae annis 1723. et sequentibus ad Leges
artis reuocauit. Quia eiusmodi Kalendaria pridem disparuerunt,

1720. augusztus havában halt meg hosszas betegségtől legyengülve, miután betöltötte ötvenkettedik évét. Élet-

meterben írt efféle elégiáját, mely magyarul szól az ágaival az egész emberi testet behálózó nagy főverőérről:

*A' nagy Aortának elsőbb Ága, mely ki jö tőlle,
A' Szívet abrónsal nagy Szépen meg-koronázza,
Osztán két részekere hasad törsökje az Ernek,
Edgyik lefelé tart, a' Trachea fellyül, a' másik
Két ágat kibotsátt, ezeket hívó subclaviáknak,
Ismét ezek kettőt botsátnak a' nyak tsigulyára
Mellyet megfurván mind ketten tartnak az Agyra.
Ez két Ereki kívül lépvén a' Mely üregébül,
Axillaresnak hívjad, ne subclaviáknak,
Itt mivel a' válnak s' karnak inai közé folynak.
A' két Carotis ugyan ez tökéből omol ki.
Melly a' nyeldekön a' Fököponyára megyen ki.*

*A' lemenő Törsök van kötve az Oesophagushoz,
Melly által menvén darabonként a' diaphragmán
Sok dűb 's dűb ágait a' Haspotrokra botsáttya.
A' Coelica köszönti az ágyék első gerentzet,
Az hová szolgálnak csemetéi az Elet-érnek,
Onnan ő nekik adatott nevezettel-is élnek
Gastrica jobb és bal gastro-epiploica-is itt van.
Cystica 's Hepatica kettő, edgy a' Splenica Lépen,
A' Mesenterica 's intercostalis ezen-kül.
Ez lemenő Törsök tovább menvén az' Agyékon,
Két nagy Agra ki hasad, nevezd őket Iliacosnak.
Innen az Arteria sacra megyen ezen nevü csontra,
Az Iliacusokat két két Ag megvékonyította,
Mellyekből kimenő részeket láss a' Láбайдban
A' Venák rendel ezeken feküsznek a' Testben,"*

Ebből az itt idézett mutatványból mindjárt kiviláglik, hogy a magyar nyelv az orvostudomány tárgyalására is igen alkalmas, mint ez már több magyar nyelven megjelent könyvből is bebizonyult, szerintem azonban valamennyi ilyen író felülmúlja magyar fogalmazásának szépségével és tisztaságával a mi sok kiadott könyvről híres erdélyi orvosunk, Köleséri, aki az emberi test betegségeit az 1723. óta megjelent [Erdélyi Kalendáriumok]-ban az orvostudomány törvényei szerint

rum fastigium adscendisset, mortalium numero exemptus est. Vitae curriculum typis Claudia-

cis

commentationem de morbis chronicis anno 1728. publicatam vnice referam: A' hirtelen fogó nyavalyák után, mellyek a' Doktoroknak siető orvoslásokat kívánnyák, vagy a' természet által-is gyakran gyógyulhatók, lássunk már a' hosszas sinlö betegségekről, mellyekben az orvos Doktorok valóban megkívántatnak.

- I.) A' sinlö betegségek esnek töbnyire a' belső részeknek és a' nedvességek ki takaradására rendeltetett utaknak megdugulásoktól, és ha azoknak kitakarítások meggátoltatik, igen megvesznek 's tisztátalanok lesznek a' nedvességek, honnan Béli-büszhödtség, Vér-rothadás (*Scorbutus*) melly sok nyavalyákat szül, Viz-kórság, arena, fulladozás, negyed napi hideg 's a't. származnak, söt az olyan rút megrothadások fene-fekéllyeket-is okoznak: 's addig kell azért bänni az illy nyavalyákkal, mig ez és az orvosság között *proportio* van, 's idejében, itt a' lankadó természet munkájára azt hijjába bizván.
- II.) A' sinlö betegséget kell hát orvosolni az által a' mozdulás által, melly az Elet és az egészség szerző oka, a' melly szerint a' Testben levő minden öblös részekben, tsüvekben, és erekben a' vér és a' nedvességek szabadon follyanak, vissza follyanak, és a' szemetek kitakarittassanak, a' testből.
- III.) Minthogy pedig a' sinlö nyavalyák a' megrekedéstől (*Obstructio*) származnak, azt kell mindefelé megszakadítani, és a' nyálos meg veszett nedvességeket magok uttyokon kitakarítani; melly tsak ugy lehet, ha az folyhatóvá és mozgóvá tétethetik. Ez-is ám a' fővebb dolog a' sinlödés orvoslásában! legjobbak itt a' Bánya ferödő, savanyú-viz, orvosságos viz, holmi jó fúvekre forró vizet töltvén, főzés nélkül való öszve öntése a' materialéknak 's szereknek, jó főtt vizek, enyhittök, jól készült feredők, és mind azok, mellyek oszlató orvosságok, és ki nyitó erejüek: söt mig a' meg feneklett *materia* fel nem ázik 's higul; minden purgáló, vizeleten tisztító, izzasztó, sűrű nyálat oszlató 's egyéb efféle orvoslások veszedelmeseek.
- IV.) Ha pedig a' nyavalya kezdetin valamit indítani kell, a' merre kívánkozik, ott kell illendő-képpen

rajzát az a Kolozsvárott nyomtatott Gyászjelentés foglalja magába, amely a Farkas utcai székesegyház falára van

írta le. Mivel az effajta naptárak már régen megszűntek, egyetlen mintául idézem itt az idült betegségekről 1728-ban közzétett értekezését: „A' hirtelen fogó nyavalyák után, mellyek a' Doktoroknak siető orvoslásokat kívánnyák, vagy a' természet által-is gyakran gyógyúlhatók, lássunk már a' hosszas sinlő betegségekről, mellyekben az orvos Doktorok valóban megkívántatnak.

- I.) A' sinlő betegségek esnek töbnyire a' belső részeknek és a' nedvességek ki takarodására rendeltetett utaknak megdugulásuktól, és ha azoknak kitakarítások meggátoltatik, igen megvesznek s' tisztátalanok lesznek a' nedvességek, honnan Bélibüzhödtség, Vér-rothadás (*Scorbutus*) melly sok nyavalyákat szül, Viz-kórság, arena, fulladozás, negyed napi hideg 's a' t. származnak, söt az olyan rút megrothadások fene-fekélyeket-is okoznak: s addig kell azért bánni az illy nyavalyákkal, mig ez és az orvosság között *proportio* van, 's idejében, itt a' lankadó természet munkájára azt hijjába bizván.
- II.) A' sinlő betegséget kell hát orvosolni az által a' mozdulás által, melly az Elet és az egészség szerző oka, a' melly szerint a' Testben lévő minden öblös részekben, tsüvekben, és erekben a' vér és a' nedvességek szabadon follyanak, vissza follyanak és a' szemetek kitakarittassanak a' testből.
- III.) Minthogy pedig a' sinlő nyavalyák a' megrekedéstől (*Obstrucio*) származnak, azt kell mindenfelé megszabadítani, és a' nyálos meg veszett nedvességeket magok uttyokon kitakarítani; melly tsak ugy lehet, ha az folyhatóvá és mozgóvá tétethetik. Ez-is ám a' fővebb dolog a' sinlődés orvosságában! legjobbak itt a' Bánya ferödő, savanyú-viz, orvosságos viz, holmi jó fúvekre forró vizet töltvén, főzés nélkül való öszve öntése a' materialéknak 's szereknok, jó fött vizek, enyhítettök, jól készült feredök és mind azok, mellyek oszlató orvosságok és ki nyitó erejűek: söt mig a' megfeneklett *materia* fel nem ázik 's hígul; minden purgáló, vizeletlen tisztító, izzasztó, sűrű nyálat oszlató 's egyéb efféle orvoslások veszedelmesekek.
- IV.) Ha pedig a' nyavalya kezdetin valamit indítani kell, a' merre kívánkozik, ott kell illendő-képpen takarítani: és ugyan akkor

cis impressum exhibet Charta funebris, parietibus templi cathedralis, quod in platea Far-

kas

takarítani: és ugyan akkor ha mit mozdítani illendő, ahhoz kell látni. De mikor a' nyavalya nagy erejében van, békét kell hagyni; hasonlólag mikor a' természet nagy megindulása 's motussa miatt nyavalyabéli erőltetések, belső részek megsebesülései, dagadási, vagy sugorodási következnak, nem kell azt orvossággal gyujtani, mert gonosz szorulást, 's egyéb veszedelmet szül: akkor inkább várakozni kell, vagy tsak keveset munkálódni, és a' néki busult mozdulásokat letsendesíteni, és az erős szomjuságokat enyhíteni: ekkor akár mi busult nyavalyákban jó a' higitó materiák (*diluentia*) mértékletesek, nedvesítők, tsendessen izzasztók, szomjuságot enyhítő tisztált salitromos Italok.

- V.) A' hirtelen fogó nyavalyákhoz mindgyárt kezdetiben kell látni, a' mint erről irtunk vala az elmúlt esztendőben, itt-is a' megfeneklett vagy eláradott nedvességet ki mozdítván, avagy elosztatván, a' megszorultakat meg nyitván, a' rágó és égetőket megmérésékelvén, és a' megveszett *materiaikat* megjobbitván; egyebekben és a' sinlöekben a' sebes és gyors mozdulásnak és a' hirtelen szorongattatásoknak szüntetések után kell lenni, a' mint kívántatik, és ha a' *materia* készült a' ki folyásra, azt ki tisztítani, mert már akkor könnyü vele bálni.
- VI.) A' nedvességek kitakarításában meg kell mindenkor tartani, hogy illendő uttyokon legyenek azok, úgy mint: az enyves, nyálos 's nyúlós nedvességeket, mint a' nedves Hurutban, aszszonyi némely nyavalyákban és egyebekben van; jó engedelmes purgatioval: a' bőv sáros nedvességeket a' viz-kórságban, és a' megveszett rút sárga színűekben, vagy a' vizelleten, vagy alól gyenge purgálóval kell ki tisztítani: ártalmasok itt az izzasztók. A' Hypochondriakusokban, kikben sok nyerseség, szavanyusággal elegyes fekete sáros nedvességek vagynak, a' gyomor szorulása, máj és lép meg dugulása miatt a' Szél az agy velöt háborgatván, szomoruaak, félelmesek, gondolkodók, gyanakodók 's a't. ez nyavalyát a' vizelleten és izzasztóval hijjában próbállyák; hanem ahhoz illendő Laxativummal kel élni. A' bőv fekete-sárral elegyített nedvességetis, melly a' harag miatt gyül nem jó izzasztóval, vagy fellyül hánytatóval; hanem alól gyengén purgálóval kell ki takarítani; mert itt az iz-

zasz-

akasztva s a következő címet viseli: [*Siralom piaca, amelyre Vizaknai Briccius György gyakorló orvos, a Boldogságos Szűz*

ha mit mozdítani illendő, ahoz kell látni. De mikor a' nyavalya nagy erejében van, békét kell hagyni; hasonlólag mikor a' természet nagy megindulása 's motussa miatt nyavalyabéli erőltetések, belső részek megsebesülései, dagadási, vagy sugorodási következnek, nem kell azt orvossággal gyujtani, mert gonosz szorulást, 's egyéb veszedelmet szül: akkor inkább várakozni kell, vagy tsak keveset munkálódni és a' néki busult mozdulásokat letsendesíteni és az erős szomjuságokat enyhíteni: ekkor akár mi busult nyavalyákban jó a' higitó materiák (*diluentia*), mértékletesek, nedvesítők, tsendesen izzasztók, szomjuságot enyhítő tisztált salitromos Italok.

- V.) A' hirtelen fogó nyavalyákhoz mindgyárt kezdetben kell látni, a' mint erről irtunk vala az elmúlt esztendőben, itt-is a' megfeneklett, vagy eláradott nedvességet ki mozdítván, avagy eloszlatván, a' megszorultakat meg nyitván, a' rágó és égetőket megméréskelvén, és a' megveszett *materiaikat* megjobbitván; egyebekben és a' sinlőkben a' sebes és gyors mozdulásnak és a' hirtelen szorongattatásoknak szüntetések után kell lenni, a' mint kívántatik és ha a' *materia* készült a' ki folyásra, azt ki tisztítani, mert már akkor könnyü vele bálni.
- VI.) A' nedvességek kitakarításában meg kell mindenkor tartani, hogy ilendő uttyokon legyenek azok, úgy mint: az enyves, nyálos 's nyúlós nedvességeket, mint a' nedves Hurutban, aszszonyi némely nyavalyákban és egyebekben van; jó engedelmes purgatioval: a' bőv sáros nedvességeket a' viz-kórságban, és a' megveszett rút sárga színűekben, vagy a' vizelleten, vagy alól gyenge purgálóval kell ki tisztítani: ártalmasok itt az izzasztók. A' Hypochondriakusokban, kikben sok nyerseség, szavanyusággal elegyes fekete sáros nedvességek vagynak, a' gyomor szorulása, máj és lép meg dugulása miatt a' Szél az agy velöt háborgatván, szomorúak, félelmesek, gondolkodók, gyanakodók 's a't. ez nyavalyát a' vizelleten és izzasztóval hijjában próbállyák; hanem ahoz illendő Laxativummal kell élni. A' bőv fekete-sárga elegyített nedvességetis, melly a' harag miatt gyül nem jó izzasztóval, vagy fellyül hánytatóval; hanem alól gyengén purgálóval kell ki takarítani; mert itt az

kas nuncupata situm est, adpensa, hoc ornata est titulo:
Forum Lamenti, in quo Georgius

Bric-

zasztók, a' gonosz hévség miatt a' belső - rész öszve vonulván, reszketegséget okoznak. Továbbá mikor a' bélben gyült Seprölékek igen el-áradtak, veszedelmes akkor az okádtató, és Izzasztó: ha pedig a' kitakarodásra való savós, vékony, rágó nedvességet alól purgályák; az is veszedelmes.

VII.) Mikor pedig a' természet valamely nedvességet a' maga rendes uttyán megindított, azt nem kell edgy ideig megállatni, gátolni avagy vissza verni: mert nagy veszedelmeket hoz sok betegségben afféle szorító, vissza-verő, vagy hivessítő; mint a' Köszvényben, rühben, himlőben, orbántzban, hasmenésben, régi fekélyekben, enyves folytogató náthában 's a't. A' has-menésben ugyan tapasztalhatni, hogy elégséges folyása után vér-hás nekövetkezzék, kivált igen nedves és heves időben.

VIII.) Utollyára ha a' betegség jeleiből bizonyoson megesmérhetni, hogy jóra vagy roszra válik-el a' dolog, nem kell ott semmi orvoslás. A' jól orvoslónak pedig, ki e' Tractátzka nélkül nem szükölködik, tudni 's vizgálni kell mind az ember életét, egészségét, teste állapotját, nyavalyáinak okait 's a't. és ugy tehet valami ítéletet a' beteg állapotjáról, és ugy találhattya fel az orvoslás jó módgyát-is.

Eddig a' sinlő betegség orvoslása modjáról rövideden. De minthogy azok-is hasonló gyenge természetűek, mint a' Kisdedek, Vének, dologtalanok, az igen tanulók, aszszonyi rend, akarmi betegesek, és sok búval 's gondal élők 's a't. a' mértékletes eledelekben és gyenge orvoslásokban keressenek inkább egésséget mint az erősekben. Mind ezek azon légyenek, hogy a' gyenge gyomrot a' jölemésztésre elkészíthessék, hogy így a' vér szabados jó mozgását követhesse. Azt segítik; ha ök bővebben alusznak; étel előtt a' testet mértékletes gyakorlással, sétálással, vagy énekeldegeléssel 's a't. ujjtyák, és nem sokat esznek. Igen árt ezeknek az etzetes ugy a' kemény, szelet szerző, sós és édes eledelek, mint az ejszakisziel-is, és mindenben a' mértékletlenség. Az igen tanulók étel közben ne elmélkedjenek, osztán sétállyanak; mert a' veszteülés árt, kivált ha étel után mindgyárt igen tanulnak, durva eledelekkel élnek, és ha keveset alusznak. A' véneknek árt a' tejes,

Mária kolozsmonostori kolostorának második ügyésze, Kolozs-

izzasztók a' gonosz hévség miatt a' belső-rész öszve vonulván, reszketegséget okoznak. Továbbá mikor a belbengyült Seprőlékek igen el-áradtak, veszedelmes akkor az okádtató és Izzasztó: ha pedig a' kitakarodásra való savós, vékony, rágó nedvességet alól purgállyák; az is veszedelmes.

- VII.) Mikor pedig a' természet valamely nedvességet a' maga rendes uttyán megindított, azt nem kell egy ideig meg-állatni, gátolni avagy vissza verni: mert nagy veszedelmet hoz sok betegségben afféle szorító, vissza-verő, vagy hivessítő, mint a' Köszvényben, rühben, himlőben, orbántzban, has-menésben, régi fekélyekben, enyves folytogató náthában 's a' t. A' has-menésben ugyan tapasztalhatni, hogy elégséges folyása után vér-hás nekövetkezék, kivált igen nedves és heves időben.
- VIII.) Utollyára ha a' betegség jeleiből bizonyosan megismerhetni, hogy jóra vagy rosra válik-el a' dolog, nem kell ott semmi orvoslás. A' jól orvoslónak pedig, ki e Tractátka nélkül nem szükölködik, tudni 's vizgálni kell mind az ember életét, egészségét, teste álapattyát, nyavalyáinak okait 's a' t. és ugy tehet valami itéletet a' beteg állapattjáról és ugy találhattya fel az orvoslás jó módgyát-is.

Eddig a' sinlő betegség orvoslása módjáról rövideden. De minthogy azok-is hasonló gyange természetűek, mint a' Kisdedek, Vének, dologtalanok, az igen tanulók, aszszonyi rend, akarmi betegesek, és sok búval 's gondal élők 's a' t. a mértékletes eledelokban és gyenge orvoslásokban keressenek inkább egészséget, mint az erősekben. Mind ezek azon légyenek, hogy a' gyenge gyomrot a' jólemészítésre elkészithessék, hogy így a' vér szabados jó mozgását követhesse. Azt segítik; ha ők bővebben alusznak; étel előtt a' testet mértékletes gyakorlással, sétálással vagy énekeldegeléssel 's a' t. ujjtyák és nem sokat esznek. Igen árt ezeknek az etzetes ugy a' kemény, szelet szerző, sós és édes eledelék, mint az ejtszaki-szél-is, és mindenben a mértékletlenség. Az igen tanulók étel közben ne elmélkedjenek, osztán sétállyanak; mert a' veszteg-ülés árt, kivált ha étel után mindgyárt igen tanulnak, durva eledelkekkel élnek és ha keveset alusznak. A' véneknek árt a' tejes, sajt, sok hu

Briccius Vizaknai, Medicinae Doctor Practicus, Conuentus B. M. V. de Kolos-monostra alter Requisiteur, Lib. Regiaeque Ciuitatis Claudiopolitanae abhinc quinque retro annis Judex primarius, et, dum viueret, Senator legendus exponitur.

O P E R A.

- 1.) Disput. med. praes. Petro Latane. *De Peripneumonia.* Franeq. anno 1695. 4. pl. 3.
- 2.) Dissert. in aug. meed. sine praes. sub Re-
ctore

sajt, sok hus étel, kivált böv vacsora, savanyú italok, és szorítók 's a't. jók a' gyümöltsből készültek, héjás, kerti vetemények, hal némüek, 's mellyek kevés nedvességet adnak. ér-vágás, mint a' testet-is vakargatás által ujjitni 's melegben lenni. Sállya, Méhfü Czitrom-héj, és Fa-héj, Kávé helyett a' véneknek finum. A' jól emésztést igen segítik a' fűszer-számosok; reggel kávé vagy veronika, mosott-sállya, méh-fü-ánis vagy kömény-mag jó féle fenyő-mag Kávé helyett: a' herba-thee ebédután négy órával: ezeket mind nád-mézzel, vagy tisztált mézzel, vagy édes gyökérrel vagy a' köz-rend aszszuszilvával készitheti; söt ezeknek seprejekre hideg vizet töltvén, idő-közben, ihattya a' gyenge természetü hidegen: Szomjuságtól Bor helyett-is mint egy fött vizet, a' most elhatalmazott Torha avagy rosz nedvesség lefolyásában-is (*Rheuma*) melly láb-dagadást hoz, azon italok hasznosok fött viz helyett-is méz nélkül hidegen. Továbbá ködös, dögös nehéz időben éhomra nem lenne jó valami fü-szer-számat ráogatni, vagy reggeli italkával (dohánnyal, tabákkal) élni 's a't. ugy a' Házat örömmel, fenyő-maggal, tömjénnel, szurokkal füstölni kivált éjjelre hasznos. Ismét a' Kisdedeken most uralkodó Hurutokban-is ama meleg italok (*Infusio*) édesen jók, a' füstölések, savanyuk eltávoztatása, confectek 's a't. Fő-orvoslás a' Hurut vagy nátha lefolyás ellen a' gyakor orra kifuvása. Böltsen tselekszik hát az anyák, kik kitsinnyeiket az órnak ki fuvására szoktattyák, mert a' nedvesség oda szokván elfogódik, a' torokról, mellyről kivált éjjelre nézve 's a't. Bizony sok emberek azért betegesek, hogy ugy nem szokván felhorkanttyák 's letsepegnek 's a't.

vár szabad királyi városának öt év óta való főbírája és míg élt, tanácsosa van siratni kitéve.]

M Ű V E I.

1. Orvosi értekezés Petrus Latane elnöklete alatt [*A mellhártyalobos tüdőgyulladásról*] címmel. Franeker, 1695. 4°, 3 ív.
2. Orvosavató értekezés elnök megnevezése nélkül Ioan-

étel, kivált böv vacsora, savanyú italok és szorítók 's a't. jók a gyümöltsből készültek, héjas, kerti vetemények, hal némüek 's mellyek kevés nedvességet adnak, ér-vágás, mint a' testet-is vakargatás által ujjitni 's melegben lenni. Sállya, Méhfü Citrom-héj, és Fa-héj, Kávé helyett a' véneknek finum. A' jól emésztést igen segítik a' füszer-szamosok; reggel kávé vagy veronika, mosott-sállya, méh-fü, ánis vagy kömény-mag, jó féle fenyő-mag. Kávé helyett: a' herba-thee ebéd után négy órával: ezeket mind nád-mézzel, vagy tisztált mézzel, vagy édes gyökérrel vagy a' köz-rend aszszuszilvával készitheti; söt ezeknek seprejekre hideg vizet töltvén, idő-közben, ihattya a' gyenge természetü hidegen: Szomjuságtól Bor helyett-is, mint egy fött vizet, a' most elhatalmazott Torha avagy rosz nedveség lefolyásában-is (*Rheuma*), melly láb-dagadást hoz, azon italok hasznosok fött viz helyett-is méz nélkül hidegen. Továbbá ködös, dögös nehéz időben éhomra nem lenne jó valami füszer-szamat ráogatni, vagy reggeli italkával (dohánnyal, tabákkal) élni 's a't., ugy a' Házat örömmel, fenyő-maggal, tömjénnel, szurokkal füstölni kivált éjjelre hasznos. Ismét a' Kisdedeken most uralkodó Hurutokban-is ama meleg italok (*Infusiok*) édesen jók, a' füstölések, savanyuk eltávoztatása, confectek 's a't. Fő-orvoslás a' Hurut vagy nátha lefolyás ellen a' gyakor orra kifuvása. Böltsen tselekszik hát az anyák, kik kitsinnyeiket az órnak ki fuvására szoktattyák, mert a' nedvesség oda szokván, elfogódik, a' torokról, mellyről kivált éjjelre nézve 's a't. Bizony sok emberek azért betegesek, hogy úgy nem szokván, felhorkanttyák 's letsepegnek 's a't.

ctore Ioan. van der Wayen. *De colica Passione* Franeq. anno. 1695. 4. plag. 2.

- 3.) *Diarium Rerum sui temporis MSCtum.* In hoc non modo peregrinationis suae ad exteros susceptae fata, sed detestandi in primis intestini dissidii nouennalis Historiam fidelissime contexuit, plerisque enim tumultuantium Belli Ducum consultationibus, rebusque gestis interfuit: vnde procliuè est colligere, quantam haec illis foenerarentur lucem, quae de temporum illorum infelicitate saepius ad nauseam usque relata sunt, si typorum beneficio, vt meruerunt, publicarentur.

ARTICULUS IX.

BRANCHE. De hoc seculi XV. Doctore Medicinae id vnice posteritatis memoriae traditum accepimus, quod fuerit Aulæ Medicus Petri Várdai, Archiepiscopi Colocsensis, qui a Matthia Coruino, Rege, ob linguae audaciam, teste Bonfinio Decad. IV. Lib. VI. in carceres Aruenses detrusus, et non nisi post Sexennium a Ioanne regio Principe liberatus est. Dum notissimus ille Hercules Hungaricus, Paulus Kinisius grauiore insultu apoplectico tentaretur; nostrum hunc Medicinae Doctorem Petrus, Archipraesul indicatus, ad mitigandam morbi ferociam, Temesuariam exmisit: ita haec idem Archimysta Colocsensis in suis ad Abbatem Petrouaradiensem anno 1492. exaratis refert litteris, quarum initium dumtaxat et finem

nes van der Wayer rektorsága alatt [*A bëlgörcsről*] címmel. Franeker, 1695. 4°, 2 ív.

3. [*Kora történetének kéziratós naplója.*] Ebben nemcsak külföldi diákvándoréveinek eseményeit beszéli el, hanem elsősorban annak a kárhozatos kilencéves belháborúnak is híven megrajzolja a történetét, amelynek legtöbb vezéri tanácskozásában és haditettében maga is részt vett. Ebből könnyű megítélni, mekkora fényt derítenének ezek azokra az eseményekre, melyeket azon kornak ezen szerencsétlenségéről többször már az undorodásig mesélnek, ha érdemük szerint nyomtatásban láthatnának napvilágot.

IX. CIKK.

BRANCHE. Erről a XV. századbéli orvosdoktorról azt az egy adatot tudjuk, hogy annak a Váradí Péter kalocsai érseknek volt az udvari orvosa, akit merész szókimondása miatt, Bonfininak a IV. decas VI. könyvében kifejezett állítása szerint, Hollós Mátyás király az árvai várbörtönbe vettetett, s onnan csak János királyi herceg kegyelméből szabadult ki 6 év múlva. Mikor Kinizsi Pált, a híres magyar Herkulest, súlyos gutaütés érte, az említett Péter érsek ezt a mi orvosdoktorunkat küldte ki Temesvárra a baj enyhítésére, ugyanis így adja ezt elő ugyanez a kalocsai főpap a péterváradí apáthoz 1492-ben írt levelében, amelynek papírszükség miatt csak az elejét és a

ob chartarum angustiam licebit hic adponere: *Venerabili Domino Vincentio de Pystatiis Gubernatori Abbatiae Petri-Varadini, et sanctissimi Domini nostri Cubiculario, amico nostro dilecto Petrus Archiepiscopus Clocsensis. Venerabilis Amice noster dilecte. Pro inquisitione Turcorum, quos nobis Reginalis Majestas aufugisse scripsit, omnem diligentiam adhibebimus, statim enim omnibus nostris Castellanis strictissime etc.* Posteaquam multis verbis acerbè questus est homines suos ad visitandam Dioecesin exmissos, ad oppidum Kamenecz, iussu Abbatis ignominia adfectos, immo crudeliter ad modum hostium barbarorum fuisse verbis verberibusque male mulctatos, hunc in modum claudit Epistolam: *De vinis autem ceterisque, quae scribitis nobis, expectamus reditum Doctoris Branche, quem ad Paullum Kinisium curandum rogati misimus, qui quam primun redierit, curabimus in primis honori sanctissimi Domini nostri in omnibus respondere, et etiam Vestrae Humanitati, dum modo operam Vestram, sicut saepe scribitis, nobis cum effectu ad esse sentiamus fore non ingratos.* Ex *Zatha, Castello S. Paulli MCDXCII.* Litterae hae ex Sylloge Epistolarum Mscutarum Petri Várdai, Archiepiscopi, depromptae sunt, quam S. Székely de Doba, emeritus Incl. Legionis Eszterhazianae Centurio Eperiesini adseruat.

végét lehet itt közzétennem: „Tisztelendő Vincentius de Pystatiis úrnak; a pétervárad-i apátság kormányzójának, szentséges urunk kamarásának, az ő kedves barátjának küldi Péter kalocsai érsek. Kedves tisztelendő barátom! Azoknak a törököknek az előkerítésére, akiknek a szökéséről a királyi Felség értesített, mindent meg fogok tenni. Valamennyi várnagyomnak ugyanis a legkeményebben stb.” Miután pedig sok szóval keserűen fölpanaszolta, hogy az egyházkerület felülvizsgálására kiküldött embereivel Kamenecz mellett az apát parancsára gyalázatosan elbántak, sőt félvad ellenség módjára kegyetlenül leszidták és megverték őket, így végi levelét: „Ami pedig a borokat és a leveledben említett egyéb dolgokat illeti, megvárom Branche orvos visszatértét, akit mivel megkértek rá, Kinizsi Pál meggyógyítására küldtem el. Mihelyt ez hazatér, rajta leszek, hogy először szentséges urunknak adjam meg a tiszteletet minden tekintetben, aztán pedig hogy Emberségességed iránt fejezzem ki hálámat, csak viszont én is észrevegyem sokszor megígért sikeres segítségedet. Zatha, Szent Pál kastély, 1492.” Ez a levél Várad-i Péter érsek kézíratos leveleinek dobai Székely Sámuel nyugalmazott Eszterházi-ezredbeli századostól őrzött gyűjteményében Eperjesen található.

ARTICULUS X.

BUCHHOLTZ (*Georgius*) Cibinio Saarosiensis, patre huius nominis ciue et negotiatore prouido, matre autem honesta Iuditha Müllerin, 1. Maji anno 1643. in hanc mundi lucem editus, eo progressus est diligentia et praeceptorum industria in Schola patria, vt adolescens admodum Vittebergam ad audiendum Calouium et Deutschmannum sese contulerit, inde redux idoneus repertus, ut anno. 1665. Olaszini Collegae munia susciperet, mox tamen ad continuanda studia, Spartae, quam vltro nactus erat, honeste valedicendo, Schemnitzium transiuit, ibi praeside M. Casp. Schönio de Theologiae principio disputando meruit, qui inter collegas Scholae anno 1669. reciperetur. Hinc anno sequente ad Rectoratum Scholae Dopschensis translatus, et mox inualescente eiusdem in docendo, dicendo, scribendoue habilitate, Georgio-Montani in Rectorem suum anno 1671. delegerunt, quo officio ad duram vsque captiuitatem Lublouiensem anno 1675. perpessam, maxima cum commendatione defunctus est, mox in exsilium actum vitae integritas, ad Batis-faluensem ecclesiam in Verbi Dei Ministrum anno 1682. reduxit, quam quinquennio docuit, tandem anno 1688. pulsum Kesmarkinum in sinum suum recepit, vbi sacra ad an. 1705. vsque cum industria administravit, quo stationem hanc cum parochia Lomnicensi permutauit, constitutusque

X. CIKK

BUCHHOLTZ GYÖRGY Sáros-Szebenből való. Hasonló nevű apja odavaló gondos kereskedő volt, anyja pedig a tisztos Müller Judit. 1643. május elsején született. Szülőhelye iskolájában annyira vitte a maga szorgalmával és tanítói buzgó fáradozásával, hogy még szinte serdületlen korában Wittenbergbe ment Caloviust és Deutschmannant hallgatni. Mikor innen hazatért, 1665-ben alkalmasnak találták, hogy Szepesolasziban a tanítói teendőket ellássa, de nemsokára tisztességesen búcsút mondva önként vállalat hivatalának, Selmecre ment tanulmányai folytatására, s ott Schön Gáspár mester elnöklete alatt a hittudomány alapelvéről tartott értekezésével kiérdemelte, hogy 1669-ben az iskola tanárai közé fogadják. Innen a következő évben Dobsinára vitték igazgatónak, mikor pedig tanítási-, szónoklati és fogalmazási készsége megerősödött, a szepesszombathelyiek választották meg rektorukká 1671-ben. Ezt a hivatalát 1675-ben elszenvedett kemény lublói rabságáig nagy dicsérettel viselte. Ezután nemcokára száműzték, de feddhetetlen élete miatt 1682-ben visszahozták papnak Batizfalvára, ahol aztán 5 évig működött, s mikor 1688-ban innen is elkergették, Késmárk fogadta be, ahol 1705-ig buzgón végezte a lelkész munkát. Ekkor Lomnicra ment papnak és a 24 szepesi város papi

est Fraternit. XXIV. Regalium Senior: hoc loco anno 1724. die 28. Ian. vitam finiuit maior octuagenario, per totum vitae decursum adeo prospera fruitus valetudine, si sola senectutis excipias incommoda, vt ne dentium quidem dolores vnquam sensisse perhibeatur. Adeo celebris fuit caligraphus, vt in ipsa quoque aetate prouectiore orationem Dominicam in chartula instar denarii argentei nitidis characteribus describere scite portuerit, in oratione ligata magnas quaesiuit delitias, in vtraque Musica vocali et instrumentali excelluit, in indagandis Naturae mysteriis plurimum impendit operae, dum potissimum durissima quoque hyeme non vice simplice pro iniquitate illorum temporum in Montibus Carpaticis absque igne, ne fumo proderetur, morari cogeretur. Duxit Noster hic in matrimonium filiam *Christiani ab Hortis, Elisabetham*, viduam *Nicolai Lehotsky*, quae ei anno 1688. die 3. Nov. peperit filium cognomine *Georgium Buchholtzium* iuniorem, virum commercio cum eruditis habito notissimum, et indefessum rerum naturalium collectorem, nostra quoque commemoratione hic ob id dignissimum. Qui absolutis in patria studiis inferioribus, ad Academiam Gryphiswaldensem commigrauit, vnde redux anno 1721. ludo litterario Nagy-Palugyensi praeesse cepit; post mortem vero Georgii Bohuss anno 1723. die 14. Apr. in officio Rectoris Kesmarkiensis huic successit, et dum decantissimi suo tempore scholarchae nomen indipisceretur, anno 1737. die 3.

Aug.

közösségének főesperesévé választották. Itt is halt meg 1724. január 28-án 80 éves korában. Egész életében olyan egészséges volt, hogy az öregkorral járó kellemetlenségektől eltekintve állítólag még a foga se fájt sohasem. Olyan kitűnően írt, hogy még öreg korában is gyönyörű olvasható betűkkel tudta leírni vasárnapi prédikációját egy ezüstdénárnyi papírdarabra. Nagy kedvét lelte a verselésben, s kitűnően énekelt és muzsikált. Nagy fáradságot fordított a természet titkainak kutatására, mikor — még szigorú télen is — azon idők politikai viszonyainak a mostoha sága miatt nem egyszer volt kénytelen tűzgyújtás nélkül tartózkodni a Kárpátok hegyei közt, hogy a füst el ne árulja. *Ab Hortis Keresztély Erzsébet* nevű lányát, *Lehotzky Miklós* özvegyét vette feleségül, s ettől született 1688. nov. 3-án ifj. *Buchholtz Görgy* nevű fia, aki a tudós emberekkel folytatott levelezéséről és a természeti tárgyak fáradhatatlan gyűjtéséről nevezetes. Főleg emiatt méltó, hogy itt megemlékezzem róla. Miután elsajátította szülőhelyén az alsóbb tantárgyakat, a greiffswaldi egyetemre ment. Innét hazatérve 1721-ben a nagypalugyai iskolát kezdte igazgatni, Bohuss György halála után azonban 1723. április 14-én, ennek lett utóda a késmárki iskolaigazgatóságban, s elnyerve a maga kora leghíresebb igazgatójának

Aug. vitam posuit. Excellens fuit conquisitor et indagator rerum petrificatarum, mineralium, et aliarum curiositatum, quae in montibus, fluminibus in Hungaria passim absconditae reperiuntur. Musaeum numismatibus omnis generis instructissimum, quod possedit, vna cum reliqua amplissima et pretiosissima rerum naturalium supellectili ab haerede Filio Paulo Buchholtzio partim extraneis, partim Casparo Kubinyo viro Patriae Nobilissimo, pecunia divenditum est. Verbo duntaxat iuuabit forte meminisse, posteros Buchholtzii Senioris, vpote Filium quoque natu minorem, Iacobum, et huius Filium Georgium, etsi essent arti mechanicae dediti acicularii, homines litteris minus tincti, singulari quodam instinctu in studium historiae naturalis propendisse, quod certo eoque publico euinci potest documento. (*)

C 3

OPE-

(*) Augustissimum gloriosae reminiscentiae Roman. Imperatorem, Franciscum I. quem hoc studii genere plurimum delectatum fuisse probe nouimus, Iacobum et Georgium Buchholtzios, insigni numerum eueorum pondere liberalissime donasse, ex viris fide dignis intelleximus, dum diligentissimi hi rerum naturalium collectores, varios lapillos, mineras omnis generis, et quaeuis naturae pretiosa, in montibus Carpaticis, et vniuerso Hungariae et Transilvaniae ambitu collecta, Serenissimo illi Historiae naturalis cultorum Principi anno 1754. obtulissent. Placet Litteras liberi commeatus Buchholtziis munifici hujus Studiorum, Altoris jussu impertitas hoc loco repetere: *Cum praesentium Exhibitores Iacobus Iohannes, et Georgius Buchholtz, ciues in Kesmark, et Matthias Fabritius ex Monte S. Georgii, Hungariam et Transilvaniam versus, ad naturalis et pretiosa quaedam pro seruitio Sacrae Caesarcae Majestatis quaerenda*

nevét, 1737-ben halt meg augusztus 3-án. A Magyarország hegyeiben és folyóiban itt-ott rejlő kőületeknek, ásványoknak és egyéb ritkaságoknak kiváló kutatója és gyűjtője volt. Mindenféle régi pénzben gazdag múzeumát a többi remek és értékes ritkaságkészletével együtt fia, Buchholtz Pál, aki örököse lett, részint külföldieknek, részint az előkelő hazai Kubinyi Gáspárnak adta el. Ez alkalommal megemlítem, hogy idősb Buchholtz utódai, nevezetesen ifjabbik fia, Jakab és ennek fia, György is, bár tükészítő iparosok voltak s tudományt nemigen szívtak magukba, kiváló vonzalmat tanúsítottak a természet-tudomány iránt, amit hiteles hivatalos okirat bizonyít.*

* Szavukihető emberektől értesültem arról, hogy dicső emlékü I. Ferenc római császár ő felsége, aki biztos tudomásom szerint nagy örömét találta ezen tudományág művelésében, nagy összeg arannyal ajándékozta meg Buchholtz Jakabot és Györgyöt, mikor ezek a buzgó természettárgy-gyűjtők 1754-ben a Kárpátokban s egész Magyarország és Erdély területén talált tarka kavicsokat, mindenféle ásványokat és értékes természeti ritkaságokat adtak át a természetrajz művelői ezen kegyelmes főnökének. Itt közlöm azt a szabad járás-kelést biztosító iratot, melyet a tudományok ezen bőkezű támogatójának rendeletére adtak ki a Buchholtzoknak: „Mivel a jelen irat felmutatóinak, Buchholtz Jakab és György késmárki és Fabritius Mátyás szentgyörgy-hegyi polgároknak, a császári szent felség szolgálatában megbízatásuk van Magyarországon és Erdély területén bizonyos természetrajzi és drágakövek

O P E R A.

- 1.) *Suspiria quaedam per Georgium Buchholtz, in Kesmark Germanorum & Slauorum diaconum concinnata ab an. 1688. vsque ad anum 1705. quae tempore pestis an. 1710. grassantis versibus Latinis expressa sunt. Prostant in scriniis haeredum varia Carminum genera, quibus Eum inter poëtas sui temporis non postremum occupauisse subsellium facile euincitur.*
- 2.) *Diarium Buchholtzianum innumeris rerum in primis naturalium obseruationibus refertum, quod Eperjesini doctis Székelyianis teritur manibus. In Chronico hoc sui temporis Mscpto primas pro instituti nostri ratione occupat partes *Iter in Montes Carpaticos*, quod ille anno 1664. Naturae mysteria indagaturus, suscepit, fuse descripsit, et haud ita pridem Vir admodum Rev. ac eruditissimus Samuel ab Hortis in Ephemeridibus Vindobonensibus cum publico communicauit, et idem in Partic. vj. an. 1774. contra Danielem Fischerum clare euicit Balsami Carpatici s. Hun-*

se conferre in commissis habeant, Eisque altefata Caesarea Majestas Dominus noster clementissimus tutum et securum iter obtingere cupiat. Hinc omnes et singulos benevole clementerque requirit, vt praedictos Iacobum et Iohannem Georgium Buchholtz, et Matthiam Fabritium, vbique tuto ire sinant, et nec vlla ipsos molestia, impedimento vel injuria afficiant, aut a quoquam affici permittant, quin potius iter hoc eorum tam eundo, quam redeundo necessariis mediis iuvent. In cuius rei fidem praesentes hae Litterae Sigilli Caesarei impressione munitae sunt. Viennae die 1. Aug. anno 1752. Ex Cancelaria suae S. C. M. Intima.

M Ű V E I.

1. [*Egypár fohász, melyet Buchholtz György, a késmárki németek és szlávok papja írt 1688-tól 1705-ig.*] Ezt az 1710-i pestisjárvány idején latin versekbe foglalta. Örököseinek a szekrényeiben különféle költeményei vannak, amelyekből könnyen megállapítható, hogy a maga kora költői közt nem utolsó helyet foglalt el.
2. [*Buchholtz naplója*] tele számtalan, főleg természeti megfigyeléssel. Ez Eperjesen van a tudós Székely birtokában. A maga korának ebben a kéziratos történetében az én munkám szempontjából a főhelyet az [*Utazás a Kárpátokba*] foglalja el, mely utat a természet titkainak kutatására 1664-ben tette és írta le terjedelmesen, s főtisztelendő tudós Ab Hortis Sámuel nemrég tette közzé a [Bécsi Hetilapok]-ban. Fischer Dániellel szemben is, ez bizonyította be világosan az

keresésére s nekik a följebb megnevezett felséges császár, a mi kegyelmes urunk, bátorságos és akadálytalan utat akar biztosítani. Azért minden emberi egyenként és összesen fölker, hogy a följebb említett Buchholtz Jakabot és János Györgyöt meg Fabritius Mátyást mindenhol bántatlanul hagyják járni-kelni, ne zaklassák, akadályozzák és sértsék, vagy engedjék sértetni, sőt inkább ezen utjukban jövet-menet segítségé a kellő eszközökkel. Ennek hitelesítésére ezt az iratot a császári pecséttel lástuk el, Bécs, 1752. augusztus elsején. Ó császári Felségének belső kancelláriájából."

Hungarici ex Libano inuentionis gloriam non Christiano Augustini ab Hortis sed Georgio Buchholtzio consultori deberi, quippe qui Caspari Donati, Balsamum Carpaticum s. Hungaricum e Ligno curuo s. frutice Carpatica, pino pumila tunc destillantibus, opera primus omnium an. 1664. post Christiani ab Hortis an. 1650. defuncti mortem Balsamum Hungaricum ex Libano, arbore Carpatica Limbaum, destillari iussit: adeoque Oleum s. Balsamus Hungaricus, s. Carpaticus ex Ligno curuo destillari solitus diuersus est ab Oleo s. Balsamo Hungarico s. Carpatico Libani, diuersosque prorsus agnoscit inuentionis et destillationis auctores; quia illud repetitis vicibus publicatum, vt alibi monui, passim legitur, heic loci nos Balsamum Libani Hungaricum infra adscribemus, prout dictum diarium Mscptum bona fide nobis suppeditauit. (*) Verum vt id ingenue fatear, tantam esse Medicorum nostrorum in

C 4

hac

(*) *Ex Mscto Buchholtziano de Oleo Libani s. Limbae exscripta ita leguntur: Materia, ex qua Oleum Libani s. Limbae ad modum Balsami Hungarici destillatur, est arbor procera, et crassa, fructifera, semper virens, folia maiora ligno tortuoso habens, in Carpato infra lignum curuum crescens, et quidem talis crassitiei, vt boni asseres, latitudine fere vlnae vnus polonicae ex ea fieri possint. Lignum hoc intrinsecus album, non valde durum, suauis tamen odoris, et durabile, intrinsecus album, non valde durum, suauis tamen odoris, et durabile quod putredine non tam facile consumitur, neque tineis aut aliis vermibus, vel insectis arroditur: proinde mensae et lectuli ex huius generis asseribus fabricati diu durant, cistae itidem*

eius-

1774. évi VI. részben, hogy a kárpáti vagy magyar balzsam felfedezésének a dicsősége nem Augustini ab Hortis Keresztélyt, hanem a rá tanácsot adó Buchholtz Györgyöt illeti, mert Ab Hortisnak 1650-ben történt halála után 1664-ben ő desztilláltatott magyar balzsamot mindenek közt elsőnek a libanusból, ebből a Limbaum nevű fából, Dónát Gáspárral, aki addig „lignum curvum”-ból, vagy másként „frutex Carpatica”-ból, a törpefenyőből csepegtette le a kárpáti vagy magyar balzsamot. Szóval a rendesen „lignum curvum”-ból desztillált magyar vagy kárpáti olaj, illetve balzsam más, mint a libanusból nyert magyar vagy kárpáti olaj, illetve balzsam és egészen mások földönték föl és desztillálták le. Mivel am azt, mint máshol megírtam, több ízben ismertették már nyomtatásban, most itt a libanusból való magyar balzsamot fogom leírni, ahogy azt az említett kéziratban napló adja elő jóhiszeműleg.*

De meg kell vallanom: olyan nagy e tekintetben a bizonytalanság a mi orvosaink között, hogy magam se

* A Buchholtz-kéziratban ez olvasható a libanus, vagy limba olajáról: *Az az anyag, amelyből a magyar balzsam módjára desztillálják a libanus- vagy limbaolajat, egy bizonyos magas, vastag, ehető magú, örökzöld, a „lignum tortuosum”-nál nagyobb levelű, a Kárpátokban a „lignum curvum”-nál alantabb otthonos fa, mely olyan vastagságot ér el, hogy körülbelül egy lengyel sing széles jó deszkát lehet belőle készíteni. Fája belül fehér, nem túl kemény, de azért kellemes illatú és tartós, nem könnyen korhad meg, szí, más kukac vagy rovar sem rágja, s ezért a belőle készült asztal és ágy sokáig eltart, a belőle*

hac re haesitationem, ut quid credere oporteat, ipse nesciam. Id omnibus est quam notissimum, Oleum Libani s. Limbae ab

ho-

ejusmodi vestes bene conservant, easque a blattis aliisque vermibus praeservant, theca libraria e ligno tali exstructa tineas arcet, ut libri indemnes consistant. Arbor haec profert strobilos, seu glandes crassiores et rotundiores veluti abies, intra quos nuces parvae ad instar pisorum procreantur, habentes in se nucleos nimis sapidos. In quovis autem strobilo nuces circiter 30. 40. 50. 60. vel ultra reperiuntur, quae esui sunt delicatissimae, praesertim calculo laborantibus conducibiles maxime. Qui nuces has comedit, vrina ejus sicuti viola olet, similiter oleo utens habet urinam ad tertium fere diem suaue olentem. Arbor haec fere nullibi quam in Carpato, et montibus Alpes dictis, Germaniam ab Italia separantibus, invenitur: abhinc in Italia arbor cum fructu bene nota est, habetque maiores nuces atque in Carpato, quod fieri potest propter maiorem loci caliditatem. Sciendum etiam nuces illae apud nos in Carpato non nisi sedula cum aduersione, custodia ac diligentia conseruari et acquiri possunt, quia aviditate auium in momento depascuntur, et in nihilum redduntur. Oleum Libani, Germanice Limbaum-Oel, suaue, dulce, ac subtilissimum, anno 1676. in monte Carpato fato inuentum, veluti iam superius pag. 100. et 101. mentio facta est; duplicem etiam habet usum, internum scilicet et externum. Vsus ejus I. internus, nam et vespere 8. aut. 10. guttulae olei in Vino sumitae et exhaustae, vel etiam sublimato, siue aqua vitae.

- 1.) *Nimiam hominis internam inflammationem sedat languores cordis, uti et deliquium animi arcet.*
- 2.) *Idem oleum praesatum in Vino, vel aqua vitae epotum morbos graues et inueteratos curat.*
- 3.) *Pariter in vino aqua vitae sumtum rupturas internas antiquorum hominum sanat, prae primis paruulorum puerorum, modo in lacte materno, aut alio, duae vel tres guttulae de mane et vespere sumantur.*
- 4.) *Contra laterum punctiones et dorsi dolores bibitum, cum in dorsali nimis homo turbatur et dolore afficitur, prodest, stomachumque debilem confortat.*

5.)

tudom, mit higgyek. Mindenki előtt ismeretes, hogy a libanus- vagy limbaolajat a parasztok még ma is

való láda jól megőrzi a ruhát s távol tartja tőle a molyt és egyéb kukacot, a könyvszekerény meg be nem engedi a molyt, úgyhogy a könyvek épen maradnak benne, Ez a fa vastagabb és gömbölyűbb tobozt, illetve makkot terem, mint a fenyő, s ebben borsószem nagyságú kis magvak vannak, amelyek bele igen jóízű, Mindegyik tobozban mintegy 30, 40, 50, 60, sőt még több mag is akad, ami finom csemege s kivált a köbetegeknek igen egészséges. Aki ilyen magot eszik, a vizelete ibolyaszagú lesz, s annak is, aki az olaját veszi be, harmadnapig illatos lesz a vizelete. Ezt a fát úgyszólván csak a Kárpátokban és a Németországot Olaszországtól elválasztó Alpokban található, s ezért olyan ismeretes ez a fa természetül Olaszországban, de magja nagyobb a kárpátnál, ami a tuj nagyobb melegsége miatt lehet. Ezek a magok nálunk a Kárpátokban tudvalevőleg csak éber vigyázat, őrködés és felügyelet mellett őrizhetők meg és gyűjthetők össze, mert a falánk madarak egy szempillantás alatt lelegetik és megsemmisítik. Az illatos, édes, finom libanusolajat, vagy németül limbaum-oelt, mint már a 100. és 101. oldalon említettem, 1676-ban az említett Kárpátokban fedezték föl. Kétféle módon használják: belsőleg és külsőleg. I. Belső használata, mikor ugyanis borban, vagy borpárlatban 8—10 cseppet isznak meg belőle reggel és este,

1. megnyugtatta az ember szerfölötti belső fellángolását és elhárítja a szívbajt és ájulást.
2. Ez az említett balzsam borban vagy borpárlatban bevéve meggyógyítja a súlyos, megrögzött betegségeket.
3. Borban vagy borpárlatban bevéve meggyógyítja az aggastyánok belső sérveit is, de főleg a kisgyermekekét, csak vegyenek be belőle anyatejben vagy másban reggel és este 2—3 cseppet.
4. Ha oldalszegezés és hátfájás esetén isznak belőle, mikor az embert igen bántja és kínozza a hasogatás, jól tesz. A bágyadt gyomrot is fölerősíti.

hominibus plebeis hodiernum quoque praeparari, atque Oleo Terebinthinae adulteratum fraudulenter, cum primis inter peregri-

C 5

nos,

- 5.) *Dolores intestinorum 7. vel 9—guttis bibitum, aqua vitae comixtis, certo sedantur, et sic colica tollitur.*
 6.) *Arenam et clanculum hoc modo frangit, discutit, et dispellit, siquis hominum calculo laborat, die prima vtatur prius purgatione, tandem sequente die curationi suae sex insumat horas continuas, statim hora quinta incipiendo et quidem taliter, vt hora curationis suae prima .....*

1.)	<i>epotet in optima aqua vitae olei hujus guttas ..</i>	Nro	12.
2.)	<i>Hora sub sequente accipiat guttas .....</i>	Nro	10.
3.)	<i>Hora sumat guttas .....</i>	Nro	8.
4.)	<i>Hora ebibat guttas .....</i>	Nro	6.
5.)	<i>Quinta hora epotet guttas .....</i>	Nro	4.
6.)	<i>Sexta hora vtatur guttis .....</i>	Nro	3.

Potest etiam Patiens intra hujusmodi curationem aliquantulum subtilioris cibi vel iusculi sumere, prae. primis cum sit debilis naturae, vbi eidem ab hora 5ta usque 11mam impossibile foret ieiunare Continuatis iam praescriptis sex horis tandem quotidie mane et vespere vtatur aliquot guttulis, atque sic calculus iuvante Deo dissoluetur.

II. Externus vsus Olei Libani. Oleum hocce prodest

- 1.) *Contra vertiginem capitis hoc modo: inunge ab vtraque parte bene tempora iturus cubitum, et sedabitur vertigo.*
- 2.) *Contra difficilem auditum auriumque tinnitum, guttulas tres vel 4. immitte in aures, iuuabit.*
- 3.) *Si quis ex maioribus aut minoribus habuerit rupturam, eam Oleo hocce quotidie ter inungat, medebitur, praep. primis paruulis.*
- 4.) *Si quis ignem sacrum (Roth-Lauff) habuerit, locum illum oleo aqua vitae mixto mane et vespere bene inungat, dolor sedabitur, sanguisque inflatione congestus dispellitur, aliique inuncti tolluntur.*
- 5.) *Contra putredinem dentium, accipe duas aut tres gallas, e quibus atramentum fit, has in mortario contere, postea in aqua pura coque, atque sic iusculo illo os et gingiuam bene elue, tandem aliquot olei hujus guttas linguae superaffunde, linguaque in ore*

cir-

gyártják, és mások becsapására terebinthusolajjal hamisítva adják el főleg külföldieknek, de Ab Hortis

5. Ha 7. vagy 9 cseppet borpárlatba vegyítve isznak meg belőle, biztosan elzsongítja a bélfájdalmat és így megszünteti a kölikát.
6. Vesehomokot és vesekövet a következőleg tör meg, oszlat szét és kerget el: A veseköves ember első nap bevezetésül hajtassa meg magát, aztán a következő nap 5. órájától kezdve hat órát egymásután fordítson a maga gyógyítására, mégpedig úgy, hogy a gyógyítás első órájában

1.) igyon a legjobb borpárlatban ebből a balzsamból	12 cseppet,
2.) a következő órában vegyen be	10 „
3.) a 3.-ban igyon	8 „
4.) a 4.-ben igyon	6 „
5.) az 5.-ben igyon	4 „
6.) a 6.-ban igyon	3 cseppet.

A beteg a gyógykezelés alatt chet egy kevés finomabb eledelt vagy levest, különösen, ha gyenge szervezetű, ami miatt lehetetlen volna 5 órától 11-ig böjtölnie. Ha végre átesett az elbírt hatórás kúrán, legyen be naponként reggel és este néhány cseppet s akkor a vesekő Isten segítségével föloldódik.

II. A libanusolaj külső használata. Ez a balzsam jót tesz

1. a fejszédülés ellen a következőleg: Ha aludni térsz, kend be jól vele a halántékkodat mindkét oldalt s elmúlik a szédülés.
2. Ha rosszul hallasz, vagy cseng a füled, végy be belőle 3—4 cseppet; segít.
3. Ha idősebb vagy ifjabb embernek sérve támad, kenje be naponként háromszor evvel a balzsammal s meggyógyul, különösen a kiseded.
4. Ha valakinek orbánca (Roth-Lauff) támad, kenje be jól az illető helyet reggel és este borpárlatos balzsammal s a fájdalom meg fog enyhülni, puffadássá gyülemlett vére pedig szét fog oszlan. Más egyebet is eltávolít, ha bekenik evvel.
5. Fogpuvadásodás esetében végy két-három szem tintagubacsot, törd meg mozsárban, aztán főzd meg tiszta vízben, s levélvel mosd meg jól a szádat és foghúsdodat, végül önts a

nos, diuendi: genuinum autem Balsamum Hungaricum Christiani ab Hortis vix ac ne vix quidem reperiri; adseritur vulgo Balsamum Hungaricum fruticis Carpaticae destillari debere absque igne mediantibus radiis solaribus, Oleum autem Limbae lege ordinaria per vim ignis extrahi. Hodie rusticos sine discrimine ramos tam ex arbore quam ex frutice carpatica sumere, cacabo imponere, atque sic oleum Limbae ope ignis extrahere, experientia teste, nemo dubitat. Non desunt viri, qui adserant rectam ac genuinam Balsamum Hungaricum absque igne siue ex arbore ipsa siue ex frutice eius extrahendi methodum cum morte Christiani ab Hortis et cum Mscptis eius interiisse. Interim spes est fore, vt de his non nihil solidius et prolixius ex Viris eruditis olim intelligamus.

- 3.) *Colossum Memorialem, dum Dominus Michaël Okolicsány de Eadem, et in Kis-Palugya, Comitatus Liptouiensis Iudex Appellationum, Causarum vtriusque fori Aduocatus, et ad Exc. Commission. Pestiensem delegatus Commissarius, Iliaco*

tri-

circum agitata oleo gingiua inungetur, reddeturque pura.

- 6.) *Si torsiones in intestinis senseris, vmbilicum Oleo hocce bene inunge, statim dolores mitigabuntur, et colica repelletur.*
- 7.) *Si fractiones lumborum, doloresque renum habueris, primo locum illum siue lumbos linteo ad ignem aut calidam fornacem bene fricabis, tandemque Oleo, aqua vitae mixto inunges, statim dolores cessabunt, rectusque incedes. Vltimo obseruandum vt oleum ligni curui, sic hocquoque no cito amarescat, sed in suavitate sua conseruetur, proinde in locis opacis et frigidioribus, siccis tamen et non humidis est recondendum.*

Keresztély valódi magyar balzsamára alig vagy alig lehet akadni. Azt mondják még általánosan, hogy a frutex carpatica magyar balzsamát tűz nélkül, a nap-sugár segítségével kell ledesztillálni, a limbaolajat azonban szabályosan, vagyis tűzzel kell kivonni. Abban, hogy ma a parasztok válogatás nélkül szednek gallyat a kárpáti fáról is, meg a bokorról is, fazékba teszik és forralással vonják ki belőle a limbabalzsamot, senki se kételkedik, hisz így tanúsítja a tapasztalat. Vannak, akik szerint az akár fáról, akár bokorról való magyar balzsam készítésének receptje Ab Hortis Keresztély halála és kéziratának elkallódása következtében elveszett. Azonban remélhető, hogy majd egyszer biztosabb és részletesebb ismertetést kapunk ezekről a tudósoktól.

3. *[Amikor okolicsányi és kispalugyai Okolicsányi Mihály, Liptó megye feljebbviteli bírája, mindkét törvényszék pörös ügyeinek ügyvédje és a magas pozsonyi bizottsághoz*

nyelvedre néhány csöppet ebből a balzsamból, s kend rá vele a foghúsondra: meg fog tisztulni.

6. *Ha tekerést érzel a beledben, kend be jól a köldöködet ezzel a balzsammal, s a fájdalmak menten megenyhülnek és nem fog bedllani a kölika.*

7. *Ha ágyékszaggyatásod vagy vese-fájdalmad támad, először jól dörgöld meg az illető helyet, vagyis ágyékodat, egy kendővel a tűz vagy a meleg kályha mellett, aztán kend be jól borpárlatos balzsammal, s a fájdalmak rögtön kimaradnak és egyenest járhatasz. Végül vigyázní kell, hogy se a lignum curvum balzsama, se emez hamar meg ne keseredjen, hanem illatát megtartsa. Evégett árnyékos és hideg, de száraz és nem nyirkos helyen kell tartani."*

trimestri vexatus morbo, clymactericum 63. aetat. ingressus annum, die 23. Octob. Saluatori suam animam redderet, aCerbIs In eXeQVIIs postreMo honori DICat Georgius Buchholtz. Leutschov. typis Brewerianis anno 1721. in fol. plag. 3.(*). Iunior hic est Buchholtzius, vt et reliqua, quae iam sequuntur, opera eundem agnoscunt auctorem.

- 4.) Adorea posthuma viuentis post funera virtutis in perennaturae memoriae Monumentum, dum Ioannes Christophorus Kheberitsch de et in Hosszurét, Incl. Comitatus Liptouiensis Iudex Appellatum etc. die 27. Oct. aetat. anno 59. terrae in crypta Nagy-Palugyensi conderetur, anno quo VLVL a abIes naMqVe rVet CeDrVs, ex obseruantia posuit Georgius Buchholtz. Leutschov. ex officina Breveriana anno 1726. in fol. plag. 2.
- 5.)

(*). Michaël hic Okolicsány diuersus est ab eo Michaële, huius nominis, qui Querelam in tragicum casum Sigismundi Tluk, violenta morte intra portam arcis Dunawitz per Vrbanko Schwartz 29. Iun. anno 1625. peremti, Cassiouiæ anno 1626. edidit: ast Fratre Paulo, in interpretandis patriae legibus Iuris-consultus haudquaquam inferior, quem Historiæ Diplomaticæ de statu Religionis in Hungaria (Halberstadii) anno 1710. in fol. editæ auctorem fuisse non sine ratione suspicatur Dan. Eberh. Baringius in *Claus Diplomatica* edition. Hanov. anno 1754. in 4. pag. 82. 83. Quid tamen hac in re credendum sit, ipsa saltim laudati auctoris verba ab aliis dijudicanda et definienda hic recitabo: *Hanc Historiam Diplomaticam L. B. de Birendorff maximam partem composuisse et Dn. de Huldenberg Halberstadii typis excubiri curasse, doctus quidam Vir me certiolem fecit, Hungarus vero quidam doctus Dominum Okolicsany auctorem existimari asseruit.*

kiküldött biztos ura, három hónapos csípőfájdalom után, kritikus 63. évében október 23-án visszaadta lelkét a Megváltónak, a fájdalmas temetésen végső tiszteletnyilvánításul neki ajánlja Lőcsén a Brewer nyomdában 1721-ben folió alakban kiadott 3 lves Emlékszobrát Buchholtz György.]* Ez az ifj. Buchholtztól való, mint ahogy a következő többi műnek is ő a szerzője.

4. [A temetés után is élő erénynek a tartós emlékezet jeléül való utójutalma, avval kapcsolatban, hogy hosszúrési Hosszúrési Kheberitsch János Kristófot, tekintetes Liptó megye feljebbviteli bíráját stb. 59 éves korában október 27-én a nagypalugyai sírboltba tették. Abban az évben, amikor tisztelete kifejezésére Buchholtz György az „Üvöls, fenyő, mert ledül a cédrus”-t írta. [A kronogram és kronosztichon latin számbetűi (I, V, L, C, D, M) elárulják a mondatbeli esemény évszámát, éppen ezért le nem fordíthatók. A kronosztichon mindig verses. (Ford.)] Lőcse, Brewer nyomda, 1726. folió, 2 ív.

* Ez az Okolicsány Mihály különbözik attól az ugyanezen nevű Mihálytól, aki a Schwartz Urbánkó által 1625. június 29-én a dunaveczi várkapun belül meggyilkolt Tluk Zsigmond megrendítő haláláról 1626-ban egy siratóverset adott ki, de a hazai törvények magyarázásában éppoly jeles jogtudós, mint testvére, Pál, akiről nem ok nélkül gyanítja Baring Dániel Eberhard a Hannoverben 1754-ben kiadott 4°-ű [Oklevélkules] 82. és 83. lapján, hogy a Halberstadtban 1710-ben kiadott folió alakú [A vallás magyarországi állapotának oklevelek szerinti történeté]nek a szerzője. Mégis hogy ebben a tekintetben mit kell hinni, megbíralás és eldöntés végett mindenestre idézetben adom itt az említett szerző saját szavait: „Egy tudós arról értesített, hogy ezt az [Oklevelek szerinti történet]-et legnagyobb részben Birendorff báró készítette és Huldenberg úr adatta ki nyomtatásban Halberstadtban, egy tudós magyar azonban kifejtette, hogy Okolicsány urat tartják szerzőjének.”

- 5.) *Memoriam superstitem virtutum, dum acerbo funere Michael Goldberger, Lib. Regiaeque Ciuitatis Kesmarkiensis Senator, dextro latere apoplexia die 19. Iul. tactus, aetat. anno 57. efferetur, obseruantiae testandae causa recoluit Georgius Buchholtz. Bregae typis Godofredi Trampii anno 1728. in fol. plag. 1.*
- 6.) *Admirandorum Antrorum Deminfaluensium in Comitatu Liptouiensi existentium ad leges Mathematicas facta Delineatio, adiecta Icone edita a M. Belio in Prodro-mo Hungar. nov. Lib. III. cap. VIII. pag. 151.*
- 7.) *Observationes partim Medicae, partim philosophicae rerum naturalium, Annalibus physicomedicis Vratis-lauiensibus intertextae:*

Observ. 1.) *De morbis epidemiis Kesmarkiensibus anno 1722. et aliis quibusdam anni eiusdem obseruationibus indiuidualibus, quarum praecipuae tales sunt Tentam. XXIII. pag. 47. seq. Mense Ianuario in vico Király Lubele Russicam annos 110. natam sanam viuere: anginas inter pueros, inter adultos vero catarrhum suffocatiuum fuisse grassatum. In Februario febres acutas fuisse frequentissimas, peculiari rusticorum cura propulsatas; apes coeli serenitate ex aluearibus damno suo prouocatas; die 19. alaudarum cantum in campis promiscue auditum. Martii die 6. hirundines, et 7. ciconias aduolasse, et mox subsequuturo festo paschatis aquas gelu crassissimo ubique coaluisse. In Aprili febres acutas continuasse cum singulari capitis et pedum dolore. Majo frigoris intensitatem ingentia vegetabilibus intulis-*

5. [Az erények bennünket túlélő emlékezetét abból az alkalmából írta tisztelete kifejezésére Buchholtz György, hogy Késmárk szabad királyi városának tanácsosát, Goldberger Mihályt, akit július 19-én jobboldali gutaiütés ért, 57 éves korában eltemették.] Brieg, Tramp Gottfried nyomdája, 1728., fólió, 1 ív.
6. [A Liptó megyében levő csodálatos deményfalvi barlangoknak a mennyiségtan szabályai szerint készített rajza, egy mellékelt képpel.] Kiadva Bél Mátyásnak [Az új Magyarország előfutára]* c. művében a III. könyv 8. fejezetének 151. lapján.
7. Egyes természeti jelenségeknek részint orvosi, részint bölcséleti megfigyelései, a [Boroszlói természet- és orvostudományi évkönyvek]-ben kiadva:
  1. észl. [Az 1722-i járványos késmárki betegségekről és ugyanazon év néhány más egyéni megfigyeléséről.] Ezekből a fontosabbak a XXIII. közleményben találhatóak a 74. laptól kezdve, mint: Január hónapban Király-Lubellán** egészségben él egy 110 éves orosz asszony; a gyerekek közti torokgyulladás, a felnőttek közt fojtogató hurut járta. Februárban gyakori volt a heveny láz, amelyet rendes parasztyógy-móddal üztek el; a méheket a derült ég vesztükre kicsalta köpüikből; 19-én itt-ott pacsertaszó hallatszott a mezőn. Március 6-án megjöttek a fecskék, 7-én meg a gólyák, de aztán húsvétkor igen vastag jégpáncél borította a vizeket. Áprilisban végig heveny láz járta nagy fej- és láb fájdalom kíséretében. Májusban az erős hideg nagy kárt okozott a növényekben. Júniusban

se damna. In Iunio aestum immodicum superuenisse, vehementioribus dentium doloribus homines diuexatos, pisces in aquis emortuos. In Iulio tempus instabile, multi rabie correpti, fruges a rubigine tactae, apes nulla emisisse examina. In Augusto acutas febres, messem fere nullam, mures plures in campis absque caudis visos, vnum granum frumenti in culmis cerealibus 25. ex se solo emissis dedisse grana 1521. Medio Septembre omnia in hortis et agris frigore adusta. In Octobre dyspnoeam, raucedinem, cephalalgiam, haemoptoen grassatam. In Nov. insolitam niuium copiam decidisse breui euanidam. In Dec. terram multa niue bis de nouo tectam, et in vico Lubele Rusticum annorum 115. obiisse, nullis toto vitae decursu morbis tentatum, qui non nisi solo infuso radicis Gentianae cum spiritu vini parato pro potu viebatur.

Observa. 2.) *De Globulis sphaericis, margaritas ex asse mentientibus, in vesica bouis vrinaria inuentis*
Tentam XXV. pag. 303.

Observ. 3.) *De terrae motu anno 1724. d. 29. Ian. in Comitatu Scepusiensi obseruato.* Tentam. XXVII. pag. 75.

Observ. 4.) *De Venere, denso halone anno eodem, mense Martio, obducta, falso pro cometa habita.*
Ibid pag. 286.

Observ. 5.) *Anno eodem mens. Apr. de aduentu hirundinum, et mox subita earundem disparitione*
Tentam. XXVIII. pag. 408.

Observ. 6.) *De cadauere mulieris tabe enectae, manu carnificis, igni cremato, quod illa Vam-*

roppant hőség támadt, az embereket heves fogfájás gyötörte, a halak pedig megdöglöttek a vízben. Júliusban ingadozott az időjárás, sokakra rájött a veszettség, a gabonát megfogta a rozstda, a méhek nem eresztettek rajt. Augusztusban heveny láz járta, termés szinte semmi sem volt, a mezőn sok farkatlan egér volt látható, egy szem gabona a belőle kinőtt 25 szalmaszáron 1521 szemet termett. Szeptember közepén a kertekben és a földeken mindent elfektetett a hideg. Októberben nehézlégzés, rekedtség, fejfájás és vérköpés terjedt el. Novemberben szokatlan tömeg hó esett, amely hamar el is olvadt. Decemberben kétszer lepte be a hó a földet, Lubellán* pedig egy 115 éves parasztember hunyt el, akit soha egész életében sem fogott el a betegség s itálnak csakis borszeszesezett tárnicsforrázatot használt.

2. észl. [Egy marhának a húgyhólyagjában talált gömbölyű golyócskákról, amelyek híven utánozzák a gyöngyöt.] XXV. közlemény, 303. lap.
3. észl. [Az 1724. január 29-én Szepes megyében észlelt földrengésről.] XXVII. közlemény, 75. lap.
4. észl. [Az ugyanezen év márciusában sűrű páraudvarral bevont és helytelenül üstökösnek vélt Vénuszról.] Uo. 286. lap.
5. észl. [Ugyanazon év áprilisában a fecskék megérkezéséről s utána való hirtelen eltűnésükről.] XXVIII. közlemény, 408. lap.
6. észl. [Egy sorvadásban elaszott asszony holttestéről, amelyet hóhér hamvasztott el, mert az asszonyt vámm-

pyrismi esset suspecta. Ibidem pag. 635. (*)

Observ. 7.) *De ictu fulminis obstupefaciente et vrente; et procella arbores radice tenuis evellente. De scrofa catulos caninos et porcellos pariente. Tentam. XXIX. pag. 173.*

Observ. 8.) *De visa anno 1724. mense Octobr. sole lucente, Venere, Tentam. XXX.*

Ob-

- (*) Cadavera mortuorum, Wampyrismi labe infectorum, vt ab indocta plebe credebatur, praeter vicinas nobis prouincias, in nostra quoque Hungaria, effossa et igni subinde cremata passim in eruditorum scriptis legimus; magna in primis animorum contentione res haec inter Medicos et philosophos ad nauseam usque agitata est circa annum labentis seculi tricesimum secundum, dum quaedam de Hungariae Wampyrismis cum strepitu publicarentur historiologiae, vt id ex Commercio praepriis Litterario Norico anni 1732. cum enumeratione Scriptorum, de Wampirismo seu masticatione mortuorum typis publicatorum, vberius cuique legenti innotescere poterit. Morbum hunc deprauatae imaginationis post tot tantosque Viros, immortalis *Swietenius* in Tractatu de Wampyrismis Vien. anno 1755. edito egregie admodum recentissime explicuit, effecitque id salubri dato consilio, vt is auctoritate publica regia ex animis indoctorum hominum, vana illa opinione imbutorum, excuteretur adeo feliciter, vt eiusmodi nugarum vix amplius intra patriae limites audiatur. Eruditissimus quidem *Calmet*, vt id saltim adjicere liceat, in Historia Wampyrorum anno 1745. primum publicata, Wampyros in Hungaria, Polonia, Silesia et Morauia non nisi a 60. inde annis inualuisse adserit, at de Hungaris, quibus vernaculo sermone *Lidertz* vocatur, contrarium sane edoceri potest, quod cum insigni animi dolore facimus, ex *Clar. Petri Melii Iuhász*, V. D. Ministri Debrecinensis, *Dialogis*, Christo, S. Petro, S. Paulo, et Papa collocutoribus, Debrecini anno 1570. in 8. plag. 8. editis. Talem Venerandum Antistitem nostrum formasse Quaestionem lego cum subnexa ad eam Responzione, utramque et loquendi et scribendi ratione aeui illius vsitata expressam: *P. Vagyon azert Lidércz. megtestesült ördög, ki vétkezic az embereckel parazsnaul?*

CH.

pirsággal gyanúsították.] Uo. 635. lap.*

7. észl. [*Egy bámulatos gyújtó villámcsapásról és a fákat gyökerestől kidöntő viharról. Egy kutyakölyköt és malacokat ellő kocáról.] XXIX. közlemény, 173. lap.*

8. észl. [*Az 1724. októberében napvilágnál látszó Vénuszról.] XXX. közlemény.*

* A tudatlan nép hite szerint vámpirság vétkével megfertőzött halottak testéről több helyt azt olvassuk a tudósok irataiban, hogy a velünk szomszédos tartományokon kívül minálunk Magyarországon is kiásták és aztán elégették. Különösen nagy hévvel és csömörlést keltőleg folyt a vita erről orvosok és bölcselek közt a jelen század harminckettedik éve táján, amikor nagy csörtetés-sel jelentek meg a sajtóban bizonyos kis történetek Magyarország vámpirjairól, mint ezt kivált az 1732. évi [Noricumi Tudományos Eszmecsere]-ből minden olvasni tudó ember részletesebben megismerheti, amelyben föl vannak sorolva a vámpirságról, vagy másképpen a halottak megrágásáról szóló nyomtatott művek. Ezt a megbicsaklott gondolkodástól képzelt betegséget anynyi kiváló ember után legutóbb a halhatatlan *Swieten* magyarázta meg nagyszerűen 1755-ben Bécsben kiadott [Értekezés a vámpirokról] c. művében és okos tanácsával elérte, hogy a király országos tekintélyével szerencsésen kiverte ezt a betegséget a tudatlan, babonás emberek fejéből, úgyhogy ilyesféle sületlenségről alig hallani azóta hazánk határain belül. Bár a tudós *Calmet* — hogy ezt is megemlítsen — először 1745-ben megjelent [A vámpirok története] c. munkájában azt mondja, hogy a vámpirok Magyar-, Lengyel-, Morvaországban és Sziléziában csak 60 évvel azelőtt szaporodtak el, de a magyaroknál, akik maguk nyelvén lidércnek nevezik, nagy szívfájdalommal kell megállapítanom, egész másként áll a dolog jeles *Méliusz Juhász Péter* debreceni lelkésznek Debrecenben 1570-ben 8° alakban kiadott 8 íves [*Párbeszéddek*] c. műve szerint, amelyben Krisztus, Szent Péter, Szent Pál és a pápa beszélget egymással. Ebben olvasom, hogy a mi tisztelendő püspökünk ilyen kérdést fogalmazott meg s feleletet is adott rá annak a kornak a szokásos beszéd- és írásmódja szerint: „Pápa: *Vagyon azért Lidércz, megtestestült ördög, ki*

Observ. 9.) *Relatio de itinere an. 1724. medio m. Iulio in montes Carpaticos instituto. Tentam. XXXI. pag. 49.*

Obs. 10.) *De nubibus, iridis colore imbutis, et niuibus in Iunio deciduis. Tentam XXXII. pag. 615.*
Ob-

CH. A Satan lelki alat, teste ninczen, soha ő élő testet szaporódo természetet fel nem vehet, soha ördögtül nem fogathatnac az azxonioo mert nincz arra valo teste, bele buik az emberbe, baromba de akkor mikor én engedem: Azért a' Satan ezac a' buia és parászna természetöiket gerieszti az ő tüzes nilaiual a' parasznságra, tetteti mintha valami Személliel buijalkodnanac de ezac ezalarkodie. 2. Cor. 12. Eph. 6. A' Lidercz azért isten ostora, buijasagnac büntetéssé, a' vérnec és buijasagnac megindulássa az emberbe, az szaporodo magnac traduxnac megaradássá, nem ördöggel való koslatas, hanem ördög által istentől való büntetés buijaságra indeto gonoz kévanságoc áltál kit meg gyógethéc büytel, imatsággal, az az igaz penitentiaual, hittel Christus erdemevel, orvossággal, Eruágással purgatioccal. Quam de Incubo quoque fouerit vulgus hominum ea aetate opinionem, in Quaestione sequente laudatus auctor ita persequitur: P. Boszorkán vagion azért ki meg nyomia az embert? CH. Az hitetlen fiakban hatalmas az ördög akkor mikor én akarom, giötri nyomia czufollia az hitelenecket. De az Boszorkán-is betegség az eltető ereken vérnek megalassa, és az eltető Spiritusnak, vérből lett meleg szelletnek az füben való megrekedese az enyues és nialas nedvességtől az embernek szivebe a' vér, a' lehellet a' tudoben megszorul. ördögi hitlenség azt hinniy hogy ejjel járó baba nyom meg, noha ugy teczik, mintha meg nyomtanak, mert a' neduességeg nyomnac és nehéztic még embernec tudöt és szivet. Quid his rectius et explicatius, a quoquam dici potuit, ut imperitiores auditores, adductis rationibus conuicti, credere desisterent, morbos hos a malis geniis, sagis, strigibusque suscitari posse, non nisi nimia majorum credulitate ad sese propagatos. Sed pudeat homines subsecuturis seculis victuros, si opinionem hanc de Vampyris, sagis strigibusque feliciter aeuo nostro explosam in mortalium pernitiam defendere audebunt, immo ipsius generis humani manes nostros pudebit, cujus aures haec olim ferre poterunt.

9. észl. [Tudósítás az 1724. július közepén a Kárpátokban tett útról.] XXXI. közlemény, 49. lap.

10. észl. [Sziwárványszínű felhőről és júniusban hullott magas hóról.] XXX. közlemény, 615. lap.

vétkezik az embereckel paraszraul? Krisztus: A Satan lelki alat, teste ninczen, soha ő élő testet szaporodó természetet fel nem vehet, soha ördögtül nem foghatnak az azzonioc, mert nincz arra valo teste, bele büik az emberbe, baromba de ackor mikor én engedem: Azert a' Satan czac a' buia és parászna természetöiket gerieszti az ő tüzes nilaival a' parasznaságra, tetteti mintha valami Szemelliel buijalkodnanac, de czac czalarkodic. 2. Cor. 12. Eph. 6. A' Lidercz azert isten ostora, buijasagnak büntetésse, a' vernec és buijasagnac megindulássá az emberbe, az szaporodo magnac traduxnac megáradássá, nem ördöggel való koslatas, hanem ördög áltál istentől való büntetés buijaságra indeto gonosz kévanságoc által kit meg gyógethácx büytel, imatsággal, az az igaz penitentiaual, hittel Christus erdemével, orvossággal, Éruágdsal purgatiocakal." Hogy a tömeg abban az időben milyen fogalmat alkotott a lidércnyomásról, kitűnik az említett szerző következő kérdéséből: „Pápa: Boszorkán vagion azért ki meg nyomia az embert? Krisztus: Az hitetlen fiakban hatalmas az ördög ackor mikor én akarom, giötri nyomia czufollia az hitetleneket. De az Boszorkán-is betegség az eliető erekben vérnek megalassa, és az eliető Spiritusnak, vérből lett meleg szellenek az füben való megrekedese az enyues és nialas nedvessegtől az embernek szivebe a' vér, a' lehellet a' tudóben megszorul. Ördögi hitlenség axi hinniy hogy éjjel járó baba nyom meg, noha ugy tecczik, mintha meg nyomtanak, mert a' neduessegoc nyomnac és nehéztic még embernek tudóét és szivet." Szólhatott-e erről valaki helyesebben és világosabba, hogy a járatlanabb hallgató a felhozott érvektől meggyőzve ne azt higgye ezekről a betegségekről, hogy rossz szellemek, javasasszonyok, boszorkányok okozhatják, hanem hogy csak őseink szertelen hiszékenysége oltotta beléje ezt róluk. De szégyeljék majd magukat a jövő századokban élő emberek, ha ezt a lidérccekről, javasasszonyokról és boszorkányokról szóló, de a mi korunkban eltaposott hitet fönn tartani merik majd, sőt a mi szellemünk is szégyenleni fogja magát az emberfajt, mely ilyesmit meg bír hallgatni.

Obs. 11.) *De ingenti aquarum mense Iunio anno 1724. e montibus Carpativis facta eluivione: et nivibus 5. et 6. Aug. anno eodem cadentibus, cum subsequenti inaudita frigoris intensitate: de coruorum multitudine messorum comitante: de diuersis fulminis effectibus et aquarum insigni in Comitatu Liptouiensi eluivie.* Tentam. XXXIII. pag. 175. 181. 216. 302. seq.

Obs. 12.) *De solis et Lunae halonibus; et putatio montis Carpativi carbunculo.* Tent. XXXV. pag. 81.

Obs. 13.) *De Salmonum captura in Hungaria superiore: de caecitate ex usu vini medicati oborta: de innoxio et noxio thermarum Rauschenbergerianarum usu; de singulari fulminis ictu: et de iudicio per aquam, cui mulieres, quibus siccitas anni 1726. adscribebatur, in scepusio immersae, subiectae sunt.* Tentam. XXXVI. pag. 583. 618. 704. 707.

Obs. 14.) *De virgis iridis: de itinere in montes Carpativos anno 1726. mense Iunio suscepto: de ventis in vertice montis continuo impetuosis, in valle vero silentibus: de nivibus in Augusto cadentibus: de diuite aurifodina in Iaraha, anagram. Arabia.* Tentam. XXXVII. pag. 98. 101. 209. 238. Plures huiusmodi observationes videantur in Tentamine vltimo et Miscellaneis medico-physico-mathematicis Büchneri.

8.) *Opera Mscpta, quae filius Paullus hodiedum tenet, et Diarium in primis vastissimae molis monstrant fuisse Civem aetate sua reipubli-*

cae

11. észl. [*A Kárpátokból 1724. júniusában előtört óriási vízáradásról és az ugyanazon év augusztus 5-én és 6-án esett nagy hóról és a rögtön rá következő hallatlan kemény fagyról. Az aratók nyomában járó hollórajról. Egy villámcsapás különféle következményeiről és a híres Liptó-megyei vízáradásról.*] XXXIII. közl. 175., 181., 216., 302. és a köv. lap.
12. észl. [*Nap- és holdudvarokról és a kárpátinak tartott karbunkulusról.*] XXXV. közl. 81. lap.
13. észl. [*A felsőmagyarországi lazacfogásról. A gyógybor fogyasztásából származott vakságról. A rauschenbergi fürdő ártalmatlan és ártalmas használatáról. Egy ritka villámcsapásról és a vízpróbáról, amelynek azok a vízbe dobott asszonyok lettek alávetve a Szepességben, akiknek az 1726-i szárazságot tulajdonították.*] XXXVI. közl. 583., 618., 704., 707. lap.
14. megf. [*A szivárványsávokról. Az 1726. júniusában a Kárpátok közé tett utamról. A hegytetőn állandóan dühöngő, a völgyben pedig teljesen lecsendesült szélvészről. Az augusztusban esett nagy hóról. A dús jarabai (betűkifogatva: arábiai) aranybányáról.*] XXXVII. közl. 98., 101., 209., 238. Több efféle észlelet olvasható Büchner utolsó közleményében és orvosi, fizikai és matematikai vegyesközleményeiben.
8. *Kéziratos művei*, amelyek még ma is Pál fia birtokában vannak és *roppant tömegű naplója* azt mutatják, hogy a maga korában a magyar íróvilág hasznos tag-

cae litterariae in Hungaria vtilissimum. Vtinam pro ea, qua est in bonas litteras propensione, venerandi genitoris sui lucubrationes non sineret optimus ille Vir in tenebris amplius delitescere.

ARTICULUS. XI.

C R A M E R (*Paullus*) Casparum Cramerum, celebrem antiquioris aevi ludum litterarium Leutschouiensem singulari moderatorum et discentium cum adplausu rexisse, et de muneris hujus vitaeque humanae statione, ita summo iubente Imperatore, anno 1581. decessisse testis est Epistola inuitatoria Mscta laudatae Ciuitatis, interprete M. Antonio Platnero, (*) Antistite eiusdem Ecclesiae Patriae primario, ad Albertum Husselium Priuidiam dicto anno exarata, quae in Gymnasiologia Hungar. Rezikio-Lautsekiana Sect. I. cap. X. §. 7. opera Rev. Martini Klanitza ab interitu conseruata est. Huius filius erat Paullus Noster Cramerus, Medicus, qui posteaquam in patrio Lycaeo in studiis humanioribus et Philosophicis egregie fuisset excultus, Vittebergam potissimum reliquorum Studiorum suorum sedem delegit, inde in Heluetiam

(*) Hic idem Magister Antonius Platner est, cui vna cum Valentino Carl, muneris sacri collegae *Samuel Spillenberger* Leutschouiensis, dum summis in arte medica ornaretur honoribus, LXXV- theses *de morbo Hungarico* adjectis remediorum formulis, in eruditorum panegyri defensas, Basileae in 4. typis Ioannis Schroëteri anno 1597. editas, nuncupauit.

ja volt. Bárcsak a tudományok iránti jó akaratánál fogva ne hagyná érdemes apja iratait ez a derék ember a sötétségben rejtőzködni!

XI. CIKK.

CRAMER PÁL. Cramer Gáspárról azt olvassuk Lőcse városának Platner Antal tudománymester lőcsei főlelkész* fogalmazásában Hüssel Alberthoz 1581-ben Privigyére írt s tiszteletes Klanitza Márton révén a Rezik—Lautsek-féle [Magyarország iskolatörténete] I. taglalat, 10. fejezet 7. szakaszában az enyészettől megmentett meghívó levelében, hogy az említett város hajdani híres iskoláját tanárok és diákok nagy tetszése mellett igazgatta, s császári parancsra az említett évben vált meg ezen hivatalától és életétől. Ennek volt a fia a mi orvosunk, Cramer Pál, aki miután kitűnően elsajátította szülővárosa iskolájában a szabad tudományokat és a bölcseletet, leginkább Wittenberget választotta továbbtanulása helyéül, onnan

* Ez ugyanaz a Platner Antal tudománymester, akinek mint hivatalbeli lelkésztársának és Carl Bálintnak a lőcsei *Spillenberger Sámuel* ajánlotta a tudósok ünnepélyes gyűlésén megvédett s a bázeli Schroeter János-nyomdában 1697-ben 4° alakban kiadott 75 tételét [*A magyar-betegségéről*], melyekhez még a gyógyítási utasításokat is mellékelte.

tiam commigrauit et Basileae, vt Fasti Vniuersitatis meminerunt publici, Decurione Casparo Bauhino a D. Martino Chiemelicio ad d. 12. Iul. anno 1614. in Doctorem Medicinae promotus est, et mox peritus artis Practicus inter suos euasit.

O P E R A.

- 1.) Dissertat. inaug. med. *De Dolore Colico, et illius contractura*. Basil. anno 1614. 4.
- 2.) Elegia aggratulatoria, Ioannis Hagii, Iglaiensis nomini dicata, quae vna cum Sebastiani Türck, Leutschouiensis Pannonii, Melchioris Schnell, Olaszien-
ensis Scepusii et aliorum ciuium Academicorum Carminibus typo Vittebergensi anno 1606. in. 4. expressa est, dum ille nouis Magisterii honoribus ab Andrea Vrsino, Philosoph. et V. I. D. Cal. Nov. ornaretur; adscribi hic illa ex integro meruit:

*Carmina me poscis, tibi porrigo crimina: idemne,
Carmina nam mea sunt crimina, Iane tibi?
Nomen habes clarum, cognomen clarius, 'ipsum
Praenomen clara te quoque luce beat.
Nil nisi clara notant tua nomina, Nomina? vita
Est clarissima, mens candida, clarus honor.
O Vtinam canerem victuris carmina chartis
Digna, hodie ferrem nomen ad astra tuum.
Ast inuita Minerua mihi, sudante cerebro,
Carmina pauca fluunt, carmina nulla fluunt.
Gratulor interea tibi nomina clara, sed audi,
An qui clarus eras, carmine clarus eris?*

pedig Svájcba ment, és mint az egyetem évkönyvei mondják, Bauhin Gáspár dékánása idején Martinus Chiemelicus úr avatta orvosdoktorrá Baselben 1614. július 12-én. Nemsokára jártas gyakorlóorvos lett övéi közt.

M Ű V E I.

1. Orvosavató értekezés [*A bélgörccsről és az általa okozott összehúzóadás*]-ról címmel. Basel, 1614. 4°.
2. [*Az iglói Hagius János tiszteletére írt köszöntő vers.*] Ez a magyar Türck Sebestyén löcsei, Schnell Menyhért szepesolaszi és más egyetemisták verseivel együtt jelent meg nyomtatásban Wittenbergben 1606-ban 4°-en, mikor Ursinus András a bölcsélet és mindkét jog doktora november elsején a szabad tudományok mesterévé avatta. Megérdemli, hogy teljes egészében közöljem e verset:

*Verset akarsz, János, botránytárgy sül ki belőle ...
hisz versem teneked nem szerez élvezetet.
Szép a családi neved, hiresebb ámbár a hazádé,
sőt a magad neve, melly mennyei üdvöt ígér.
Mindvalamennyi neved jó jóslat: egyénneved égbe
visz, tudományod nagy s tiszteletet hoz a cím.
Bár tudnék csak időtálló szép verseket írni,
hogy fölemelném most csillagos égbe neved!
Ámde a versisten nem akarja, fejem beleizzad,
vers biz alig serked, vers mi se csurran elő.
Minden jót nevedhez, azonban vedd figyelembe,
vaj' — ki jeles voltál — léssz-e e verstül is az.*

ARTICVLVS. XII.

DIMIEN (*Paullus*) natus Claudiopoli an. 1655. inde factum est, vt a patria hac Ciuitate Kolosuarii quoque nomen vsurparet. Patria tellure egressus peregrinationem litterariam inter varios populos instituit; in oris Belgicis nouissime consedit, gradum Doctoris in Medicina Lugd. Batav. anno. 1689. capessuit, ibi diu inter Remonstrantes ita dictos, augendorum studiorum causa diuersatus est, et a reditu domi postea in multis capitibus Vnitariorum opiniones Remonstrantium placitis attemperauit per totos illos XXX. annos, quibus docendo Gymnasio et Ecclesiae Vnitariorum Claudiopolitanae vt Theologiae Professor simul et Plebanus cum insigni suorum laude praefuit. Quum anno 1716. et Templum cum Paroecia et Schola fato infelici Vnitariis eriperetur, multum in conseruando coetu suo sacro domi forisque extra Patriae limites desudauit. Eum in Articulo de futura carnis resurrectione multum titubasse, immo eam prorsus non credidisse dum scribit Cel. Petrus Bodius in Athenis Hungar. in Artic. pag. 145. non nisi vanum fuisse maleferiati vulgi rumorem, fidei suae consortes palam vniuersi adserunt. Vix vllum superest dubium multos virtutis et doctrinae Theologicae, nec non exercitae, artis Medicae aequos eum nactum fuisse aestimatores. Domi suae die 4. Ian. anno 1720. dum annum aetatis sexagesimum quintum expleuisset vita

XII. CIKK.

DIMIÉN PÁL Kolozsvárott született 1655-ben és ezért szülővárosáról Kolozsvárinak is nevezte magát. Szülővárosából eltávozva több országban járt tanulmányúton. Utoljára Hollandiában állapodott meg, s Leydenben nyert 1689-ben orvosdoktor fokozatot. Ismeretei bővítése végett sokáig tartózkodott itt az ún. remonstránsok között, hazaérkezésétől kezdve aztán azon a 30 éven át, amely alatt az unitáriusok kolozsvári gimnáziumát és egyházát hitfelei páratlan dicsérete mellett vezette mint a hittudomány tanára és plébános, sok tekintetben a remonstránsok felfogásához igazította az unitárius tévtanokat. Mikor 1716-ban a templomot, lelkészlakot és iskolát a szerencsétlen végzet folytán elvették az unitáriusoktól, sokat fáradt hitközségének megmentése ügyében otthon és szülővárosa határain túl is. A jeles Bod Péter a Magyar Athénás 145. lapján levő cikkben azt írja ugyan róla, hogy a test jövődő föltámadása tekintetében ingatag álláspontot foglalt el, sőt egyáltalán nem is hitte, de hitfelei ország-világ előtt mind azt állítják, hogy ez csak a kaján tömegben elterjedt alaptalan mende-monda. Egy kétség is alig áll fönn a tekintetben, hogy vallástani állásfoglalásának és tudományának s orvosi működésének igazságos bírálókat talált. Saját házában halt meg örökösök hátrahagyása nélkül 1720. január 4-én, mikor 65. évét töltötte

defunctus est nullis relictis haeredibus. Epitaphium
Lapidi sepulcrali incisum in Coemeterio Claudiapolitano
tale visitur:

*Vixi, mortuus at iaceo; tu disce, viator,
Viuere; si nosti viuere, disce mori.
Intrepidus Leo sis, serpente oculatior esto, (*)
Te Proceres etiam laudis honore colant.
Quid iuuat? omnis mutatur fortuna, ut arundo,
Dura liuor quoque post fata quiescit atrox.
Sis Nerone prior sit nixa superbia pennis,
Arma virumque canas, quid iuuat? ecce nihil.
Viuas lustra decem tria, tamquam ego, vita rotatur,
Ergo scias, quid sit viuere, quidue mori.
Quis fuerim, quaeris, Dimjén cognomen auorum,
Praeclarum, Paulli sed mihi nomen erat.
Vrbs genuit famosa Kolosvár, nomen, honorem,
Ipsa dedit, sedes ipsa quietis erit.
Collegii Rector puro de fonte docebam
Annis ter denis verba sacrata Deo.
Et Medicus fueram arte, quaterque maritus, at heres
Iam nullus charis ex genitis superest.
Vrbes Europae vidi ter, et oscula Regi
Praebueram, nunc sum mortis in imperio.*

Ec-

(*) Quod esset Medicus noster de Nobili natus stemmate Hungarico, adluditur ad eius Insigne gentilitium, quod habet Leonem pede altero priori nudum ensem tenentem cum Serpente scipioni implicato.

be. Sírkövére vésva a következő fölirat olvasható a kolozsvári temetőben:

Éltem, meghaltam s ide tettek e sirba. Tanuld meg,
 mint élj, aztán meg halni tanulj meg, utas.
 Bátor oroszlán légy, szemesebb légy kurtakigyónál,*
 nép vezetői előtt hogy becsületbe' lehess.
 Itt mi segjt? Nádszálként ing-bing mind a szerencséd,
 még az irigység is holtod után csitul el.
 Muld felül ám Nérót, vigye sasszárny égbe hired föl,
 zengj hadakat, zengj hőst — ládd-e, ez egy se segjt.
 Élhetsz hatvanöt évet, amint én, vége leszén majd:
 láthadd, kurta a lét s eljön a hosszu halál.
 Azt kérdeed, ki valék: ősim vezetékneve Dimjén,
 jóhirü név, s Pál volt nekem egyénevem itt.
 Ősi Kolozsvár szült, nevet és állást ez adott volt,
 itt lesz sirhelyem is, hol nyugalomra lelek.
 Iskolarektorként harminc évig magyaráztam
 Isten igéit, amint szentirat írja hiven.
 Orvoslást is üzék. Négyszer nősültem, azonban
 drága utódimból élve biz egy se maradt.
 Háromszor jártam nyugaton, csókolva királyt is,
 most meg a holtország zsarnoka lett az uram.

* Mivel ez az orvosunk magyar nemesi nemzetségből származott, a versbeli kifejezés az ő nemesi címerére céloz, amely egy pálcára tekeredett kígyót és egy oroszlánt ábrázol, amint egyik első lábával meztelen kardot tart.

*Ecclesiae plebanus per duo lustra fidelis,
Laetus eo Christi Iudicis ante thronum. (*)*

O P E R A.

- 1.) Disput. inaug. med. *De Generatione, augmentatione et Decretione Microcosmi.* Lugd. Batav. anno 1689. in 4.
- 2.) *Catechesis Religionis Christianae Secundum Vnitarios.* Liber hic MStus, nec umquam tyorum beneficio vulgatus Symbolici instar hodieum colitur, in Scholis omnibus publice docetur, et a studiosa iuuentute sedulo memoriae imprimi iubetur; illius prima quaestio et ad eam Responsio haec est: *Q. Quis tibi est Christianus? Resp. Omnis, qui in Christum Credit, et secundum eius doctrinam viuit. Matth. VII.*

D 3

21.

(*) Collegium Vnitariorum Claudiacum aliosquoque nonnullos suos Professores e choro Medicorum adoptauisse certis nobis innotuit documentis: *Thomas Borsos Ozdiensis*, Phil. et Med. Doctor, Patauii anno 1636, creatus, per quinquennium Scholae moderatus est; *Michael Dálnoki* adulto medio seculo superiori et Medicus, et Lector, et Parochus fuit; *Ioannis Gozanouii* Medici, et Lectoris *Sociniani*, an. 1737. nortui, Epitaphium metricum in coemeterio Claudiaco Publices legitur; *Benedictus* vero *Tegző Arkosi*, anno 1660. denatus, in Gymnasio Vnitariorum *Hidvegiensi* Scholas docuit; *Stephanus Takács Kolosvári* et Medicus clinicus fuit Claudiopoli et Pharmacopola. *Franciscus Barra*, desertis castris et sumpto Louanii Doctoris Medici titulo, factus est, strenuus Aesculapii sectator; *Litterati* vero quidam, patria *Heuizinus* laudata vrbe egressus, apud Toroczkouienses Medicinae simul et Chirurgiae exercendae se deditit; Mitto *Andream Petsium*, de hoc grege natum, infra in Articulo suo describendum; qui hic desiderantur alias commemorandi.

*Évtizedig hitigaz plébánosa voltam a népnek:
bizva megyek Krisztus trónusa, széke elé.**

M Ű V E I.

1. 'Orvosavató értekezés [*Az emberi test megteremtéséről, megnövekedéséről és megszűnéséről.*] Leyden, 1689. 4°.
2. [*A keresztény vallásnak az unitáriusok szerint való tanítása.*] Ezt a soha ki nem nyomtatott kéziratot maig is általános hitvallásuknak tekintik, valamennyi iskolájukban nyilvánosan tanítják és a diák ifjúsággal szorgalmasan betanultatják. Első kérdése s a rá való felelet így hangzik: „*Kit tartasz kereszténynek? — Mindazokat, akik hisznek Krisztusban és tanítása sze-*

* Megbízható okiratokból tudjuk, hogy a kolozsvári *unitárius* kolégium több más tanárát is az orvosi rendből választotta: *Ozdi Borsos Tamás*, aki 1636-ban Pádovában doktorált bölcsletről és orvostudományból, öt évig igazgatta ezt az iskolát; *Dálnoki Mihály* a múlt század közepének a végén orvos, előadó és plébános volt benne; az 1737-ben meghalt *Gezanovius János unitárius* orvos és előadó verses sírfeliratát mindenki olvashatja a kolozsvári temetőben; az 1660-ban elhalt *Árkosi Tegző Benedek* pedig a *hidvégi unitárius* gimnázium felső osztályaiban tanított; *Kolozsvári Takács István* gyakorlóorvos és gyógyszerész volt Kolozsvárott; *Barra Ferenc*, aki otthagya a katonaságot és Louvainben orvosdoktor címet szerzett, buzgó orvos lett; egy bizonyos *Litteráti* pedig, akit szülőhelyéről *Hévízinek* hívnak, az említett városból eltávozva Torockón folytatott orvosi és sebészi gyakorlatot; melldözöm az ebbe a csoportba tartozó *Pétsi Andrást*, akiről majd a maga cikkében alább fogok írni. Akik még hiányzanak, máskor említtem majd meg azokat.

21. 22. 23. 24. 25. 26. *Iac. I. 25. et II. 14. 17. 20. tales enim cognominati sunt primum Antiochia Discipuli Christiani. Act. XI. 26.*

ARTICVLVS XIII.

ENYEDI (*Samuel*) Ab oppido natali ita denominatus, posteaquam liberalium artium rudimenta domi feliciter jecisset, sacrarumque litterarum et rerum naturalium cognitione animum imbuisset, arti asclepiadeae totum se dicare decreuerat, primaque eius mox fundamenta in Vniuersitate Franequerana, in quam anno 1651. ita Academiae fastis referentibus, ciuis fuit admissus, non sine summis in arte hac haurienda successibus felici posuit omine, biennio namque elapso Vltrajectinum, vbi prius substiterat, transmigravit, vt honorum in Medicina summorum capessendorum candidatum se sisteret, exantlato consueto itaque examine Dissertationem inauguralem medicam de Ictero, publico exposuit Examini, et Doctor Medicinae anno 1653. sollemni more renunciatus est. Domum reuersus tulit anno postero 1654. laborum praemium, in florenti enim aeuo illo Helv. Confess. addictorum Collegio Magno-Varadino Professoris publici munus obtinuit, quam spartam egregie docendo ornauit ad annum vsque 1660. quo arcem Turca deditioe cape- ret, et Musas ibidem degentes in exilium pelleret: hac temporum iniquitate de Statione hac decedere iussus, Husztinum in aulam Francisci Rhédei se recepit,

ibi

rint élnek. Máté VII. 21—26. Jakab I. 25. és II. 14., 17., 20. Ezeket nevezték ugyanis Antiochiában először Krisztus tanítványainak. Apost. csel. XI. 20.

XIII. CIKK.

ENYEDI SÁMUEL, akit szülővárosáról neveztek így, miután szerencsésen elvégezte szülőhelyén a gimnáziumot és megtöltötte elméjét a szentírás és a természet-tudományok ismeretével, azt határozta, hogy teljes szívvel az orvostudománynak szenteli magát. A franekeri egyetem, ahova az iskola naplója szerint 1651-ben vették fel polgárnak, nemsokára szerencsésen, jó jelként, nagy sikerrel tette le az alapvizsgát ebből a tudományból, ugyanis két év múlva Utrechtbe költözött, ahol már átmenetileg előbb is tartózkodott, hogy az orvostudományok legmagasabb fokozatának elnyerésére jelöltesse magát. A szokásos vizsga letétele után tehát nyilvános vizsgálatnak tette ki a sárgaságról szóló orvosi értekezését és 1653-ban ünnepélyesen orvosdoktornak nyilvánították. Hazatérte után a következő évben, 1654-ben, el is nyerte fáradsága jutalmát: megkapta a nyilvános tanári állást az akkoriban virágjában élő nagyváradi református kollégiumban. Ebben az állásában kiváló tanítómunkát végzett 1660-ig, amikor meghódolás útján a török vette birtokába a várat s a múzsákat számkivetésbe kergette. A viszonyok ezen mostohasága folytán álláshelyéről távozni kényszerült, s Husztra húzódott Rhédei Ferenc udvarába. Ott is maradt addig, míg

ibique tamdiu commoratus, quoad anno 1664. ad docendam philosophiam a Sereniss. Transilvaniae Principe, Michaële Apafi. I. in Gymnasium, quod hodiedum ad Viam Anniam egregie floret, Bethlenianum mitteretur: in quo munere dum Studiosae Iuuentutis commoda vndique pro virili promouisset, ad Cathedram in Ecclesia Alvintziensi exornandam anno 1669. auocatus est, ibidem anno 1671. viuentium numero suorumque amplexibus exemtus est. (*) Lam-

D 4

pe

(*) Eyedio huic nostro in obeundo munere professorio Principis Transilvaniae jussu anno 1666. collega adjunctus est *Ioannes Nadányius*, celebris ille *Flori Hungarici* auctor, quem rei Botanicae fuisse callentissimum monstrant Operum Antonii Mizaldi de Hortorum cultura scriptorum in linguam vernaculam Hungaricam facta ab eo accurata translatio, Claudiopoli anno 1669, in 4. alph. 3. typis Mich. Veresgyházi Szentyel, publicata sub titulo: *Kerti dolgoknak leírása, négy Könyvekben rendesen befoglaltatott, mellyek közzül az első a' Kerteknek gondviselését, ékesítését és sok rendbeli tükait mutatya meg: a' második az óltásnak mesterségét adgya előnkben: a' harmadik kerti holmíknak orvos hasznait rendre írja ki: a' negyedik a' kerti holmíknak, parajoknak gyökereknek gyümölsöknek, szöloknek, Bornak, és husnak gyönyörűséges állapotban megtartásoknak módgyát fejtegeti 's a't.* Liber hic bonae frugis, qui iam hodie non promiscue obuius reperitur, Annae Borne-misza honoribus nuncupatus est, cur serenissima haec Transilvaniae Principissa vtilitati ciuium consultura, typorum beneficio publicari eum voluerit, ita ibidem rationes exponuntur: *Kert ékességére 's holmi betegeskedések ellen való jobb könyvet ennél Magyar-országban nem nyomtattathattak volna: mivel az mi Országunkban orvos Doktorok 's Patikák nem igen vadnak; id est, in ornandis hortis, et curandis plerisque morbis nullus liber hoc vtilior in Hungaria edi poterat, siquidem et pharmacopolorum et Medicorum insigni laboremus in Regno nostro inopia.*

1664-ben kegyelmes I. Apafi Mihály erdélyi fejedelem a máig is kiválóan működő enyedi Bethlen-gimnáziumba nem küldte bölcselettanárnak. Miután ebben a hivatalában a tanulóifjúság érdekeit minden tekintetben derekasán előmozdította, 1669-ben az alvinci egyház hívta meg papjának. Ott vitte el a halál az élők és szerető hívei köréből 1671-ben.*

* Tanári munkája támogatására Erdély fejedelme 1666-ban munkatársul adta Enyedink mellé *Naddnyi Jánost [A magyar Florus]* híres szerzőjét, akinek a növénytanban való nagy jártasságát Antonius Mizaldi kertművelésről írt műveinek általa készített, gondos magyar fordítása mutatja, mely 1669-ben Verese gyházi Szentyel Mihály nyomdájában Kolozsvárott jelent meg 4° alakban ezzel a címmel: „*Kerti dolgoknak letrása, négy Könyvekben rendesen befoglaltatott, mellyek közzül az első a' Kerteknek gondviselését, ékesítését és sok rendbéli titkait mutatya meg; a' második az óltásnak mesterségét adgya előnkben; a' harmadik kerti holmiknek orvos hasznait rendre írja ki; a' negyedik a kerti holmiknek, parajoknak, gyökereknek, gyümölsöknek, szőlöknek, Bornak, és husnak gyönyörűséges állapotban megtartásoknak módgyát fejtegeti 's a't.*” Ez a hasznos könyv, amely mai nap már nemigen kerül az ember elé, Bornemisza Annának van ajánlva, s egyúttal azt is megmagyarázza, mért kívánta kinyomtattatni a haza fiainak javával törődő kegyelmes fejedelemasszony: „*Kert ékességére 's holmi betegeskedések ellen való jobb könyvet ennél Magyar-országban nem nyomtattathattak volna: mivel az mi Országunkban orvos Doktorok 's Patikák nem igen vadnak*”: ami annyit jelent, hogy a kertek művelése és a legtöbb betegség gyógyítása tekintetében ennél hasznosabb könyvet nem lehetett volna kiadni Magyarországon, ha persze dicső országunk szűkében van a gyógyszereszeknek és orvosoknak.

pe in Histor. eccles. Hungar. et Transilvaniae. pag. 638.
in Catalogo professorum Illustr. Collegii M. Varadiensis
nomen Nostri exhibet. (*)

O P E R A.

- 1.) Dissert. theolog. praes. Gisb. Voetio. *De Visione Dei per Essentiam*. Vltraj. an. 1651. 4.
  - 2.) Dissert. med. praes. Henr. Regio. *Medicatio duorum aegrorum aneurismate et gangraena laborantium*. Vltraj. anno 1651. 4. plag. 1.
- 3.)

(*) Catalogum hunc Professorum Magno-Varadiensium mendosum edidisse Lampeium e MSto *Paulli Ember*, quod teneo, aperte constare potest: posteaquam enim Clarissimus hic Historiae illius ecclesiasticae Auctor Sacerdotes S. Ladislai et Monachos sedibus suis ex arce Varadina Antonii Nikazo, vel, vt aliud habet MStum, Nyakazo, arcis Capitanei opera, anno 1557. dimotos fuisse et sic Magno-Varadinum Sacrorum reformationem admisisse testimoniis fide dignis nixus edocuisset, *Gregorium Sasvári* nominat primum Varadiensium exstitisse Professorem, in Vita Stephani Szegedi a Matthaeo Scaritza concinnata ad an. 1566. commemoratum, cui *Petrus Károli* successit, qui in Rudere rediv. Franc. P. Pápai Disputationi. Alba-Iuliacensi anno 1568, interfuisse scribitur. *Dauid Sigism. Kassouiensis* anno 1577. ex Heluetiis redux, R. Sch. Var. constitutus, et post laudabilem eius gubernationem ad Praesides Regni Transilvan. translatus. *Ioannes Ido* aliter *Bonifacius*, hic disputavit gloriose in frequenti procerum R. Hungar. conuentu Varadini cum celebri Iesuita St. Aratore sub Principe Sigismundo Báthorum circa an. 1589. *Ioannes Gyulafi* an. 1597. *Dan. Szegedi* an. 1607. *Greg. Váradi* an. 1609. *St. Göntzi*, dein Superattendens, *Paul. Kis-Marjai*. *Nicol. Kecskeméti* an. 1638, *Mich. Albensis*. *St. Benjamin Szilágyi*. *Mich. Toufaeus Székelyhidi* S. S. Theol. Doct. an. 1651

Lampe a [Magyarország és Erdély egyházközségeinek története] 638. lapján a hírneves nagyvárad kollégium tanárainak névjegyzékében sorolja föl emberünk nevét.*

M Ű V E I.

1. Teológiai értekezés Voet Gisbert elnöklete alatt [*Az Istennek a maga valóságában való meglátásáról*] címmel. Utrecht, 1651. 4°.
2. Orvosi értekezés Regius Henrik elnöklete alatt [*Két verberdaganatban és elüszkösödésben szenvedő beteg gyógyítása*] címmel. Utrecht, 1651., 4°, 1 ív.

* Hogy Lampe a nagyvárad tanároknak ezt a névjegyzékét hibásan adta ki, világosan kitűnik *Ember Pálnak* nálam levő kéziratából. Miután ugyanis ez a jeles egyháztörténetíró szavahihető bizonyítékok alapján kifejtette, hogy Szent László papjait és szerzeteseit Nikazó, vagy más kézirat szerint Nyakazó Antal várkapitány közreműködésével székhelyükről, a várad várból 1557-ben eltávolították és Nagyvárad így fogadta be a vallás visszalaakítását, *Sasvári Gergelyt* mondja az első várad tanárnak, akit a Szkaritza Mátétól írt [Szegedi István életrajza] az 1566. évvel kapcsolatban említ. Ezt követte *Károli Péter*, akiről Pápai Páriz Ferenc azt írja az [Újraéledt rom]-ban, hogy részt vett 1568-ban a gyulafehérvári vitagyűlésen. *Kassai Dávid Zsigmond*, mikor 1577-ben hazatért Svájcból, a várad iskola igazgatója lett, s dicséretes igazgatóság után Erdély kormányzói mellé került. *Jó* vagy másképp *Bonifacius János* vitázott meg diadalmsan a magyarországi főurak népes nagyvárad gyűlésén a híres jezsuita Szántó Istvánnal Báthori Zsigmond fejedelem idejében 1589. táján. 1597-ben *Gyulafi János* (igazgatta), 1607-ben *Szegedi Dániel*, 1609-ben *Várad Gergely*, (aztán) *Gönczi István*, majd *Kis-Marjai Pál* püspök, 1638-ban *Kecskeméti Miklós*, (majd) *Fehérvári Mihály*, *Szilágyi István Benjamin*, 1651-ben *Székhelyi Toulfaeus Mihály*

- 3.) Disput. theolog. praes. Kloppenburgio. *De vera Spiritus Sancti Deitate*. Franeq. anno 1652. 4.
 4.) Dissert. inaug. med. *De Ictero*. Traj. ad Rhen. anno 1653. 4.

D 5

5.)

Iac. N. Harsányi, relicta patria factus est Consiliarius Electoris Brandenburgici *Io. Tölczeki. St. Baka Szathmári. And. Sylvanus Tarpai. Sam. Enyedi* Med. Doctor. *St. Komáromi. Sam. Köleséri. Georg. Martonfalvi* S. S. Th. Doct. *Io. Püspöki*. Pars Iuuentutis scholasticae, quae in arcis defensione contra hostilem Turcorum impetum, praesidiariorum militum vices viriliter sustinisset, gloriosam pro Deo et Patria oppetiit mortem pars vero residua, a clade superstes, *Georg. Martonfaluium*, Professorem famigeratissimum, in Athenaeum Debrecinense presso secuta est pede, quae Scholam illam, perantiquam, hoc nomine auctam, multo postea reddidit frequentiore. Instrumentum Legis vtriusque tam veteris quam nouae, Hungarico sermone versum, quod expugnationis tempore nondum Varadiensium tytheta-rum reliquerat prelum, quam perfide gens Turcorum barbara, fidem datam seruare nescia, ingenti sanctioris reipublicae damno dissipauerit, et typographei partem maiorem destruxerit, *Rev. Petrus Bodius* in *Historia Bibliorum Hungar.* pag. 152. 153. edit. Cibin. anno 1748. in 8. pluribus verbis queritur. Facta hac Bodiani nominis mentione, miror Viri huius eruditissimi notitiam effugisse illam vniuersi S. Codicis translationem Hungaricam, quam *Ladislau Bathori*, Ord. S. Paulli I. Eremitae sacerdotem, ex illustri Bathoriorum familia ortum, circa an. 1456. omnium primum adornasse refert *Ignatius Pongracz* in *Triumpho Paulli* pag. 51. et 65. edit. Poson. anno: 1752. in fol. Sed oportebat profecto hominem hunc loquaculum, eamque ob caussam auctoritate publica damnatum, ast tamen singulari interim eruditione conspicuum. Translationem hanc Paullinam Bibliorum Hungaricam, si manserit illa in MScto, in cuius litterariis hodie dum haereat scriniis, aut ubi gentium typorum beneficio publicata fuerit, verbo dumtaxat indicare, nam *Rev. Georgius Kaldi*, doctissimus temporis sui Iesuita, in praefatione Bibliorum vernacula lingua Viennae anno 1625. editorum, neminem ante se vmquam in Ecclesia Romano-Catholica pio hoc defunctum esse munere aperte gloriatur.

3. Teológiai értekezés Kloppenburg elnöklete alatt [*A Szentlélek igazi Isten voltáról*] címmel. Franeker, 1652., 4°.
4. Orvosavató értekezés [*A sárgaságról*] címmel. Utrecht, 1653., 4°.

teológiai doktor. *Nagyharsányi Jakab* hazáját itthagya a brandenburgi választónak lett tanácsosa. (Következett) *Töltzeki János*, *Szathmári Baka István*, *Tarpai Sylvanus András*, *Enyedi Sámuel* orvosdoktor, *Komáromi István*, *Köleséri Sámuel*, *Mártonfalvi György* teológiai doktor, *Püspöki János*. A tanulmányút egy része, amely a törökök ostromával szemben helyőrségi katonák módjára derekasan kivette részét a vár védelmezésében, dicső halált halt Istenéért és hazájáért, többi része pedig, mely a veszedelmet átélte, nyomon követte a debreceni iskolába híres tanárát, *Mártonfalvi Györgyöt*, s ezt az ilyen áron kiegészült igen régi iskolát sokkal népesebbé tette. A mindkét szövetségnek, ónak és újnak, magyar nyelvre fordított kéziratát, amely az ostrom idejében még nem hagyta el a nagyváradi nyomdászok sajtóját, az adott szó szentségét nem ismerő vad török nép a szentegyház roppant kárára szétszórta s a nyomda nagyobb részét lerombolta, mint azt tisztelendő *Bod Péter* sok szóval panasolja el a Szebenben 1748-ban kiadott 8°-ú [*A magyar bibliák történeté*]-nek 152. és 153. lapján. Mivel itt szó esett *Bod Péter*ről, csodálatosnak találom, hogy ennek a tudós embernek nem volt tudomása arról az egyetemes magyar szentírás-fordításról, amelyet *Pongrácz Ignác* Pozsonyban 1752-ben kiadott folió alakú [*Pál diadalá*]-nak 51. és 65. lapja szerint a dicső Báthori családból való *Báthori László* pálos szerzetes írt 1456-ban mindenkit megelőzve. Mindenesetre az lett volna való, hogy ez a kissé fecsegő s a közvéleménytől ezen a címen el is ítélte, de azért ritka tudományával kitűnő ember legalább egy szóval megemlítsé, kinek a könyvszekrényében lappang mindmáig ez a magyarnyelvű pálos bibliafordítás, ha kéziratban maradt, vagy hol a csudában jelent meg nyomtatásban, ugyanis tisztelendő *Káldi György*, korának tudós jezsuitája, Bécsben 1625-ben kiadott magyar nyelvű bibliájának előszavában nyíltan dicsekszik avval, hogy a római-katolikus egyházban nálánál előbb ezt az Istennek tetsző munkát senki se végezte el.

- 5.) *Ioannis Amos Comenii Praecepta Morum, institutioni puerorum accomodata, ligato sermone expressit, quae toties in vsus Scholarum Transiluanico-Hungaricarum typis repetita sunt.*
- 6.) *Adloquium ad Illustrissimam Principem, Susannam Lorandfi, Celsiss. Principis Georgii Rákóczii viduam, cui de meliore nota commendat Francisci Borsati, Papensis, in Gymnasio academico Varadiensi S. Poëseos Collaboratoris Metamorphosin, filio defuncto Sigismundo Rakoczio ideomate Latino et Hungarico scriptam. Edita est Varadini apud Abrah. Kertész Szencinum an. 1656. 4. plag. 4.*

ARTICVLVS XIV.

ERDÉLYI, aliter ab Transilvania (*Iohannes*.) Monachus hic professus, in Chartusia Archiducatus Austriae Maurthacana primum sacris operabatur, ex statione hac in Monasterium Scepusiense Ioanni Baptistae sacrum de Lapide Refugii nuncupatum, cuius fata exhibet M. Belius in Prodomo Hungar. nov. pag. 118. temporibus Matthiae Coruini Regis translocatus, et Coenobiarcha constitutus est: sed qui dum Fratres pauperes praeter instituti rationes Studiosius ditare vellet, sacerrimo aureae Artis Alchemisticae Studio corruptus, non prius destitit vario ignis genere ex lege artis regnum minerale torquere, quam omnes Coenobii facultates decoqueret: quamobrem id a sui ordinis ho-

mini-

5. *Versbe foglalta Comenius János Ámosz gyereknevelésre írt [Erkölcsi szabályok] c. művét, amelyet utóbb sokszor nyomtattak ki az erdélyi magyar iskolák használatára.*
6. [Szózat Lorántffy Zsuzsanna fejedelemasszony ö kitűnőségéhez, Rákóczi György fejedelem ö felségének özvegyéhez.] Ebben igen melegen ajánlja Lorántffy Zsuzsanna figyelmébe a pápai Borsati Ferencnek, a váradi egyetemi gimnázium vallásos költészetet tanító collaboratorának, fia, Rákóczi Zsigmond elhunytá alkalmából latin és magyar nyelven írt [Átalakulás]-át, mely Váradon jelent meg Szenci Kertész Ábrahám-nál 1656-ban 4° alakban 4 íven.

XIV. CIKK.

ERDÉLYI JÁNOS, másképp Johannes ab Transilvania fölszentelt szerzetes, először az osztrák főherceg-ség maurtachi karthauzi rendházában végzett papi tevékenységet. Ebből az állásából Hollós Mátyás király korában a Menedékkő nevű szepesi Keresztelő Szent János-monostorba, melynek pusztulását Bél Mátyás [Az új Magyarország előfutára]-nak* 118. lapján beszél el, került házfőnöknek, de mivel az aranycsináló alkémia átkos tudományától megrontva, a szegény fráterokat a rendszabályok ellenére túlbuzgón igyekezett meggazdagítani, nem hagyta előbb abba az ásványvilág szabályszerű megkínzását a tűz mindenféle fajtájával, míg a kolostor egész vagonát el nem kotyvasztotta. Emiatt aztán rendje emberei

minibus commeruit, vt circa an. 1484. chrysopoeus hicce Magister ab officio Prioris claustrali dimoueretur. (*) Haec ejusdem Ordinis Chartusiani Auctor in Annalibus Priorum Monasterii de Lapide Refugii Manuscriptis ineunte Seculo XVI. talibus verbis explicat: *Priori Patri Gabrieli de Riuulo-Dominarum successit D. Ioannes de Transilvania, Monachus Professus in Maurtacho, qui per Alchimiam et quintam essentiam consumpsit omnem substantiam, conflauit aurum, et dissipauit argentum, depauperauit domum valde, et patrimonium Iesu Christi et S. Iohannis Baptistae inaniter expendit, ob quam rationem ab officio Prioratus depositus est.* vide Annales hos a Car. Wagnero in Analect. Scepus. Publicatos, Part. II. pag. 77.

AR-

(*) *In Corpore Iuris Canonici* edit. Paris. anno 1618. pag. 878. *Extrauagant. commun. Lib. V. tit. 6. de Crimine falsi*, Alchimia ex constitutione Iohannis XXII. Pontificis summi, sub graui poenarum, pecuniarum puta, carcerum et infamiae, interminatione seuere prohibetur: ita vero de Clericis edictali constitutione ibidem sancitum est: *et si Clerici fuerint delinquentes, ipsi ultra praedictas poenas priuentur beneficiis, et prorsus reddantur inhabiles ad habenda.* Erasmus vero *Rotterodamus* Oper. Tom. I. edit. Lugd. Bat anno 1703. pag. 754. in Colloquiis, capitale esse comminiscitur, si quis *Alcumisticam* absque Principis permissu exerceat. Vtinam capitale in republica crimen! tot ita tantaque tristia nobis non essent obuia subinde exempla hominum, qui fraude *Adeptorum* veteratorie decepti, in summam praecipitati sunt paupertatem: elegantem huiuscemodi nugatorum dolum inter recentiores, missis aliis, strictim exposuerunt *Marchis d' Argens Lettres Cabbalisticques* Tom. I. epist. IX. edit. Hag. Comit. anno 1737. et *Auctor Caprices d' imagination* epist. V. et XVI. edit Amstel. anno 1742. in 8.

ezt az aranycsináló mestert 1484 táján elmozdították perjeli tiszteből.*

Ezt egy ugyanazon karthauzi rendből való szerző a menedékkövi monostor perjeleinek kéziratossal írt évkönyveiben a XVI. század legelején a következő szavakkal fejezte ki: „*Asszonypataki Gábor perjel atyát Erdélyi János Maurtachon fölszentelt szerzetes követte, aki alkémiára és bölcsék kövére költötte az egész pénzkészletet, aranyat gyártott, de eltékozolta rá az ezüstöt, igen elszegényítette a rendházat s elpocsékolta Jézus Krisztus és Keresztelő Szent János ősi vagyonát, s ezért aztán letették a perjelségről.*” Ezeket az évkönyveket ld. Wagner Károly kiadott [Szepesi gyűjtemény]-ének II. részében a 77. lapon.

* A Párisban 1618-ban kiadott [*A kánonjog összessége*] c. mű 878. lapján az [*Általános jellegű toldalékok*] V. könyvének [*A család bűné*]-ről szóló fejezete az alkémiát XXII. János pápa rendelkezése szerint súlyos pénzbírsággal, börtönbüntetéssel és becsületvesztéssel tiltja, a papokra vonatkozólag pedig a következőképp dönt egy rendelet: „*Ha pedig papok vétének ellene, az előbb említett büntetéseken felül vesztésék el javadalmukat és legyenek birtokképtelenek.*” Rotterdami Erasmus pedig azt mondja Leydenben 1703-ban kiadott művei I. kötetének 754. lapján a [Beszélgetések]-ben, hogy főbenjáró vétség a fejedelem engedélye nélkül aranycsinálást üzni. Bárcsak a világi életben is fejvesztéssel járna ez a bűn Akkor nem látnánk annyi intő példáját annak, hogy egyes emberek az adeptusok csalárdságától szélhámós módra becsapva a legnagyobb szegénységben élnek! Az efféle szélhámósok huncutságát — mellőzve mások említését — teljes meztelenségében leplezte le újabb időkben Marchis d'Argens Hágában 1737-ben kiadott [*Kabbalisztikus levelek*] c. műve I. kötetének 9. levele és e szerző Amsterdamban 1742-ben kiadott 8°-ú [*A képzelet szeszélyei*] c. művének 5. és 16. levele.

ARTICVLVS XV.

FONTANA (*Franciscus*) Virum hunc gente sine dubio Italum, primum Regis Matthiae Coruini Medicum exstitisse ex Pactis sponsalitiis inter Ioannem Coruinum, Filium, Regium Principem, et Blancam Domini Ioannis Galeaz Ducis Mediolanensis Filiam an. 1487. die 25. Novembr. stabilitis addidimus, ad quae conficienda Rex iste gloriosissimus Archiatrum hunc suum Mediolanum oratorem exmisit; ita enim inter praesentes in Instrumento hocce litterario, liberali manu nobis suppeditato, subscriptus legitur: *Domino Francisco Fontana, Artium et Medicinae Doctore praefati (Matthiae Coruini) serenissimi Domini Regis Hungariae Oratore.* Sed de Francisco hoc Fontana, Brixienti, viro callidissimo, cuius adminiculo commodaque opera saepe alias quoque in Italia vsus est Rex Coruinius, plura videri poterunt apud Bonfinium, editum a Belio, Decad. IV. Libr. VII. pag. 653. et Libr. VIII. pag. 657. 661. (*)

AR-

(*) Qui fuerint Medici, qui regis Matthiae Coruini aetatem ornarent, Cl. Paul. Wallaszki in Tentam. Hist. litter. sub Matthia Coruino pag. 40. aperte profitetur adhibito licet improbo labore, se non plures erudere potuisse, quam *Iulium Aemilium*, Regis archiatrum, a Bonfinio et Celte laudatum, *Christophorum Gallum* et *Bartholomaeum Montagna* a Iano Pannonio in Elegiis suis commemoratos: nos haud ita pridem in Ephemeridibus eruditis Vindobonensibus nonnullos his adjecimus, nunc vero eorum nomina, quae litterae et diplomata nobis conseruarunt adhibito diligentiori scrutinio, ad numerum decimum quartum, immo am-

pli-

XV. CIKK.

FONTANA FERENC-ről, erről a kétségtelenül olasz származású emberről úgy értesülünk a Hollós János herceg királyfi és Galeaz János milánói herceg Blanka lánya közt 1487. nov. 25-én kötött házassági szerződésből — amelynek megkötésére a dicső király ezt az udvari orvost küldte ki szószólójául Milánóba —, hogy Hollós Mátyás királynak volt főorvosa. Ebben a nagy szívességből hozzám juttatott levéltári okmányban ugyanis a többi jelenlevő között a következőleg van ő aláírva: „*Fontana Ferenc a szabad tudományok és az orvostudomány doktora, az előbb megnevezett kegyelmes [Hollós Mátyás] magyar király szószóló követe.*” Erről az eszes bressanonei Fontana Ferenc-ről, akinek a segítségét más alkalommal is gyakran igénybe vette Olaszthonban Hollós Mátyás, többet lehet megtudni a Bél Mátyástól kiadott Bonfiniben a IV. decas VII. könyv 653. és a VIII. könyv 657. és 661. lapján.*

* Hogy kik voltak azok az orvosok, akik Hollós Mátyás király korában nálunk működtek, arról hírneves Wallaszki Pál a [A Hollós Mátyás korabeli irodalom történetének ismertetése.] 40. lapján nyíltan kijelenti, hogy ő bizony a legbuzgóbb fáradsággal sem tudott közülük többet kikotorni, mint a Bonfinitól és Celtestől említett *Julius Aemilius*, a király udvari orvosát, és a Janus Pannoniustól a maga elégiáiban említett *Christophorus Gallus* és *Bartholomaeus Montegnáti*. Én ezekhez, nem olyan rég, még egynéhányat toldottam a [Bécsi Tudományos Hetilapok]-ban, most pedig gondos kutatás alapján tizennégyre, sőt még

plius, jam extendemus. Quartus in ordine locus *Francisco Fontana*, primario Regis Medico, hoc ipso Articulo notato, in praesentiarum adsignabitur, quem deinde *Galeotus Martius* Regi ab Epistolis, indiulsusque comes, et Bibliothecae Budensis praefectus, excipiat, quem Medicinam quoque exercuisse, ipse de se in Libro de promiscua Doctrina cap. XV. pag. 140. testis est locupletissimus. *Ioannem Tichtelium* Professorem artis Medicae Viennensem capta vrbe, et Regis, sed in primis Reginae Beatricis fuisse Medicum inferius, in Articulo ex suo ipsius Diario MScto edocebimus. *Episcopum Casertanum*, in aula Coruiniana diuersatum fuisse legimus inter Epistolas Matthiae Coruini, Caschouiae an. 1743, in 8. edit. Epist. XXXVII. quem ipse Rex Socero suo Ferdinando, Siciliae Regi, de meliore nota commendat, eo quod *in restituenda sua sanitate diligentem satis scite nauauerit operam, virum probum, et arte sua medica, quam professus est, peritum et expertum* nominando. *Michaëlem Váradí* ord. S. Paul. I. Eremitae sacerdotem in patria ciuitate, a qua nomen accepit, Magno Varadiensi, Matthia regnante, circa an. 1481. non modo populo a concionibus sacris, sed Medicae Artisquoque fuisse callentissimum refert Andr. Eggerer in *Fragmine Panis* Libr. I. cap. XXX. pag. 251. *Nicolaum de Dacia* Hungarum, Astronomicae et Medicae artis notitia imbutum, circa an. 1464. floruisse docet *Fabritius Bibliothecae Med. et inf. aetat* Lib- XIII. pag. 329. ex Iac. Quetif. Tom. I. pag. 827. Loco decimo *Philippus Valor nominandus* est, dum scilicet Rex Marsilium Ficinum Nicolao Bathoreo, Episcopo Vacziense, Francisco Bandino, voluntatis suae interpretibus, Florentia Budam ad se inuitaret, vt ex ipsius ore dogmata Platonis imbibere, prosperaeque valetudinis et longaeuitatis vitae praecepta percipere posset, et hoc Philosophus et Medicus ille, corporis imbecillitate impeditus, facere nequiret, Philippum hunc Valorem, discipulum, medica Scientia, Astrologica in primis, inclitum in Pannoniam cum Libello *De Vita valida et longa coelitus comparanda*, an. 1489. Matthiae nuncupato, expediuit; ast ita infeliciter artem suam medicam in Aula Regia exercuit, vt dum vitam ita prosperam serenissimo huic Principi a sideribus decretam esse ex mente praeceptoris sui audacter adsereret, quam olim Pythagoras, Democritus, vel Apollonius Tynaesus consecuti sunt, anno ab aduentu in has oras postero, Rex forti tactus apoplexia interierit. *Ioannes Stock* AA. LL. Magister, et Med. Doctor, Praepositus Vetero-Budensis primum, deinde

többre fogom szaporítani azok számát, akiket az irodalom és az oklevelek máig megőriztek. A sorban a negyedik helyet a jelen cikkben ismertetett *Fontana Ferencnek*, a király főorvosának fogom jutatni ez alkalommal, őt meg kövesse *Galeotus Martius*, a király titkára és elválaszthatatlan útítársa, a budai könyvtár igazgatója, akinek orvosi működéséről maga tanúskodik leghitelesebben [A vegyes tudományról szóló könyv] 15. fejezetének 140. lapján. *Joannes Tichtelius* bécsi orvosprofesszorról saját kézíratos naplója alapján alább a róla szóló cikkben fogom előadni, hogy a város elfoglalása után a királynak, főleg azonban Beatrix királynénak volt az orvosa. Egy *casertai püspökről*, akit maga Hollós Mátyás király azon a címen ajánl igen melegen apósának, Ferdinánd szicíliai királynak, merthogy „*egészsége helyredállításában kellő szaktudással fejtett ki gondos tevékenységet*” „*vállalt orvosi foglalkozásában jártasnak és tapasztaltnak*” nevezve őt, azt olvassuk a Kassán 1743-ban kiadott 8°-ú [Hollós Mátyás levelei]-nek 35. levelében, hogy Mátyás udvarában tartózkodott. *Váradi Mihály* pálos szerzetesről azt írja Eggerer András a [Kenyértörés] I. könyv 30. fejezetének 251. lapján, hogy szülővárosában, Nagyváradon, melyről nevét is kapta, Mátyás uralkodása alatt 1481. táján nemcsak miséspapja volt a polgárságnak, hanem igen ügyes orvosa is. A csillagászat és orvoslás tudományába beavatott magyar „*De Dacia Miklós*”-ról Fabritius mondja a [Közép- és újkori könyvtár] XIII. könyvének 329. lapján Quetif Jakab I. kötetének 827. lapja alapján, hogy 1464 táján működött javában. Tizedik helyen *kell említenem Philippus Valort*. Mikor ugyanis a király Báthori Miklós váci püspökkel és Franciscus Bandinusszal Budára hívatta magához Firenzéből Marsilius Ficinust, hogy saját szájából hallhassa Platon tételeit, s a jó egészség és hosszú élet megszerzésének szabályait, de a híres bölcselet és orvos ezt testi gyengesége miatt nem fogadhatta el, tanítványát, ezt a gyógytudományban, főleg pedig a csillagjósolásban híres Philippus Valort küldte Magyarországra 1489-ben a Mátyásnak ajánlott [Az egészséges és hosszú életnek a csillagok segítségével való megszerzéséről] című irattal. Ez azonban olyan szerencsétlenül végezte orvoslását a királyi udvarban, hogy bár mestere szándéka szerint azt jelentette ki merészen, hogy a csillagok király öfelségének olyan szerencsés életet rendeltek el, mint amilyent hajdanában Pythagoras, Democritus vagy Apollonius Tyanaeus nyert, a király az ő ideérkezése után való évben súlyos gutaütésben meghalt. *Stock János a szabad tudományok mestere és orvosdoktor*, óbudai, majd utóbb szepeshelyi prépost

Capituli Scepusiensis Praepositus, fide diplomatum alibi iam a nobis commemoratorum Sigismundi, Alberti Regum, et Elisabethae Reginae viduae Archiater fuit, id ille apud Matthiam an. 1458. effecisse dicitur, vt dictae huius Praepositurae priuilegium nouis ornaretur tabulis a Pio II. Pontifice confirmandum. Quam Dioecesanam Synodum regnante Matthia an. 1460. Scepusium conuocauit. illius conditi canones leguntur apud Petersium Concil. R. Hung. Part. I. pag. 202. Doctor *Branche* quod fuerit aulae Medicus Petri Várdai, Pontificis Colochensis, qui a Matthia Coruino ob linguae procacitatem, teste Bonfinio, in carceres Aruenses detrusus est, demonstratum dedimus in artic. ex Sylloge Epistolarum laudati Archi-praesulis MSctarum Székelyiana. *Ioannes Erdélyi aliter a Transilvania*, Chartusianus Monachus, Claustrum ad Lapidem Refugii in Scepusio coenobiarcha, quantus fuerit Coruini nostri aetate Alchimista, monuimus loco suo ex annalibus Monasterii dicti Lapidis Refugii, a Wagnero in Analect. Scepus Part. II. primum publicatis. *Martinus*, Art. Mag. et Med. Doctor, Theologiae Professor, Ecclesiae B. M. V. Budensis Plebanus, et Apostolieae Sedis protonotarius ob id potissimum in Voce commemorandus erit, quod dum Matthias Coruinus, deuicta an. 1485. Vindobona, victor cum coniuge Regina Beatrice ovens Urbem ingrederetur, integram Studiorum Vniuersitatem, habita in aede sacra S. Stephani oratione panegyrica, propensae beneuolae Regis voluntati suppliciter deuouerit. Quid de medica *Iani Pannonii* scientia sentiendum sit, vberius disquirendi locus hoc ipso libello infra nobis dabitur. Matthias hic, qui arma et litteras felici miscuit coniugio, et in togae sagique proceres liberalissimus, exstitit, quanti pretii Medicos, artemque medicam aestimauerit, solo Ludouici a Leonibus, Bononiensis Practici constare poterit exemplo, ab hoc enim ille vnam dumtaxat Olei cuiuspiam descriptionem mille numis aureis Hungaricis, ducatos vulgo adpellamus, redemerat teste Diemberbroeckio in Tractatu de Peste edito Vltraj. an. 1685. in fol. Lib. I. cap. XI. §. vj. Sed subjungendus quoque est his e choro Medicorum Coruinianorum *Magister Sebastianus*, cuius *Scheda ad Regem Gloriosum de morte Fulkonis de sua Hogi alla Baksa ad metam — cum suis, In Frigidi Fonte* (locus olim Conuentus sacri, altero ab oppido Weszprém lapide dissitus, Hideg-Kut hodie vocatur) *ipsa vigilia sancti Iohannis Baptistae Anno Domini 1477. exarata, et quatuor paruis sigillis caerae albae impressis munita, prostat inter Instrumenta Litteraria*

már máshol említett oklevelek szerint Zsigmond és Albert királynak s az özvegy Erzsébet királynénak volt udvari orvosa, s 1458-ban állítólag kieszközölte Mátyás királytól, hogy az utóbb említett prépostság kiváltságlevelét újra kiadja II. Pius pápától való megerősítés végett. Az általa Mátyás király uralkodása alatt 1460-ban Szepesbe összehívott kerületi zsinat paptörvényei Péterfinél olvashatók a [Magyarországi zsinatok] I. részének 202. lapján. Hogy *Branche* doktor annak a Várdai Péter kalocsai érseknek volt az udvari orvosa, akit nyelvésségéért Mátyás király az árvavári börtönbe vettetett, azt bebizonyítottam a róla szóló cikkben az említett érsek kézíratos leveleinek Székely-féle gyűjteménye alapján. Hogy milyen buzgó alkémista volt Hollós Mátyásunk korában *Erdélyi vagy A Transilvania János* karthauzi barát, a szepesi menedékkövi kolostor perjele, arra az említett Menedékkő monostornak Wagnertől a [Szepesi gyűjtemény] II. részében először közölt évkönyvei alapján hívtam fel a figyelmet. *Márton* tudománymester orvosdoktort, a hittudomány tanárát, a budai Boldogságos Szűz Mária egyház plebánosát s az apostoli szék főjegyzőjét, főleg avval kapcsolatban kell megemlíteni ezen a címen, hogy amikor Hollós Mátyás Bécs meghódítása után 1485-ben győztesen, diadalmenetben vonult be a városba feleségével, Beatrix királynéval együtt, a Szent István templomban tartott üdvözlő beszédben az egész egyetemet csedezve a király kegyes jóindulatába ajánlotta. Hogy mit tarsunk *Janus Pannonius* orvosi tudásáról, annak bővebb megbeszélésére majd utóbb, még e könyvben sor kerül. Hogy ez a Mátyás, aki szerencsésen kapcsolta össze egymással a háborút és a tudományt, s igen bőkezű volt a tudósok és katonák előkelőivel szemben, mennyire becsülte az orvosokat és az orvostudományt, pusztán Ludovicus a Leonibus bolognai orvos esetéből megállapítható, akitől csak egy balzsamnak a leírását ezer magyar aranyért, amit közönségesen dukátnak nevezünk, vette meg, mint ezt Diemerbroeck állítja az Utrechtben 1685-ben kiadott folió nagyságú [Értekezés a pestisről] I. könyve 11. fejezetének 6. szakaszában. Hozzájuk kell végül tenni a Mátyás-kori orvosok közül *Sebestyén mestert*, akinek *Fulkó és hozzártartozói halála ügyében a dicső királyhoz a maga Határdombi Baksa-hegyalja nevű birtokáról Hidegkúton* (Veszprémtől 2 mérföldre fekvő s manap Hidegkútnak nevezett hajdani szent kolostor helye) 1477-ben *Keresztelő Szent János napjának előestéjén* írt és négy kis fehérviasz-peccséttel hitelesített jelentése, amelyet tudós Ztreczei Kazay

Familiae Kazayanae, liberali manu viri eruditi Sam. Kazay de Ztrecze, artis pharmaceuticae Magistri in Vrbe nostra dexterrimi, nobiscum communicata. Aliae eiusdem nobilissimae Familiae Litterae commemoraverunt, circa Signatum superius annum, piper nigrum iusta quantitate cum aceto militibus in exercitu Coruiniano fugandarum febrium intermittentium causa fuisse euentu satis prospero promiscue exhibitum ex singulari Regis indultu: quam febres curandi methodum ne hodie inter nos apud plebem prorsus exoleuisse subinde obseruamus; ast temerario rudis agyrtae consilio porrectum in simili casu tale piper quid effecerit, tristi docuit experimento Illustr. van Swieten Comment. Tom. II. pag. 31.

ARTICVLVS XVI.

GERARDVS, celebris trium Hungariae Regum, Belae IV. (*) Stephan. V. et Ladislai IV. fuit Seculo XIII. Medicus, quem a Ladislao in praemium restitutae sanitatis amissae de Castro Regio Zagrabiensi, villa quapiam, Ternaua, tribus horae quadrantibus ab vrbe, dissita, quae hodie Episcoporum Iuri subiacet, anno, 1272. liberalissime donatum fuisse Litterae dictae Donationales testantur, in Tabulario Ven.

Ca-

(*) A Bela hoc IV. Rege Hungariae, singularis prorsus quaedam Smaragdi proprietates casu detecta est, quam rem Iohannis Vitalis de Furno Cardinalis Presbyteri SS. Siluestr. et Martini in Montibus, verbis, quam meis exponere praestat. Ita vero ille in suo *pro conseruanda sanitate, tuendaque prospera valetudine, ad totius corporis humani morbos et aegritudines, salutarium remediorum curationum que Libro*, Moguntiae an. 1531. in fol. apud Iuonem Scheffer impresso, cap. CCXCVIII. pag. 147. *Expertum est temporibus nostris quod rex Hungariae nomine Bela (IV) in coitu cum uxore sua Smaragdum in digito habuit, qui propter coitum in tres partes fractus fuit, ex quo patet, quod is Lapis castitatem castos que diligit.*

Sámuel, városunk nagy jártasságú gyógyszerésze juttatott kezembe szíves előzékenységgel, a Kazay család levélgyűjteményében van. Ugyanennek a nemes családnak egyéb levelei említik, hogy Mátyás hadseregében a király különös szívességéből rendesen kellő mennyiségű fekete-borsot adtak ecetben a katonáknak jó sikerrel a váltóláz elűzésére; mellesleg úgy veszem észre, hogy a lázgyógyításnak ez a módja még ma sem ment ki a divatból a köznépnél, de hogy hasonló esetben mit okozott ez a bors, mikor egy hozzá nem értő sarlatán rendelte valakinek meggondolatlanul, szomorú tapasztalattal adja elő Van Swieten öméltósága [Magyarázatok] c. művének II. kötetében a 31. lapon.

XVI. CIKK.

GERARDUS három magyar királynak, IV. Bélának,* V. Istvánnak és IV. Lászlónak volt híres orvosa a XIII. században. Erről az orvosról mondja egy a tiszteendő zágrábi káptalanban őrzött ún. adománylevél — melyet az 1274-ben Magyarország nádorává emelt Dénes bánnak a birtokba ültetés végrehajtására vonatkozó utasítással együtt küldtek meg hivatalosan a zágrábi királyi várból —, hogy egy ma már a püspökök joghatósága alá

* Ez a IV. Béla magyar király véletlenségből a smaragdnak egy a maga nemében teljesen példátlan tulajdonságát fedezte föl, amit a magaméi helyett jobbnak látok Johannes Vitalis de Furnonak, a Hegyi Szent Szilveszter és Márton bíboros püspökének a szavaival tenni közzé. Ő ugyanis [*Az egészség fenntartására és a jó erő ápolására szolgáló s az egész emberi test betegségeire és bajaira üdvös orvosságokról és gyógykezelésekről szóló könyv*] című művében, melyet Mainzban Scheffer Ivó műhelyében nyomtattak ki 1531-ben, a 298. fejezetben a 147. lapon ezt írja: „A mi korunkban köztudomású dolog, hogy (IV.) Béla magyar királynak, mikor egyszer feleségével párosult, egy smaragd-köves gyűrű volt az ujján, melynek köve a közönség miatt három darabra tört. Ebből világosan kitűnik, hogy ez a kő a szüzességet és a szüzeket kedveli.”

Capituli repositae, vna cum Mandato ad Banum Dionysium, qui anno 1274. ad dignitatem Palatini in Hungaria sublimatus est, peragendae stationis gratia exmisso. Vtrumque litterarium hoc Instrumentum, in vsus *Gerardi* Medici iussu regio publicatum, legere poterit, cui Fastos Capituli, quod Protocollum adpellamus, pag. 5. inspicere licet; eodem hoc ipso Libro pag. 6. prostant eiusdem Bani Dionysii quoque responsoriae ad Regem Litterae, rebus *Gerardi* Fautentissimae. Ast factum est temporis iniuria, vt ex Villae huius possessione, in qua par alterum quoque totius Sclauoniae Banum Henricum confirmaretur, Regius noster hic excideret Medicus: iterat itaque Rex benignissimus Mandatum, vt Ternaua Archiatro restituatur, et ne a quopiam in posterum vlla de caussa turbetur, seure sub poenae interminatione interdicat. In Litteris his IX. April. anno 1275. Signatis, quibus indicatus Ven. Capituli Liber num. 829. gloriatur, laudat effuse *Gerardum* Rex ob singularem medendi dexteritatem, quod non modo labefactatam et vacillantem sanitatem suam promptis remediis restaurauerit, sed Patri quoque *Stephano*, immo et *Auo Belae IV.*(*) diligentem suam

(*) Reliquorum quoque priscorum Hungariae Regum, qui fuerint Medici, recensebimus hic eorum nomina, quae partim ex instrumentis litterariis fide dignis iam demonstrata sunt, non nulla in posterum cum vitarum descriptione illustranda venient:

tartozó s a várostól háromnegyed órányira fekvő Ternava nevű falut kapott adományba László királytól, elvesztett egészsége helyreállításának dús jutalmául, 1272-ben. Annak, akinek módja van betekinteni a káptalannak általunk jegyzőkönyvnek nevezett történetébe, az 5. lapon elolvashatja e Gerardus orvos számára királyi rendelet alapján kihirdetett két okiratot. Ugyanezen könyv 6. lapján található ugyanennek a Dénes bánnak *Gerardus* ténykedésére igen jó fényt vető számadó levele a királyhoz. De a politikai viszonyok mostohasága miatt ez a mi királyi orvosunk kiesett e falu birtokából, melyben egész Szlavónia következő bánja, Henrik, is megerősítette. Ezért aztán a kegyes király megismétli parancsát, hogy Ternavát adják vissza udvari orvosának. Hogy pedig a jövőben senki semmiféle okból se zavarja benne, szigorú büntetést helyez érte kilátásba. Ebben az 1275. ápril 9-én aláírt oklevélben, amelyet a tisztelendő káptalan említett könyve a 829. szám alatt tartalmaz, hosszasan dicséri a király *Gerardust* nagyszerű, gyógyításbeli jártasságáért, mert nemcsak az ő megromlott és bizonytalan egészségi állapotát állította helyre, hanem apjának, Istvánnak, sőt öregapjának, IV. Bélának, is* jó szolgálatot tett egész-

* Hogy a többi régi magyar királynak is kik voltak az orvosai, ismertetni fogom itt azoknak a nevét, akiket már hiteles oklevelek igazoltak. Többen azonban csak ezután kerülnek sorra életrajzukkal együtt.

suam tum in secunda tum in aduersa valetudine tuenda
locarit operam, grauissimo illos morbo

non

Seculo XI. Colomanni Regis Medicus, *Draco* nomine vocatus est.

Seculo XII. Stephani IIII. *Thomas* adpellatus.

Seculo XIII. Belae IV. Stephani V. et Ladislai IV. Regum Archiater,
Gerardus nominatus.

Ducis Ladislai, filii Stephani V. Doctor *Mutinius* dictus.

Seculo XIV. Caroli Roberti Physicus, *Iacobus a Placentia*; Chirurgus
vero, qui stilo aeui illius Cirolicus dictus est, fuit *Magister*
Perectoldus, et *Benedictus ab Italia*.

Ludouici I. Regis Medicus nuncupatus est *Iacobus a Placentia*,
et *Magister Franciscus*, nec non circa an. 1366. *Ladislaus*
Demendy.

Sigismundi Physicus, *Ioannes Hunnelbergensis*, et *Ioan Stock*, nec non
Simon Clostein, Doctor Medicinae in Academia Sundensi
Budae, qui concilio Constantiensi interfuit. item circa an. 1419
Ladislaus Demendy, simul Praepositus Colocensis, et dein
Episcopus Nitriensis.

Seculo XV. Alberti Regis, et Elisabethae viduae Reginae Doctor
medicus, *Ioannes Stock*.

Matthiae Coruini Archiatri vocati sunt: *Iulius Aemilius*, *Franciscus*
Fontane et *Ioannes Tichtel*.

Seculo XVI. Wladislai II. *Ioannes Manardus*.

Ludouici II. *Ioannes Manardus* et *Georgius Wirth*.

Ioannis de Zapolya Archiater *Adrianus* vocatus.

Qui vero hic adhuc desiderantur, excussis archiuis, codicibus
et aliis antiquitatum monumentis, suppleant illi, qui litterariis
his eruditorum delectantur minutiis. Nos Nostra damus!

ségük fönntartásában és betegségük gyógyításában, mikor nem egy alkalommal mentette ki őket súlyos betegség-

- A XI. században Kálmán király orvosát *Dracónak* hívták.
- A XII. században IV. Istvánét *Tamásnak* nevezték.
- A XIII. században IV. Béla, V. István és IV. László udvari orvosát *Gerardusnak* nevezték.
László hercegnek, V. István fiának az orvosát *Doctor Mutiniusnak* hívták.
- A XIV. században Károly Róbertnek *Piacenzai Jakab* volt a fizikus orvosa, sebésze pedig — akit akkori kifejezés szerint *cirolicusnak* neveztek — *Perectoldus mester* volt és *Itáliai Benedek*.
I. Lajos király orvosát *Piacenzai Jakabnak*, *Ferenc mesternak* és 1366 táján *Demendy Lászlónak* hívták.
Zsigmond orvosa *Hunnelbergi János*, *Stock János* és *Clostein Simon*, a budai *Zsigmond* egyetem orvosdoktora volt, aki a konstanzi zsinaton is részt vett, továbbá 1419 táján *Demendy László* kalocsai prépost, később nyitrai püspök.
- A XV. században Albert király és az özvegy Erzsébet királyné orvosdoktora *Stock János*.
Hollós Mátyás udvari orvosainak neve *Julius Aemilius*, *Fontana Ferenc* és *Tichtel János* volt.
- A XVI. században II. Ulászlóét *Johannes Manardusnak*,
II. Lajoséit *Johannes Manardusnak* és *Wirth Györgynek*,
Szapolyai János udvari orvosát pedig *Adorjánnak* hívták.
Akik pedig innen még hiányzanak, azokat a levéltárak, kódexek és a régi korok egyéb emlékeinek fölkutatása árán azok iktasák ide pótlólag, akik a tudósok efféle irodalmi aprólékoskodásában örömeiket találják. Mi megteesszük a magunkéit!

non vice simplice eximendo. (*) Duos Gerardum a morte reliquisse Liberos, Iohannem scilicet et Nicolaum, filios, illis regiis edocemus Litteris, Budae in Vigilia omnium Sanctorum anno 1313. datis, quas super Ternaua prope Ecclesiam B. V. Mariae de Oporouch, quam Petrus Cantor et Nicolaus Canonici nomine Episcopi a dictis *Gerardi* Medici filiis numerato pretio coemerant,

S.

(*) Gerardo hoc priores aetate Regios Medicos praeter *Draconem* Colomanni Physicum, et Regis Stephani IV. *Thomam* cognominatum nullos in hunc usque diem inuenimus; hic vero quam detestando facinore suum ciuiumque Hungarorum, nomen foedauerit, pudet vulgo hominum palam facere; itaque sermone solis doctis familiari dumtaxat, Nicetae Acominati Choniatae, Scriptoris Byzantini synchroni, Annal. Libr. IV. cap. I. pag. 67. edit. Venet. an. 1729. referam: οἱ τῶν Οὐννων ἀντικαθήμενοι τῷ Στεφάνῳ τὰς πρώτας τῶν ἐλπίδων ἐκριζοῦντες Βλάσας καὶ ἀποτέμνοντες, τὸ ἐκπεριόδων τε ἐκείνῳ καὶ κύκλων μακρῶν ἀντιπράττειν ἰπολιπόντες, καὶ ἑαυτὲς πραγμάτων ἀλλοτριούντες, ἔγνωσαν ἐκποδῶν ποιησάθαι δόλῳ τὸν ἀπεχθῆ Στέφανον. Διὰ ταῦτα τὴν φαρμακοποσίαν ἐπηρεκότες, ὡς πρόχειρον ζωῆς κατευνάσσειαν, περιεσκόπησαν τὸν τὴν θανατηφόρον κύλικα τῷ Στεφάνῳ τοῖς δακτύλοις δηήσοντα. Ὡς δ' εὗρον ὑποδορησῆ οἶτινα τῷ Στεφάνῳ Θωμᾶν λεγόμενον, ἔζησαν τὸν μισθόν. Οὕτω δ' ἦν δξύτατος ἐκείνος καὶ δεινότατος ἀνθρώπων καταλύσαι ζωὴν, καὶ σώματος, διαζῆσαι Ψυχὴν, πονηρῶ κέοδει χεῖρα ὑποχῶν, ὡς καὶ οἰκοθεν πρόσεφευρεῖν ἕτεραν μέθοδον, δι' ἣς εἰς ἄδε τάχιον καταγθῆσεται Στέφανος. Ἀμέλει καὶ ἐν τῷ ἐξαιματέσθαι τὴν φλέβα τῷ Στεφάνῳ, ἐγγροῖται φαρμάκῳ τὸ ἐπίθεμα τῆς τομῆς. τὸ δὲ ὄλω περιγυθῆν τῷ σώματι καὶ διαδραμῶν, καὶ τοῖς καιριωτέροις ἐνσκήψαν μέρεσιν ἀπάγει τῷ ζῆν τὸν ἀνθρώπον &c. καὶ ἦν ὁ νεκρὸς αὐτῷ ὑβριζόμενος, καὶ ὄσας ἄμοιρος.

ből.* Gerardus két figyereket hagyott maga után, Jánost és Miklóst, amit annak a Budán 1313-ban Mindenszentek előtti napon kelt oklevélnek alapján állítok, amelyet a Péter énekes kanonok és Miklós kanonok által Gerardus orvos említett fiaitól a püspök nevében készpénzben megvett s az oporóci Szent Szűz Mária egyház közelében fekvő

* Ennél a Gerardusnál korábbi királyi orvost *Dracón*, Kálmán orvosán és *Tamason*, IV. István orvosán kívül mindmáig egyet sem találtunk, hogy pedig ez utóbbi milyen átkozatos gaztettel csúfította el a maga és magyar honfitársai nevét, átalлом a tömeg elé teregetni; azért csak az iskolát végzettek közt járatos nyelven adom elő Nicetas Acominatus Choniates azonkori bizánci történetírónak 1729-ben Velen-cében kiadott [Évkönyvek] c. műve alapján a IV. könyv 1. fejezet 67. lapja szerint: . . . a magyarok közül ellenfelei István reményeinek első hajtsáit gyökerestül kiirtották; felhagytak azzal, hogy kerülőutakon és a távolból működjenek ellene, s hogy megszabaduljanak a bajoktól, elhatározták, hogy csel útján teszik el láb alól a gyűlölt Istvánt. Minthogy úgy találták, hogy e célból a mérgezés a legmegfelelőbb eszköz az élet kioltására, szétnéztek, hogy ki nyújtandó át Istvánnak a halálhozó serleget. Amikor rátaláltak Istvánnak egy Thomasz nevezetű szolgájára, díjat ajánlottak fel neki. Ez kezét kinyújtotta a rút nyereség felé, s olyan ügyes és jártas volt az emberi élet kioltásban és a testnek a lélektől való elválasztásban, hogy magától kitalált egy más módszert, hogy Istvánt mielőbb a halottak birodalmába juttassa. Amidőn Istvánnak az erőtől vért eresztett, a vágásra tett kötést méreggel kente be, amely szétfolyt egész testében, átjárta azt, behatolt a legfontosabb részekbe és elragadta az életből ezt a férfiút stb. Ő tehát halva fekvő s holtteste meggyalázva nem részesült a végtisztségben . . .

S. Augustinus Gazottus. Episcopus Zagrabiensis, a Carolo I. Roberto Hungariae Rege impetrauerat.

ARTICVLVS XVII.

G Ö M Ö R I (*David*) Anno labentis Seculi octauo Rosnauiae Incl. Comitatus Gömöriensis ciuitate montana optimis Parentibus *Dauide Gömöri* et Catharina Wachsmannia in hanc mundi lucem editus est: Patre biennio post peste enecto bonae spei mox Adolescentulum Mater prouida domi primum mox Csetnekini fideliter iis inbendum curauit praeceptis, quae fundamenta disciplinarum et vitae felicitis adpellari debent, inde anno 1720. Kaesmarinum in Gymnasium ad audiendum Georgium Bucholtzium, quadriennio elapso Sempronium ad Deccardum, et tandem Posonium ad Beerium, celebres Scholarum Rectores auscultandos institutionis gratia exmisit. Ita posteaquam in his musarum sedibus ea optumo consilio praemitteret, quae ex philosophia, mathesi, historia, et rerum naturalium scientia Medicinam et adtinent et ornant, salutari arti sese addixit, redux dum factus esset Caseoform; heic enim loci Celeb. Medicinae Doctore, incliti Comitatus Scepusiensis nec non Lib. Regiaeque Ciuitatis Physico ordinario, Daniele Fischero biennii spatio priuato vsus manu ductore et praeceptore, eoque fidelissimo, in vniuersa medicina laetos citosque fecit progressus, et mox in Academia Ienensi, quam anno 1731. augendae scientiae causa semi-medicus adierat, clarissi-

Ternavára vonatkozólag Gazottus István Ágoston zágrábi püspök kérelmére I. Károly Róbert magyar király adott ki.

XVII. CIKK.

GÖMÖRI DÁVID a jelen század nyolcadik évében jött világra Rozsnyón, Gömör megyében. Apja *Gömöri Dávid*, anyja meg Wachsmann Katalin volt. Mivel apja két év múlva pestisben elpusztult, gondos anyja a szépreményű fiúcskát előbb otthon, majd meg Csetneken taníttatta azokra a tudnivalókra, amelyeket joggal neveznek a tudományok és boldog élet alapjainak. Innen 1720-ban Késmárkra küldte gimnáziumba Buchholtz Györgyöt hallgatni, négy év múlva meg Deccardhoz küldte tanulni Sopronba, végül pedig Beerhez Pozsonyba, ezekhez a híres iskolaigazgatókhoz. Miután így ezeken a műsatanyákon azon dolgokat részesítette előnyben, amelyek a bölcsélet, matematika, történelem és természettudomány terén az orvostudományba vágnak, Késmárkra visszatérve a gyógytudományra szentelte magát. Itt ugyanis tekintetes Szepes vármegye és Késmárk szabad királyi város rendes fizikusának, a híres Fischer Dániel orvosdoktornak a megbízható keze és magánoktatása alatt két évig haladt előre az orvostudományban örvendetes és gyors eredménnyel, aztán pedig a jénai egyetemen, hova 1731-ben félig már kész orvosként ment tudománya növelésére, a jeles

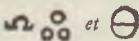

morum Virorum Ioannis Adolphi Wedelii, H. Frider. Teichmeyeri, Sim. Paul. Hilscheri, et Hambergeri Scholas sedulo frequentauit in omnibus illis scientiis, quae Medicum perfectum faciunt ornantque. Totius itaque Medicinae ambitum quam sollertissime emensus, anno 1733. die 26. Octobr. medici Doctoris honores, quos iam meruerat, ab Academia Ienensi petebat, accipiebatque Dissertatione ideo de Peripneumonia ab ipso conscripta, edita, defensaque. Quum itaque mox ad ciues suos, quos ante biennium reliquerat, feliciter rediret, eorum se totum vtilitatibus dicauit; in patria ciuitate vix Medicinam facere inceperat, tantum annuo spatio consequebatur existimationis et auctoritatis, vt amicorum aliorumque luculentorum hominum precibus adductus, Iaurinum transigrare constituerit; hoc non modo Loco et Comitatu cognomine, sed circumjacenti quoque, qua late patet, cis Danubium regione a XL. annis integris et amplius ita sollerter praxin clinicam hodiedum, quantum prouectior aetas et visus imbecillitas patitur, exercet, vt excellentia eius in medendo merita et cognoscantur et aestimentur in ipsa quoque splendidissima Principis Eszterhazy aula, aliorumque Magnatum et Nobilium familiis. Serenissima Hungariae Regina, fidelissima omnium subditorum suorum Mater, Magna *Maria Theresia* tanti iudicauit indefessum hoc Nostri ciuibus suis artis peritia bene merendi studium, vt in auspicato felicissimi regiminis sui exordio Eum in verorum Regni Hungariae Nobilium numerum, datis priuilegiorum tabulis, in Comitibus

Wedel János Adolf, Teichmeyer Henrik Frigyes, Hilscher Simon Pál és Hamberger előadásait látogatta mindazon tudomány tekintetében, ami a tökéletes orvost teszi és ékesíti. Így aztán a lehető leggondosabban átkutatva az egész orvostudományt, 1733. október 26-án a jénai egyetemen megkérte és megkapta a már kiérdemelt orvosdoktor címet az általa írt, kiadott és megvédett [A mellhártyalobos tüdőgyulladásról] című értekezéséért. Mikor aztán így nemsokára szerencsésen visszatért két éve elhagyott honfitársai közé, teljesen az ő javuknak szentelte magát. Alighogy megkezdte orvosi működését szülővárosában, olyan becsületet szerzett magának egy év alatt, hogy barátainak és más jó embereinek kérelmére Győrbe költözött. Itt aztán nemcsak a városban és a róla elnevezett megyében, hanem a Dunán innen fekvő messze területen is olyan ügyes orvosi működést fejt ki negyvennél is több év óta mindmáig, hogy gyógyításbeli nagy érdemeit Eszterházy herceg fényes udvarában s más főurak és nemesek családjában is elismerik és nagyra becsülik. Magyarország felséges királynője, minden alattvalójának jóságos anyja, a dicső *Mária Terézia*, annyira értékelte orvosunknak ezt a polgártársai gyógyítására irányuló fáradhatatlan tevékenységét, hogy szerencsés uralmának istenáldott kezdetén az 1741-i pozsonyi országgyűlésen kivált-

anno 1741. Posenii celebratis, benignissime referre dignata sit. Quia vero artem, vt hoc saltem addere liceat prae reliquis Medicinae partibus, Chemiam a puerili fere aetate vehementer amaret, feruore numquam interrupto aut imminuto, et sumptibus priuati hominis fortunam facile superantibus colere nondum desinit, immo Artis aureae Alchemisticae dulcedine delibutus, (*) adscitis in societatem non infimi subsellii Viris pecuniosis sumtus independentibus, in

E 3

ipsa

(*) Sublimioribus studiis his Nostrum admodum delectari, vt ex vngue leonem, ex bis geminis Litteris, ad Amicum hujatam datis, licet cognoscere, quarum priores ad d. 7. Aug. an. 1769. scriptae sunt: *Hermeticae Chemiae studio te delectari ex litteris tuis cognosco, cujus cognitione simplicium decompositiones, depurationes partium, et depuratorum coniunctiones atque fixationes mire exaltant vim medicamentorum. Ego analysin Vitrioli suscepi elaborandam, e cujus corpore* *et* *in metallum virgineum redegi, quo mediante* *ab omni Ictero depuratus coagulatur in forma butyri, quod mihi* *dicitur depuratus et animatus. Hic* *tanta auiditate soluit et absorbet, vt feruentissima* *niues. Hoc compositum leni calore digestum coagulat* *ium in corpus friabile, plus minus amalgamabile. Cui si millies affudero* *simplicem, optimo colore* *reo superficialiter tinctum esse obseruo. Hinc patet sine vlla sui corporis imminutione, quia effectus innumerabiles edit, triunum hoc subiectum esse totum* *et* *et* *. Sal et* *ex effectibus patet sine solutione* *. Hic non tingit, attamen retinet figuram niue candidiorem* *ius. Iste* *int* *ro iunctus* *commisus est a duobus mensibus, hucusquenigerrimam ostendit figuram diurnitate corporis, s. post diuersos colores albedo accesserit, spero fore, vt votis respondeat effectusi Hunc laborem*

viam

ságlevelet íratott neki, s Magyarország valódi nemesei közé kegyeskedett iktattatni. Mivel pedig — hogy ezt is odakapcsolhassa az orvostudomány többi részéhez — a kémia tudományát szinte gyerekkora óta igen szerette s szakadatlan és lankadatlan buzgalommal művelte állandóan, bár költségei jól meghaladják a magánember pénzerejét, sőt az aranycsináló alkémista tudomány csábításának is engedett* s a költségek fedezésére gazdag, magasállású emberekkel társulva teljes erővel azon van, hogy az

* Hogy kartársunk nagy kedvét lelte a magasabb tudományokban, azt — mint körméről az oroszánt — egy idevaló barátjához írt két leveléből lehet fölismerni, melyek közül az első 1769. augusztus 7-én kelt. *„Megértettem leveledből, hogy érdekel a titkos kémia tudománya, amelynek az ismeretében az egyszerű anyagok részekre bontása, az egyes részek megtisztítása s a megtisztított részek egyesítése és szilárdá tétele csoddlatosan fölemeli az orvosságok jelentőségét.*

Én a vitriol elemzésébe fogtam, amelynek a testéből az olaj lelkét és a sót szűzércce redigáltam, aminek a segítségével csapódik ki vaj formájában a minden sárgaságtól megtisztult higany, amit én tiszta, lelkes higanynak nevezek. Ez olyan módon oldja és szívja magába az aranyat, mint a legforróbb víz a havat. Ez a vegyület, ha gyenge tűzön melegítik, többé-kevésbé fonszorozásra való morzsalékos testté csapja ki a higanyt. Ha ehhez exerszeres egyszerű desztillált vizet öntenek, a felülete a legszebb aranyszínben játszik. Ebből kiderül, hogy ez a háromságos valami, mivel a maga állagának minden csökkenése nélkül roppant sok hatást vált ki, teljes egészében, nem más, mint higany, kén és só. A só meg a kén a hatásokból állapítható meg a só minden föloldása nélkül. A kén nem fest, hanem a higany megtartja hódnl ragyogóbb külsejét. Ezt az arannyal vegyült higanyt két hónapja tűzbe tettem, de teste tartóssága folytán mideddig a legfeketébb külsőt mutatja. Ha különféle színek után fehér színt vesz majd föl, akkor, azt hiszem, hogy óhajunknak megfelelő lesz az eredmény. Ezt a módot száraz eljárásnak nevezik a filozófusok.

ipsa Hermetis Trismegisti, auriferi Patris, intima sacraria iam iam penetrare summo studio ad-

la-

viam siccam appellant Philosophi. Vtinam Rev. M* M* P* videret, experiretur manipulationem, vpotē qui noctes diesque impendens in elaborationem Lapidis philosophici — Ex a' Tiszteletes férjfiu sokat olvasott és sokat is tud a' természetbeli dolgok felöl mondani, de azoknak corruptióját, és regeneratióját a' ki nem érti, az Istent még nem esmérheti a' teremtett állatokból. Rom. 1. 12, és így soha perfectiora nem mehet. Igaz az, hogy subjectum Lapidis philosophici est ☿, siue Vacca illa est, cujus agitatum Lac, butyrum dat: sed hoc subiectum remotum est, proocimum autem est ille ♁, Δ eo Δ eius, ☉^{ino} ☿^{eo} ☿^{ialis}, per quem in ▽ generantur metalla: sed tamen philosophus non intendit metalla generare, sed indeterminatum corpus ♁le regeneratum, et ab omni mutabili elemento separatum, quod Essentiam vocant philosophi (Essentiae enim sunt aeternae et immutabiles rerum omnium) quae omnium regnorum et coel estium et globi ▽ ei est generator, corruptor et regenerator in elementatis creaturis, ideo primaterialis illa ▽ coelum et ▽^m constituens, ex qua mediante ♁u omnia separata sunt per Verbum ♁le, quod penes creaturas in creatione mansit, et est Ens agens in omnibus. Hoc Verbum iam cognouerunt Sapientes ante incarnationem Verbi, in specie Plato, qui 300. annis antea vixit, et qui teste M. Petro Lombardo in Margarita sua pretiosa nouella c. vj. atque D. Augustino in Summa Confessionum Euangeelii Ioannis cap. I. a. i. ad 5tum inclusiuē a Platone relicta verba stricte Ioannes Euangelista et Apostolus retinuit. Vnde haec cognitio? Est hic ♁, quem intelligere intendit Pápai, Salomonis vapor c. 7. quidam, et diuināe potentiae et sincera omnipotentis effluentia. Vnde non immerito, Zvelffero referente, numismati in praesentia S. C. M. Ferd. III. ex ☿^{io} in ♁m conuerso adscripta fuisse ex parte vna: Diuina metamorphosis exhibita Praegae 15. Ian. an. 1648. ex altera parte: Raris haec vt hominibus nota est res, ita raro in lucem prodit. Laudetur Deus in aeternum, qui partem infinitae suae scientiae abjectissimis suis creaturis communicat. Huius scientiae auctor fuit Nobilis Richthausen, qui ab Imperatore Baronis titulo insignitus, Dominus de Chaos adpellatus est. Dab. Iaurini ad d. 20. Dec. an. 1775.

aranytermő Hermész Triszmegisztosz apó szentélyének belsejébe törjön be.* Harminckilenc évvel ezelőtt, vagy-

Bárcsak látná és próbálná ki ezt az eljárást tiszteletes Molnár—Pápay Tóth Mihály, aki éjjelét és nappalát a bölcsek kövének előállítására fordítva — . Ez a' Tiszteletes férjfiu sokat olvasott és sokat is tud a' természetbeli dolgok felől mondani, de azoknak corruptióját, és regeneratióját a' ki nem érti, az Istent meg nem esmérheti a' teremtet állatokból és így soha perfectiora nem mehet. Igaz az, hogy a bölcsek kövének a lényege az antimonium vagy az a tehén, amelynek a megrázott teje vaját ad, de ex egy távoleső valami. Legközelebb van azonban az a só-, kén-, higanyból álló tűz-víz szellem, amely által az ércek keletkeznek a földben. De a filozófus mégse az érceket akarja előállítani, hanem azt az újratermett, minden változékonyságtól mentes, határozatlan alakú, lélekféle anyagot, amelyet a filozófusok essentianak neveznek (ugyanis azok az essentiák, amik a dolgokban örökké tartók és változatlanok). Ez hozza létre, pusztítja el és teremti újjá az elemekből álló lények tekintetében az egész csillag-, föld- és vízvilágot, vagyis ez az az eget és földet alkotó ősanynagszerűség, amelyből a légész révén alakult ki minden, egy lélegzetszerű ige beavatkozására, amely a teremtdéskor a teremtményekben maradt és mindenben a működő lényt játssza. Ezt az igét ismerték már a bölcsek az Ige megtestesülése előtt, nevezetesen a háromszáz évvel előbb élt Platon, aki Petrus Lombardus mester [Drága-gyöngy] című regényének szavai szerint [6. fejezet] és Szent Ágoston [A János evangéliumában levő hitvallások összessége] c. műve I. fejezetének első öt szakasza szerint hagyta ránk pontosan a János apostol evangéliuma által megőrzött szavakat. Kitől ered ez a fogalom? Ez a légész, amelynek megértésére törekszik Pápai a [Salamon gőze]-nek 7. fejezetében, az isteni erőnek és a mindenhatónak szintiszta kisugárzása. Ezért Zvelfer leírása szerint nem joggalalanul volt ráírva a III. Ferdinánd, ő szent császári felségének jelenlétében higanyból arannyá változtatott érem egyik oldalára: „Isteni átalakítás, bemutatva Prágában 1648. január 15-én, másik oldalára pedig: „Ritka ember ismeri ezt, de ritkán történik is meg. Örökké dicséretesék Isten, aki az ő végtelen tudásának egy részét méltatlan teremtményeivel közli. Ennek a tudásnak nemes Richthausen volt a birtokosa, akit a császár báró címmel tüntetett ki és az őskedosz urának nevezett.” Győrött, 1775. dec. 20-án.

laborat. (*) Ante annos nouem supra triginta, seculi currentis scilicet tricesimo septimo, matrimonium cum lectissima virgine Iohannis Halvachs et Susannae Schneideriae vnica quae erat filia herede Maria Susanna inierat, ex qua coniuge suauissima decem Liberos, praeter duas Natas hodieum Filios quatuor, Ioannem, Stephanum, Iosephum et Davidem natu maximum, Patri vt cognominem ita non degenerem et nostra hic commemoratione dignissimum, superstites susceperat; hic Dissertatione inaugurali de Indole Aëris Hungarici scripta et publicata in ordinem Medicorum Vindobonae anno 1765. adscitus est. Is vbi per triennii moram in comitatu Simeghiensi Physici provincialis munus sustinuisset; domum reuersus; hodie apud Posenienses Medici clinici officio rite defungitur.

E 4

OPE-

(*) Plures Hermeticae doctrinae sectatores superioribus abhinc aliquot retro annis in oris quoque Hungaricis repertos fuisse, eosque in quamdam veluti societatem coaluisse palam innotuit ex Edicto publica auctoritate hac s i n i anno 1768. per vniuersum Regnum nostrum promulgato: artem illam ab Holbergio, homine comico, in Arabico suo Puluere, nigro depictam colore, praeter alios Bielefeldius quoque Statisticorum Volum. II. vbi artes et scientias reipublicae vtilis noxiasque enumerat, ne nomine tenus quidem ferendam merito iudicat: recte sane Io. Frideric. Buddeus quaerit in Dissertatione sua Halae Magdeb. an. 1702. in 4. edita, *An Alchimistae essent in republica tolerandi?* Ergone itaque artem hanc tam pretiosam auriferam, a tot tantisque Viris in eminenti loco constitutis, eruditioneque conspicuis exercitam non nisi fumos vendere, et foecundarum mentium deliramenta dixeris?

is a jelen század harminchetedik évében kötött házasságot Halvachs János és Schneider Zsuzsanna egyetlen örökösével, a derék és kedves Mária Zsuzsanna hajadonnal, kitől tíz gyereke, két lányán kívül ma is élő négy fia született, János, István, József és *Dávid*, aki a legidősebb köztük, s apjától nemcsak a nevét, hanem természetét is örökölte s igen megérdemli, hogy itt megemlítsen. Őt [*A magyar levegő jó természetéről*] című avató értekezése alapján az orvosi rendbe vették föl Bécsben 1765-ben, s miután Somogy megyében három évig a megyei fizikus hivatalát töltötte be, hazatért szülőhelyére. Ma Pozsonyban gyakorló orvosi működést fejt ki.

* A titkos tudománynak Magyarországon is akadt több követője néhány évvel ezelőtt, s egy 1768-ban éppen ebből a célból országszerte meghirdetett országos törvényből kitudódott, hogy valami társaság-félébe tömörültek. Ezt a színműíró Holbergtől az ő [*Arab por*]-ában fekete színben feltüntetett tudományt másokkal együtt Bielefeld Statisticája II. kötetének az a része, amely a társadalomra hasznos és káros művészetekkel és tudományokkal foglalkozik, még nevében sem tartja elszívelendőnek. Jogosan kérdi hát Johannes Fridericus Buddeus 1702-ben Halleban 4° alakban kiadott értekezésében: *Megtűrendő-e a társadalomban az alkémisták? Azt mondhatná-e tehát az ember, hogy ez a sok, nagy, magasállású és kiváló tudományú embertől gyakorlott tudomány csak füstöt és termékeny elmékben fogant bolondságot árul?*

O P E R A.

- 1.) Dissert. Philosoph. pro consequendo Magistri Philos. titulo praes. Ioan. Andr. Segnero. *De Syllogismo, mathematica noua methodo conscripta. Ienae anno 1732.* 4.
- 2.) Dissert. inaug. med. praes. Joan. Adolpho Wedelio. *De Peripneumonia. Ienae anno 1733.* 4.
- 3.) *A' Pestisről való orvosi Tanátslás, a' mellyben kiki okos értelmének és az orvosi tudománynak fundamentumának út mutatása szerént magának mind az egészséges testnek mególtalmazásában, mind pedig a' dögletes nyavalyában önnön maga Orvosa lehet.* Iaurini anno 1739. 8. plag.
8. Tractatus isthic de curanda Peste patrio sermone concinnatus Nomini Illustriss. Comitis Ioannis Palffy ab Erdőd, Iudicis Curiae Regiae nuncupatus est.
- 4.) *Praxis Medica vsui Apothecae manualis pharmaceuticae accommodata.* Absque anno et loco editionis in fol. plag. 1. Quid de priuata hac morbos medendi ratione, dum medicamenta, ab ipsis Medicinae Doctoribus parari solita, plenis Cistis, in varios loculos dispositis, vulgo hominum, signato pretio, venum exponuntur, sentiendum sit, pridem monuerunt cordatiores Medici, nil adtinet quidquam hic amplius iam dicere.
- 5.) *De Symbolica Macrocosmi et Microcosmi consideratione Tractatus problematicus, vbi ostenditur idem esse Superius secundum Hermetem, quod Inferius; et Inferius, quod Superius.* Sed ab Ente necessario est incipiendum, et subsistendum in aeterni-

M Ű V E I.

1. Bölcséleti értekezés Segner János András elnöklete alatt a bölcséletmester címért [*A következőtéről az új matematikai módszerrel írva.*] Jéna, 1732., 4°.
2. Orvosavató értekezés Wedel János Adolf elnöklete alatt [*A mellhártyalobos tüdőgyulladás*] címmel. Jéna, 1733., 4°.
3. *A' Pestisről való orvosi Tanátslás, a' mellyben kiki okos értelmének és az orvosi tudománynak fundamentumának út mutatása szerént magának mind az egészséges testnek mególtalmazásában, mind pedig a' dögleletes nyavalyában önnön maga Orvosa lehet.* Győr, 1739., 8°, 8 ív. Ez a pestis gyógyításáról szóló magyar nyelvű értekezés méltóságos gróf erdődi Pálffy János kúriai bírónak van ajánlva.
4. [*A kézigyógyszertárra vonatkozó orvosi gyakorlat.*] A kiadás évének és helyének megnevezése nélkül, fol., 1 ív. Hogy erről az avatatlanok által történő gyógyításmódról, amelynél a rendesen orvosdoktoroktól személyesen készített orvosságokat más-más fiókba rakandó tele dobozokban, szabott áron árulják boldognak-boldogtalannak, mit tartunk, arra már régen figyelmeztettek értelmesebb orvosok, azért hát nem tartom szükségesnek vele többet foglalkozni.
5. [*A makrokozmosz és mikrokozmosz képes értelmű elgondolásáról szóló vitamagvas értekezés, amely előadja, hogy Hermes szerint az alább levő világ ugyanaz, mint a följebb levő és a följebb levő azonos az alább levővel.*] De a szükségszerű „létező”-vel kell kezdeni és a vele rokon dolgok örökkévalóságában kell tartózkodni,

tate contingentium, synoptice igitur hic agitur (I.) *De Ente necessario* (II.) *De Mundo contingentem necessario ante mundum nostrum.* (III.) *De Iudicio Mundi illius, in quo mundus noster productus est.* (IV.) *De Regno Spirituali* (V.) *De Regno astrali, eorumdemque effectibus.* (VI.) *De globo terraqueo.* (VII.) *De Homine, eiusdemque analogia cum Mundo.* (VIII.) *De Terrae motu naturali et praeternaturali.* Adjecta sunt appendicis loco duo capita (1.) *De Mundo sub'erraneo* (2.) *De spiritu mundi.* Manuscriptum opus hoc, quod phyliris 40. et amplius absuluitur tempore terrae motus Commaromiensis elucubraturum, latet in scriniis Auctoris. (*)

- 6.) *Chaos confusum occultae Naturae distinguibile, problematice definitum, de Ente triuno necessario, contingentibus necessariis, Spiritualibus, et systemate astrali, et globi terraquei mundum praesentem constituyente, vndique trium ex Ratione et Reuelatione depromptum per Dauidem Gömöri, Med.*

(*) Duplo maiori, quam hoc est, Volumine scripsit etiam Tractatum Phisico-theologicum Rev. Paullus Komáromi, in vico Szemere prope Iaurinum Verbi diuini praeco nuper disertissimus, dum fatali illo, quod an. 1764. accidit, terrae motu Iaurinum et Comaromium, vrbes ad Danubium locatae satis celebres, mirum in modum concuterentur. Opere hoc MScto in partes III. diuiso Motus terrae ex tribus primariis caussis, aëre, aqua, et terra, inuicem sumtis, erudite satis explicatur methodo a nemine umquam antea tentata. Quia vero non modo physica sed historica quoque tantae ruinae in vasto hoc volumine cum vrbium illarum descriptione genuina legatur expositio, maxime optandum, vt defaecatissimi ingenii foetus hic in litterariam lucem prodeat.

vagyis összefoglalólag szó van ebben I. *a szükség-szerű „létező”-ről*, II. *a mi világunk előtti hasonlóan szükségyszerű világról*, III. *annak a világnak a megítéléséről, amelyben a mi világunk keletkezett*, IV. *a szellemországáról*, V. *az égvilágról és hatásaikról*, VI. *a földből és vízből álló földgolyóról*, VII. *az emberről és a világhoz való hasonlóságáról*, VIII. *a természetes és természetfölötti földrengésről*. Függelékül van hozzátéve két fejezet, 1. *a földalatti világról*, 2. *a világlélekről*.

Ez a komáromi földrengés idején készült s negyvennél több papírlapra terjedő kéziratos mű a szerző szekrényében lappang.*

6. [A titkos természetnek Gömöri Dávid orvos- és bölcselődoktoriól s Hermész tudományának művelőjétől az Ige megtestesülése után 1775 évvel kiokoskodott és lelki szemmel meglátott, minden tekintetben háromságos és zavaros, de elrendezett káosza, melyet a szükségyszerű háromegy Létező s ennek szükségyszerű tartozékai, úgy-

* Kétszer ekkora terjedelmű természet- és hittudományi értekezést írt nemrég tiszteletes Komáromi Pál, a Győr közelében levő Szemere falu szépszavú istenige-hirdetője, abból az alkalomból, hogy az 1764-i végzetes földrengés következtében a Duna melletti Győr és Komárom elég népes városa szörnyűmód romba dőlt. Ez a három részre oszló kéziratos mű a földrengést három egymásután tárgyalt főok, levegő, víz, föld alapján elég tudományosan magyarázza meg, eddig még senkitől sem pedzett módszerrel. Mivel ebben a testes műben ezen városok leírásával együtt ennek a nagy rombolásnak nemcsak természettani, hanem történeti elbeszélése is elsőkézből olvasható, igen kívánatos, hogy ennek a világos eszű embernek ez az irata az irodalom napvilágára jusson.

et Philosoph. Doctorem, Hermeticae scientiae addictum, anno, ab incarnato Verbo, 1755. Laborem hunc annorum XX. hoc adiecto claudit Auctor epilogo: Iam hic annum agens LXV. subsistendum esse ab hoc opere decreui, nisi supplementi loco diuina luce motus non nulla addere et distinctius proponere aetas iusserit; interim perpende L. B. hoc Chaos confusum distinguibile distincte in diuinitate triunitatem, in regno spirituali tres angelos; in astrali regno Lucem, solem, et lunam; in arte tria principia, in globo eo regnum animale, vegetabile, et minerale; ex et Ω entia contingentia producta, ex vno in tria diuisa, et tria in vnum redacta.

- 7.) *Repetitio et supplementum operis de Chaote confuso distinguibili adnexum, siue Reformatio rerum omnium historice hactenus cognitarum catholice distincta. Opus hoc MScriptum testamento haeredibus relictum, et Filio Stephano, Aesculapii sectatori inscriptum, his verbis concludit: Haec sunt, quae. §. 149. promiseram reuelata, Tibi clarius paucis verbis et experimentis theoriam ostendere vel ideo non possum, quia Sigilli Hermetis violatoribus grauis poena a diuino numine imposita est, vel morbi vel mortis, vel aeternae salutis iactura. Breuibus tamen adaperui vere dignis tam materiam quam solutionem, mortem et vitam regeneratione aeternam. Lucem a tenebris, solem ab umbra separata inuenies; discrimen inter spiritum, animam et corpus distinctum, in diuinitate et principiis Lapidis theosophice et physice agnosces. Nouum coelum et nouam ter-*

mint a szellemek, meg a csillagvilág és a mi világunkat jelentő földgolyó alkot.] Ezt a húsz évig írt művét a szerző a következő zárszóval végzi: Azt határoztam, most hatvanöt éves koromban, hogy ezt a művemet abbahagyom, hacsak valami isteni fölvilágosítás hatására öregkorom egyet-mást kiegészítésül nem kíván majd hozzátetetni, vagy pontosabban kifejeztetni: addig is tekintsd kedves olvasóm, ezt a szétválasztható összevissza káoszt az istenségben pontosan egy háromságnak, a szellemvilágban a három angyalnak, az ég világában világosságnak, Napnak és Holdnak, a kémiában a három alapanyagnak, sónak, kénnek, higanynak, a földvízgömbön állat-, növény- és ásványvilágnak, a vízből és szellemből álló tartozékokat teremtett dolgoknak, melyek egyből váltak hárommá és háromból egyszerűsödtek eggyé.

7. *[Az elrendezhető zavaros káoszról szóló mű megismétlése és a hozzácsatolt kiegészítés, azaz a történelemben eddig megismert valamennyi dolognak általánosan elrendezett újjáalakítása.] Ez a végrendeletileg örökösire hagyott és orvos fiának, Istvánnak, ajánlott kézirat ezen szavakkal fejeződik be: „Ezek azok a kinyilatkoztatások, amelyeket a 149.§-ban neked megígértem. Rövid szóval és ktsérletekkel vagy azért nem tudom bemutatni az elméletet, mert az istenség súlyos büntetést helyezett kilátásba Hermész titkainak a feltörőire, vagy mert kockáztatom vele egészségemet, életemet és örök üdvösségemet. Rövid és igazán méltó szavakkal mégis megvilágtottam a tárgyat is, meg megoldását is, a halált és az újjászületés folytán örökké tartó életet. A világosságot a sötétségtől, a népfényes helyet az árnyéktól külön fogod találni: a szellem, a lélek és a különálló test közti különb-*

ram cum suis elementis per iudicium Ignis producta conspicies — si limato iudicio, deuoto animo perlustraueris contenta huius Libri — Ex Lapide Christum naturaliter agnoscere, et ex Christo Lapidem Theosophice discere, summa est sapientia!

- 8.) *A' Bodajki Ferdö oruosi Viznek eredetéről, és azzal való hasznos Eléséről rövid Ertelem.* Libellus hic singularis de Thermarum in vico non ignobili Comitatus Albensis Bodajk scaturientium origine, examine et vsu salutari, vernaculo sermone anno 1770. elaboratus, ni mors Illustriss. Lib. Bar. Lusinszky, Colonelli, interuenisset, iam fuisset typis exscriptus. Non vacat reliqua, quae a foecundo acutissimi Viri huius Theosophi ingenio profecta sunt, in nostras has tabulas referere Opera. (*)

AR-

(*) Qui apud Iaurinenses Medici partes umquam obiisset, *Paulo Fuicnichio* vetustiore non dum quemquam reperimus, is seculo XVI. ad exitum vergente tale Petro Heresinczy, Episcopo Iaurinensi, Lapidi incisum posuit epitaphium, quod olim in Ecclesia loci cathedrali descriptum Inscriptionum mearum Breuiario puer inserueram, et postea *Laurentius Károlyi*, Episcopus Scandonensis, in *Speculo Iaurinensis Ecclesiae* pag. 17. edit. Iaurin. an. 1747. in fol. publicauit:
Reuerendissimo D. D. Petro Heresinczy, Episc. Iaurin. et Com. perpetuo. S. C. Regg. M. summo per Hung, Cancellario, et Consil. Paulus Fuichich, Phil. et Medic. Doct. Patrono meritissimo P. Obiit Pragae X. Iun. MDXC.

séget az istenségben és a Kő alapanyagaiban istenbölcseletileg és orvosilag fel fogod ismerni. A tűz segítségével új eget és új földet fogsz látni, külön saját elemeiből teremtvé, ha finom ítéllettel és alázatos szívvvel kutatod át e könyv tartalmát. A Kőről Krisztust a maga természetében fölismerni és Krisztusról a Követ istenbölcseletileg megtanulni a legnagyobb bölcsesség!

8. A' Bodajki Ferdő orvosi Viznek eredetéről és azzal való hasznos Éléséről rövid Ertelem. Ez az 1770-ben készült nagyszerű, magyaryelvű irat, mely a Fehér megyei híres Bodajk faluban levő fürdő eredetéről, vizgálatáról és gyógyhatásáról szól, már ki lett volna nyomtatva, ha közbe nem jött volna méltóságos Lusinszky báró ezredes halála.

Nincs helyem arra, hogy ennek az éleselméjű, termékenyagyú teozófusnak a többi munkáját fölvehessem ebbe a gyűjteménybe.*

* Azok közt, akik orvosi hivatást töltöttek be Győrött, még nem találtam régebbit *Fuichich Páldi*. Ő állította a XVI. század vége felé Heresinczy Péter győri püspöknek ezt a kőbe vésett sírfeliratot, melyet a város székesegyházában gyerekkoromban írtam be feliratgyűjteményembe, később pedig *Károlyi Lőrinc* scardonai püspök tett közzé az 1747-ben Győrött folió alakban kiadott [*A győri egyház története*] c. műnek 17. lapján:

„Tisztelendő Heresinczy Péter győri püspök és örökös ispán úrnak, ő császári és királyi felsége magyarországi főkancellárjának és tanácsosának, mint nagyérdemű pártfogójának állította Fuichich Pál bölcsélet- és orvosdoktor. Meghalt Prágában 1590. jún. 10-én.”

ARTICULUS XVIII.

HAMBACH (*Ioannes*) Florentissima fuit per longam annorum seriem in Ducatu Iuliacensi nobilissima *Hambachiorum* familia, a castro palatinali *Hambach* adpellata, quoad superiori seculo fatorum iniquitate solum vertere cogeretur. Ioannes quoque *Hambach* per id tempus Hungariam ingressus eam diu Imperat. et Regis Hungariae Ferdinandi munificentiam erga se expertus est, vt priuilegiorum nobilitarium Regni Hungariae tabulis liberalissime donaretur. Hunc patrem exosculatus est iunior Noster Ioannes de *Hambach* an. 1682. in hanc mundi lucem Eperiessini editus, ibidem in bonis moribus et artibus educatus, augendorum studiorum caussa in exterarum nationum Academias proficisci constituit apud animum, liberali Medicinae Doctoris et Lib. Baronis ab Hellenbach adiutus munificentia, primum quoque Francofurtum ad Viadrum concessit, inde Berolinum digressus, mox Vittebergam commigrauit; heic loci ita feliciter coepta studia medica, quibus se totum mancipauerat, fidelissimis praeceptoribus persecutus est, vt an. 1710. praeside Ioan. Henrico Heuchero, Regis Archiatro, publice disputando Licentiam ad exercendam artem Apollineam capessiuerit, eo quidem cum insigni auditorum suorum adplausu, vt celsissimus Princeps Polonus iunior Wisnyavitzky, qui panegyrim hanc sollemnem academicam sua cohonestauit praesentia, ad curam sanitatis Parentum tuendam, oblato honesto annuo stipendio, in Poloniam inuitarit: at fidem fautoribus

do-

XVIII. CIKK

HAMBACH JÁNOS. A jülichi hercegségben évek hosszú során át élt virágában a pfalzi várról elnevezett nemes *Hambach* család, míg a múlt században a sors mostohaasága honváltoztatásra nem kényszerítette. Ebben az időben jött Magyarországra *Hambach* János is, aki iránt a megboldogult Ferdinánd császár, Magyarország királya, olyan bőkezűséget tanúsított, hogy magyar nemesi kiváltságlevéllel ajándékozta meg. Ez volt az apja a mi 1682-ben Eperjesen született ifjabb *Hambach* Jánosunknak, akit ugyanitt neveltek jó erkölcsökre és iskolai tudományokra. Hellenbach báró orvosdoktor bőkezű segítségétől támogatva elhatározta magában, hogy tudománya növelésévégett külföldi egyetemekre megy. Elsőnek Odera Frankfurtba ment, onnan Berlinbe, majd Wittenbergbe, s itt a legkitűnőbb tanárok keze alatt olyan szerencsésen folytatta orvosi tanulmányait, melyekre teljes szívvel adta magát, hogy 1710-ben a király udvari orvosának, Heucher János Henriknek az elnöklete alatt nyilvános vitán jogosítványt kapott orvosi működés végzésére, mégpedig hallgatóinak olyan nagy helyeslése mellett, hogy ifjabb Wisnyavitzky lengyel herceg ő kegyelmessége, aki ezt az ünnepélyes egyetemi gyűlést személyes megjelenésével tisztelte meg, szép évi fizetést ajánlva, szülei egészségének gondozására Lengyelországba hívta meg. Ő azonban,

domi datam liberaturus maluit in Hungariam ad suos relictos redire penates, et hic futuram fortunarum suarum sedem figere. Id labentibus annis nominis celebritate indeptus est, vt Incl. Comitatus Saarosiensis prouincialem suum denominaret Physicum, quo munere XL. annis integris laudabiliter defunctus, Eperjessini viuere desiit an. 1759. aetatis suae LXXVII. Dum frequenter in vicinam Poloniam a plerisque regni primoribus inuitatus fecisset subinde excursiones, et felicissimam vndiquaque exercuisset praxin clinicam, hac permotus medendi dexteritate Poloniarum Rex quoque Augustus II. suum dixit archiatrum, et honorifico Eum Diplomate regio, pretioso Torque stipato, benignissime inaugurauit. Quod vero in exordio labentis seculi, vix decurrente prima annorum decade, lues pestifera Saarossienses, Zemplinienses, Bereghienses et Vnguarienses adfligeret, eoque ipso malo mox anno 1739. et 1740. in iisdem prouinciis recrudescente, solus fere *Hambacherus* esset, qui collapsos infectorum animos intrepide manu medica solaretur, ob id sane *Zablerus* in Memoria Medicor. Thorunens. grata ciuibus in omne aeuum duratura concelebrauit memoria. ✕ 705. seq.

*Floret adhuc magnis Medicis Fragopolis alma,
Hambachero felix, cui ciuica multa parata est
Quercus ob ereptos ciues, latamque salutem.*

O P E R A.

- 1.) Dissert. inaug. med. praes. Ioan. Henrico Heuchero.
De Chirurgo insonte. Vitteb. an. 1710. in 4. plag. 7.
- 2.)

mivel támogatóinak még otthon adott szavát beváltani akarta, inkább választotta, hogy visszatér elhagyott otthonába Magyarországra és itt telepszik meg. Évek múltával elérte jó hírével, hogy tekintetes Sáros megye megyei fizikussá nevezte ki, s e tisztségének teljes negyven évig való dicséretes betöltése után Eperjesen halt meg 1759-ben, 77 éves korában. Mivel az ország legtöbb főemberének hívására sűrűn járt ki a szomszédos Lengyelországba és végzett ott mindenféle sikeres orvosi működést, II. Ágost lengyel király is kinevezte udvari orvosává és egy drága nyakláncot akasztva rá megtisztelő királyi oklevéllel avatta fel kegyesen. Mivel pedig a folyó század elején, alighogy elmúlt belőle az első évtized, pestisjárvány pusztította a sárosiakat, zemplénieket, beregieket és ungiakat, és mikor 1739-ben és 1740-ben ugyanezen megyékben ugyanez a nyavalya újra kitört, szinte egyedül *Hambacher* vigasztalta orvoslásával a ragályosok csüggedt szívét rendületlenül, Zabler a [Torunyi orvosok emléke] 705. sorával kezdődőleg polgártársai örökké tartó emlékezetét ígérte meg neki:

*Nagyszerű orvosiról híres ám még édes Eperjes:
Hambacher áldás rá, aki sok-sok tölgykoszorut nyert
életmentésért vagy egészség-rendbehozásért.*

M Ű V E I.

1. Orvosavató értekezés Heucher János Henrik elnökléte alatt [*Az ártatlan sebészeiről*] címmel. Wittenberg, 1710. 4°., 7 ív.

2.) *Hydrologia, seu Historia regni aquosi in qua ad imitationem regni animalis, mineralis et vegetabilis, penitior non modo soteriarum sed omnis generis aquarum theoria ad amussim hydrostaticam, traditur.*(*) Editionem mors optumi Maecenatis, Archipraesulis, Comitis Francisci Barkóczi, interuertit, qui illam typis Tyrnauiensibus procurandam iusserat.

3.)

(*) Qui de Aquis Hungariae, et in primis soteriis scripserunt, operae pretium nos facturos existimauius eorum hic offerre lectoribus catalogum: *Georg. Wernher* Hypomnemation de admirandis Hungariae Aquis. Basil. an. 1549. in fol. reliquae editiones vid. in Artic. *Steph. Csiba* Dissert. Historico-physica de admirandis Hungariae aquis. Tyrnav. 1713. 12. *Traianus Beneschouinus* Thermarum Trenchiniensium laudes elegiaco cecinit carmine. Trenschin. an. 1642. 8. *Andr. Herman* Commentariolus Historico-medico-physicus de thermis trenchinensibus. Lips. 1726. 4. plag. 8. *Thom. Iordanus* quoque multum disseruit de Thermis Trenchinensibus in Commentariolo de aquis medicatis Morauiae. Olomuc. an. 1580. 4. Francof. an. 1586. 4. *Paul. Adami Pannon.* Hydrographia Comitatus Trenchinensis. Vien. an. 1765. 8. plag. 6. *Ierem. Scholtz* Descriptio thermarum Wolffsensium ad Sempronium, quae ignis beneficio calefiunt. Csepreg. an. 1631. 8. *Andr. Conrad Kurtzer* Unterricht von den Wirkungen und nützlich. Gebrauche des Wolffser Bades bey der Königl. Freystadt Oedenburg. Sempron. an. 1772. 8. *Andr. Loew* Succincta descriptio duorum Hungariae medicatorum fontium, quorum alter penes lacum Pisionium in Sempronensi Comitatu ad pagum Wolffs, alter in Castriferrei comitatu penes Pinkafeld enascitur, Legitur in Append. Act. Nat. Curios. Vol. IV. pag. 1. seqq. *Paul. Spindler* obseruatio de acidulis Pinkafeldanis exstat in Centuria sua Obseruation. medicinal. pag. 17. *Ignat. Wetsch* Examen chemico-medicum aquae acidulae Pinkenfeldensis. Vindob. an. 1763. 8. plag. 2. c. sig. aen. l. *Laurent. Stocker* Thermographia Budensis, s. Scrutinium physico-medicum aquarum me-

dica-

2. [Hidrológia, azaz a vízvilág ismertetése, amely az állat ásvány- és növényvilág mintájára mélyrehatóbb elméletet nyújt a víztudomány álláspontja szerint nemcsak a gyógyvizekről, hanem mindenféle vízről.]* Kiadását jószágos mecénásának, gróf Barkóczi Ferenc érseknek a halála hiúsította meg, aki azt a nagyszombati nyomda gondjára bízta.

* Érdemesnek tartom bemutatni olvasóimnak azoknak a névjegyzékét, akik Magyarország vizeiről, főleg gyógyvizeiről írtak: *Wernher György*: [Rövid ismertetés Magyarország csodálatos vizeiről]. Basel, 1549. fol. Többi kiadását l. *Csiba István* cikkében: [Történet- és természettudományi értekezés Magyarország csodálatos vizeiről]. Nagyszombat, 1713. 12°. *Traianus Benschouinus* [A trencsényi fürdő dicsérete] c. hangulatos költeményt írta. Trencsén, 1642. 8°. *Herman András*: [Történet-, orvos- és természettudományi ismertetés a trencsényi fürdőkről]. Lipcse, 1726. 4°. 8 ív. *Jordán Tamás* is sokat értekezett a trencsényi fürdőkről a [Morvaország gyógyvizeiről szóló ismertetés]-ben. Olmütz*, 1580. 4°. Frankfurt, 1586. 4°. *Magyar Adami Pál*: [Trencsén megye vizeinek ismertetése]. Bécs, 1765. 8°. 6 ív. *Scholtz Jeremiás*: [A Sopron melletti Balf hőfürdőjének leírása, mely csak tűz segítségével lesz meleg]. Csepreg, 1631. 8°. *Conrad András*: [A Sopron királyi szabadvárosa mellett levő balfi fürdő hatásairól és üdvös használatáról]. Sopron, 1772. 8°. *Loew András*: [Magyarország két gyógyforrásának rövid ismertetése, melyek közül az egyik a Fertő tó partján Sopron megyében fakad Balf falu mellett, a másik meg Vasvár megyében Pinkafő közelében]. Megtalálható a [Természettudósok Közleményei] IV. kötetének függelékében az 1. laptól. *Spindler Pál* megfigyelése a pinkafői savanyúvizekről az ő [Száz orvosi megfigyelés]-ének 17. lapján van. *Watsch Ignác*: [A pinkafői savanyúvíz vegy- és orvostudományi vizsgálata]. Bécs, 1763. 8°. 2 ív rézmetszetű ábrával. *Stocker Lőrinc*: [Budai fürdő-ismertetés, azaz a Budán fakadó gyógyvizek természet- és orvostudományi vizsgálata].

- 3.) *Lommius Rediuius*. In opere hoc MScto, tribus tomis absoluto, praxim suam clinicam, adiunctis ad quemlibet morbum propriis obseruationibus, et haud obuiis euporistis, popularibus consulturus, concinne descriptam exhibuit. Quam benigne de his medicis Nostri conatibus senserit Ill. L. Baro van Swieten, ex litteris ad eum Vindobona 22. Apr. an. 1758. datis, quas lego, licet cognoscere.

SA-

dicarum Budae scaturientium. Vien. an. 1721. 4. repetita Budae an. 1729. 4. plag. 18. *Carol. Otto Moller* Sklenensium thermarum et Vihnensium historico-physico-medica descriptio, inserta prodromo Hungariae Belli Libr. III. cap. V. *Io. Ad. Furlani* Examen physico-medicum de Thermis Rakosiensibus. Sempron. an. 1738. plag. 8. *Ioan. Lischouini* Scrutinium physico-medicum aquarum Stubnensium. Tyrnav. an. 1748. 4. Plag. 8. *Ioan. Ad. Rayman* Specimen generale examinis acidularum in Comitatu Saarossiensi scaturientium, prostat in Nov. Act. Nat. Cur. Tom. III. observ. LII. I. *Ioan. Torkos* Schediasma de thermis Pöstheniensibus. Posen. an. 1745. 8. plag. 4. *Idem* de thermis Almasiensibus. ibid. an. 1746. 8. plag. 5. *Dan. Fischer* Descriptio fontis foetidi, vulgo Sulphurei Leibizensium. Legitur in Annalib. Physico-medic. Vratislav. Supplement. IV. pag. 103. seq. *Idem* Descriptio Acidularum Nagy-Szalokiensium, cum collatione cum reliquis acidulis comitatus Scepusiensis. ibid. pag. 120. seq. *Georg. Buchholtz* Rauschenbacianarum thermarum noxio et innoxio vsu. Insert. Annalib. Physico-medic. Vratislav. Tentam. XXXVI. pag. 618. seq. *Dav. Wipacher* De thermis Ribariensibus. an. 1768. 8. plag. 6. *Sam. Dombi* Relatio de mineralibus Comitatus Borsodiensis aquis. Vindob. an. 1766. 4. plag. 3. *Petricius* de Rusbachensibus et Leuckouiensibus thermis in Scepusio. *Brownius, Tollius, Brückmannus* in suis itinerariis, *Caryophili* Dissert. epistol. et alii passim multa de Hungariae aquis commentati sunt. *Ioannes Lazar* quoque, Comes, cecinit laudes acidulae Löuetensis in Oper. Poëtic. Claudiop. an. 1765. 8. pag. 156. seq. Nouissime praeter alios *Luc. Wag-*

ner

3. *Lommius redivivus*. Ebben a három kötetre terjedő kéziratós művében a maga orvosi gyakorlatát írja le szépen honfitársai javára, mindegyik betegséghez mel-
lékelve saját megfigyeléseit és nem útszéli orvosságait. Hogy orvosunk eme munkájáról milyen véle-
ménnel volt méltóságos Van Swieten báró, azt meg-
lehet állapítani abból a neki Bécsből 1758-ban írt
leveléből, amelyet most olvasok.

Bécs, 1721. 4°., újranyomva Budán, 1729. 4°. 18 ív. *Moller Károly Ottó* [A szklenói és vihnyi hőfürdők történet-, természet- és orvostudományi ismertetése] c. műve Bél [Magyarország előfutára] c. művében a III. könyv 5. fejezetébe van belefoglalva. *Furlanus János Ádám*: [A sopronrákosi hőfürdőnek természet- és orvostudományi vizsgálata]. Sopron, 1738. 8 ív. *Lischovinus János*: [A stubnyai vizek természet- és orvostudományi vizsgálata]. Nagyszombat, 1748. 4°. 8 ív. *Rayman János Ádám*: [A Sáros megyében fakadó savanyúvizek vizsgálatának ismertetése]. Megtalálható a [Természettudósok Új Közleményei] III. kötetének 52. megfigyelésében. *Torkos Jusztusz János*: [Rögtönzött vers a pöstyéni hőfürdőről]. Pozsony, 1745. 8°. 4 ív. s [A dunaalmási hőfürdőről]. Pozsony, 1746. 8°. 5 ív. *Fischer Dániel*: [Leírás a leibici bűdös vagy közszóval kénes kútról]. Megtalálható a [Boroszlói természet- és orvostudományi évkönyvek] IV. pót-kötetének 103. lapjától kezdve. [A nagyszalóki savanyúvizek leírása, összehasonlítva Szepes megye többi savanyúvizével]. Uo. a 120. laptól kezdve. *Buchholtz György*: [A rauschenbachi fürdő ártalmas és ártalmatlan használatáról.] A [Boroszlói természet- és orv. tud. évkönyvek] XXXVI. közleményében a 618. laptól kezdve. *Wipacher Dávid*: [A ribári hőfürdőről]. 1768. 8°. 6 ív. *Dombi Sámuel*: [Jelentés a borsodmegyei ásványvizekről]. Bécs, 1766. 4°. 3 ív. *Patricius*: [A szepességi Rusbach és Leukova hőfürdőről]. *Brownius, Tollius és Bruckmannus* a maguk útijegyzeteiben. *Caryophilus*: [Levélbeli értekezés]. Mások is sokat írtak itt-ott Magyarország vizeiről. Gr. *Lázár János* is megénekelte a lövetei savanyúvíz dicséretét költői műveiben, Kolozsvár, 1765. 8°. a 156. laptól kezdve. Legújabb időben másokon kívül

SAMVEL HAMBACH, laudati Hambacheri filius, ex matre, Samuelis Breueri, celebris typographi Leutschouiensis filia, Laurentii nepte, quae octuagenaria maior Eperiesini haud ita pridem viuere desiit, susceptus, in patriis scholis humaniores edidicit litteras, et mox academicis studiis maturus factus, cognitionis ambitum amplificaturus, ex parentum consilio in exteras oras excurrit, vbi Mathesin et

Phi-

ner Dissert medico-chemica de Aquis medicatis magni Principatus Transilvaniae. Vien. an. 1773. 8. pl. 6. *H. I. Nep. Crantz* Analyses thermarum Herculanarum Daciae Traiani, celebriorumque Hungariae. Vien. an. 1773. 8. plag. 6. Celebratissimus hic Vindobonensium Medicinae Professor reliquas quoque Hungariae aquas medicatas, publicis consulturus vsibus, ex lege artis examinare iam iam constituit, vnde non vana spes adfulget fore, vt Illustrissimi *Swietenii* effatum illud verissimum fuisse dignoscatur, quod in Eius Epistola ad d. 22. Febr. an. 1770. ad me data legere meminerim: *Nullus dubito, quin illos fontes, quos magnis sumtibus aduehentos procul curamus, possideamus ipsi. Aquas Spadananas et Selteranas ex Hungaria allatas vidi ipse* etc. Plures sunt Viri patriae eruditi, quorum instituta cum salutaribus Hungariae Aquis tentamina, Prelo destinata in scriniis coguntur delitescere: *I. Ioan. Torkos Sen.* Descriptio acidularum Incl. Comitatus Zoliensis, et nonnullarum aliarum iunctim quadragenarum in IV. classes dispositarum, vid. in artic. *Ioan. Torkos Iunior.* Thermarum Sklenensium et Vihnensium vt et acidularum Bukouiensium, Szdanyensium, et Ebedeczensium, singularum in Comitatu Barsiensi scaturientium descriptio. *Steph. Hathvani* Thermae Varadiensens, Examini physico-medico subjectae; de illarum vsu salutari, simul cum obseruationibus medicis, nec non de Sale medio in iis contento. *Salutarem Thermarum harum Varadiensium usum* iam ipsis quoque Romanis in Dacia hac nostra olim degentibus cognitum fuisse docuit ex Grutero *Franc. Maria Bonada* in *Anthologia* sua, edita Romae an. 1751. in 4. vol. II. clas. I. Mo-

num-

HAMBACH SÁMUEL a méltatott Hambacher fia Brewer Sámuel híres lőcsei nyomdász lányától, Lőrinc unokájától, aki 80 évnél idősebb korában halt meg nemrég Eperjesen, szülővárosában tanulta meg az iskolás tudományokat, mikor pedig megért az egyetemi tanulmányokra, ismeretköre bővítése végett szülei tanácsára külföldre ment, s ott a matézist és a

Wagner Lukács: [Orvos- és vegytudományi értekezés Erdély nagyfejedelemségének gyógyvízeiről]. Bécs, 1773. 8°. 6 ív. *Cranitz Henrik Nep. János:* [A Traianus Daciájában levő Herkules-fürdő és Magyarország híresebb fürdői vízének elemzése]. Bécs, 1773. 8°. 6 ív. Ez a híres bécsi orvostanár már majdnem elhatározta, hogy közérdekből Magyarország többi gyógyvizét is tudományosan megvizsgálja, amitől remélni lehet, hogy igenis igaznak derül majd ki méltóságos *Swietennek* az a kijelentése, amelyet emlékezetem szerint 1770. február 22-én nekem írt levelében olvastam: „*Nem kételkedem abban, hogy azok az ásványvizek, amelyeket drága pénzen hozatunk ide idegenből, a magunkéi. Magam szemével láttam, hogy a spaai és a Selter-vizet Magyarországról hozták ide,*” stb. Több tudós honfitársunk van, akiknek a magyarországi gyógyvizekkel foglalkozó, kinyomatásra szánt dolgozatai szekrényeikben kénytelenek meglapulni, így: id. *Torkos Jusztusz János:* [Tekintetes Zólyom megye és több más megye összesen negyven savanyúvizének négy részre osztott leírása] c. művét lásd *ifj. Torkos János cikkében* [A Bars megyében fakadó szklenói, vihnyei, bukovai, szdanyi és ebedeci hőfürdők leírása]-nál. *Hatvani István:* [A természet- és orvostudományilag megvizsgált nagyváradai hőfürdő gyógyhatásáról és a benne levő feles arányú sóról. Orvosi megfigyelésekkel]. — *Hogy ennek a váradi fürdőnek a gyógyhatása már annak idején a mi Erdélyünkben lakó rómaiak előtt is ismeretes volt, azt Gruterre hivatkozva Bonada Ferenc Mária* magyarázta meg Rómában 1751-ben 4° alakban kiadott [Szemelvényeinek] II. kötetében az I. osztag 67. emlékfeliratá-

philosophiam rationalem egregio nexu cum arte Hippocratica coniunxit, et tandem an. 1742. die 9. Maii Halae Magdeburgicae honores et priuilegia Doctoris medici sollem-

ni

num. LXVII. vbi pag. 119. haec leguntur:

In Transilvania ad Waradinum in Thermis.

Grut. XXXIX. 8.

Dat. tibi. MARMOREO. CAESAM. DE. MONTE.

DIANam.

REGINA. VNDARVM. NYMPHA. DECVS.

NEMOrum.

voTO. DAMNASTI. PERFECTA. QVEM. PRECE.

BASSVS.

MOENI. TE. PROPTER. MOENIA. GER-

MISARAE.

Cuperus in Harpocr. pag. 233. sic supplet Lapid. cujus hic est sensus: Bassus, quem prece perfecta damnasti voto, tibi, Nympha, Regina vndarum, dat dedicat Dianam, eius videlicet simulacrum. In fine legendum censet Gruterus pro MOENI. TE. MOENITAE. seu munitae. Sed praecipuam, vt hoc saltim addere liceat meretur Medicorum patriae nostri aevi adtentionem, fatalis ille, Hungariae Regibus, Fons examinandus, de quo Philippus Camerarius Horarum subcisivarum Centur. III. pag. 50. 51. sequentia retulit in Litteras: Simile portentum apparere scribitur in loco, quo olim Traianus Imperator debellaturus Decebalum Regem, pontem super Danubium construxit, cujus fragmenta hodie adhuc exstant cum Inscriptione: TRAIANI NERVAE FILII CAESARIS VERE PONTIFICIS. Ibi haud longe fons scaturit, qui S. Crucis vulgo dicitur, et magnis miraculis claret. Quoties enim Rex aliquis Hungariae vel moritur, vel periculum aliquod subire cogitur, aqua fontis in cruorem vertitur, ad multos hominum languores, quibus medetur, haud inutilis. Quod accolis longe lateque patet, et longa experientia comprobatum est, sicut Cuspinianus observauit. Haec ea, qua emta sunt, vendi quoque a nobis fide noverit Lector beneuolus. Sed fons hic multo aequiorem laudatorem nactus est

racionális bölcseletet szerencsésen kapcsolta hozzá Hippocrates tudományához, úgyhogy végül 1742. május 9-én Halléban ünnepélyesen megkapta az or-

nál, ahol ez olvasható a 119. lapon:

Erdélyben Nagyvárad mellett a fürdőben.

Grut. XXXIX. 8.

Márványból faragott berekistennőt adományoz,
berki dicső tündér, vízbeli gyógyhatalom,
néked Bassus, akit meghallgatván köteleztél
erre falas-bástyás Germisaráho' közel.

Cuperus a Harpocrates 233. lapján így egészíti ki a követ, melynek értelme a következő: Bassus, akit kérelme teljesítésével fogadalma beváltására ítéltél, adja és szenteli föl neked, vizek tündérkirálynéja, ezt a Dianát, nyilván annak a szobrát. Gruter azon a nézetten van, hogy a végén levő MOENI. TE. helyett MOENITAE-t, azaz munitas-t kell olvasni. De — hogy ezt is hozzátegyem — hazánk mai orvosainak különös figyelmére méltó annak a magyar királyokra vészjósító forráskútnak a megvizsgálására, amelyről Philippus Camerarius a [Maradék órák] III. centuriájának 50—51. lapján a következőket foglalta írásba: „Azt írják, hogy ehhez hasonló csoda látható azon a helyen, ahol annak idején Traianus császár, döntő mérkőzésre készülve Decebdl király ellen, azt a hidat építtette a Duna fölé, melynek ma is meglevő romjain a következő felirat olvasható: TRAIANVS CSA-SZÁR, NERVA FIA, A VALÓBAN HÍD-VERŐ. Nem messze ide fakad a szentkereszt-forrás, mely nagy csodáiról híres. Valahányszor ugyanis valamelyik magyar király meghal, vagy veszedelmébe kénytelen menni, a forrás vize, mely sok emberi betegséget üdvösen gyógyít, vérré változik. Ezt messze földön tudja az odaváló nép és mint Cuspinianus megjegyezte, hosszas tapasztalat igazolja.” A kedves olvasó fogadja ezt tőlem olyan hittel, amilyennel magam vettem. — De ez a forrás sokkal hihetőbb

ni ritu consecutus est. In Hungariam triennio elapso regressus, praxim clinicam in patria ciuitate auspatus est, paullo post in Comitatum Gömöriensem inuitatus, prouincialis Physici spartam intrauit, eam tamdiu indefessa exornauit industria, quoad Respublica XIII. oppidorum in Scepusio Polonica, quae iam XVI. oppidorum Iuris est Austriaci, ciuium salutis et valetudinis priuatim ac publice curandae praesidem constitueret. Traditam sibi hanc prouinciam in hunc usque diem cum laude a pluribus retro annis administrare serio intelleximus; nec ab ea se quoquam modo auelli patitur, licet magistratus

Incl.

Nicolaum Olahum, Metropolitanam Strigoniensem in Hungaria sua editionis Kollarianae pag. 76. verba auctoris non piget in has schedas reuerre: Non procul a Severino, arce infra Trajani pontem, fons dicitur scaturiens, quem accolae S. Cruris nominant; cujus aquam, multis accepi conferre corporis languoribus, nihil immundi intra se continere, mortuorum animalium cadauera, experienti gratia eo projecta, paullo post eiecisse: faeces, nescio quas, ardentes noctu isthic videri. Has ob res etiam Turcis fontem in magna esse veneratione. Haec ego olim audiui a seruis Barnabae Belay, Bani ejusdem loci, penes quos fides rerum habeatur. Lectu digna sunt, quae Io. Benedictus Grundel de Acidulis Rojtschensibus retulit in sua Rojtschocrene Vien. an. 1685. in 8. In hoc enim Libro revelat, qua ratione suas acidulas examinaverit, late et fuse recensitis omnibus processibus, quod desideratur in omnibus fere hydrographis, qui hactenus aquas salubres oppido varias descriperunt, viam vero et methodum, qua sunt in examine istarum vsi, reticuerunt: quantum vero Marcus della Fratta, Montalbanus Marchio, dell'Aqui minerali d' Hungaria, Venet. an. 1687. 4. edit. praestiterit, nostram non multum moratur adtentionem. Claudat agmen Car. Anton. Woita Examen Physico-medicum Thermarum Sklenensium. Vien. an. 1753. in 4.

vosdoktori fokozatot és kiváltságot. Magyarországra három év múlva tért vissza s szülővárosában folytatótt orvosi gyakorlatot, kevéssel utóbb azonban meghívták Gömör megyébe s megyei fizikus lett. Ezt a tisztséget fáradhatatlan buzgalommal töltötte be mindaddig, míg a 13 szepesi lengyel város közössége, amely most már 16 város közösségeként osztrák joghatóság alá tartozik, rá nem bízta a maga életének és egészségének magánúton való és hivatalos gondviselését. Tudjuk, hogy ezt a munkakörét több év óta dicséretes komolysággal végzi, és el nem hagyja magát onnan szakíttatni, pedig hivatalos levelek tanú-

dicséret nyert *Oláh Miklós* esztergomi érsekben, kinek Kollártól kiadott [Magyarország]-ából a 76. lap idevágó szavait nem sajnálom itt idézni: *Nem messze Szörénytől, a Traianus hádjándl alább levő vártól, fakad állítólag egy forrás, melyet az odavalósiak Szentkeresztikútnak neveznek. Ennek a vízéről azt hallottam, hogy sok testi betegségben használ, semmi szennyet meg nem tűr magában, próbából beledobott állathullákat rövidesen kivet s nem tudom miféle égő lángok láthatók körötte éjjel. Emiatt a törökök is nagy tiszteleiben tartják e forrást. Én ezeket régenie hallottam Bélay Barnabás azonvidéki bán szolgáitól, övék hát ezért a felelősség.*” Érdemes olvasmány, amit *Grundel János Benedek* írt a rohicsi savanyúvizekről az 6 Bécsben 1685-ben kiadott 8°-ú [*A rohicsi fürdő*] c. művében. Ebben a könyvben ugyanis nyíltan előadja, mi módon vizsgálta meg savanyúvizeit, szegről-végről ismertette minden eljárást, ami szinte valamennyi hidrografusnál hiányzik, akik eddig igen különböző savanyú gyógyvizekről írtak, de a vizsgálat alkalmával használt eljárás módjukat elhallgatták. Hogy pedig *Marcus della Fratta montalbanói érgróf* milyen munkát végzett Velencében 1687-ben kiadott negyedrévét [*Magyarország ásványvizeiről*] c. művével, az nem igen kelti föl a mi érdeklődésünket. Zárja be a sort *Woitá Károly Antalnak* (A szklenói hőfürdő természet- és orvostudományi vizsgálata) c. műve. Bécs, 1753. 4°.

Incl. Comitatus Saarossiensis quoque in locum defuncti Physici sui, Raymanni, Anno 1771. litteris publicis testibus, sufficere adlaboraverit.

O P E R A.

- 1.) Dissert. inaug. med. Praes. Ioan. Gottlob Krügero. *De Theoriae Physicae tubulorum capillarum ad corpus humanum applicatione.* Halae Magdeb. an. 1742. in 4. plag. 6. c. tab. aen. j. Honoribus nuncupata est Illustriss. Comitis Thomae Szirmay de Szirma Bessenjö et Csernek, suppremi in Comitatu Saarossiensis Comitis etc. quem Gallico sermone panegyrico in praefixo prooemio adfatus est.
- 2.) *Notitia indolis et vsus medici Scaturiginum Ruschbacensium recensente Samuele Hambach, Phil. et Med. D. vt et Prov. XVI. opp. Reg: Dominiorumque Lublo et Podolin Phis. ordin.* In eo est eruditissimus auctor, vt luci publicae MSctum hoc exponatur, in quo aquas soterias eaque prorsus singulari methodo, examinare docuit, et dicta sua obseruationibus ab experientia petitis egregie firmavit.

ARTICULUS XIX.

HERCZEGH (*Ioannes*). In Lib. Regiaque hac Ciuitate Debrecinensi Patre Andrea Herczegh, viro Nobili, patriae vrbs senatore in hanc mundi lucem Kal. Februar. an. 1678. progenitus est. Iactis in patrio Lyceo primis litterarum fundamentis, anno seculi praeterlapsi

sága szerint 1771-ben tekintetes Sáros megye vezetőse is helyébe szeretne volna ültetni elhúnyt orvosának, Raymannak.

1. Orvosavató értekezés Krüger János Gottlob elnöklété alatt [*A hajszálcsovesség fizikai törvényének az emberi testre való alkalmazásáról.*] Halle, 1742. 4°, 6 ív, 1 rézmetszetű táblával. Szirmabesenyői és cserneki gróf Szirmay Tamás Sáros megyei főispánnak ajánlva, akit az előszóban franciául üdvözöl.
2. [*A ruschbachi források jó természetének és gyógyhatásának ismertetése Hambach Sámuel bölcsélet- és orvosdoktornak, a 16 királyi város tartománya s Lubló és Podolin uradalmak rendes fizikusának előadásában.*] A tudós szerző azon van, hogy ez a kézírata, amelyben a gyógyvizek megvizsgálásának egy kitűnő új módszerét adja elő és szavait tapasztalatból vett megfigyeléseivel remekül támasztja alá, nyilvánosság elé kerüljön.

XIX. CIKK.

HERCZEGH JÁNOS Debrecennek ebben a szabad királyi városában jött e világra 1678. február 1-én. Apja nemes Herczegh András volt, szülővárosának tanácsosa. Miután szülővárosa liceumában megvetette tudományának alapágát, a múlt század kilencvenkettedik évé-

nonagesimo secundo die 15. April. Studiosorum togatorum coetui adgregatus est: Id feruore et singulari studio effecit, vt variis, litterarum in primis, quae ab humanitate dicuntur, locupletatus doctrinae thesauris, celebres Musarum, quae Francofurti ad Viadrum morantur, sedes adire potuerit, Franeqeurae Frisiorum praeprimis, quam in ipso labentis seculi exordio intrauerat, ampliandorum studiorum suorum sedem delegit, heic loci philosophicis, mathematicis, physicisque, sed Medicis potissimum adeo sollerter incubuit studiis, vt in salutari arte hac, dum fasces Academicos Guilielmus Coetier teneret, summos quoque die 13. Sept. an. 1703. experientissimo Petro Latane, Med. Doct. conferente, indipisceretur honores et titulos. Reuocatus domum ab Vrbe patriae Primoribus, die 7. Maji an. 1704. scholarum curatores officium docendae Philisophiae eidem tradiderunt, cui etiam sed nimis breuiter, nouennii saltim spatio ita praefuit, vt spartam sibi datam exornaret optume. Collegium Doctorem sedulum, et doctum, aegroti medicum peritum et felicem, discentes autem praecceptorem dilectum ingenuumque diu lugebant. Ex vxore Susanna Sáránda, Danielis Sáránda, senatoris ciuici filia, quam, mense Apr. an. 1713. mortuus, viduam reliquerat, plures suscepit liberos, Ioannem in primis, Virum postea ordinis senatorii consultissimum, commemoratione nostra hic dignissimum, qui ad d. 13. Apr. an. 1767. inter nos viuere desiit. Meminit Nostri Paullus quoque Ember, Debrecinensis Sacrorum Antistes, in Historia Eccles.

Hungar.

ben április 15-én felvették a tógásdiákok közé. Kiválóan buzgó igyekezetével elérte, hogy miután a tudományoknak, főleg az ún. embernevelő tudományoknak a különféle kincseit fölraktározta, az odera-frankfurti múzsák híres tanyájára mehetett. Leginkább a frieslandi Franekerben, ahova a jelen század első évében került, telepedett meg tudománya gyarapítása végett, s itt olyan buzgón látott neki bölcséleti, matematikai, fizikai, főleg pedig orvostudományi tanulmányainak, hogy Guilielmus Coetier igazgatósága idejében, nagytudományú Petrus Latane orvosdoktor vezetése mellett, 1703. szept. 13-án a legnagyobb kitüntetést jelentő címet is elnyerte. Szülővárosa főembereitől hazahívatva az iskola kurátoraitól 1704. május 7-én átvette a bölcseltanítás feladatát, amelyet derekasan, de igen rövid ideig, jó kilenc évig úgy látott el, hogy a rábízott munkát a legjobban teljesítette. A kollégium buzgó és tudós tanárát, a betegek tapasztalt és szerencséskezű orvosukat, a diákok szeretett és rátermett tanárukat gyászolták benne sokáig. Feleségétől, Sáránsdi Zsuzsannától, Sáránsdi Dániel városi tanácsnok lányától, akit 1713. áprilisában történt halálával özvegyen hagyott, több gyereke lett, kik közt elsősorban említem itt érdemessége miatt Jánost, a későbbi bölcs tanácsnokot, aki 1767. április 13-án halt meg idehaza. Megemlékezik orvosunkról Ember Pál debreceni püspök is a Lampétól Utrechtben 1718-

Hungar. a Lampe Vltraj. an. 1718. in 4. edit. pag. 634. (*)

O P E R A.

- 1.) Dissert. philosophico-med. inaug. *De Lapide Herculeo, eiusque virtutibus in haemorrhagia narium* Franeq. an. 1703. in 4. plag. 5½.
- 2.) *Pestis per Regnum Hungariae an. 1709. et 1710. grassantis cura.*
- 3.) *Lineamenta Philosophiae rationalis in vsum tironum elaborata.* Codices hi manserunt manu exarati.
- 4.) *In Honore Posthumo, quem magno Nomini Cl. Martini T. Szilágyi, Professoris per XXX. annos famigeratissimi, Fautores, Gymnistae, Amici, Discipuli, prid. Non. Ian. detulerunt, Debrecini per Georg. Vincze an. 1700. in 4. plag. 7. impressis, ita mortem praeceptoris sui luget Ioannes Herczeg, de Debr. S. D. C.*

*Cum trijugis iam Phoebus equis, et Delia bigis
Pestiferis, luxisset agris, moriendo minantis,
Coelestis, poenamque Patris portaret in urnis;
Annonis tunc Mysta suis ditatur in altis
Sylvanis, alisque diu lactare disertis
Eximiis ditata choris studiosa Iuventus.*

ARTICU-

(*) Exhibet Auctor l. c. Catalogum Professorum Ill. Collegii Helv. Confess. addictorum Debrecinensis, sed quia is ibi mancus est, nos hic integre contextum dabimus: Ioan. Lascovius, an. 1577. Fabianus

Piso

ban kiadott negyedretű (Magyarország egyháztörténete) 634. lapján.*

M Ű V E I.

1. Bölcséleti és orvosi avató értekezés [*A Herkules-kőről és orrvérzés esetén gyakorolt jó hatásáról*] címmel. Franeker, 1703. 4°, 5 ½ ív.
2. [*Az 1709/1710-ben Magyarországon garázdálkodó pestis gyógyításáról*].
3. [*A racionalista bölcsületnek a diákok számára készített vázlata*]. Ezek a könyvek kéziratban maradtak.
4. A [*Végső megtiszteltetés*]-ben, amelyet a 30 éven át tanító nagyhirű Szilágyi Tönkő Márton tanár dicső emlékének szenteltek pártfogói, tanártársai, barátai és diákjai 1700. január 4-én, Vincze György debreceni nyomdájában készült 7 negyedretű íven, Debreczeni Herczeg János, a debreceni kollégium diákja, a következőleg gyászolja tanára halálát:

*Hogyha a három igásló -vonta vetésmegölő Nap
s kétparipás gyilkos huga, Hold, megszánja a földet
s — kárpótolva a bűsz istent — vedrekkel itatja,
akkor hullik a bércoldal legelőin a papmakk
s akkor eredj ki mulatni napestig minden egyéb más
nagy tudományu csapatban erős tanuló fiatalság.*

* A szerző bemutatja ugyan az idézett helyen a tekintetes debreceni református kollégium tanárainak a névjegyzékét, de mivel az ott csonka, én itt egész teljességében közlöm: Laskai János 1577., Bollyai

ARTICULUS XX.

HVNYADI (*Franciscus*) a patria ita cognominatus, insignibus doctrinae subsidiis in Transilvania praemunitus iter in Belgicas oras suscepit, nibiliores Angliae et Galliae Scholas perlustravit, et nouissime in Italiam penetrauit, íbi praecipuam sedem Gymnasium Patauinum sibi delegit, et quia Medicinam philosophiae amico simul iniunxisset connubio, in sollemni academiae panegyri Doctorum Medicinae laurea coronatus est: posteaquam vero peregrinum illud solum cum patrio denuo commutasset, ita celeriter medendi promptitudine inclaruit, vt apud Stephanum Bathorium, nuper Transilvaniae Principem, nunc Polonia-
rum Regem, splendidum Archiatri locum occuparet, et illo mox an. 1586. e viuis sublato, eamdem apud Sigis-
mundum quoque Batho-

rium

Piso Bolliensis, an. 1579. Ioan. Taraczk Debretzeni, an. 1588. Emer. Sz. Ujjfalvi, an. 1596. Steph. Detsi, an. 1599. Steph. Debreczeni an. 1609. Mich. Eszeki, an. 1610. St. Nyilas Melotai, an. 1610. Paul. Kis-Marjai Matthaeus Ketskeméti, an. 1629. Steph. Medgyesi. an. 1634. Steph. Mányoki et Stephan. Szokolyai, an. 1648. Paul Csiba Téjfalvi, Georg. Csipkés Komáromi, S. S. Theol. D. an. 1651. Steph. Budaeus, AA. LL. M. Sam. Lippoi. Georg. Martonfalvi. S. S. Th. D. an. 1661. Steph. K. Dioszegi. S. S. Th. D. Ioan. Pellionis Debreczeni. Laur. Ujj-Laskoi. Mart. Tönkö Szilágyi, an. 1669. Paul Lisznyai, an. 1677. Georg. Vecsei, an. 1692. Ioan. Csergő Kotsi, an. 1694. Stephan. Király Debreczeni, Med. Doct. an. 1700. Stephan. Huszti, Med. Doct. an. 1700. Mich. Vári, Phil. Doct. et LL. AA. M. an. 1701. Ioan. Herczeg Debreczeni, Med. Doct. et Georg. S. Ketskemeti, an. 1704. Steph. Szödi, et Ioan. V. Dállyai, an. 1712. Paul.

P.

XX. CIKK.

HUNYADI FERENC, kit szülőhelyéről neveznek így, miután tekintélyes tanulmányi segélyben részesült Erdélyben, Hollandiába indult. Végigfűrészte Anglia és Franciaország iskoláit, végül aztán Olaszhonba ment, ahol aztán főleg a pádovai gimnáziumban ütött tanyát, és mivel a bölcsülethez barátságos frigyben az orvostudományt is hozzávette, az egyetem ünnepélyes gyűlésén elnyerte az orvosdoktori koszorút. Mikor utóbb ezt az idegen földet újra hazával cserélte föl, olyan gyorsan föltűnt orvosi jártasságával, hogy a nemrég még Erdély fejedelménél, akkor azonban már Lengyelország királyánál, Báthori Istvánnál, fényes udvariorvosi állást kapott, mikor pedig az nemsokára 1586-ban meghalt, Báthori

Borsós Fábán 1579., Debreczeni Tarack János 1588., Sz. Ujjfalvi Imre 1596., Detsi István 1599., Debreczeni István 1609., Eszéki Mihály 1610., Melotai Nyilas István 1610., Kismarjai Pál, Ketskeméti Máté 1629., Medgyesi István 1634., Mányoki István és Szokolyai István 1648., Téjfalvi Csiba Pál, Komáromi Csipkés György teológiasz. 1651., Budaeus István tudománymester, Lippói Sámuel, Martonfalvi György teológiasz. 1661., Diószegi K. István teológiasz. 1661., Debreczeni Szücs János, Ujjlaskói Lőrinc, Szilágyi Tönkő Márton 1669., Lisznyai Pál 1677., Vécsei György 1692., Kotsi Csergő János 1694., Debreczeni Király István orvosdoktor 1700., Huszti István orvosdoktor 1700., Vári Mihály bölcsletdoktor és tudománymester 1701., Debreczeni Herczeg János orvosdoktor és Ketskeméti S. György 1704., Szódi István és Dállyai V. János 1712., Csengeri P. Pál

rium electum Transilvaniae Principem rite sustineret dignitatem, cui in toto principatus sui regimine tam arcto fidei adhaesit vinculo, vt ne exsulantem quidem vacillantem ingeni Principem ad extremos vsque vitae dies vquam deseruerit. Virum exstitisse varia eaque solida eruditione et liberaliori in primis ingenio clarissimum docent egregia facta et scite dicta quam plurima; vnum, quod notatu dignissimum existimauit, adduxit Rev. P. Bodius in Athen. Hungaric. in artic. pag. 113.

O P E R A.

- 1.) *Epigrammation Francisci Hunniadini, Transilvani*, in Opus Hieronymi Mercurialis de *Morbis Puerorum*; quod Ioan. Groscesius P. et Med.

F 4.

D.

P. Csengeri, 1715. Martin. Szilágyi, et Mich. H. Komáromi, an. 1718. Steph. Tönkö Szilágyi, an. 1723. Ioan. Sáska Tabajdi, an. 1725. Georg. Maróthi an. 1738. Sam. Szilágyi, an. 1742. Steph. P. Szathmári, an. 1747. Steph. Hathvani, Med. Doct. an. 1749. Ioan. Varjas, (+) an. 1752. Nicol. Sinai, an. 1760.

(*) Bella in republica litteraria inuentio lectum Varjasianum hoc nomen, vt id saltim addicere liceat, reddidit nouissime omnium inter patriae ciues eruditos quam celebratissimum, multis enim nominibus laudatus Professor iste *Elegiam veri nominis, post tot secula ab inuentis Elegis primam, et ipsam Hungaricam*, stanno Debrecinensi ante biennium publicauit, in qua praeter vnam litteram vocalem e absque reliquarum mixtura per totum Carmen nullam aliam adhibuit. Propria haec et admiranda Linguae nostrae laus est, et nulli forte orbis vniuersi nationi familiare vt, qua, praeter Hungaricam, vna eademque adhibita in omnibus syllabis vocali, sermonem de rebus variis opinione longiorem instituere liceat.

Zsigmond választott erdélyi fejedelemnél is annak rendjén-módján elnyerte ugyan ezt a méltóságot, s annyira ragaszkodott hozzá egész fejedelemsége alatt, hogy az ingatag fejedelmet kibujdosta után se hagyta el sohase halála napjáig. Hogy milyen sokoldalú, szilárd tudománnyal és szabad szellemmel rendelkező kiváló ember volt, sok cselekedete és okos mondása igazolja; egyet, amelyet följegyzésre legérdemesebbnek tartott, tiszteletes Bod Péter is bevett a Magyar Athénás 113. lapi cikkébe.

M Ű V E I.

1. Hieronymus Mercurialisnak [*A gyerekbetegségekről*] szóló művére írt [*Kis epigrammája az erdélyi Hunyadi Ferencnek*], amelyet Ioannes Groscesius bölcsélet- és

1715., Szilágyi Márton és Komáromi H. Mihály 1718., Szilágyi Tönkö István., 1723., Tabajdi Sáska János 1725., Maróthi György 1738., Szilágyi Sámuel 1742., Szathmári P. István 1747., Hathvani István orvosdoktor, 1749., Varjas János 1752*., Sinai Miklós 1760.

* Az íróvilágban — hogy ezt is elmondjam — minapában igen ismeretessé tette hazánk tudósai előtt a jeles Varjas nevet egy szépirodalmi újdonság. Ez a sok dicséretre méltó tanár ugyanis két évvel ezelőtt debreceni nyomásban közzétette az *elégidék sok századdal oxalósi kitalásása után az első olyan igazi, méghozzá magyar elégidét*, amelyben — anélkül hogy vegyítette volna — az egész versen végig egyetlen magánhangzót sem használt az „e”-n kívül. Különleges és csodálatos érdeme a magyar nyelvnek és talán az egész világ egyetlen nemzete sem képes rá a magyaron kívül, hogy szinte valamennyi szótagban egyugyanazon magánhangzót alkalmazva hosszabb beszédet folytasson különféle dolgokról, mint bárki is hinné.

D. ex illius ore exceptit, et senatui Posnaniensi an. 1583. Patauii inscriptam, Venet. an. 1588. in 4. edidit. Carminis elegantia suasit, vt illud ex toto hic repetatur:

*Ecqua poli regio, trifidi quis angulus orbis,
 Quodue latus terrae laudum est immune tuarum,
 Mercurii foecunde nepos? Iam gloria testes
 Deserit occasus, alioque renascitur orbe,
 Te Rhodani, Rhenique cohors, te Sarmatis arctos,
 Te Scythae, te Mysus, Dacique Getaeque loquuntur,
 Certatimque tuum praescribere pagina nomen
 Ardet, et ingenii monumenta propagat in aeuum,
 Felix sorte tua, et gratis tam diues alumnis.
 En series operum tota circumsonat arcto.
 Te procerum coetus omnis, te purpura, te omnis
 Bibliotheca petit. Vultu tibi fauit amico
 Bellipotens populi pastor, tibi panditur omnis
 Regia; seu Natis, seu tu nascentibus almam
 Addis opem, te nascentes natiq̄ue salutem
 Rite vocant, te aetas omnis, te sexus vterque,
 Conditioque colit, puer hinc iuuenisque medelam
 Grandaeuus, quo viuat, habet, quo germinat infans.
 Tu Regum sceptris aulisque infesta venena
 Arte fugans, mensis innoxia pocula misces.
 Absistunt trepidae mortes, inuitaque Clotho
 Fila trahit, Lachesisque dolet sua pensa reuolui,
 Sponte sua saeuae priuigna venena nouercae
 Ebibit, impune inuisos non ulla clientes
 Fraus perimit, pascuntque suos aconita colonos;
 O hominum vitae, o communi Nate saluti,
 Non sic clara suum iactauit Pisa Tonantem,
 Illustresque suos Rhodos aurea sole colossos,*

Talis

orvosdoktor tőle magától hallott és 1583-ban, a poznani városi tanácsnak ajánlva, 1588-ban Velencében adott ki 4° alakban. A vers ékessége kívánatossá teszi, hogy teljes egészében közöljem:

*Melly égtáj, melly sarka e háromréti világnak,
 melly fele nem tud e földnek igen szép érdemeiről,
 szépszavu Mercuriusfi? Nyugatról kelt hired immár
 messze hagyá nyugatot s más részén kél föl e földnek.
 Tégedet áld Rhöne-s Rajnavidék, meg a szarmata észak,
 áld a kozák, litván s velük áld a román, meg a bolgár,
 Verseng érte a könyv: elejére neved legyen írva,
 s hirdeti, míg e világ meglessz, elméd szüleményét.
 Örvend, hogyha virulsz s neki olly sok szép fia támad.
 Lámcsak e műved a lengyelek is most rendre beszerzik;
 főuri, főpapi rend, könyvtár mind tégedet áhít.
 Jó szemmel néz rád diadalmas népe királya,
 nyitva leszen teelőtted egész fényes palotája
 s mert segedelmet nyújtasz a felnőttnek s e világra
 most születendőnek, születendők és születettek
 méltán híznak az életmentőjüknék. Ez okból
 minden kor, nem, rend tisztel. Gyerek, ifju teőled
 kap gyógyszer, létnyújtót agg, csecsemő nevelőszert,
 s azzal, hogy te keversz bort fönt a király lakomáin,
 megmented fene mérgektől a királyt s urait mind.
 Hirtelen életvög nincs már, Clotho is unottan
 fonja a szált, Lachesis meg örül, ha tekercse le nem fogy;
 mostohalány szívesen nyeli már, mit az új mama koty-
 vaszt,*

*félelmes hübéreseket sem veszt el az ármány,
 sőt a sisakfü levét a boszorkány issza ezentúl.
 Emberi életnek s közjónak gondviselője!
 Pisa se volt illy büszke sosem dörgő Jupiterre,
 meg napfényaranyozta Rhodus se kolosszusa láttán!*

Talis Appolinea prostratus gymnade Python
Poena renascentum excutus vitaeque soloque,
Matris onus pulsauit humum, sic Herculis Hydra,
Hydra ferae Iunonis honos, face, cuspide, claua
Concidit, et matrem maculauit sanguine Lernam.
Ergo beata Viris Posnania, sancta senatu,
Excipe phoebei tam nobile munus alumni,
Te geminae decorant claues insignia clara,
Panditur iis via virtutum, nunc tertia clauis,
Qua vitae reseratur iter, quae secla recludit,
Accessit, Gaudete patres, queis dulcia curae
Pignora, vos opus hoc pueri crescente iuuenta
Nocturna versate manu, versate diurna,
Vestra salus agitur primaeuo in limine vitae,
Hinc senium, hinc sericea vos sperate nepotes.

Patauii an. 1583.

- 2.) *Votium Francisci Hunniadini Transilvani, in editionem Operis Hieronymi Mercurialis De Venenis et morbis venenosis, quod ex illius ore exscripsit Alb. Scheligijs, et Stephano Bathorio Regi Poloniae dedicatum edidit Venet. an. 1588. in 4. Carminis suauitas prodit insignem nostri in fingendis versibus facilitatem:*

Parue Liber, gelidos mundi visure Triones,
Illa tot heroum genitrix, tot honoribus aucta
Aula adeunda tibi est, Schytiaeque superba trophaeis,
Hic vbi bella ducum cupido perlegeris ore
Edomitum Tanaim, et fractae Maeotidos, arcus
Diuitiis confise tuis, audacter adito
Diuini penetrabile Ducis, prosternere supplex,

Illy diadalt aratott nagy Apolló, hogy leteperte
 s megfojtá a talajvesztett Pythont, aki aztán
 anyja hasát csapkodta vadul, büntetve szülőjét.
 Ígyen emészté Hercules el bőszen Héra kigyóját,
 bunkóval, tüzzel, vassal s vérevel itatta
 Lernát, hol született. Lásd hát jó szemmel e művet,
 bölcs vezetőségtől kormányzott jóhírű Poznan!
 Két kulcs van cimeredbe', jelezve: a virtus előtt hogy
 két ut nyílik, azonban im itt most harmadik is nyílt,
 mellyen az élet előtt nyílik ut megnyujtva soká azt.
 Örvehettek, apák, fiatok ha elöttetek édes,
 és ti, fiuk, mikor ifjakká serdültök, e művet
 éjnapi munkával véssétek jól fejetekebe:
 gyermekeségi egészségtekről szól, pedig ettől
 várhattok magatoknak öregkori és unokákat.

Pádovában, 1583.

2. Az erdélyi Hunyadi Ferencnek Hieronymus Mercurialis [Mérgekről és mérgezőes betegségekről] c. munkájának kiadatása alkalmából írt fogadalmi verse —, melyet az ő diktálása szerint írt le Albertus Scheligius és Báthori István lengyel királynak ajánlva 1588-ban Velencében adott ki negyedréti alakban. E kedves vers elárulja honfitársunk verselésbeli készségét:

Jéghideg északi földre menendő drága kicsiny könyv,
 hősnevelő, érdemkoszoruzta királypalotába
 kell menned, mely a szittván nyert diadalra kevély most.
 Menten, amint szived óhajaként azt olvasod ott, hogy
 meghódolt a kozák s elört a tatárnak az íjja,
 bizva erényidben bátran járulj a vezérnek
 sátra elé s esedezve feküdj le előtte a földre;

*Atque Vnctum venerare Dei, genibusque volutus
 Debita magnanimo defiges oscula Regi.
 Ille licet numquam curarum pondere liber,
 Te tamen aspecto discussa nube parumper
 Liberior, paulumque suus, te fronte serena
 Excipiet, magni diuina oracula Vatis,
 Magna decent magnos, tu nempe potentibus herbis
 Nigra venena fugas, vitamque in secula differs,
 Ille venenatos ferro et face conficit hostes.
 Macte bonis annis, Rex inuictissime, rerum
 Certa salus, atavis soboles non degener Hunnis,
 Quo nascente fluunt anni meliore metallo,
 Quo nascente redit viuus color vrbibus aegris,
 Quo nascente audent canae procedere leges,
 Inuenies virtute viam, tua numina Ganges,
 Et septem gemini formident ostia Nili.
 Tu vero lux Arctoe clarissima gentis,
 O Iuuenis, tibi quid tanta dabit indole dignum
 Posteritas? quali pensabit munera lucro?
 Ultra Pyramides, annosaque Mausolea
 Duret honos, nec te premat inuida nube vetustas.*

Patauii an. 1583.

- 3.) *Versus lugubres posthumis Stephani Regis Poloniarum honoribus nuncupati, et Cracouiensibus typis an. 1588. publicati: placet laboriosum Distichon, quo defuncti heri sui annum, aetatem, regnum, mensem, diem et diei partem obitus expressit Noster hunc in modum, hic adscribere:*

VIX noVies seX bIs qVINos reX VIDerat annos,
 BIs senI bIs sena haVsIt noX anXIa MensIs. (*)

ARTICU-

(*) Quandoquidem Versuum horum lugubrium exemplaria omnia fere iam interciderint, et nonnisi ali-

Isten fölkenjtét megimádd és térdre borulva
csókolj neki kezet, mi kijár egy hősi királynak.
Ő meg, bár sohasem ment gondok nagy tömegétől,
téged amint meglát, kicsinyég szétszórja e felhőt,
fölszabadulva magához tér s téged derűs arccal
lát vendégül, ahogy jó isteni jóslatot illik.

Nagy tettek nagy egyéntől telnek: gyógyfüveiddel
gyilkos mérget üzöl távol s megnyujtod az életet,
ő mérgesnyílu ellent irt tűz s kard erejével.

Élj sok boldog időt te világmentő, diadalmas,
hősi király, magyar ősidnek méltó ivadéka,
hisz' föllépted után láttunk csak jobb napokat mink,
hisz' föllépted után tért élet alélt piacinkba,
hisz' föllépted után mert csak moccanni a törvény!

Bátorsággal utat törsz majd. Rettegjen erődötől
Gangész és hétágu Nilus hét torkolatöble.

Néked meg, jeles ifju, te lengyel nép disze, éke,
ekkorá érdemedért mit ajánljon a majdani korszak
és ez ajándékért néked vajjon mit igérjen?

Légyen tiszteleted kora hosszabb ős piramisnál
s Mausollus-sirnál s ki ne kezdje irigyfogu vénség!

Pádovában, 1583.

3. [István lengyel király végtisztességére szentelt gyászvers].
Ezt 1588-ban Krakkóban nyomtatták ki. Jónak látok
ebből ide iktatni egy remekbeírt disztichont, amelyben
ura elhalálzásának évét, életkorát, uralkodási ide-
jét, halála hónapját, napját és napszakát fejezte ki
honfitársunk:

Élt alig ötvennégy évet, tizig ebbe' király volt,
sirba tizenketted havi és napi éjszaka vitte.*

* Mivel ennek a gyászversnek már szinte minden példánya el-
pusztult és csak Bethlen Farkas Keresden kiadott, folióméretű,

qua eorum fragmenta apud Wolffgangum Bethlenium Historiarum Transilvanicarum Lib. IX. pag. 396. seqq. edition. Keresdin. an. 1687. in fol. nobis e naufragio conseruata sint, ex Libro hoc Bethlenii omnium certe rarissimo, quia, exceptis solis tribus quatuorve exemplis, feruente adhuc Typothetarum opera, nequam Turca diripuit, solam Husztii nostri *Monodiam ad Tumulum Diui Stephani Regis* decantatam in chartam hanc inscribam, quem excellentissimus iste Historicus Lib. cit. pag. 646. ob plures ejusmodi jucundos ingenii foetus Insignis sui temporis Poëtae nomine cohonestat:

*Quo fessum queremoniis
Declinem caput? Hei quibus
Me me lucibus obruam?
Hei dolor dolor!*

*Vita mors mihi dulcior,
Curarum quies horrida,
Supremum propera diem,
Hei breues rosae!*

*Supremum occidit, occidit
Vitae vera salus meae,
Nostri gloria seculi.
Hei dolor, dolor!*

*Vt rosae, vt breue lilium,
Quae ver educat herbidum,
Vt Sol irrubuit grauis.
Hei breues rosae!*

*Moerent languidulum decus,
Marcent viuuidulum caput,
Et matram repetunt humum.
Hei dolor dolor!*

*Cur nos deseris, O pater!
Irritata tot hostium
Inter tela minantium?
Hei dolor dolor!*

*Cessant iustitiae fora,
Legum conticuit tenor,
Europae cecidit nitor.
Hei breues rosae!*

*Aeterna vice temporum
Durus sic rotat ordo res,
Diuum sic agit arbiter.
Hei dolor dolor!*

*Nunc tellus violaribus
Ridet versicoloribus,
Nunc bruma riget horrida.
Hei breues rosae!*

*Bustum, qua licet, o Pater!
Iustis verto doloribus,
Herbis suaue virentibus.
Hei breues rossae!*

*Vt sol auricomum caput
Nunc perlucidus aperit,
Nunc injurius operit.
Hei dolor dolor!*

*O Lux, O animae meae!
Iucundum Iubar! Hei mi
Tempestatibus in mediis.
Hei breues rosae!*

Inter Elogia vero Regis eiusdem, vt, neglecto reliquo carminum genere, hoc arte fabrefactum Nro. I. adiiciam saltim Elogium:
Dacia,

1687-i (Erdélyi történetek) c. művének IX. könyvében menekült meg belőle egypár töredék a 396. és következő lapokon, azért Bethlennek ebből a törökök rablása és a könyvkötők túlbuzgalma következtében igen ritka, csak három-négy példányban ismertes könyvből csak annak a mi Husztinknak a megboldogult *István király sírjándl* énekelt [*Siralmas ének*]-ét fogom ide beírni, akit idézett könyve 646. lapján több hasonló kedves elmeterméke miatt kora jeles költőjének nevez ez a híres történetíró:

*Há hajtsam panaszos fejem?
Fáradt már igen. Ej, milyen
jajszózatra fakadjak el?
Ó, mi fájdalom!*

*Mért hagysz cserben, atyánk, mikor
ellenség nyila zúgva hull
s olly nagy számba' rohan reánk?
Ó, mi fájdalom!*

*Kedvesb nekem a gyors halál,
fájdalmak tüze hol kiáll
lelkemből. Gyere hát, siess!
Hej, te kurta lőt!*

*Törvényszéken a munka teng,
törvénynek szava nincs, se rend,
földrészünkön a fény kihunyt.
Ó, te kurta lőt!*

*Végte érve lehullt, lehullt,
élttem támasza el-kimult,
század napja letünt, kihunyt.
Ó, mi fájdalom!*

*Igy intézte örökkön ezt
kérlelhetlen az ősi Rend.
Istent játszik eképp a kény.
Ó, mi fájdalom!*

*Mint új év tavaszán kikelt
rózsák s liliumok konyán
kókasztják le vidám nyakuk,
Hej, te kurta lőt!*

*Egyszer tarka virág borít
mindent és nevet itt a föld,
máskor hózivatar dühöng.
Ó, te kurta lőt!*

*bágyadtan szomorog fejük
s holtan dülnek a földre, ha
bódáll egyszer a nyári hő.
Ó, mi fájdalom!*

*Ekként süt lei a napkorong,
tündöklék ragyogón, viszont
máskor meg szomorún borong.
Ó, mi fájdalom!*

*Ó élttem disze, élttem
fényes napja, de jaj nekem,
hogy most hagysz e viharban el!
Hej, te kurta lőt!*

*Megbontom sirod, ó atyánk,
fájdalmamban, ahol szabad,
és tűzök be virágokat.
Hej, te kurta lőt!*

Ugyanezen király dicséretei közül hadd iktassam még ide ezt a szépen kidolgozott, 1. számú dicséretődalt, mellőzve a többi versfélét:

<i>Dacia,</i>	<i>Musa,</i>	<i>Fides,</i>	<i>Gradivo,</i>	<i>Polonia,</i>	<i>Roma,</i>
<i>Funde,</i>	<i>resolue,</i>	<i>riga,</i>	<i>proiice,</i>	<i>sterno,</i>	<i>seca,</i>
<i>Planctus.</i>	<i>ora,</i>	<i>genas,</i>	<i>galeam,</i>	<i>diadema,</i>	<i>capillos,</i>
<i>Corda,</i>	<i>elegis,</i>	<i>stetu,</i>	<i>vertice,</i>	<i>fronte,</i>	<i>manu.</i>

Naenias lugubres Elegiaco Carmine Hungarico. ab archiatro hoc scriptas. et ad tumulum Regis defuncti decantatas, eruditissimus Patriae Civis, *Daniel Cornides*, in ditissimo promptuario suo literario adseruat; ob sermonis vernaculi ligati nitorem daturi olim popularibus nostris aliquod illarum specimen.

ARTICULUS XXI.

H U S Z T I (*Stephanus*) Hungarus, oppido Comitatus Maramarosiensis Huszt, vnde nomen sortitus, honestissimis parentibus, Stephano K. Szabo, (*) et Catharina Vass, natus est an. 1671. iactis pietatis et primae Latinitatis in triuio fundamentis, an. 1682. missus est in Scholam Debrecinam, vbi Martini Szilágyi et Paulli Lisznyai Profes-

(*) Patris Medici Nostri Soror germana, Elisabetha K. Szabo de Debreczen, genuit Samuelem N. Szoboszlai patricium Debreczinensem, qui praeside Philippo Matthaei Med. Doct. et Profes. *Discursum Medicum Inauguralem de Paralyti*, publicae Doctorum censurae ad d. 12. Mart. subiecit, Franequeranis typis anno 1671. in 4. plag. 3. expressum: inscripsit eum auctor Nicolao M. Apáti de eadem, vrbis Debreczinae cui dignissimo, et Scribae experientissimo, nec non genitrici suae, Elisabethae K. Szabo de Debreczen, parentibus suis fidelissimis, et peregrinationum suarum per Germaniam, Belgium et Angliam institutarum adiutoribus munificentissimis. *Samuel Viski de Marmaros*, Szoboszlai masculae disputanti in honorem, egregium adiecit epigramma, cuius distichon vltimo loco relatum, tale est:

*Doctus avus, celebris genitor, genitrix tua casta:
Quomodo tu possis filius esse rudis?*

*Erdély, múzsá, te szószenség, Mars, Lengyeli, Róma,
 önts, nyissad ki, megöntözd, ved le, letedd, kicibáldhádd
 jajszórt, szádd, orcádd, sisakod, koszorúd, hajadat most
 szívből, gyászra, sírással, földrül, a földre, kezedd.*

Ennek az udvari orvosnak az elhunyt király sírhalmánál énekelt magyar gyászelégiáját tudós hazánkfia, *Cornides Dániel*, az ő gazdag irodalmi gyűjteményében őrzi. Szép magyar verselése miatt majd egyszer mutatóványt közlök belőle honfitársaimnak.

XXI. CIKK.

HUSZTI ISTVÁN magyar honfitársunk Máramaros megye Huszt városában született 1671-ben s erről kapta nevét. Szülei, Szabó K. István* és Vass Katalin, tisztos-becsületes városi polgárok voltak. Miután megtanulta az alгимnáziumban a vallást és a latin nyelv alap-elemeit, 1682-ben a debreceni iskolába küldték, ahol aztán Szilágyi Márton és Lisznyai Pál tanárok keze alatt ki-

* Orvosunk apai nagynénjének, a debreceni Szabó K. Erzsébetnek volt a fia Szoboszlai N. Sámuel debreceni patricius, aki a Franekerben 1671-ben kinyomtatott háromíves, negyedretű [Orvosavatási *elmefuttatás a bémulásról*] című munkáját március 12-én bocsátotta a doktorok nyilvános bírálata alá Philippus Matthaei orvosdoktor és orvostanár elnökelete alatt. Ezt a művet apáti Apáti M. Miklósnak, Debrecen város érdemes polgárának és tapasztalt íródeákjának, és anyjának, a debreceni Szabó K. Erzsébetnek, az ő jó szüleinek, németországi, hollandiai és angliai vándorévei bőkezű támogatóinak ajánlotta a szerző. Érdemes értekezése elismeréséül a *máramarosi Viskei Sámuel* egy szép epigrammát írt Szoboszlai munkájához. Ennek utolsó két sora így hangzik:

*Képzett volt nagyapád, az apád is, tiszta anyád volt:
 föltehető-e, neked nincs tudományhoz eszed?*

Professorum ductu quatuor annorum interuallo studiorum ac litterarum notitiam hausit egregiam, totidem annis Claudiopoli Transiluanorum sub auspiciis et manu-ductione Stephani Pataki et Sam. Némethi, Professorum Collegii Reformati, in studiis philosophicis et theologicis semet exercuit. Solidiori sic instructus doctrina ex parentum et amicorum consilio primum quoque Francofurtum ad Viadrum commigravit, ibi Medicinam et physicam experimentalem Bernhardum Albinum, Nicolaum vero Noël physiologiam et praxim medicam tractantes audiuit. Anno 1692. profectus est in Academiam Franequeranam, hic Professore Latane, Institutiones Kaldschmidii praelegentem, auscultavit, brutorum, hominumque cadauera dissecantem admiratus est. Anno 1693. Lugduni Batav. Carolum Drelincourtium, Physiologiam docentem; Paullum Hermannum Rerum naturalium et plantarum naturam et vires euoluentem; Iac. le Mort, chemicis laboribus vacantem; Burcherum de Volder physicam explicantem audiuit. Eodem anno in Angliam transfretavit, Londini societatis regiae pharmaceuticae Laboratorium, cui Staphorst celebris chemicus tunc dirigendo praefuit, visitavit: Oxonii sollemnitatibus academicis et disputationibus interfuit, inde anno. 1694. reuersus, Lipsicas musas inuisit; Andream ibi Petermannum in chirurgicis, anatomicis, chemicis operationibus, et praxi medica; Riuinum in botanicis, anatomicis et materia medica; Ortlobium vero in demonstrationibus cadaueris humani occupatum sedulo frequentavit. Ad Hallensium Musarum em-

porium

váló ismeretre tett szert a tantárgyakban és az irodalomban. Ezután pedig szintén négy évig Kolozsvárott gyakorolta magát bölcseletben és teológiában Pataki István és Némethi Sámuel tanárok vezetése mellett a református kollégiumban. Így aztán szilárdabb tudománnyal fölszerelve először is Odera-Frankfurtba ment szülei és barátai tanácsára, s ott Albinus Bernáttól orvostudományt és kísérleti fizikát, Noel Miklóstól pedig fiziológiát és praxis medicát hallgatott. 1692-ben a franekeri egyetemre ment és ott Latane professzort hallgatta és csodálta, amint Kaldschmid (Oktatásait) magyarázta s állat- és emberhullákat boncolt. 1693-ban Leydenben hallgatta Drelin-courtius Károly fiziológiai előadásait, Herrmannus Pálnak a Természetben található tárgyak és növények természetéről és hatásairól szóló fejtegetéseit, Le Mort Jakab kémiai munkálkodásait és Burcherus de Volder fizikai magyarázatait. Ugyanez évben Angliába vitorlázott, s Londonban meglátogatta a királyi gyógyszerészársaság laboratóriumát, melynek akkor Staphorst, a híres kémikus volt az igazgatója, Oxfordban meg egyetemi ünnepegeken és értekezéseken vett részt. Mikor 1694-ben visszatért, a lipcsei egyetemet kereste föl, s ott buzgón látogatta Petermannus András sebészeti, bonctani, vegytani és a praxis medicá-ról szóló előadásait, Rivinus növény-, bonc- és gyógyanyag-tani előadásait és Ortlobius hullaboncoló gyakorlatait. Még ebben az évben a hallei egyetemre ment,

porium anno eodem digressus, prae reliquis artis antistitibus Fridericum Hoffmannum praeceptorem delegit; illius Collegiis tam physico-mechanico-curious, quam chemico experimentali et practico, in quo signa et caussae morborum, succincta medendi methodus cum cautelis practicis tradebantur, diligentissime interfuit. His studiis feliciter ad finem perductis, laudato Frid. Hoffmanno brabeuta, ad dignitatem Doctoris Medicinae ad d. 25. Aug. an. 1695. euectus est. Hoc condecoratus axiomate, posteaquam ad patrios reuertisset penates, et non contemnenda cognitae et exercitae artis suae palam ederet specimina, celsissimus Transilvaniae Princeps Michaël Apafi II. Ebesfalvam in Aulam suam euocauit, et dilectissimae conjugis suae, Principis et Comitis Catharinae Bethlen sanitatis tuendae curam concredidit. (*) Dum in administrato feliciter munere hoc insignem sibi peperisset laudem, ita suadente temporum vicissitudine, ad exor-

in

(*) Tenemus eas Principis Apafi II. Litteras, manu et sigillo proprio die 14. Oct. an. 1699. Viennae munitas, posteaquam scilicet is in eam ciuitatem accitus amplissimis iuribus suis renunciaret, in quibus archiatro suo Husztio, habita in decursu, vt verba sunt, iam aliquot annorum praestitorum seruitiorum, non absimiliter in posterum quoque praestandorum ratione, Fundum quempiam ciuilem in oppido Comitatus Maramarosiensis Szigethano gratiose dat confertque ab omnibus taxis seruitiisque ciuilibus immunem vna cum haeredibus et posteritibus vtriusque sexus vniuersis possidendum. Ita illae incipiunt: *Nos Princeps Michaël Apafi Memoriae commendamus tenore praesentium significantes etc. etc. Datum Viennae Austriae die decima quarta Octobris An. Dni. Millesimo sexcentesimo nonagesimo nono.*

s ott az orvostudomány többi vezéralakja közül leginkább Hoffmann Frigyeshez szegődött, s szorgalmasan részt vett az ő fizikai és mechanikai előadásain, valamint kísérleti és gyakorlati vegytanóráin, ahol a betegségek jeleit és okait s gyógyításuk rövid módját és a gyakorlati óvintézkedéseket tanította. Miután ezen tanulmányainak szerencsésen végükre ért, a már említett Hoffmann Frigyes avató vezetésével 1695. augusztus 25-én orvosdoktori fokozatra emelték. Miután ezzel az oklevéllel díszítve hazatért és nyilvánosan szép bizonyságokat szolgáltatott tudásbeli ismeretéről és gyakorlottságáról, II. Apafi Mihály erdélyi fejedelem öfelsége Ebesfalvára hívta a maga udvarába és kedves feleségének, gróf Bethlen Katalin fejedelemnő egészségének a felügyeletét bízta rá.* Miután ezen tisztsége sikeres betöltésével nagy elismerést szerzett magának, mikor a viszonyok úgy javallották, a debreceni

* Kezembem van II. Apafi fejedelemnek az az 1699. október 14-én Bécsben sajátkezűleg aláírt és pecsétjével hitelesített levele — azután, hogy ti. fölhívták abba a városba és ott felségjogairól lemondott —, amelyben számot vetve udvari orvosának, Husztinak, a szöveg szavai szerint már néhány év óta teljesített és ezentúl is teljesítendő szolgálataival, egy minden városi adótól és szolgálattól mentes polgárjelket ad örökbe neki és mindkét nemhez tartozó örököseinek és utódainak Máramaroszigeten. A levél így kezdődik: „*Mi, Apafi Mihály fejedelem, jelen írásunkkal emlékeztetbe vésetni kívánjuk, hogy stb. stb. Kelt Ausztriában Bécsben az Úr 1699. évben október 14-én.*”

in Athenaeo Debrecinensi cathedram philosophicam an. 1700. auocatus est, et simul Ciuitatis Physicus ordinarius, constituto annuo sallario, declaratus est, in quo munere bis gemino, quod industriae et laborum fuit incitamentum, per plures annos summa cum omnium adprobatione versatus est.

O P E R A.

- 1.) Dissert. physiologica I. praes. Burch de Volder. *De Hominis automato, seu corpore animali, in quo praecipuae oeconomiae animalis functiones ex artificiosissima ejus structura, nil ad eas conferente mente humana, per caussas et effecta breuiter deducantur.* Lugd. Batav. an. 1693. 4.
- 2.) Dissert. physiologica II. praes. eod. Volder. *de natura mentis, eiusque functionum: tum earum, quae nullum plane commercium habent cum corpore, tum quae ex Coniunctione mentis cum corpore resultant, id est, quae corpus et mentem requirunt.* Lugd. Batav. an. 1693. in 4.
- 3.) Dissert. physiologic. III. et IV. praes. eod. Volder. *In quibus existentia Dei et existentia Nostri, seu e stupenda mentis corporisque nostri fabrica, functionumque vtriusque natura metaphysice adstruitur, et deducitur.* Ibidem anno eodem. Omnes simul explent plagg. 8¹/₂ in 4.
- 4.) Dissert. med. praes. Petermanno. *De Subjecto sanitatis, et eius diuisione in Elementa.* Lips. an. 1694. 4. plag. 2.

5.) Dis-

tanács hívó szavára 1700-ban a debreceni iskola filozófiai tanszékét foglalta el s egyúttal a város rendes fizikusa is lett évi fizetéssel. Ebben a két hivatalában, amit szorgalma és munkája ösztönzéséül kapott, több évig működött általános megelégedés mellett.

M Ű V E I.

1. I. élettani értekezés Burcher de Volder elnöklete alatt [*Az emberi automatáról, azaz az élő testről, mely mű az élő szervezet fő működéseit az ő művészi szerkezetéből magyarázza meg röviden, esetenként és hatásonként, anélkül hogy azokhoz bármit is az ember esze adna hozzá.*] címmel, Leyden, 1693. 4°.
2. II. élettani értekezés ua. Volder elnöklete alatt [*A léleknek és az ő műveleteinek a természetéről, akár egyáltalán semmi kapcsolatban sincsenek azok a testtel, akár a léleknek a testtel való összeköttetéséből származnak, azaz testet és lelket egyformán kívánnak meg*] címmel. Leyden, 1693. 4°.
3. III. és IV. élettani értekezés ua. Volder elnöklete alatt [*Amelyben Isten és mi magunk létezése vagy a lélek és test bámulatos műhelyéből, vagy mindkettőjük természetéből nyer föléptést és megmagyarázást filozófiai uton*] címmel. Uo. ua. évben. A négy rész együttvéve 8 1/2 ívet tesz ki 4°-ben.
4. Orvosi értekezés Petermann elnöklete alatt [*Az egészség mivoltáról és az elemekbe való szétosztódásáról*] címmel. Lipcse, 1694. 4°, 2 ív.

- 5.) Dissert. Physica experimentalis, pro Grad. Doct. in Philisoph. *De Corporibus, illorumque Principiis et effectionibus.* Halae Magdeb. an. 1695. 4. plag. 3.
- 6.) Disput. inaug. med. praes. Frid. Hoffmanno. *De prudenti medicamentorum applicatione in tempore.* Halae Magdeb. an. 1695. 4. plag. 3.
- 7.) *Keresztyéni jószágos cselekedetekkel tellyes Paraditsom Kertetske.* Est notissimus Ioannis Arndtii Liber precatorius, *Paradies Gärtlein* inscriptus, qui ex Germanica in vernaculam linguam translatus, et Sereniss. Principis Michaëlis Apafi vxori, Catharinae Bethlen, cujus personae egit Medicum, oblatu: huius sumtibus prodiit Claudiopoli an. 1698. in 12. alph. 1.
- 8.) *Stephani Huszti, Medicinae Doctoris, et Physici Liberae Regiaeque Ciuitatis Debretzen ordinarii Oratio inauguralis exhibens speciem, requisita veri ac legitimi Medici Philosophi, dicta Debrecini in Auditorio, cum ordinarius Philosophiae Professor introduceretur die 14. Maji. An. 1700.* Debrecini per Georg. Vintze in 4. plag. 2 1/2.
- 9.) *Pauculae et generalissimae Positiones philosophicae diuina fauente gratia, praeside Stephano Huszti, Med. Doctore, et Philosophiae professore, Lib. Reg. Ciuit. Debretz. Physico ordinario. Et defendente Michaële Bárány de Debretzen. S. D. C. et Eloquentiae Praeceptore, publicae disquisitioni Dominorum philiatorum submissae die 9. Dec. MDCCI.* Debrecini per Georg. Vintze an. MDCC. in 4. plag. 2 1/2.
- 10.) Ég-

5. Értekezés a kísérleti fizika köréből a filozófia doktori fokozatáért [*A testekről meg az ő elemeikről és hatásaikról*] címmel. Halle, 1695. 4°, 3 ív.
6. Orvosavató értekezés Hoffmann Frigyes elnöklete alatt [*Az orvosságok időszerű, okos használatáról*] címmel. Halle, 1695. 4°, 3 ív.
7. *Keresztyéni jószágos cselekedetekkel tellyes Paraditsom Kertetske*. Ez Arndt János [*Paradicsomkerti*] című imakönyve, amelyet németből fordított magyarra és kegyelmes Apafi Mihály fejedelem feleségének, Bethlen Katalinnak, ajánlott, mint személyi orvosa. Annak a költségén jelent meg Kolozsvárott, 1698. 12°, 1 alfabétum terjedelemben.
8. [*Husztai István orvosdoktornak, Debrecen szabad királyi város rendes fizikusának, a debreceni díszteremben a filozófia rendes tanáraként való bemutatása alkalmával 1700. május 14-én mondott s az igazi, méltó orvosfilozófusnak a jellegét és kellékeit kifejtő avatási beszéde*]. Debrecen, Vincze György műhelyében, 4°, 2 ½ ív.
9. [*Az 1701. december 9-én Debreceni Bárány Mihály ékesszólástantító debreceni kollégiumi deák védelmezése és Isten kegyelméből Husztai István orvosdoktor filozófiatanárnak, Debrecen szabad királyi város rendes fizikusának elnöklete alatt az orvostudományt kedvelő urak nyilvános bírlata alá bocsátott néhány általános filozófiai állítás*]. Debrecen, Vintze György műhelyében, 1700. 4°, 2 ½ ív.

- 10.) *Égre kézen fogva vezető Kalauz. Melly szent Atyáknak és a' böltségnek régi szeretőinek Regulájának velejét foglallya magában.* Debretz. 1705. 12. Est aureus Cardinalis Ioan. Bona Libellus, quem Manuductionem ad coelum nominavit.

ARTICULUS XXII.

I E S Z E N I *aliter Ieszentzky, vel Iessenius a Iessen (Ioannes).* Iezen in Comitatu Turocziensi vicus est amplissimus, qui quia montibus circumfusus fraxinum in primis alit, inde non modo vico nomen, sed eius quoque possessoribus gentilitia tribuit Insignia, fraxinum enim gerunt, qui Slauico idiomate Iezen, et inde perantiqua quoque haec stirps Ieszszky dicitur(*) Ex tabulario comitatus Turocziensis eruit M. Belius in

Notit.

(*) Perantiquam esse hanc Iesseniorum familiam Insignia Nobilitatis Hungaricae a Ferdinando I. Imp. renouata, et sigillo Regis hujus pendenti d. 7. Maii an. 1563. Oeniponte roborata, manibusque Archiepiscopi Strigon. Nic. Olahi, et Franc. Forgách, Episcopi Varadiensis, signata edocent clarissime: vitandae prolixitatis gratia non nisi ea inde nunc excerptimus, quae illustrandae rei nostrae inseruire videbuntur:

„ Nos Ferdinandus Dei gratia Imp. semper Augustus ac Hungariae
 „ Rex etc. Vobis fidelibus nostris, Danieli, Melchiori, Simoni, Lauren-
 „ tio, Balthasari, Casparo, Petro, Nicolao, et Georgio, filiis Nobilis
 „ quondam Stephani Jeszszky de Nagy-Jezen, ac alteri Stephano,
 „ filio Nobilis quondam Georgii scilicet Jeszszky de eadem Nagy-
 „ Jeszen, salutem etc. Mores praedecessorum nostrorum imitantes cum
 „ intelligamus Maiores vestros praesertim Comitem Michaëlem

G

„Megye,

10. *Égre kézen fogva vezető Kalauz. Melly Szent Atyáknak és a' böltességnek régi szeretőinek Regulájinak velejét foglallyá magában.* Debrecen, 1705. 12°. Ez Ioannes Bona bíboros [Aranyos kis könyv] c. műve, amelyet [Égbe vezetés] címmel látott el.

XXII. CIKK.

J E S Z E N I, másképp *Jeszentzky* vagy *Iessenius* a *Iessen* (János). Jeszen egy nagy Turóc megyei falu, amely mellett a hegyekben köröskörül főleg kőrisfa terem, s ezért nemcsak a falu kapta ezt a nevét, hanem birtokosai is a maguk nemzetségi címerét, a kőrisfát, amelyet szlovácul *jeszennek* neveznek, s erről nyerte nevét az ősi *Jeszenszky* család is.*

Turóc megye levéltárából Bél Mátyás ásta ki s a [Ma-

* A Jeszenszkyek ősi nemességét világosan bizonyítja I. Ferdinánd császártól felújított s e király függőpecsétjével 1563. május 7-én Innsbruckban hitelesített és Oláh Miklós esztergomi érseknek meg Forgách Ferenc nagyváradi püspöknek sajátkezű aláírásával ellátott magyar nemesi címeres levele. Hosszadalmasság elkerülése végett csak idézem ebből, ami szerintem az én álláspontom megvilágítására szolgál: „Mi Ferdinánd, az Isten kegyelméből örökké felséges császár, Magyarország királya stb. köszöntünk benneteket, híveinket, Dánielt, Menyhértet, Simont, Lőrincet, Boldizsárt, Gáspárt, Pétert, Miklóst és Györgyöt, néhai nemes nagyjeszeni Jeszenszky István fiait, és II. Istvánt, a szintén néhai nagyjeszeni nemes Jeszenszky György fiát, stb. Elődeink példáját követve, mivel tudjuk, hogy őseitek, kiváltképpen

Notit. Hungar. Tom. II. pag. 312. annis 1558. 1559. 1563. et 1564. Vice-comitem in eodem Comitatu fuisse Danielelem Ieszenszky, Georgium vero annis 1575. 1582. 1586. eodem defunctum esse munere. Ex praeclara hac et optumorum virorum faecunda familia, hodie dum

apud

„ Megye, Regi Belae IV, filio Andreae Regis, tandem Stéphano filio
 „ Belae, nec non Ladislao Kun László dicto, filio eiusdem Stephani,
 „ sereniss. Regibus indefessae fidelitatis famulatum domi forisque
 „ praestitisse, dudum antea iam in veros regni Nobiles receptos, tan-
 „ dem etiam avum Nicolaum, officium Vice-Comitis in Comitatu
 „ Turoziensi multis annis gessisse, patrem vero vestrum Stephanum
 „ a XL. annis officio Judicis Nobilium periculosissimis temporibus
 „ functum esse, imo vos quoque contra Turcos et alios rebelles semper
 „ fuisse promptos et alacres inuentos, praecipue te Danielelem, qui offi-
 „ cium Vice-Comitis nunc quoque geris, et Cameram nostram Hunga-
 „ ricam fideliter administras. Nolentes itaque hanc maiorum vestro-
 „ rum vestramque fidelitatem irremunerabilem, haec antiqua Nobili-
 „ tatis vestrae Insignia disturbiorum temporibus abalienata denuo
 „ Vobis et posteris haeredibusque vtriusque sexus vniversis confe-
 „ renda duximus: Scutum scilicet fuscii coloris, in cuius ima parte
 „ tres continentur colles, quorum medio Fraxinus arbor frondens est
 „ inserta, prouti vero insistit vrsus niger aperto ore et lingua excita
 „ hians; et reliqua, quae hic sequuntur, in principio Litterarum harum
 pictoris manu lucide depicta scite admodum in adnexo epigrammate
 expressit *Frid. Taubmannus* in Schediasm. Post. innov. Vitteb. an.
 1610. pag. 816. dum Jesseni Nostri Arma Nobilitatis celebrat:

*Fraxinus ad coelos e monte triuertice surgit,
 E quibus hastatis figitur vrsa volis.
 Vrsa refert hostem: serpentem Fraxinus odit,
 Candida sit virtus, si vel in hoste furat.
 Coelitus illa tamen vires arcessit: et hoc est,
 Quod cito per nubes desuper hasta ruat.
 Prisca haec Ieszenszky sunt Arma. Amissa retraxit
 Postmodo Ferdinandi Caesaris autographum.*

gyarország ismertetése] II. kötetének 312. lapján írja, hogy az 1558., 1559., 1563. és 1564. évben Jeszenszky Dániel volt az alispán abban a megyében, György pedig 1575-ben, 1582-ben és 1586-van viselte ugyanazt a tisztséget. Ebből a híres, nagy emberekben gazdag s még nálunk

Megye Mihály ispán András király fiának, IV. Bélának, aztán Béla fiának, Istvánnak, valamint ezen István László fiának, akit Kun Lászlónak neveznek, ezeknek a kegyelmes királyoknak lankadatlan hűséggel teljesítettek hűbéri szolgálatot itthon és külföldön, már régebben befogadtatva az ország igazi nemesei közé, továbbá hogy öregapátok, Miklós, sok éven át volt Turóc megye alispánja, édesapátok, István, pedig igen veszedelmes időkben 40 éven át volt szolgabíró, s magatok is — főleg te, Dániel, aki most is alispáni hivatalt töltesz be és magyar kamaránkat hűségesen igazgatod — a törökök és más fegyverfogók ellenében készséges és gyors híveinknek bizonyulatok. Ezért hát nem akarva viszonzatlanul hagyni őseitek és magatok hűségét, elhatároztuk, hogy nemességtek régi, de a belvillongásokban elkallódott ősi címerét magatoknak s mindkét nemű valamennyi utódotoknak és örökösötöknek újra megadjuk, nevezetesen a sötétbarna pajzsot, amelynek alsó felében három domb van, a középsőn egy lombos kőrísfafa, amint nekitámad egy fekete medve, tátott szájából kilógó nyelvvel.” A következő többi dolgot, amit e címeres levél elején a festő nagyszerűen festett meg, egy hozzácsatolt epigrammában igen ügyesen fejezte ki *Taubmann Frigyes* a Wittenbergben 1610-ben kiadott (Fölújított költők rögtönzött versei) 816. lapján, ahol a mi Jeszenszkynek nemeslevelét ismerteti:

*Hármas hegy tetején kőrísfafa nyulik föl az égnek,
honnét egy medvét szur le a dárдавető.
Medve jelent ellent, a kígyót ki nem állja a kőrísfafa:
szép a vitézség, bár ellen erénye legyen.
Égtől kér segédelmet a kőrísfafa, ezért röpköd onnan
felhőkbe, lefelé gyorsan a dárдавető.
Ősi Jeszenszky-jel ez, felujtá évek után most
Nándor császárunk önmaga-irta neve.*

apud nos florente, suam olim duxit originem Balthasar Ieszenszky, Turoczyensis comitatus Iudex Nobilium, qui saeuienti in patriam Turcarum bello, tutiora quaesiturus, Vratislauriam concessit, ibique hoc patre et Martha Schilleria Ioannem Nostrum an. 1566. die 27. Dec. desperato tridui partu primo genitum in lucem editum scribit M. Andreas Calagius, addictissimus Ieszenszkyanae familiae cultor in Annal. illustr. viror. et feminar. Francof. an. 1609. edit. pag. 363. Licet itaque natiuitatis loco Iessenius Vratislauriensis, gente tamen Hungarus est, vt Lindenius, Langius, Goelicke, Matthiae, et plures docuerunt, contra Vernsdorfferum, Koenigium, Pantke, Stollium, Kestnerum et alios id genus homines. Omnium optime rem hanc Caspar Cunradus Iessenio amicissimus in Prosopogr. Melica Millenar. I. pag. 815. edit Francof. an. 1615. sequenti explicuit epigrammate, dum is caesareo-regius iam esset archiater:

Panno satu patrum, Breslaua natus in vrbe,

Regius archiater, Pannones inter ouo. At ex solius ipsius Iessenii scriptis eum natione Hungarum fuisse facile euincitur. (*) Posteaquam No-

ster

(*) *In Iudicio de Sanguine V. S. dimisso aperte se Equitem Hungarum appellat, dum id Georgio Turzoni ita familiari stilo inscribit: Ill. ac Magnifico D. D. Georg. Turzoni de Bethlehemfalua, Comiti Arvensi, etc. veteris familiaritatis reuocandae et beniuolentiae nouae conciliandae studio offert, donatque Doctor Jessenius, Eq. Vngarus.* In Epistola ad Petrum Revai, Comitem Turoczyensem, et S. Hungar. Coronae custodem Vienna Austriae Non. Apr. an. 1612. data,

ma is virágzó családból származott annak idején Jeszenszky Boldizsár Turóc megyei szolgabíró, aki a hazánk ellen folyó dühös török háború elől menedéket keresve Boroszlóba ment. Ott született Schiller Mártával kötött házasságából 1566. december 27-én, három napig tartó életveszélyes szülés után, elsőszülött fiúk, a mi Jánosunk, mint azt a Jeszenszky-család odaadó tisztelője, Calagius András mester írja a Frankfurtban 1609-ben kiadott [Híres férfiak és nők évkönyvei]-nek 363. lapján. Bár így szülőhelyére nézve Jeszenszky boroszlói, fajtájára nézve mégis magyar, mint ezt Vernsdorfferrel, Koenigiusszal, Pantkéval, Stoliusszal, Kestnerrel és más efféle emberekkel szemben Lindenius, Langius, Goelicke, Matthiae és többen állítják. Ezt a dolgot legjobban Cunradus Gáspár, Jeszenszky jó barátja fejezte ki a Frankfurtban 1615-ben kiadott [Verses dicséret] I. ezrének 815. lapján a következő epigrammával, mikor már az császár-királyi udvari orvos volt:

*Fajra magyar, születési helyére boroszlai ember,
orvos az Udvarban, jó magyarul meg ovó.*

De magának Jeszenszkynek az irataiból is könnyen megállapítható az ő magyar volta.* Miután honfitársunk a

* A [Bírdlat az érvégással való véreeresztésről] c. művében magyar lovagnak nevezi magát világosan, amikor azt családi hangnemben így ajánlja Thurzó Györgynek: „Méltóságos és nagyságos betlehemfalvi Thurzó György árvai főispán úrnak, stb. a régi háborúviszony visszaállítása és újabb jóakarát megszerzése végett ajánlja ajándékba Doctor Iessenius magyar lovag.” A Révai Péter turóci főispán koronaörhöz Bécsből 1612. április 5-én írt levelében azt mondja, hogy kiváló atyafiviszonyban

ster in ludo Vratislaviense prima studiorum posuisset rudimenta, ex Patris consilio Lipsiam commigravit, et ibi medica studia G. Waltero duce auspicatus est, Romae continuavit, et Patauini sub Hieronymo ab Aquapendente finiuit: inde an. 1592. ex Italia redux factus, Vrat-
tista-

singulari se cum Jesseniis, in agro Turocziensi degentibus, necessitudinis conjunctum esse vinculo commemorat, legitur illa in Commentar. de S. Coronae Hung. ortu etc. edit. an. 1613. 4. pag. 99. His consona sunt, quae in descriptione quoque coronationis Matthiae regis leguntur. In *Renunciatione vero Legationis Bohemicae*, ad Comitata Hungarica obitae, scribit pag. 33. Velle se, tamquam *patricium ungarum*, regem praesentem Ferdinandum, Posenii recens coronatum, pervenerari. pag. 34. se Regi huic a *Proceribus regni Hungar. a genere commendatum*, promtissima illi sua polliceri officia, nec *dissimilem se Majorum suorum futurum*, qui pro Ferdinando in potiundo Regno Hung. ad vulnera et carceres vsque, litteris regiis testibus, depugnarunt: Regi Matthiae per quinquennium fidum et vtile se praestitisse ministerium. pag. 35. *Hungaros in Comitatis congregatos suos esse socios*. pag. 37. *Danielem Jeszenszky, Turocziensem, fratrem suum germanum esse*, et ob id libenter eum carceris quoque molestias tulisse. pag. 41. Comprehensus Posenii, dum Viennam duceretur, se ad *primarium Nobilitatis Hungar. priuilegium prouocasse*, nisi citatum prius et conuictum comprehendi nequaquam potuisse, nec extra patriae limites se iudicari deberi, quippe *se stemmatis et nominis Jessenii esse, habere se cum fratre laudato in auito pago Jeszen paternam portionem*, praestareque ibi onera quaeuis imposita, adeoque *iura Regni quaelibet se obtinere, se aliquamdiu in Hungaria educatum*, et hoc nomine a Palatinis praedecessoribus amatum, arcanorum consiliorum participem factum, Regi Matthiae II. commendatum, in ministrorum aulae numerum receptum. pag. 50. Se *Nobilem Hungarum esse*. In Epistola comitali pag. 1. *Hungarorum gentilem esse*. In Litteris ordinum Bohemiae ad Hungaros in Comitatis Poseniensibus congregatos *Hungarorum consanguineum nominari etc.*

boroszlói iskolában elsajátította a tantárgyak alapismereit, apja tanácsára Lipcsébe ment és ott Walter G. vezetése mellett kezdte meg orvosi tanulmányait, Rómában folytatta és Pádovában Ab Aquapendente Jeromos alatt fejezte be. 1592-ben tért haza Itáliából, s Boroszlóban

van a turóci Jeszenszkyekkel, mint ez az 1613-ban kiadott negyedréti [Tudnivalók a magyar szent korona eredetéről] stb. 99. lapján olvasható. Ezekkel egyértelmű az is, ami Mátyás király megkoronázásának leírásában található. A magyar országgyűlés előtt [*Cseh megbízásból végzett követi kiküldetéséről szóló jelentés*]-ében pedig azt írja a 33. lapon, hogy ő mint *törzsökös magyar* akarja tiszteletét tenni a Pozsonyban éppen akkor megkoronázott Ferdinánd király előtt; a 34. lapon meg, hogy ő, akit *Magyarország nagyurainak származása miatt ajánlanak*, ennek a királynak készséges szolgálatait ígéri és *nem fog elütni őseitől*, akik Ferdinándért a király levelének szavai szerint a királyi trón megszerzésében sebet és börtönt is szenvedtek, ő meg Mátyás királynak teljesített hű és hasznos szolgálatot öt éven át; a 35. lapon aztán azt, hogy *az országgyűlésre fölsereglett magyarok neki sorstársai*; a 37. lapon, hogy *a turóci Jeszenszky Dániel neki igazi véréstestvére* és ezért szenvedett az szívesen börtönt is; a 41. lapon, hogy mikor Pozsonyban elfogták és Bécsbe vitték, *a magyar nemességnek arra a sarkalatos jogára hivatkozott*, amely szerint idézés és elmarasztalás nélkül semmiképpen sem foghatók el, s a haza határán túl sem ítélkezhetnek fölöttük, mert *ő fajra és névre Jeszenszky; neki az említett testvérel apai része van ősi falujukban, Jeszenben*, és ott mindenféle rárótt dolgot teljesít; *neki minden országos joga megvan; valamikor Magyarországon nevelkedett* és ezen az alapon szerették meg az előző nádorok, vették be titkos tanácskozásokba, ajánlották be II. Mátyás királynak és került be udvari szolgálatra; az 50. lapon, hogy *ő magyar nemes*. Az [Országgyűlési levél] 1. lapján azt mondja, hogy *egyfajta a magyarokkal*. Csehország rendjeinek a pozsonyi országgyűlésre fölsereglett magyarokhoz intézett levelében azt írja, hogy *a magyarok vérrokondnak* nevezik stb.

tislaviae substitit, et ibi praxim medicam aliquamdiu exercuit, quoad Vittebergam euocaretur; in ea academia per nouennium Professoris Medicinae munia gessit, et, teste Andr. Sennerto in Athen. Vitteberg. Libr. I. cap. VI. pag. 71. dignitate quoque Rectoris Magnifici an. 1597. mactatus est, fuitque simul Illustriss. Saxoniae Ducum Medicus ad d. 24. vsque Augusti an. 1602. quo ad Sacratiss. Caesareae Maiestatis intercessionem Illustriss. Saxoniae Elector e statione hac Eum cum gratia dimisit; vt ipse in Program. tractatui de Generat. et vitae humanae periodis praefixo loquitur: itaque non Maximiliani II. Imperat. vt perpetram Boerner in Memoria Professor. Medic. Vitteb. Specim. I. pag. 11. voluit, sed in Aulam Rudolphi II. euocatus est, (*) huius et Mathiae Regum curam

(*) M. Andr. Calagius, poëta Caes. coron. idem probat in *Buccina Melpomenes*, Vratislav. Anno Salvatoris 1608. in 4. typis Baumanni edita, qua nuptiis Esaiæ Jeszensky de Magna Jessen, cum Magdalena Benckia celebratis, panegyryn occinuit: posteaquam scilicet antiquissimam Jeszenszkyorum in Hungaria gentem ab vltima illius origine per annorum seriem nominum tenuis enarrasset, ita post Balthasarem Jeszeni, patrem, ad laudandum canendo digreditur filium, Joannem, Nostrum:

*E Ramis, quibus ille viget, mira arte medendi,
Corporibusque sua carptim ratione secandis,
Clarus Joannes, Witebergæ nuper, et alta
Saxonis, aestates aliquot, nunc Caesaris aula
Rudolphi: ac demum pacis Laurentius arte
Florentes: etc. etc. Exhibentur hic in auersa primæ paginae parte,*

antiquissimæ gentis Jeszens-

állapodott meg. Itt addig folytatott orvosi gyakorlatot, míg Wittenbergbe nem hívták. Az itteni egyetemen kilenc évig tanította a gyógyászatot és Sennert Andrásnak a [Wittenbergi Tudósvilág] I. könyvének 6. fejezetében a 71. lapon található adata szerint 1597-ben a rector magnificus méltóságát is elnyerte, egyúttal pedig a fenséges szász hercegeknek is orvosa lett 1602. augusztus 24-ig, amikor is a szentséges császári felség közbelépésére a felséges szász választó őt ebből az állásából kegyelmesen elbocsátotta, mint maga mondja [Az emberi nemzedék és élet időszakairól] c. értekezésének előszavában. Tehát nem II. Miksa császár udvarába nyert meghívást, mint Boerner mondja helytelenül a [Wittenbergi orvostanárok emléke] I. speciemenjének 11. lapján, hanem II. Rudolféba.* Neki és

* Ugyanezt igazolja Calagius András mester császárkoszorús költő is a boroszlói Baumann-nyomdában 1608-ban megjelent negyedretű [Melpomené kürtjé]-ben, amelyben nagyjeszeni Jeszenszky Ézsaiásnak Benck Magdolnával kötött házassága alkalmából egy magasztaló verset jelentetett meg. Miután ugyanis a magyarországi ősi Jeszenszky-nemzetség tagjait, alapító ősüktől kezdve, névszerint felsorolta időrendben, Jeszeni Boldizsár után fiának, a mi Jánosunknak, a verses dicséretére tér eképpen:

*Számos sarja közül csoda gyógyításairól és
önmaga módja szerinti finom műteteiről is
nagy híre van Jánosnak, a wittenbergi tanárnak,
kit szász udvar után császárpaltója Rudolfnak
lát el most. Békés hivatalt tölt bé javakorban
még Lörinc stb. stb.*

curam gessit archiater fere per integrum septennium, et constitutus est nouissime Collegii Carolini Pragensis Rector, tandem circa an. 1618: referente Cunrado Theatr. Symobol. centur. VII. pag. 310. academiae Cancellarius, sed mox infelicibus fatibus inuoluendus, nam anno eodem Friderici Palatini partes tuiturus, ab Ordine Bohemorum Euangel. legatus ad Comitata Hungarica mittendus, in arce Pragensi d. 18. Iun. decernitur, et vicesimo sexto dicti mensis die tuto Posonium, Litteris fiduciariis instructus, ingreditur, et mox, quod soluta iam essent comitia, expositis coram Palatino legationis suae capitibus, tertio Iul. die, militum globo circumdatus, auctoritate publica comprehenditur, et in arce per bidui moram detentus, Viennam deportatus, in tetrum carcerem supra portam Baileriam turritam 60. gradibus altam, in quo Venceslaum Cesarem olim misere latuisse ferunt, mox includendus, vnde non nisi post diuturnam XXII. hebdomadarum moram aegre libertati redditus, die scilicet D. Nicolao peruigili, quo mors Im-

pera-

kyanae Insignia, ligno incisa, cui dictus Calagius talia subiecit:

*Dentibus infrendis colles super, Vrse, quid hostis?
 Virtutem minime, viribus use, domas.
 Ista suum quoque robur habet, quod ab arbore pendet
 Fraxinea, armata nube, suaque manu.
 Victis quibus, tu, das Victrici frondis honorem:
 Forsque triumphantis triste, subacte, jugum.
 Parta ea Majorum virtute videlicet, Arma,
 Gens Jessenska sua nobiliora facit.*

M. Andr. Calag. Vrat. Cal. Maj.
 1608.

Mátyás királynak volt udvari orvosa majdnem kerek hét évig, aztán meg a prágai Károly-kollégiumnak lett a rektora, végre Cunradus [Jelképes színpad]-ja VII. centuriájának 310. lapja szerint 1618. táján az egyetem kancellárja. De nemsokára végzetes bajba keveredett. Ugyanis még ebben az évben a cseh evangélikusok rendje június 18-án, mint Pfalzi Frigyes párhívét, a prágai várban őt rendelte ki követül a magyar országgyűléshez. Az említett hónap 26-án megbízólevéllel ellátva bátorságosan be is vonult Pozsonyba, de mivel a gyűlés már szétszlott, küldetése célpontjait a nádor elé terjesztette. Erre hamarosan katonaság vette körül s közrendeletre elfogta. Két napig a várban őrizték, aztán Bécsbe toloncolták s a 60 lépcsőfok magas Bailer-kapun túl levő ronda börtönbe zárták, amelybe volt állítólag elzárva annak idején Vencel császár is. Innen csak 22 heti fogság után szabadult ki nagynehezen. Azon a napon ugyanis, amelyen a császárné

Az első lap túlsó oldalán látható itt az ősi Jeszenszky nemzetség címere, amely alá az említett Calagius ezt írta:

*Mért csikorog fogad ellenségül, medve az ormon?
Bármi erőben vagy, meg nem igázod a hőst.
Ő is erős, hisz kőris a törzse, de védi erősen
isteni fegyver után önmaga karja is őt.
Veszteni fogsz s míg ő koszorut tűz büszke fejére,
moghódolva huzod néki a szolgálját.
Ősei szerzik ezt a címert a Jeszenszky-családnak,
melly hiresobbé kész tenni erényivel azt.*

Calagius András mester.
Boroszló, 1608. május 1.

peratricis diulgaretur, non est veritus praesenti Causarum capitalium Praefecto sensum harum litterarum C. M. M. M. M. carceris parieti die obitus Archiducis Maximiliani adscriptarum, coelesti doctus themate, hunc in modum interpretari; *Caesar Matthias Morietur Mense Martio*. Ita posteaquam nihil amplius contra, Domum Augustam se umquam quoquam modo attentaturum, data fidei dextera, sancte polliceretur, relictisque in vrbe duobus nationis Bohemicae Viris nobiles tamquam obsidibus, et impetratis regiis liberi commeatus Litteris, tertio Ianuar. anni sequentis die saluus et incolumis recto itinere Pragam reuertitur. Ast post acceptam Bohemorum cladem, subactumque eorum a Caesareanis regnum, anno 1621. 21. Iun. aetat. 55. Praegae ita lacrimabundo supplicio ob id affectus est, quod verbum Caesari nuper datum violasse crederetur, vt lingua prius viuo excissa, tandem ceruix gladio percussa, reliquum vero corpus in quatuor partes diuulsum, et ante portam patibuli quadriuiam, caput vero turri, quam ad pontem vocant, (*) adpensum legatur in Theatr. Europ. Tom. I. ad an. 1621. pag. 17. et 484. vbi maginem effictam quis est, qui sine animi horrore intueatur? reliquas Effigies partim aeri partim Ligno incisas diligenter collegit Moeh-

senius

(*) Sed caput hoc, quod sublimi palo diu infixum haeserat, anno 1631. post victoriam Gustavi Adolphi Lipsiensem, et occupatam Pragam, Honorifice ab Amicis Sepulcro conditum scribitur in Histor. Pers. Boh. l.c.

halálának híre terjedt, a főbenjáró pörök intézőjének, az igen éber figyelmű Miklós úrnak a jelenlétében égi sugallatra így merete megfejteni a Miksa főherceg halála napján a börtön falára írt C. M. M. M. M. betűk értelmét: Mátyás császár még márciusban meghal. Így aztán miután szentül megfogadta, hogy a császári uralkodóház ellen többé soha semmit sem fog elkövetni, s erre kezét is adott, két cseh nemest hagyva a városban kezesül, a kapott királyi útlevéllal a következő év január 3-án ép egészséggben egyenest Prágába tért vissza. De a csehek veresége és országuknak a császáriak által való meghódoltatása után 1621. június 21-én, 55 éves korában azon a címen, hogy a császárnak nemrég adott szavát megszegte, siralmas büntetésül nyelvét még élve kimetszették, fejét karddal levágták, teste többi részét négy darabra tépték és a vesztőhely négynyílású kapuja előtt akasztották ki, fejét meg az ún. hídtoronyra tűzték ki,* mint az [Európa színpada] I. kötetében olvashatni az 1621. évnél a 17. és a 484. lapon. Ki nézhetné borzadás nélkül itt közölt képét? Többi rész-

* De ezt a fejet, amely egy magas karóra tűzve volt ott sokáig, Gusztáv Adolf lipcsei győzelme és Prága bevétele után 1631-ben a [A csehek üldözésének története]-nek id. h. szerint barátai ünnepélyesen eltemették.

senius in Iconib. celebr. Medicor. Part. II. pag. 68. recentissime eam egregie adumbratam exhibuit Celeberr. Adauct. Voigtius in Effigiebus Viror. erudit. Bohem. part. I. pag. 35. Videatur Caroli quoque Caraffa Comment. de sacr. German. Restaur. part. I. pagg. 117. 118. 122. seq. Animi constantiam laudat auctor Pers. Boh. cap. 74. pag. 261-265. et 390. edit. Germ. an. 1650. M. Iac. Iacobaei, testis autoptes in Idea Mutat. Boh. Euang. Eccl. pag. 37. seq. Trenchin. an. 1625. benignius de Iessenii fatis sentit Conringius quoque de Scriptor. med. pag. 208. Lottichius in Comment. Rer. German. Tom. I. Lib. 8. cap. 5. pag. 238. P. Ember in Histor. eccl. Hung. pag. 359. Fortunae volubilitatem consideraturus Frider. Taubmannus tale capite diminuto Iessennio perenne consecrauit monumentum:

Fortuna vitrea est:

*Quid sortis splendore tumes, homo? vitrea sors est,
Summus ubi nitor est, summa ruina prope est.
Bulla minuta natat tuto, dum crescit in virem,
Dum vult iam fieri maxima, rupta perit.*

Cl: Matthias Belius in Notit. Hungar. Tom. II. pag. 337. cur ambigit, *Iessenius hic ornamentone potius, an dedecori gentis Hungaræ natus credi debeat?*

OPERA.

- 1.) *Zoroaster. Noua, breuis, veraque de Vniuerso Philosophia.* Vitteb. an. 1593. in 8. plag. 9.

Frider-

és fametszetű képét Moehsenius a [Híres orvosok arcképei] II. részének 68. lapján közölte szorgalmas kutatás alapján. Legújabban a híres gyűjtő, Voigt, hozott róla egy kitűnően rajzolt képet a (Csehország tudós embereinek képei) I. részének 35. lapján. Ajánlatos még megnézni Carolus Caraffa [Tudnivalók Németország egyházi helyreállításáról] c. munkája I. részének 117., 118., 122. és köv. lapjait. Állhatatosságát dicséri a német nyelven 1650-ben megjelent [A csehek üldözésének története] c. mű szerzője a 74. fejezet 261—265. és 390. lapján és a szemtanú Iacobaei M. Jakab Trencsénben 1625-ben kiadott [A cseh evangélikus egyházközségek áttérítésének eszméje] c. művének 37. és következő lapjain. Jeszenszky vesztéről jobb indulatúan vélekedik Coringius is [Az orvos írókról] szóló mű 208. lapján, aztán Lottichius a [Tudnivalók Németország történetéről] I. kötet, 8. könyv, 5. fejezet 238. lapján, továbbá Ember Pál a [Magyarország egyháztörténeté]-nek 359. lapján. Taubmann Frigyes a szerencse forgandóságán elmélkedve a következő örök emléket szentelte a lefejezett Jeszenszkynek:

A szerencse olyan mint az üveg:

*Mit hencegsz a szerencséddel, hisz üvegszerű lény az:
épp amikor legszebb, pattan igen hamar el.*

*Bizton ring a kicsiny buborék, zacskónyira puffad:
szétpukkad, ha igen nagyra fuvallja magát.*

Hírneves Bél Mátyás a [Magyarország ismertetése] II. kötetének 337. lapján ugyan mért tűnődik azon, *vajon dűszére, avagy szégyenére született-e a magyarságnak ez a Jeszenszky?*

M Ű V E I.

1. Zoroaster. [A világegyetemről szóló új, rövid és helyes bölcsélet]. Wittenberg, 1593. 8°. 9 ív, Frigyes Vilmos

Friderico Wilh. Duci Saxoniae et Vinariae oblatuſ.

- 2.) *Anatomiae Pragensis an. 1600. ab ſe ſollemniter administratae historia.* Vitteb. an. 1601: 8. Plag. 20. Inſcripta Regi Bohemiae eiusque regni ordinibus. praefixae Imagini, ligno incisae, haec ſubiecit Iac. Typotiuſ:

Hoc decuſ, haec facieſ, Ieſſeni, digna beato,

Quod iam nulla manuſ pinxerit, ingenio.

Nam capis ingenuaſ omneſ feliciter arteſ,

Sub medica quamuiſ arte latere velit. Pagina operiſ

huiuſ 60. haec de Sēpto ſcroti Ieſſeniuſ: *Inter utruſque teſtem diaphragma quoddam eſt, veluti ſeptum, ſeu membrana quaedam tenuiſ, extenſa, quae teſteſ, ne ſe inuicem collidant, ſeparat.* Cur itaque Ruyſchiuſ ſeptum in ſcroto a ſe primum detectum fuiſſe gloriatur?

- 3.) *Tractatuſ de Oſſibuſ.* Vitteb. an. 1601. 8. plag. 5. Ill. Principi Vriſino de Roſiſ, Bohemiae proceriſ dedicatuſ.
- 4.) *Inſtitutioneſ Chirurgicalae, quibuſ uniuerſa manuſ medendi ratio oſtenditur.* Vitteb. an. 1601. 8. plag. 14. Rudolpho II. Imperat. oblatae. Repet. German. Norimb. an. 1674. in 4.
- 5.) *Aemilii Campolongi Patauini Semeiotice, ſeu noua cognoscendi morboſ methoduſ, ad analyſeoſ Capiuaccianae normae expreſſa.* Nunc primum per Ioannem Ieſſeniuſ a Ieſſen recte diſcentiuſ et docentiuſ et medentiuſ uſibuſ publicata. Vitteb. an. 1601. 8.
- 6.) *Aduerſuſ Peſtem conſiliuſ cum eiuſdem de Miſthridatio et Theriaca diſputatione.* Huic adnexi du-

Szászország és Weimar hercegének ajánlva.

2. [*Egy 1600-ban általa Prágában ünnepélyesen végrehajtott boncolás története*]. Wittenberg, 1601. 8°. 20 iv. Csehország királyának és rendjeinek ajánlva. A címlapon levő, fametszetű képe alá ezt írta Iacobus Typotius:

*Nagy tudományodhoz, mit e rajz kifejezni dehogytud,
illy nemes arc illik, mint a tiéd, Jeszeni.*

*Minden igaz tudomány teljes mértékbe' sajátod,
csak hogy a gyógytudomány-névnek alatta lapul.*

E mű 60. lapján a herezacskó-sövényről ezt írja Jeszenszky: „*A két here közt egy rekeszfal feszül, mint valami sövény vagy vékony hártya, amely a heréket azért választja el, hogy egymást meg ne zúzzák.*” Hát akkor mért dicsekszik azzal Ruyschius, hogy ő fődözte föl először a herezacskóban lévő sövényt?

3. [*Értekezés a csontokról*]. Wittenberg, 1601, 8°, 5 iv. Méltóságos Ursinus de Rosis cseh főnemesnek ajánlva.
4. [*Sebészeknek szóló oktatások, amelyek a kézzel való gyógyításnak minden módját előadják*]. Wittenberg, 1601. 8°. 14 iv. II. Rudolf császárnak ajánlva. Újra kiadva németül: Nürnberg, 1674. 4°.
5. [*A pádovai Aemilius Campolongus tünettana; azaz a betegség-fölismerésnek a Capiuaccius-féle elemzés szabálya szerint végzett módszere*. A helyesen tanulók, tanítók és gyógyítók számára most először téve közvé jeszeni Jeszenszky János által] Wittenberg, 1601. 8°.
6. [*Tanács a pestis ellen a mitridatiumról és a terjékről szóló értekezésével egyetemben*]. Ehhez van kötve Durastan-

rastantis et Curtii quidam Libelli medici. Giessae an. 1614. in 12.

- 7.) *Libellus de anima et corpore vniuersali*. Pragae an. 1605.
- 8.) *Iudicium de sanguine V. S. dimisso*. Pragae an. 1618. 4. plag. 2. Illustr. Comitum Aruensis, Georgii Turzonis, honoribus nuncupat. Notis et castigationibus suis recudendum dedit Iac. Pancrat. Bruno. Norimb. an. 1668. in 12.
- 9.) *Speculum vrinarium*. In calce prioris opusculi promissum.
- 10.) *Sermo de legibus et moribus Studiosorum*.
- 11.) *Oratio de Martino Biermanno*. Vitteb. an. 1695.
- 12.) *Oratio de vita et morte Tychonis de Brahe*. Pragae an. 1601. 4. inserta quoque Miscellaneis obseruation. Tom. I. pag. 623. seq.
- 13.) *Regis Vngariae, Matthiae II. Coronatio*, an. 1608. Posonii celebrata, cum breui Rerum Pannonicarum chronologia, Ioanne Iessenio a Iessen, Regio Medico, descriptore, Viennae Austriae primum edita, at nunc auctoris venia emendatius recusa Hamburgi, sumtu Frobeniano an. 1609. et versa German. Argent. an. 1610. in 4.
- 14.) *Progenies Augusta diuorum Imperatorum Ferdinandi I. et Maximiliani II.* Francof. an. 1613. in 8.
- 15.) *Obseruatio chirurgica Romae in Iuuencula capta*, cui primo et difficili partu matrix prolapsa, forcipe candente absque vitae dispendio procisa. Apud Schenckium Obseruat. Me-

dicinal.

- tisnak és Curtiusnak egypár kis irata. Giessen, 1614. 12°.
7. [*A lélekről és az egész testről szóló könyvecske*]. Prága, 1605.
  8. [*Bírálat az érvágással való vérelesztésről*]. Prága, 1618. 4°, 2 ív. Méltóságos Thurzó György árvai főispánnak ajánlva. Újranyomatta saját jegyzeteivel és javításai-
val Bruno Jakab Pongrác. Nürnberg, 1668. 12°.
  9. [*A hugyok ismertetése*]. Az előző mű végén jelezve.
  10. [*Beszélgetés a diákok törvényeiről és szokásairól*].
  11. [*Beszéd Biermann Mártonról*]. Wittenberg, 1695.
  12. [*Beszéd Tycho de Brahe életéről és haláláról*]. Prága, 1601. 4°. Megtalálható a [Vegyes megfigyelések] I. kötetében is a 623. laptól kezdve.
  13. [II. Mátyás magyar király 1608-ban történt pozsonyi megkoronázása Magyarország történetének rövid időrendes ismertetésével, jeszeni Jeszenszky János királyi orvos tollából. Először Bécsben kiadva, de most a szerző engedelmével hibátlanabban újrainyomva: Hamburgban Frobenius költségén 1609-ben, és németre fordítva Strassbourganban, 1610., 4°.]
  14. [*I. Ferdinánd és II. Miksa megholdogult császár fel-
sleges nemzetsége*]. Frankfurt, 1613. 8°.
  15. [*Egy fiatal asszonyon Rómában szerzett sebészi meg-
figyelés, akinek a nehéz első szülése alkalmával lecsu-
szamlott méhe minden életveszedelem nélkül tüzes
fogóval lett lecsípve*], Shenck [Orvosi észleletek] c.

dicinal. Tom. II. Lib. IV. observ. 303. plures alibi leguntur.

- 16.) *Vesalii Examen obseruationum anatomicarum Fallopii in publicum reduxit.* Hanov. an. 1610. in 8. Item Galeotti Martii Libros II. De Homine interiore, eiusque partibus cum G. Merulae annotationibus.
- 17.) *Historica relatio de rustico Bohemo cultriurace* Hamburg. an. 1628. in 8. recus. ibid. an. 1655. 8.
- 18.) Disputationes variae:
- a.) *De morbis tota substantia naturae nostrae contariis.* Resp. St. Mylio Geranodensi. Vitteb. an. 1596. die 16. Apr.
- b.) *De Morbi, quem aër tota substantia noxius peragit, praeseruatione et curatione.* Resp. Dan. Sennerto, Vratislaviens. Kal. Sept. 1596.
- c.) *De morbis, quos venena intra corpus sumtu cognita et occulta qualitate efficiunt.* Resp. Iac. Praetorio, Liuono. d. 8. Sept. 1596.
- d.) *De Morbis, quos venena extrinsecus morsu ictuque illata committunt.* Resp. Esaia Kober, Vratisl. d. 15. Sept. 1596.
- e.) *De Morbis partium similarium.* Resp. 10. Armbruster, Waldorffio, Vitteb. d. 24. Sept. an. eod.
- f.) *De Mitridatio et Theriaca.* Resp. St. Marcello, Austr. prid. Non. Aug. 1598. dedicata ab auctore Senatui Lipsiensi.
- g.) Vni-

művének II. kötetében található a IV. könyv 303. észleletében.

Más megfigyelései máshol találhatók.

16. *Közzétette Vesalius [Fallopianus bonctani megfigyeléseinek vizsgálata]* c. művét. Hannover, 1610. 8°. , továbbá Galeotus Martiasnak [Az ember belsejéről és részeiről szóló 2 könyvét] Merula G. jegyzeteivel.
17. [Történeti tudósítás egy késnyelő cseh parasztról.] Hamburg, 1628. 8°. Újra kiadva uo. 1655. 8°.
18. Különféle értekezések:
  - a) [A természetünkkel teljes mivoltukban ellenkező betegségekről]. Felelet Mylius Geranodensis Istvánnak. Wittenberg, 1596. április 16.
  - b) [A teljes mivoltában ártalmatlan levegőtől okozott betegség megelőzéséről és gyógyításáról.] Felelet a boroszlói Sennert Dánielnek. 1596. szeptember 1.
  - c) [Azokról a betegségekről, amelyeket az ételben-italban bevett, ismeretes és ismeretlen mérgek okoznak]. Felelet a livóniai Praetorius Jakabnak. 1596. szeptember 8.
  - d) [Azokról a betegségekről, amelyeket a harapással és szúrással belénk jutott mérgek okoz.] Felelet a boroszlói Kober Ézsaiásnak. 1596. szept. 15.
  - e) [Az azonos testrészek betegségeiről.] Felelet a waldorffi Armbruster Jánosnak. Wittenberg, ugyanabban az évben szeptember 24.
  - f) [A mitridátról és a terjékről.] Felelet az osztrák Marcellus Istvánnak 1598. augusztus 4. A lipcsei tanácsnak ajánlva a szerzőtől.

- g.) *Vniuersalis Corporis humani contemplatio*. Resp. Phil. Tuchscherer, Cotbus. d. 20. Oct. 1598.
- h.) *Denorum paradoxorum physico-medicorum disceptatio*. Resp. M. 10. Kegler. an. 1599.
- i.) *De generationis et Vitae humanae periodis Tractatus duo*, in sollenni disputatione 3. Sept. M. 10. Plachetio, Marcomano defendendi. Vitteb. an. 1602. 4. plag. 4. Equiti Friderico a Salhausen Swadae Domino dedicati.
- k.) *Progr. De Medicinae ortu et progressu, nec non praeclaris Medicis*, in sollenni panegyri sex Candidatorum doctorali. Vitteb. an. 1600.
- l.) *De vniuersitatis perfectione Lib. II*. Vitteb. an. 1601. d. 6. Mart. ad disputand. propositi. Resp. Balthas. Gombos, Miskolczino-hungaro, et Nationis Hungaricae Seniore: dedicati Spect. ac Magnifico Casparo Kornis de Ruszka, Principis Transilv. Consiliario.
- 19.) *Legationis in Regiis Vngarorum Comitibus proximis nomine Euangelicorum Regni Bohemiae ordinum a Doct. Iessenio obitae Renunciatio, ad illustres, generosos et amplissimos Dominos Directores*. Praegae excudit Paullus Sessius an. 1619. in 4. plag. 6 1/2. Praefationi adtextae sunt in primis paginis *Instrumenta Legationis, Tabulae puta fiduciariae, et Litterae ad Incl. Regni Hungariae Ordines*. Subnexa est in fine *Ad Vngaros Iessenii Epistola Comitialis, exhibita Statibus*

Posonii

- g) [*Az emberi test általános szemlélete.*] Felelet a kottbusi Tuchscherer Fülöpnek 1598. október 20.
- h) [*Tíz természet- és gyógytudományi ellentmondás megvitatása.*] Felelet Kegler M. Józsefnek 1599.
- i) [*Az emberi nemzedék és élet időszakairól szóló két értekezés*], amelyet szeptember 3-án a markomann Plachetius M. Jánosnak kell megvédenie]. Wittenberg, 1602. 4°. 4 ív. Lovag von Salhausen Frigyesnek Swada urának, ajánlva.
- k) Nyilvános közlemény [*A gyógytudomány eredetéről és haladásáról s a htresebb orvosokról*] címmel, hat orvosjelölt ünnepélyes doktoravatóján. Wittenberg, 1600.
- l) [*Egyetem létesítését tárgyaló két könyv*]. Wittenberg, 1601. március 6-án megvitatásra kitűzve. Felelet Gombos Boldizsár miskolci diáknak, a magyar ifjúság öregesküdtjének.* Tekintetes és nagyságos ruszkai Kornis Gáspárnak, Erdély fejedelme tanácsosának, ajánlva.
19. [*A htres, nemes, tekintetes kormányzó uraknak tett jelentés a Jeszenszky doktor által Csehország evangélikus rendjeinek megbízásából a magyarok legutolsó királyi országgyűlésén teljestett követi kiküldetéséről.*] Sessius Pál nyomtatta ki Prágában 1619-ben 6 1/2 ív negyed-rétű lapon. Az előszóba van foglalva az első lapokon a követi fölszerelés, nevezetesen a megbízólevél és a tekintetes magyar rendekhez intézett levél. A végéhez van csatolva [*Országgyűlési levél a magyarokhoz*] c. irata,

* Nagyobb protestáns kollégiumaink diákságának élén 12 föl-
esketett tógásdiák szokott állani a tanárok segítségére a rend fönntartásában. Fejük a senior volt, akit tehát helyesen öreg esküdtnek nevezhetünk. Szeniornak nevezték a protestánsoknál a főesperest is. Némely falunkban ma is öregesküdtnek nevezik a bírót. (Ford.).

Posonii mense Decembr. An. Chr. CICICCIX. Germanos praesidiis non excludendos. Pragae an. eod. in 4. plag. 1.

- 20.) *Commentarius super Acta Apostolica et Meditationes in Passionem Dominicam.* Opera haec in carcere Viennensi nocturnis lucubrationibus absoluisse ipse testis est in Legationis suae Renunciatione pag. 59. Vtrum edita umquam, non constat.
- 21.) *Itinerarium Hungarico-Austriaco-Morauico-Bohemico-Saxonicum.* Vitteb. an. 1695.

ARTICVLVS XXIII.

KERTZI (*Paullus*) Med. Doctor, inter ciues Coronenses in Transilvania Saeculo XVI. vitam degit, ibi praxim quoque clinicam ad vltimos vitae dies exercuit: eum *Iacobus Bongarsius* Aurelianensis, Henrici IV. regis Galliarum ad Principes Germaniae olim Legatus, in editione Francofurtana Scriptorum Rerum Hungaricarum an. 1600. in fol. a se adornata pag. 619. *Medicum eruditum, virum humanitate, doctrinaque, et quod ante omnia, vera pietate insignem* exstitisse commemorat, quippe qui Viro illi excellenti, in Daciae oris diuersanti, non modo ludentis et varie sese explicantis in Transilvania frequentia naturae miracula ostentabat, sed antiquitatum quoque Romanarum obuias passim reliquias, collectas a se, humanissime obtulit peregrino describendas, quarum seriem videre licet 1. c. pag. 627. seq. Dignum est commemoratione, dum is in theologorum pascua occasione quapiam incau-

tius

melyet 1609. decemberében intézett Pozsonyban a főrendekhez abban az értelemben, hogy a németeket nem kellene kizárni a helyőrségekből. Prága, ua. évben, 4°. 1. ív.

20. [Az apostolok cselekedeteiről szóló tudnivaló és az Úr szenvedéséről szóló elmélkedések.] Maga írja követi jelentésének 59. lapján, hogy ezeket a műveit bécsi börtönében készítette mécs mellett vakoskodva, hogy azonban megjelentek-e, nem tudni.
21. [Magyar-, osztrák-, morva-, cseh- és szászországi úti-napló]. Wittenberg, 1695.

XXIII. CIKK.

KERTZI PÁL orvosdoktor a XVI. században élt Erdélyben Brassó városában s ott folytatott orvosi gyakorlatot élete végéig. Az orleansi Bongarsius Jakab, IV. Henrik francia királynak a német fejedelmekhez küldött akkori követe, a [Magyar történetírók] általa gondozott fólió alakú, 1600. évi frankfurti kiadásában a 619. lapon *tudós orvosnak mondja, aki híres az ő műveltségéről, tudományáról és ami a legfőbb, igaz hitéről.* Ő ugyanis nemcsak a játékos és magát szeszélyes formákban kifejező természet gyakori érdekességeit mutogatta meg ennek az akkor éppen Erdélyben tartózkodó kiváló embernek, hanem a római régiségeknek itt-ott előkerült s általa összegyűjtött maradványait is odaadta ennek a vándorúton levő embernek, hogy lerajzolhassa. Sorozatuk ott látható az i. m. 627. és köv. lapján. Említésre méltó, hogy amikor egyszer egy bizonyos esettel kapcsolatban a teológusok berkeibe té-

tius irrupisset, parum abfuit, quin in praesens vitae incurreret periculum: anno scilicet labente 1585. quum Daniel Reipchius quidam, Brassouiensis diaconus, suam ex suggestu sacro promulgaret opinionem, *natum mundi seruatorem vbique locorum secundum humanam naturam esse praesentem, per immensitatem corpus Christi, vt loqui voluit, diuinitati exaequatum infinitum esse, et vbique diffusum,* Tito vero Bognero, I. V. D. et loci theomysta, reliquisque theologicae classis viris diuersum sentientibus, Kertzius noster prae aliis magna animi contentione aduersarium refutaturus, eam ex nouaturientis theosophistae verbis elicere annisus est sententiam, disputandi feruore abreptus, quae coetui in aede sacra praesenti a blasphemiae nota haud quaquam libera, adeoque Deo iniuria esse videretur: audita insulsa tali, consulto hic a nobis subticenda, Kertzii Ratiocinatione, ita exacerbati sunt auditorum in ea panegyri animi, vt nisi Reipchii interposita fuisset auctoritas arreptis lapidibus miserandum in modum poene obrueretur a ferocienti populo exanimandus. Ne malum hoc forte latius serperet, Lucam Vnglerum Superatendentem, Synodum hoc fine BIRTHALBINUM conuocasse, ibi Reipchium erroris conuictum, et ad meliorem frugem adductum fuisse, atque turbas has ita tempestiue sedatas, ex Hanero pag. 305. seq. Schmeizelius de Statu Eccl. Luth. in Transilv. pag. 63. pluribus verbis retulit. Sed factum *Matthiae Fronii*, ICTi et Senatoris Coronensis, minime fuit laudabile, quod crambem hanc male olidam a *Kertzii* denuo recoxerit, et litem hanc, ne triobolo quidem

vedt, kis híján életveszélybe került. 1585-ben ugyanis, amikor valami Reipchius Dániel nevű brassói plébános azt a tévtanát predikálta ki a szószékről, hogy „*a világ megváltója mindenhol a földön ott van az ő emberi mivoltában*”, persze azt akarta mondani, hogy „*a megmérhetetlen nagy világban Krisztus teste, amely az ő isteni mivoltával egyenlő nagy, végtelen nagy és mindenhová elér*”, bár Bogner Títusz odavaló pap, mindkét jog doktora, és a többi papi rendbe tartozók eltérő álláspontot foglaltak el, a mi Kertzi barátunk mindenkinél buzgóbban igyekezett megcáfolni ellenfelét, és a vita hevében a vallásújító teozofista szavaiból olyan tantételt igyekezett kovácsolni, amely a templomban levő gyülekezet előtt szinte istenkáromlásnak, sőt istensértésnek látszott. Mikor a közönség meghallotta Kertzinek ezt az ízetlen fejtegetődését, amelyet én készakarva elhallgatok, annyira fölháborodott, hogy ha nem lett volna a dologba belekeverve Reipchius tekintélye is, a felindult nép már-már követ ragadott, hogy borzalmas módon elpusztítsa. Hogy ez a baj jobban el ne terjedjen, Ungler Lukács szuperattendens zsinatot hívott össze Berethalomba*, ott Reipchiust tévelygés címén elmarasztalták, jobb fölfogásra bírták, s a kavarodást idejében elcsitították, amint ezt Haner 305. és köv. lapja alapján Schmeizel írja le bővebben [Az erdélyi luteránus egyház állapotról] 63. lapján. De legkevésbé sem volt dicséretes Fronius Mátyás jogtudós brassói tanácsos eljárása, mikor ezt az ügyis rossz szagú káposztát Kertzi halála után újra fölmelegítette, s ezt a jelentéktelen ügyet annyira ma-

* Berethalom valószínűleg szász eredetű község Nagy-Küküllő megyében; jó bortermő hely.

dem dignam, ita suam fecerit, vt integro tractatu, typis vulgato, quem *Anti-Kerizium* adpellauit, tanta virulentia pleno persecutus fuerit, vt Nostrum, dicta prius sanguinaria in eius caput sententia, aeternis addicere cruciatibus nequaquam dubitarit. De his Cel. Petr. Bodius quoque in Athenis Hungar. in artic. pag. 139. sequ. consulendus est.

ARTICVLVS XXIV.

KOMAROMI (*Ioannes Petrus*) In Lib. Regiaeque Sempronensium vrbe Noster Ioannes Petrus Komaromius XIV. Kalend. Februar. anno seculi proximi nonagesimo altero(*) ex nobili Komaromiorum gente suam duxit originem: quum in puero matura ingenii praestantia et amor litterarum singularis obseruaretur, prouida parentum cura

(*) Exstat hodie in medio foro Lib. Regiaeque Ciuitatis Gingsiensis Domus, Inscriptione medica, anno hoc 1692. indicato, talibus Hippocratis verbis notata in frontispicio: *Vita breuis, ars longa, occasio praeceps, experimentum fallax, iudicium difficile etc.*

16 (I. B) 92

Iacobum Binnium, aedium dominum, intelligendum esse, fasti ciuitatis publici, fidi monuerunt interpretes, quidictae vrbs Medicum hoc tempore se gerebat. E filiorum huius tergeminarum numero Joannes, chirurgiae magisterium, immo etiam senatorii ordinis dignitatem adeptus, patris in anatomia versatissimi, exemplo excitatus, impetrauit cadauer de infelici ligno postridie lictoris manu suspensum sibi a magistratu ciuico Skeleton fabricae corporis huma-

gáévá tette, hogy egy általa *Anti-Kertziusnak* nevezett teljes egész, mérgeshangú, nyomtatott értekezésben úgy megtámadta, hogy halálos ítéletet mondva rá nem habozott kartársunkat örök kínzatra kárhozatni. Erre nézve tanácsos még megismerni hírneves Bod Péter megfelelő cikkét is a Magyar Athénás 139. és köv. lapján.

XXIV. CIKK.

KOMÁROMI JÁNOS PÉTER. A mi Komáromi János Péter kartársunk a nemes Komáromi nemzetségből született a múlt század kilencvenkettedik évében* január 17-én Sopron szabad királyi városában. Mivel jeles elméje és kiváló tudományszeretete már gyerekkorában korán megmutatkozott, szülei rajta voltak, hogy elméjét

* Kőszeg szabad királyi városában ma is ott áll a piac közepén egy 1692-ben épült, orvosi felirattal ellátott ház, oromfalán Hippocrates ezen szavaival: „*Az élet rövid, a tudomány hosszú, az alkalom mulékony, a kísérlet csalfa, az ítéletalkotás nehéz, stb.*”

16 (I. B) 92

A város megbízható hivatalos följegyzései alapján Binnius Jakabot kell a ház tulajdonosának gondolnunk, aki éppen ebben az időben volt a város orvosa. Az ő három fia közül János, aki sebészmesterré, sőt városi tanácsossá lett, a boncolásban igen jártas apja példáján fölbuzdulva, azt kérte egyszer a városi tanácstól, hogy az emberi test csontvázának összeállítása céljából adja ki neki másnap egy ember holttestét, akit a hóhér akasztott föl. Ezt haza is vitette

cura factum est, vt eius in patrio Lycaeo animus Latinarum Graecarumque litterarum iusta cognitione imbueretur, et mox adolescens admodum in Academiam Argentoratensem amplificandorum studiorum gratia exmitteretur; ibi dum in Botanica, Anatomia, et reliquis medicae artis partibus egregios fecisset progressus, Basileam recto commigravit itinere, in perantique hac Rauracorum vniuersitate, explorata prius eius doctrina, summos ab amplissimo Medicorum ordine consecutus est ad d. VII. Iun. an. 1715. honores et priuilegia. Quibus ita pro merito coonestatus, et in patriam ciuitatem regressus, artem adeo felici inter ciues suos auspicio coepit facere, vt prouinciam ordinarii physici ciuici obtineret exornandam lauto decoratam stipendio; a patriis his laribus Iaurinum post bienium auocatus medicinam tanto ardenti-

us

ni adaptandi gratia reddi, quod ille in aedes suas deportatum, et totum gelu rigidum in cadum, aqua tepida plenum, fovendum imposuisset, mox cum aduocatis reliquis artis suae magistris sociis, anatomico adparatu instructis, sedentem erecta ceruice in media aqua latronem inuenit: quem interrogatum dum collo et capite potissimum sibi dolere ex eo intelligeret, cado exemtum cibo potuque refecit, et ita vitae denuo incolumem reddidit, fidissimumque subsecuturo tempore chirurgus in taberna sua administranda illum nactus est pluribus annis famulum. Recitatam hanc historiolum, medicis observationibus inserendam, ex fida testium hodieum superstitum relatione haustam, veram esse Viri euditissimi, Liberae Regiaeque Ciuitatis Ginsiensis et Incl. Comitatus Castri-ferrei Physici ordinarii Laudatissimi, D. Francisci Kereszturi, Komaromii Nostri generi, Litterae, ad d. 2. Maii anni labentis 1776. ad me humanissime datae, nuntiarunt.

már az otthoni líceumban megtöltse a latin és görög irodalom kellő ismeretével, aztán pedig még szinte serdületlen korban a strassburgi egyetemre küldték tudománya növelése végett. Miután itt a növénytanban, bonctanban s az orvostudomány többi ágában szép haladást tett, egyenest Baselbe ment, s itt, a hajdani rauracusok egyetemén, miután tudományát megvizsgálták, a nagytekintélyű orvoskartól 1715. június 7-én a legmagasabb minősítést és kiváltságokat is megkapta. Érdemeiért így megtisztelve tért haza szülővárosába, s olyan szerencsével kezdte meg működését, hogy megkapta a dúsfizetésű városi rendes fizikusi állást. Innét két év múlva Győrbe hívták meg, s minél felkészültebb lett a természet megismerésében, annál buz-

magához és hullamerev állapotban egy langyos vízzel tele kádba tetette, hogy megpuhuljon, de amikor később boncoló szerszámokkal fölszerelve megjelent nála hívására többi sebésztársa, a rablót kiegyenesedett nyakkal ülve találta a vízben. Mikor megtudta tőle kérdésére hogy a nyaka, főleg pedig a feje igen fáj, kiemelte a kádból, jól megtette és itatta, s miután ekként újra ép és egészséges élő emberré tette, a következő időben több éven át a leghűségesebb segédjévé lett műhelyében. Hogy ez a még ma is élő tanúk előadásából merített, orvosi megfigyelések közé való történet igaz, azt Kőszeg szabad királyi város és Vas vármegye dicséretére méltó tudós rendes fizikusának, Komáromi kartársunk vejének, Kereszturi Ferencnek, a jelen 1776. év május 2-án nekem írt szíves levele bizonyítja.

us vtiliusque tractauit clinicam, quanto iam paratior a naturae cognitione fuerat; heic loci dum medendi prouinciam satis occupatam per nouennium fere et amplius cum fructu sustinuisset, in Lib. Regiamque Ginsiensem ciuitatem a magistratu euocatus transiuit ad exornandam in ea vrbe et mox in Comitatu quoque Castri-ferrei Physici ordinarii prouinciam: quem geminum hunc locum tam insigni cum laude ad vitae huius finem, qui XV. Apr. an. 1761. contigit, tenuisse perhibetur, vt ab omnibus aegris, qui semel ad eius fidem et curam se contulerunt, eo quod hos non officio tantum et arte medici iuaret, sed integritate etiam et comitate amplecteretur, et aestimaretur plurimi et amaretur maxime. Virum non modo medicarum rerumque naturalium, sed sacrarum quoque litterarum cognitione apprime tinctum sacra in primis poësi(*) plurimum dele-

ctatum

(*) *Integrum Hymnorum Sacrorum* varii generis *Volumen* prostat in scriniis haeredum: speciminis loco incipiam anteriores duos tresue cantilenae versiculos recitare: quam tunc composuisse dicitur, dum primus insultus apoplecticus paralytin totius sinistri lateris satis molestam pertinacemque post se relinqueret: vnde certo liceat colligere, qua Medicus noster in Deum suum vsus fuerit fiducia, certe non fucata:

1) Erhöre Herr mich Kranken flehen
 Aus meiner tieffen Herzens-Noth,
 Lass meine Wehmuth vor dich gehen,
 O grosser Gott! Gott Zebaoth!
 Hilff meinen übergrossen Schmerzen,
 Ich bitte dich von ganzen Herzen,
 Und beige vor dir meine Knie,
 Schau meine Thränen netzen sie.

H

2) Mein

góbban és ügyesebben folytatta orvosi gyakorlatát. Miután itt kilenc évnél tovább végzett eléggé lekötött, hasznos orvosi működést, meghívásra Kőszeg szabad királyi városába költözött a városi és nemsokára a vasmegyei rendes fizikai munkakör betöltésére. Ezt a két helyét olyan nagy dicséréttel látta el, mint mondják, élete végéig, 1761. ápril 15-ig, hogy minden beteget, aki egyszer az ő lelkiismeretes gondviselésére bízta magát, igen nagyra becsülte és igen szerette, mert nemcsak kötelességből és orvosilag segített rajta, hanem mert becsületesen és nyájasan is foglalkozott vele. Tudjuk, hogy ez az ember, aki nemcsak az orvosi és természettudományban, hanem a szentírás ismeretében is igen jártas volt, nagy kedvét lelte a vallásos költészetben.* Házassága, amelyet nemes Artner Mária

* Különféle fajta vallásos himnuszaiából egy egész kötet van örökösei szekrényeiben. Mutatványul idézni fogom az egyik ének két-három első versszakát, amelyet állítólag akkor csinált, amikor első gutaütése egész bal felén elég kellemetlen és soká tartó bénulást okozott. Ebből következtethető, milyen tettetés nélküli volt orvosunk bizalma az ő istenében:

1. *Hallgasd meg egy beteg fohászatát,
amint szívéből felzokog,
juttasd füledbe, hű imádját,
uram, nagy isten, Szóbaot!
Enyhítsd meg túlnagy szenvedésem,
szívem mélyén esengve kérem,
s meghajtom érte térdemet,
úgy hullatom le könnyemet.*

ctatum fuisse intelleximus. Matrimonium ita nactus est foecundum, quod cum nobili virgine Maria Catharina Artneria Sempronii inierat, vt liberos nascentes septemdecim numerare potuerit, a morte vnum filium, Paullum, eumque strenuum postea Martis alumnum, et quinque filias superstites honestissimis Viris elocatas. Vir incomparabilis Ioan. Christophorus Burgstaller, Iudex et consul Poseniensis, Insigne nobilitatis Nostri cupro incisum publicauit in Mantissa Insignium Nobil. Familiar. Regni Hungar. num. IX. (*)

OPE-

2) Mein ganzer Leib ist gebrechen
 Und Wehrmuth-bitter ist mein Brod,
 Gott ist mein Artzt, so muss ich sprechen,
 Allein mit einem sanften Tod,
 Er wird mich meiner Last entbinden,
 Die schwere Noth wird Ruhe finden,
 Er endet meinen Lebens Lauff,
 Und schliesset mir den Himmel auf.

3) Ich lebe zwar doch ist mein Leben
 Nur wie ein Schatten an der Wand,
 Will ich mich legen oder heben,
 So bebet bey mir Fuss und Hand,
 Die Speisen kan mein schwacher Magen
 Nicht wie zuvor mit Lust ertragen:
 Die Zunge redet jedoch schwer,
 Und stamlet in der Rede sehr. etc.

(*) Comaromiorum gens haec quum in amplissimos diffusa sit ramos in Hungaria, aliis definiendum committimus, cuius? an huius, potissimum sit prosapiae *Ioannes* ille *Komáromi*, qui exulantis Comitis Emerici Tökölyi lateribus, cuius indiuulsus fuit conscribendarum epistoliarum magister, ita firmiter sese adglutinavit, vt non nisi mors turbatoris pacis publicae eum inde auulserit, et in patriam e Turcorum dominio redire coëgerit famosissimo aequae seditionum auctori Francisco Rákoczi eadem, quae vitrico,

serui-

Katalin hajadon lánnyal Sopronban kötött, olyan termékeny volt, hogy gyerekei száma tizenhétre ment, akik közül azonban csak egy katonapályán levő fia, Pál, és öt lánya élte túl; mind tisztos-becsületes emberek feleségei. Orvosunk rézmetszetű nemesi címerét a páratlan híró Burgstaller János Kristóf pozsonyi bíró és polgármester a [Magyarország nemes családjai címereinek] függelékében a IX. szám alatt tette közzé.*

2. *El van törődve már a testem,
 örömkésernye ételem,
 csak Isten menthet már meg engem,
 csendes halált ha ad nekem.
 Ó fogja terhemet levenni,
 nyugalmat lelkem így fog lelni,
 így ér majd véget életem
 s így tár a menny kaput nekem.*
3. *Élek még, ámde olyan éltem,
 miként az árny a házfalon,
 földllok, vagy ha ágyba fekszem,
 remeg kezem, lábam nagyon.
 Gyengült gyomromnak étel nem kell
 — miként hajdanta — kész örömmel,
 szó közben nyelvem nem forog,
 s ha szólokⁿ is, dadog, motyog. stb.*

* Mivel ez a Komáromi nemzetség igen számos ágra oszlik Magyarországon, másokra hagyom annak a meghatározását, hogy melyikbe, talán éppen ebbe a mienkbe tartozik legkinkább az a *Komáromi János*, aki a bújdosó gróf Thököly Imre oldalához, akinek elszakíthatatlan fródeákja volt, olyan szorosán csatlakozott, hogy csak e közbékezavaró halála távolította el onnan és kényszerítette hazatérni a hasonlókép hírhedett, lázadásszervező Rákóczi Ferenchez ugyanazon szolgál-

O P E R A.

- 1.) Dissert: physico-medica inaug. *De Vino Hungarico Soproniensi*. Basil. an. 1715. 4. plag. 5. Matthiae Trimmel vrbis Semproniensis Consulis; Wilhelmi Artneri, Iudicis, et reliquorum Collegii Senatorii Seniorum honoribus nuncupata. Lepidum carmen est, quod Theod. Zvingerus, Med. Pract. Prof. et Reip. Basil. archiater, operi ad calcem adiecit:

*Quaeritur, an vini Commaromus calleat vsum
Hungarici, cuius dulcia dona refert.*

*In dubio res est; si vires callet ab vsu,
Vti iudicio desinet ille suo.*

*Sin Vires certus non confirmauerit vsus,
Frustra dē Vino disseret ille bono.*

*Prompta tamen ratio est, ab Apolline doctus Iacchi
Exornat patrii munera laude sua.* Errores in

Dissertatione hac ab auctore commissos amice emendasse Cl. M. Belium in erudita Vinearum et Vini Semproniensis descriptione, inserta Prodromo Hungar. nov. et antiq. pag.

163.

seruitia praestitutus: ab hoc mox ille perbenigne exceptus, et ita Comitatu Saarossiensi praedio Cset falvensi liberaliter donatus, an. 1710. peste correptus interiit. Ob id saltim hominem hunc a nobis in istam tabellam relatum: quod *Diarium fatorum actae vitae*, in Collectione Manuscriptorum Székelyiana in hunc vsque diem ab interitu adseruatum, reliquerit: ex quo, qui Historiae patriae amantissimi sunt, temerarios duum virum horum factiosorum ausus et iniqua consilia fideliter consignata, magna ex parte haurire poterunt.

M Ű V E I.

1. Fizikai és orvosi avató értekezés [*A soproni magyar borról*] címmel. Basel, 1715. 4°, 5 ív. Trimmel Mátyás soproni polgármesternek, Artner Vilmos bírónak és a városi tanács többi vezetőjének ajánlva. Zvinger Tivadar, a gyakorlati orvostudomány professzora, a baseli kanton főorvosa, egy szép kis verset írt a mű végére:

*Tudja-e vaj' maga nyelte után e Komáromi, milyen
lé a magyar bor, amit úgy kidicsér szava itt.
Függőben van e tárgy. Erejét, ha magán tanuló ki,
hagyja el élvezetét, hisz maga írja: erős.
Am erejét ha tapasztalatából nem tanuló ki,
jó borról minek ír hasztalan értekezést.
Kész magyarázata mégis: Apolló sugta, miképpen
zengje magyar bor jó édes ízét, erejét.*

Jól tudjuk, hogy a szerzőnek ebben az értekezésben elkövetett tévedéseit hírneves Bél Mátyás jóakarátúlag kijavította a szőlőskerteknek és a soproni bornak [*A régi és az új Magyarország előfutára*] 163. és 197.

latra, mint mostohaapjánál volt. Ez igen szívesen fogadta őt, s neki adta birtokba a sárosmegyei Cséfalvát, de a pestis 1710-ben elvitte. Ezt az embert majdnem csak amiatt vettem ebbe a jegyzékbe, mert az [*Életem végzetes eseményeinek naplója*] c. műve mai napig megmaradt a Székely-féle kéziratgyűjteményben. Ebből azok, akik szeretnek hazánk történetével foglalkozni, nagyrészt megismerhetik e két pártütő vezér vakmerő tetteit és híven megírt rossz szándékait.

163. et 197. probe nouimus, prouti rei huius Frider. Brückmannus quoque meminit Epist. itiner. 97. Centur I. in qua nobiliora Hungariae vina ordine alphabetico enumerasse legimus. Mirari interim neutiquam desino, quod *Vinum Tokajinum* omnium fere mortalium consensione reliquarum totius Europae prouinciarum vinis praestantia anteferendum, nemo umquam ciuium nostrorum in hanc vsque diem lege artis, vt meruerat et debebat, quantum quidem scire licet, rite examinauerit, et vsum physico-medicum nos edocuerit. Publicauit quidem Vir Clariss. D. Samuel Dombi, Borsodien-sis, Dissertationem de Vino Tokajiensi, Ultraj. an. 1758. in 4. typis edit. sed non nisi inauguralis illa est, et exercitatio saltim academica; et ante eum Ioannes Matolai, Vetusoliensis Disquisitionem physico medicam de Vini Tokajiensis cultura, indole, praestantia et qualitatibus, insertam Appendici *Actor. Nat. curiosor. Volum. VII.* Vir quidem eruditus, at non Medicus fuit, et vt ipse in fine opusculi fatetur, fugituo calamo, et sine cura illam conscripsit: nec peregrinos hoc defungi volumus officio, prouti Celeb. Fridericum quoque Hoffmannum, vt alios minutos taceam auctores a Brückmanno 1. c. excitatos, aliquod specimen rei huius in operibus suis promulgasse conspicimus; sed ciues patriae integro eruditionis adparatu instructos ad hoc inuitamus optatum opus perficiendum, quibus optuma suppetit opportunitas materiem hanc pro dignitate liquoris nobilissimi, oeco-

nomice

lapján közölt leírásában, valamint hogy erről Bruckmann Frigyes is említést tesz [Úti levelei] I. centuriájának 97. levelében, amelyben Magyarország nemezebb borait betűrendbe foglalva olvashatjuk. Nem győzők azonban csodálkozni, hogy a *tokaji bort*, amelyet kiválóság tekintetében szinte minden ember közös véleménye szerint az egész Európa valamennyi vidékéről való borok fejedelmének kell tartanunk, honfitársaink közül — amennyire ezt tudni lehet — senki se vizsgálta meg annak rendje-módja szerint tudományosan mind mai napig, mint megérdemelte és kellett volna, és nem magyarázta meg nekünk annak természet- és gyógytudományi hasznát. Közzétett ugyan a jeles Dombi Sámuel borsodi orvos 1758-ban Utrechtben egy negyedréttű nyomtatott értekezést [A tokaji borról] címmel, de ez csak olyan avató értekezés és majdnem csak egyetemi dolgozat. Nála előbb a tudós zólyomi Matolai János írt a [*Természettudósok Közleményei*] VII. kötetének függelékébe egy természet- és gyógytani értekezést a tokaji bor kezeléséről, természetéről, kiválóságáról és minőségeiről, de ő nem volt orvos és, mint munkája végén bevallja, kelleetlenül és gondosság nélkül írta. Azt se szeretném, ha külföldi végezné el ezt a szolgálattételt, amint — hogy a Bruckmann idézett munkájában felsorolt kisebb írókat elhallgassam — a hírneves Hoffmann Frigyesről is látom, hogy művei között közzétett egy idevágó ismertetést. Inkább a tudomány teljes fegyverzetével felszerelt honfitársaimat szólítom föl e kívánatos mű kidolgozására, mint akiknek legjobb alkalmuk van ezt a tárgyat a legnemesebb nedű méltóságának megfelelően gazdaságtani, természettani, vegytani és gyógytani szempontból annak rendje-

nomice, physice, chemice, et medice ad lancem rite expendere. *Fontes Hungariae medicatos* plures nostrum singularibus libellis descripserunt; *Oleum s. Balsamum Hungariae Carpaticum* Augustini ab Hortis et Georg. Buchholtzius, senior, enarrarunt; *Antra Deminfaluensia* Georg. Buchholtzius, junior; *Belényesiensia* in Comitatu Bihariensi ad Funaczam Alexius Nedeczky; *Carpatica Draconum*, Ioan. Patersonius; *Montes Carpaticos* Dauid Frolichius, Sam. ab Hortis; *Natrum Hungariae*, Gabr. Pázmándi; *Gramen Mannae Hungaricum* Ladisl. Bruz; *Indolem aëris Hungarici* Dan. Gömöri; *Aërem, aquam et loca Pisoniensia, Sal minerale alcalicum natium Pannonicum, et ex eo parata remedia*, I. Ioan. Torko; *Natium Sal Catharticum* Andreas Herman; *Aurum Vegetabile Hungariae*, Daniel Perltzius; *Mineras* Ioan. Fridwalszky; *Natragulyam Hungar.* Carol. Reyger, et M. Belius; *Terram Medicinalem Tokajiensem*, Dan. Fischerus; *Varios Naturae thesauros in Hungaria* I. Andr. Scopoli, Comes Marsilius, Ignat Born, Felix Petantzzius, alii alia; cur in decantatissimum, o populares dulcissimi! ac vere diuinum liquorem Hungariae profecto nectareum, et plus quam Nepenthis elogio dignum, solius naturae beneficio in montibus Tokajino vicinis parari solitum, curatius inquirere amplius negligemus? nam nec hic in censum ea venire possunt, quae Petrus Ioenichius commentatus est in Dissertatione de Vineis Hungariae edita Thorunii an. 1761. in 4.

módja szerint megvizsgálni. *Magyarország gyógyvizei* több honfitársunk írta már le remek művecskében; *a kárpáti magyar olajat vagy balzsamot* leírta már Augustini ab Hortis és az idősb Buchholtz György; *a deményfalvi barlangot* ifjabb Buchholtz György; *a Funácza melletti belényesi barlangot* Biharban Nedeczky Elek; *a kárpáti sárkánybarlangot* Pater-son János; *a Kárpátokat* Froelich Dávid és Ab Hortis Sámuel; *a magyar sziksót* Pázmándi Gábor; *a magyar mannafüvet* Bruz László; *a magyar levegő természetét* Gömöri Dávid; *a pozsonyi levegőt, vizet és vidéket, a természetes magyar alkálikus ásványsót és a belőle készült gyógyszereket* Torkos Jusztus János; *a természetes has-hajtó sót* Hermann András; *a magyar növényi aranyat* Perlitzi Dániel; *az ásványokat* Fridwalszky János; *a magyar nadragulyát* Rayger Károly és Bél Mátyás; *a tokaji gyógyföldet* Fischer Dániel; *a különféle magyarországi természeti kincseket* Scopoli János András, gróf Marsilius, Born Ignác és Petantzius Félix, egyebeket meg mások; mért hanyagoljuk; el kedves honfitársaim, a legünnepelebb, valóban isteni, igazán nektárszerű, még a búfelejtető népen-thész dicséreténél is többre méltó, s a természet jóté-teménye folytán csupán csak a Tokaj-vidéki hegyeken készülő magyar nedű alapos megvizsgálását, hiszen e tekintetben számba se jöhetnek azok a dolgok, ami-ket Ioenichius Péter a Torunyban 1761-ben kiadott negyedré-tű [A magyar szőlőkről szóló értekezés]-ben eszelt ki?

2.) *Tractatus chemico-medicus de fonte salubri in pago Tatzmansdorff, Tarcsa Hungaris dicto, prope Sclaning, Pinkafeldae vicino, in Comitatu Castriferrei scaturiente.* Prelum Typothetarum videre non potuisse dolendum est. Acidularum harum Paulus Spindlerus noster meminit in Centur. Obseruation. medicinal. IX. et XXI. pag. 18. et 38. cuius contenta Car. Rayger, aequae, ut prior, Poseniensis Medicus in adnexo scholio egregie explicat, Fridericus vero Loewius hypochondriacis et nephreticis propria edoctus experientia optume conuenire adserit, in Dissertatione duorum medicatorum Hungariae fontium Appendici Actor. Nat. Curios. Vol. IV. inscripta. Ea, quae Ignat. Wetschius in Dissert. sua de Fonte hoc Vindobonae an. 1763. in medium protulit, haud quaquam nos morantur. Noster Komaromius aqua hac soteria in cura Melancholiae ita prospero vsus est cum emolumento, ut homines malo hoc tentatos vtriusque sexus, etiam e remotissimis subinde locis ad se deductos paucissimis praeterea adiunctis remediis, pristinae sanitati felicissime restituerit: aetate vero hac nostra vsus ita euasit popularis, ut ipsam quoque Austriacae dominationis metropolin clausis lagenis adportata, sic in Diario Vindobonensi subinde repeti legimus, publice in foro, vili posito pretio, emittoribus aegris opem ab ea sperantibus, vertente quouis anno diuenditur.

2. [A magyaroktól Tarcsának nevezett Tatzmansdorf faluban, a Pinkafővel szomszédos Szklaning közelében, Vas vármegyében fakadó gyógyforrásról szóló vegy- és gyógytudományi értekezés]. Sajnálatos, hogy sajtó alá nem kerülhetett. Ezekről a savanyúvizekről Spindler Pál is megemlékezik az ő [Száz orvosi megfigyelés]-ének 9. és 21. megfigyelésében a 18. és a 38. lapon, akinek a megállapításait a szintén pozsonyi orvos, Rayger Károly, egy hozzácsatolt jegyzetben fejti ki nagy-szerűen, Loew Frigyes pedig a [Természettudósok Közleményei] IV. kötetének függelékében közölt [Magyarország két gyógyforrásáról szóló értekezésében saját tapasztalata alapján azt írja, hogy igen jól tesznek a kedélykórosoknak és vesebajosoknak. Az, amit erről a forrásról Wetsch Ignác 1763-ban Bécsben tett közzé, bennünket alig érdekel. A mi Komáromink a búskomorság gyógyításában olyan sikerrel alkalmazta ezt a gyógyvizet, hogy azokat a férfiakat és nőket, akiket ezzel a betegséggel a legtávolibb vidékekről vittek hozzá, egy igen csekély mennyiségű orvosság alkalmazása mellett igen szerencsésen visszajuttatta régi egészségükhöz. A mi korunkban pedig olyan népszerű lett a fogyasztása, hogy zárt palackokban odaszállítva egyszer-máskor az osztrák birodalom fővárosába is eljut, s ott minden év közepén a nyílt piacon olcsó áron árusítják a tőle gyógyulást váró betegeknek, mint ezt a [Bécsi Napló] írja.

ARTICVLVS XXV.

K Y R (*Paullus*) Ioannes Honterus Coronensis posteaquam Cracouiae et mox Basileae Poëseos, Eloquentiae, Matheseos, Astronomiae, Geographiae, Historiae, Theologiaeque studio animum imbuisset, in patriam ciuitatem reuersus, Varronis et Euangelistae Dacici nomen adeptus, non modo ludum litterarium aperuit, in quo omnes artes et scientiae publice traderentur, sed officinam quoque instruxit typographicam, in qua libri bonae frugis in vsus publicos omnium primo in oris Transiluanicis adolescente saeculo XVI. procuderentur. In hac Schola Medicus noster *Kyrius* docendae philosophiae, et vt videtur, Medicinae quoque, primorum vrbis auctoritate admotus est; in eo typographeo edidit anno 1551. in 8. plag. 9. duplicem argumenti medici libellum, discipulis suis antea ad calamum dictatum, et hoc insignitum titulo:

S A N I T A T I S S T V D I V M

ad Imitationem Aphorismorum compositum.

Item:

Alimentorum vires breuiter et ordine
alphabetico positae.

Autore Paulo Kyr, Medico.

Impressum in Inclyta Transyluaniae Corona,

M. D. LI.

Iuuentuti Studiosae Coronensi Liber inscriptus est,
in quo auctor sectae

XXV. CIKK.

K Y R P Á L. Miután a brassói Honter János Krakkóban és Baselban magába szívta a költészettan, ékesszólás-tan, matematika, csillagászat, földrajz, történelem és teológia tudományát, hazatért szülővárosába, s elnyerve Erdély Varrojának és evangélistájának nevét, nemcsak iskolát nyitott valamennyi iskolai tudomány nyilvános tanítására, hanem a XVI. század dereka felé, erdélyi földön először, nyomdát is alapított hasznos könyvek közhasználatra való kinyomtatására. Ebben az iskolában bízta meg Kyr-t a város vezetősége a bölcselet s úgy látszik az orvostudomány tanításával is, s ebben a nyomdában adta ki 1551-ben 9 íven 8° alakban két részből álló orvosi tartalmú könyvecskéjét — amelyet azelőtt úgy diktált volt le diákjainak — a következő cím alatt:

Egészségtan

az Aphorismusok mintájára szerkesztve,

továbbá

Az eledelek gyógyereje

röviden és betűrendbe szedve.

Írta Kyr Pál orvos.

Nyomtatták Erdélyben a híres Brassóban

1551-ben.

A könyv a brassói tanulóifjúságnak van ajánlva. A szer-

Medicorum Galenicae addictissimus, ita scribendi rationes exponit: *Quum a Deo insitum sit tueri vitam et sanitatem, et a medicis clarissimis, sanctisque Viris semper obseruatum fuerit, non convenit quemque nescire eam partem, vt etiam Galenus docet, quae ad valetudinem tuendam pertinet. Non autem voluptatem, sed necessitatem spectamus, videlicet ne corpus in morbos ac vitia delabatur, vitaeque functiones impediuntur. Nam aliqui aegrotant, non ob proprium corporis statum, sed propter vitiosam victus rationem, dum aut in desidia vitam agunt, aut nimium laborant, aut in ciborum qualitate quantitateue peccant, aut exercitium aliquod noxium exercent, aut in somni modo, aut Veneris immodico vsu falluntur, aut etiam aegritudine animi curisque parum necessariis se macerant, vnde nonnulli in morbum quempiam gravem incidunt, a quo tota vita sese explicare nequeunt. Qui ergo victus ratione uti volunt, necesse est, vt Res non naturales et alimentorum vires agnoscant, et sese ad eas accomodare studeant, de quibus hic breuiter tractatum est. Verum ea ab egregiis authoribus, magisque Galeno selegimus, quibus studiosae Iuuentuti Coronensi prodesse studui, quod si consecutus sum etc. Pergite igitur studiosissimi Iuuenes, veterem recipere diaetam, et ad euitandos morbos salubria praecepta excerpente, quo mens sana sit in corpore sano. Quia Liber iste ita redditus est rarus, vt vix amplius conspici, nedum haberi possit, ex singulo capite speciminis loco singulos saltim promam aphorismos:*

- 1.) *Aër calidior et siccior emendatur, si humidiores et frigidiores domos praeparabimus, pauimenta earum*

rum

zö, a Galenus-követő orvosi fölfogás híve, így fejti ki ebben könyve megírásának céljait:

„Minthogy Isten belénk oltotta életünk és egészségünk gondviselését s ezt a leghíresebb orvosok és tiszteltreméltó férfiak is tekintetbe vették, nem illik — mint Galenus is mondja —, hogy valaki ne ismerje azt, ami az egészsége ápolására vonatkozik. Azonban itt nem arra leszünk tekintettel, ami élvezetet nyújt, hanem arra, ami szükséges, nevezetesen, hogy testiünk ne essék betegségbe, fogyatkozásba, se pedig hogy életműködésünk megakadjon. Mert némelyek nem is testi állapotuk miatt betegek, hanem helytelen életmódjuk miatt, amennyiben vagy tétlenül töltik életüket, vagy agyondolgozzák magukat, vagy az étel minőségében és mennyiségében követnek el hibát, vagy valami ártalmas testgyakorlást üznek, vagy az alvás tartamában s a nemi élvezet mértékében botlanak, vagy bosszankodással és nem szükséges gondokkal emésztik magukat, miktől többen olyan súlyos betegségbe esnek, hogy soha életükben sem szabadulnak meg tőle. Akik tehát okosan akarnak élni, azoknak föl kell ismerniük a nem természetes dolgokat, és igyekezniük kell azokhoz a dolgokhoz alkalmazkodni, amelyekről itt röviden szölok. Mindamelletti kiválogattam a jelesebb szerzőkből, különösen Galenusból ilyen helyeket, hogy segítségükre legyek velük a brasoí diákságnak. Ha ezt elérem, stb. Igyekezzetek hát, tanuló ifjak, a régi étrendhez alkalmazkodni és gyűjtsetek a betegségek elkerülésére üdvös szabályokat, hogy egészséges elmétek lehessen egészséges testben.”

Mivel ez a könyv olyan ritka, hogy nemhogy megszerezni, de még látni is alig lehet hosszabb időre, mutatóba közlök legalább minden fejezetéből egy-egy okos mondat:

1. A meleg és száraz szobalevegőn úgy lehet segíteni, ha a lakást nedvessé és hűssé tesszük úgy, hogy padlóját több-

rum adsidue aspergentes aqua rosacea, vel aqua pura tantum cum aceto: vel cum flabello facto ventulo, tum vt ex Euripo aliquo auras inspiret machinantes. Preterea sternere locum frondibus salicis, vitis, floribus frigidis, vt violarum, rosarum; fructibus, vt pomis citrinis, aurantiis, limoniis, mire competit; et ab igne solisque calore prohibere expedit. Praestat etiam locum a paucissimis adiri; incredibiliter enim multitudo aërem inficit.

- 2.) De Cibo et potu. *Ferculorum numerus binarium non facile excedat, post hoc in comedendo tempus prolongare non licet. Consuetudo in cibi assumptione, et in vniuersa victus ratione seruanda est, nam insueta molestare solent.*
- 3.) De Motu et quiete. *Exercitium commode administratum ad sanitatem tuendam multas vtilitates adfert; nam calorem augmentat, cuius beneficio membra solida mollescere, humida tenuari, meatusque laxiores fieri accidit; et ob spiritus valentiolem motum meatus expurgare excrementaque expellere necesse est. Sanitatis studium ad labores impigrum esse scribit Hippocrates.*
- 4.) De Somno et vigilia. *Consentiunt Medici, somni justam longitudinem esse tempus septem horarum noctu; nam in die dormire nemo ex antiquis probauit, et mala ex hoc Auicenna haec fere enumerat; destilationes ex capite, corruptionem coloris, aggrauationem splenis, laxitatem neruorum, desidiam ad res agendas, prostratum appetitum, apostematum generationem, febres, et quaedam alia.*
- 5.) De inanitione et repletione. *Pueris ad decimum quartum annum sanguis venaesectione haud*

szőr meghintjük rózsavízzel, vagy ecetes tiszta vízzel, vagy szelet csapunk legyezővel, vagy azon vagyunk, hogy valamely víz felől kapjon légáramot. Csoda jót tesz ezenkívül, ha a helyiséget fűzfagallyal, szőlőlombbal és hideg virágokkal, úgymint violával, rózsával, vagy gyümölcsfélékkel, mint keleti és lombard citrommal, meg narancscsal hintik föl és megóvják a tűz és a nap melegétől. Az is célszerű, ha igen kevesen mennek a helyiségbe, mert a sokaság hihetetlenül megrontja a levegőt.

2. Az ételről és az italról A fogások száma ne igen lépje túl a kettőt; ennél tovább nem szabad az időt evéssel tölteni. Az ételevésben és az egész életmódunkban gyakorolt szokásunkon nem szabad változtatni, mert ami szokatlan, az kellemetlen szokott lenni.
3. A mozgásról és a pihenésről. A módjával üzött testgyakorlás nagyon hasznos az egészség megóvásában, növeli ugyanis a meleget, amittől a szikár testrészek megpuhulnak, a zstros részek soványodni s a járatok kitágulni szoktak. A járatokat pedig az erősebb léleketvittelek miatt kell kitisztítani s belőlük az ürüléket eltávolítani. Az egészségápolás, mint Hippocrates mondja, kész a munkára.
4. Az alvásról és az ébrenlétről. Az orvosok egyértelműen azt tartják, hogy az alvás szabályos hossza éjjel 7 óra. A nappali alvást ugyanis egyetlen régi orvos se helyesli, s az ebből származó bajokat Avicenna körülbelül a következőkben sorolja föl: csöpögés a fejből, az arcszín meghalványodása, a lép megnehazedése, az idegek megernyedése, cselekvésbeli restség, az étvágy teljes megromlása, daganatok, lázas betegségek és más egyebek keletkezése.
5. A kiürítésről és a megtöltésről. Gyerekektől tizenegyedik évük előtt nem szabad érvágással vért venni, se öre-

detrahendus, nec senibus post septuagesimum, nisi in hac aetate constituti multi Sanguinis fuerint viresque robustas habuerint; at si necessitas jubeat, iis etiam venam secabis.

- 6.) De animi affectibus. *In omnibus animi perturbationibus, quaere honesta solatia, vtere amicis, conuiujs non tristibus, tange chelyn digitis, lude fidibus, canta dulcisonum melos, quo tristia corda reficiantur, animique habitus moderentur.*

Ex Viribus vero Alimentorum, ordine alphabetico digestorum, non nisi *Saluiam* et *Serum lactis* adjiciam:

Saluia calida est et sicca, in cibo sumta confortat cerebrum, Stomachum, et hepar, utilis est neruis, manuum tremori, et paralyticis, in fluidis ventribus satis apta.

Serum lactis aluum subducit, praesertim qui hoc potu plurimum vtuntur, si ipsam magis subducere velis, salis quam plurimum injicies. Datur quoque comitialibus, melancholicis, paralyticis, in lepris, elephantiis, ac articularibus morbis, valet item cutis infectionibus, splenis oppilationibus et duritiei, et hac ratione fiunt euacuationes humorum crassorum et melancholicorum lieni insertorum.

ARTICULUS XXVI.

LIEBEZEIT (*Georg. Sigismundus*) Nobilis hic Hungarus Sempronii primam lucem adspexit die 11. Nov. an. 1689. Domi ad omnem cultum et humanitatem formatus, peradolescens anno actatis decimo octavo; qui erat huius sae-

culi

gektől hetvenéves koruk után, csak ha vérmesek és jó erő-
vannak. Ámde ha a szükség úgy kívánja, csak vágj raj-
tuk is eret.

6. A lélek indulatairól. *Kedélyed minden fölindulásában
tisztességes vigasztalást keress: menj barátaidhoz, végy
részlet vig multságokon, citerázz, hegedülj, édeshangú dalt
énekelj, hogy szíved szomorúsága meggyógyuljon és kedély-
állapotod egyensúlyba jusson.*

A betűrendbe szedett eledelek gyógyhatásaiból pe-
dig csak a zsályát és a savót iktatom ide:

„A zsálya meleg és száraz. Ételen bevéve erősíti az
agyat, a gyomrot, a májat, hasznos az idegekre, a kéz-
reszketésre, a gutaütötteknek, és elég jó hasmenés ellen.”

„A savó enyhíti a székszorulást, kivált ha valaki gyak-
ran issza. Ha hatását erősíteni akarod, tégy bele mentől
több sót. Rendelik nyavalyatörösöknek, búskomoroknak,
szélütötteknek, bélpoklosoknak, elefántkórosoknak, csú-
zosoknak, továbbá jó a bőrfertőzésekben, a lép eldugulá-
saiban és megkeményedéseiben, s ennek a segítségével lehet
eltávolítani a lépben levő sűrű, feketeepés nedvet.”

XXVI. CIKK.

LIEBEZEIT GYÖRGY ZSIGMOND, ez a
magyar nemes, Sopronban látott napvilágot 1689. novem-
ber 11-én. Miután szülővárosában minden szép tudnivalóra
kitanították, igen fiatalon, 18 éves korában 1708-ban, tu-

culi octauus, comparandae eruditionis gratia sedes Musarum Saxoniae Academicas adiuit, Halae Magdeburgicae potissimum diuersatus, Stahlium, Hoffmannum, Albertium duces secutus est, Lugdunum Batauorum digressus in inuestigandis artis salutaris mysteriis Boerhauvium auscultauit aliquamdiu. Horum institutionibus eas in hoc studio fecit progressiones, vt posteaquam ex Batauis Regiam Fridericianam iterum repetiisset, elapso biennio viam sibi ad doctoralem dignitatem aperuit, et summos laureae medicae honores, conferente Stahlio, anno demum 1713. consecutus est. Vt hoc Doctoris nomen ipso facto tueretur, auspicatum artis suae facturus periculum, quinto, quam exierat, anno in patriam reuertit. Postquam salutarem artis Scientiam iam septem annorum vsu exercitationeque firmasset, vrbis Sempronensis Magistratus anno 1720. ciuium salutis et valetudinis privatim ac publica curandae praesidem constituit. Vix hanc ornare coeperat prouinciam, superuenit anno postero auctoritatis Caesareae Diploma, quo in consortium Collegarum Societatis Natur. Curiosor. receptus. cognomentumque *Nilei* indeptus est. Id quoque dignitatis ipsi postea contigit, vt a Sereniss. Principe Brandenburgo-Byrutino, Friderico, in suorum Consiliariorum, et Aulae Medicorum numerum referretur. Quod ad matrimonium attinet, duxit in vxorem virginem, Michaëlis Meisneri sacrorum antistitis filiam, cum qua annos XXV. sine querela transegit duas post mortem superstites relinquens filias.

Morbi

dománya szaporítása végett a szász műzsák egyetemi tanúira ment. Főleg Halléban tartózkodott és ott Stahl, Hoffmant és Albertit hallgatta. Innét Leydenbe távozott, s ott az orvostudomány titkainak kifürkészésében Boerhavét hallgatta egy darabig. Az ő oktatásuk következtében olyan eredményt ért el ebben a tudományszakban, hogy miután Hollandiából újra visszatért a királyi Frigyes-egyetemre, két év alatt utat nyitott magának a doktori fokozatra, és végre 1713-ban Stahl kezéből meg is kapta az orvosi babérkoszorú magas kitüntetését. Hogy ezt a doktor címet kézzel foghatólag megvédje, öt évvel azután, hogy kiment volt, hazatért szülővárosába tudományát próbára tenni. Miután orvosi tudományát két éves gyakorlattal igazolta, Sopron város tanácsa 1720-ban polgárai egészségének magán- és tisztiorvosává tette. Alig kezdte meg ezt a hivatalát, megkapta a császárilag jóváhagyott diplomát, amely a természetvizsgálók társaságába való föl vételéről és *Nileus* névvel való fölruházásáról értesítette. Abban a kitüntetésben is részesült később, hogy Frigyes Branderburg-bayreuti herceg őfensége a maga tanácsosai és udvari orvosai közé vette föl. Ami házasságát illeti, Meisner Mihály püspök hajadon lányát vette feleségül, akivel aztán 25 évig élt szép békében, két lányt hagyva itt maga után. Hosszú betegségtől megtörve 49 éves korában halt meg

Morbi vi ac diurnitate fractus anno aetatis vndequinquagesimo III. Idus Nov. an. 1739. mortuus est. In funeris celebritate laudatus a Cl. Daniele Haynoczio, Sempron. Evangel. Con-Rectore, praeceptore meo aestumatissimo, Societatis Latinae Ienensis Commembro; quae lugubris oratio typis excusa anno eodem Sempronii in 4. plag. 2. Repetita in Append. Act. Natur. Curios. Vol. VII. pag. 303. seqq. (*)

O P E R A.

- 1.) Disput. Medico-legalis, praes. Alberti, *De abortus noxia et nefanda promotione*. Halae Magd. an. 1711. in 4. Iterata ibidem an. 1730. 4. plag. 6.

2.) Dis-

H 2

(*) Pietas erga Praeceptorem hunc iure postulat, vt cursim saltim, prout hic licet, nonnulla alia quoque quae memoria suggerit, iam adpingam opera. 1.) Dissert praes. Mart. Chladenio. *De Pharisaeis et Scribis in Cathedra Mosis sedentibus audiendis*. Vitemb. an. 1718. 4. plag. 5. 2.) *Oratio funebris in laudes Stephani Török de Telekes, Incl. Comitatum Sempron. et Castrifer. Tab. Iudic. Assessoris ad d. VIII. Id. Apr. habita*. Lips. an. 1723. 4. plag. 5. 3.) *Epitaphium apellae Iosepho Süsz Oppenheimio ob nefanda facinora, conatusque impios an. 1738. in furcam ferream acto scriptum*. Tubing, an. 1738. 4. plag. 1. 4.) *Epistola gratulatoria ad Virum summo Rev. Ios. Sipkovist Toth Superattendentem scripta*. Halae Magd. an. 1740. 4. pl. 1. 5.) *Laudato funebris, qua Sere-niss. Principem Eugenium Franciscum Sabaudiae ac Pedemontii Ducem Marchionem Salutiarum etc. ad d. VII. Id. Quintil. an. 1736. publice elatum, sollemni exsequiarum pompa auctoritate publica prosecutus est*. D. H. Vien. an. 1737. 4. plag. 12. Inserta legitur Actis Societatis Latinae Ienensis, ita etiam, quod sequitur. 6.)

Sacrum

1739. november 3-án. Temetésén hírneves Hajnóczi Dániel, soproni evangélikus társigazgató, az én nagyrabecsuült tanárom, a jénai latin társaság tagja, búcsúztatta el. Ez a gyászbeszéd még abban az évben két negyedretű íven jelent meg soproni nyomdában. Újra a (Természetudósok Közleményei) függelékében adták ki a VII. k. 303. és következő lapjain.*

M Ű V E I.

1. Törvényszéki orvosi értekezés Alberti elnöklete alatt [*A vetélés káros és istentelen elősegítéséről*] címmel. Halle, 1711. 4°. Újra kiadva uo. 1730. 4° 6. ív.

* E tanárom iránti fiúi szeretet joggal megkívánja, hogy legalább futtában, amennyire a hely engedi, ideiktassam néhány más munkáját is, ami emlékezetben maradt: 1. Értekezés Martinus Chladenius elnöklete alatt [*A Mózes székében ülő farizeusok és írástudók meghallgatásáról*] címmel. Wittenberg, 1718. 4°. 5 ív. 2. [*Telekcsi Török István tekintetes Sopron és Vas megyék táblabírája méltatására április 5-én mondott gyászbeszéd*]. Lipcse, 1723. 4°. 5 ív. 3. [*A gaztettei és gonosz tervei miatt 1738-ban vasvillára húzott oppenheimi zsidó Süss József sírfelirata.*] Tübinga, 1738. 4°. 1 ív. 4. [*Köszöntőlevél nagytiszteletű Tóth Sipkovits József püspöknek*]. Halle, 1740. 4°. 1 ív. 5. [*Gyászbeszéd, amellyel az 1736. július 9-én ünnepélyesen eltemetett Jenő Ferenc szavojai herceg, piemonti fejedelem, saluzzói érgróf ökegyelmességét stb. közmegebtzásból búcsúztatta el Hainóczi Dániel*]. Bécs, 1737. 4°. 12 ív. A [Jénai Latin Társaság Közleményei]-ben található folytatólagosan. 6. [*Gyászünnepele, amely-*

- 2.) Dissert: inaug. med. *De tumore oedematoso podagrigo.* praes. Stahlio. Halae Magd. an. 1713. 4. plag. 4. Cui adnexa est gratulatoria Albertii Epistola, qua podagram sine sale explicare adnititur.

ARTICVLVS XXVII.

MARQVARDVS. In Albo Cathedralis Ecclesiae Zagrabiensis notatum est ad an. 1450. Marquardum Medicinae Doctorem a Principe Friderico de Cillia renunciatum fuisse successorem Ioanni de Gretz, archidiacono Urbocz et Canonico Zagrabiensi, qui Romam pergens in itinere mortuus fuerat. Dum scilicet Cilliae Principes Fridericus et Vlricus, Ecclesiae Zagrabiensis designati Gubernatores, Ius Patronatus vacantium beneficiorum vsurparent, in adipiscendo honorifico hoc Canonici munere non leuia sibi posita fuisse obstacula certis expertus

est

Sacrum Parentale, quo Diuum Carolum VI. Rom. Imp. semper Aug. etc. Rei litterariae conseruatorem munificum rebus humanis an. 1740. d. XIII. Kal. Nov. aet. LVI. Heroibus faiali, excentum, Musae in Sempron. Evang. Gymnasio prosequutae. Sempron. an. 1740. 4. 7.) Emblemata in Natalem Regii Principis Iosephi, Benedicti etc. ex Sereniss. Hungar. ac Bohem. Regina, Archiduce Austriae etc. Maria Theresia, anni MDCCXLI. d. III. Id. Mart. nati, cum natalis ille Sempronii, Dominica Quasi modo geniti, sive in Albis, solemniter celebrabatur. Legitur in MScto, vt et sequens.

8.) *Iter Sempronio Nouisolium an. 1741. susceptum, in quo Historico-politica locorum, per quae transiuit, singulorum descriptio, cum adjecta rerum naturalium et curiosarum commemoratione, continetur.*

2. Orvosavató értekezés [*A köszvényből eredő vizenyős daganatról*] címmel Stahl elnöklete alatt. Halle, 1713. 4°. 4 ív. Hozzá van csatolva Alberti köszöntő levele, amelyben a köszvényt igyekszik egyszerűen magyarázni.

XXVII. CIKK.

MARQUARDUS. A zágrábi székesegyház naplójába az 1450. évnél be van jegyezve, hogy Marquardus orvos doktort Cillei Frigyes herceg Grétzi János urbóczi esperes zágrábi kanonok utódául jelentette be, aki Rómába tartva útközben meghalt. Mikor ugyanis Frigyes és Ulrik cillei hercegek, a zágrábi egyház megválasztott kormányzói rendelkeztek a megürült papi állások betöltésének jogával, hiteles okmányok szerint ennek a kitüntetett kanonoki állásnak az elnyerésében Marquardus orvos mindaddig

lyel a megboldogult, örökké magasztos VI. Károly római császárt stb. a tudomány bőkezű pártfogóját, aki 1740. október 20-án, a félistenekre végzetes 56. évében, távozott el a földi világból, búcsúztatták el a múzsák a soproni evangélikus gimnáziumban]. Sopron, 1740. 4°. 7. [*A Magyarország kegyelmes királynőjétől, Ausztria főhercegétől, Mária Teréziától 1741. március 13-án született József Benedek királyi herceg születésnapjára abból az alkalomból írt díszbeszéd, hogy születésnapját Sopronban Quasi modo geniti, vagy másképp fehérvasárnap napján megünnepelték.*] Kéziratban olvasható, mint a következő 19. 8. [*Sopronból 1741-ben Besztercebányára tett út, amely magába foglalja az általa érintett valamennyi helynek történeti és politikai ismertetését és mellékesen kitér természeti viszonyaikra és ritkaságaikra*].

est Marquardus Medicus documentis, quoad an. 1453, Vienna Feria VI. post festum S. Georgii Ladislaus postumus, Hungariae Rex, anno Regni XIII. vniuersas quorumlibet beneficiorum in Zagrabiensi et Chasmensi Ecclesiis per Comites Cilliae Fridericum et Vlricum Sclauoniae Banos, factas Collationes quibuscumque hactenus Personis vigore Iuris patronatus sui regii, tamquam Rex Apostolicus, ratas firmasque haberet, ac vt loquitur, iterum constitueret ac confirmaret, vt horum series Num. 843. in laudato statim Ecclesiae Libro lucide satis exponitur. Missis reliquis, quae in hanc rem sonant, documentis, exstant in eodem Ecclesiae Archiuo Regis Ladislai V. Litterae, quae vocantur, Consensuales, Feria VI. post festum S. Georgii Budae an. 1456. exaratae, in quibus Rex recognoscit per Marquardum Medicinae Doctorem, Archidiaconum Urbocz, Ladislaum item Custodem et Clementem de Gara, Canonicos Zagrabienses, preces pro consensu Regio sibi nomine Capituli fuisse exhibitas.

ARTICVLVS XXVIII.

MARTINVS. Viri huius Spectabilis memoria in Actis MSctis Facultatis Artium Vniuersitatis Vindobonensis Lib. III. fol. 317. nobis conseruata est, quem Artium Magistrum et Medicinae Doctorem, nec non Ecclesiae B. V. Mariae Budensis Plebanum fuisse aperte edocemur: ob id vero quam maxime memorabilem, quod eius potissimum opera effectum esse crede-

retur,

nehéz akadályokba ütközött, míg végre 1453-ban a Szent György-nap utáni hatodik napon az utószülött László magyar király, uralkodása tizenharmadik évében a zágrábi és csázmai egyházmegyében Cillei Frigyes és Ulrik szlavon bánoktól bárkifiának juttatott mindennemű adományozást királyi kegyúri jogánál fogva, mint apostoli király, Bécsből jóvá nem hagyta és, mint mondja, újra el nem rendelte és meg nem erősítette, ahogy ezeknek egész seregét sorolja föl elég világosan az imént említett egyházi könyv 843. száma. Egyéb erre vonatkozó okleveleket mellőzve megvan ennek az egyháznak a levéltárában V. László királynak egy Budán 1456-ban Szent György ünnepének hatodnapján írt ún. beleegyezőlevele, amelyben elismeri, hogy Marquardus orvosdoktor urbóczi esperes, továbbá László órkanonok és Garai Kelemen zágrábi kanonok neki jóváhagyás végett kérvényeket nyújtottak át a káptalan nevében.

XXVIII. CIKK.

MÁRTON. Ennek a tiszteletreméltó embernek az emlékét a bécsi egyetem bölcseleti karának kéziratos történetében a III. könyv 317. levele őrizte meg. Ebből világosan kiderül, hogy a szabad tudományok mestere, orvosdoktor s a budai Boldogasszony-egyház plébánosa volt. Leginkább azért nevezetes, mert főleg az ő közreműkö-

retur, dum Matthias Coruinus Viennam anno 1485. deditioe caperet, et Rex victor cum conjugē Regina Beatrice ouans urbem ingrederetur, Vniuersitatem ipsam festiua oratione se studiaque sua deuouentem in choro Ecclesiae Cathedralis D. Stephani benigne audiuerit. Duobus praeterea illorum temporum Instrumentis dictum hunc Medicinae Doctorem, Martinum, antiquissimae Matricis Ecclesiae B. Mariae Virginis Budensis fuisse plebanum euincitur, quorum prius Rev. Stephanus Kaprainai Histor. Diplom. sub Matthia Corvino Part. I. pag. 78. eruit, et simul docet eundem Theologiae Professorem ibidem egisse, quod ita incipit et explicit: *Nos Martinus Arcium et sacre Theologie Professor, Apostolice sedis protonotarius, Plebanus Maioris Ecclesie Beate Marie Virginis Budensis. Recognoscimus presentibus nos accepisse etc. In cuius rei testimonium presentes sigillo nostro annulari consignauimus feria VI. in professo conceptionis gloriose Virginis Marie Anno 1487.* alterum vero Rev. A. Balth. Kercselich Histor. Eccl. Zagrab. Part. I. pag. 200 seqq. produxit; in Epistola illa longiore Angelus, Episcopus Ortanus, Innocentii Pontificis ad Regnum Hungariae Legatus, Sedis Apostolicae Nuntius et Orator, Budae in Domo solitae Residentiae an. 1490. d. 5. Iul. ad Germaniam, Hungariam etc. exarata, qua litem de Decimis Ecclesiae Zagrab. motam diremit, his verbis Nostrum pro rei veritate testem in calce Epistolae adducit: *Praesentibus Venerabilibus Viris, D. Martino Prothonotario Apostolico et Budensi Plebano, caeteris, Rev. Xy-*

désére hallgatta meg Hollós Mátyás Bécs 1485-beli meghódolása s feleségével, Beatrixszal, való ünnepélyes diadalmi bevonulása alkalmával a magát és szolgálatait a Szent István-székesegyház ájtatos tömegében ünnepi beszéd keretében följajnló egyetemet. Ezenkívül még két azonkori oklevél bizonyítja, hogy az említett Márton orvosdoktor az ősrégi budai Boldogasszony főegyház plébánosa volt. Ezek közül az elsőt tisztelendő Kaprinai István kutatta fel a [Hollós Mátyás korának oklevelekre alapozott története] I. részének 78. oldalán, mely egyúttal arról is tudat, hogy ő ott teológiatanár is volt. Ez így kezdődik és végződik: „*Mi Márton, a tudományok és a teológia tanára, az apostoli szentszék jegyzője s a budai Szent Szűz Mária főegyház plébánosa, jelen sorainkkal elismerjük az átvételét stb. Ennek bizonyosságául jelen sorainkat gyűrűs pecsétünkkel láttuk el a dicsőséges Szűz Mária megtermékenyülésének említett évében, 1487-ben, a hatodik napon.*” A másodikat tisztelendő Kerceselich Ádám Boldizsár adta közre [A zágrábi egyház története] I. részének a 200 és köv. oldalain. Ebben a budai székházban 1490. július 5-én Német-, Magyar- stb. országhoz írt kissé hosszú levélben, amelyben a zágrábi egyház tizedei ügyében támadt vitás ügyet dönti el, Angelus ortai püspök, Ince pápa magyarországi követe, az apostoli szék képviselője és szószólója, a dolog igazságának tanúsítására így említi levele végén orvosunkat: „*A tiszteletreméltó Márton úr szentszéki jegyző budai plébános stb. jelenlétében.*”

stus Schier in Buda sua Sacra sub priscis Regibus, pag. 23. opinatur Nostrum hunc eundem ipsum fuisse cum Martino illo Presbytero Budensi, Viro astrologiae iudiciariae callentissimo, quem Matthiae Regi longissimum vitae tempus, falso tamen, sponpondisse a plerisque narratur.

ARTICVLVS XXIX.

MELCHIOR. (*Nicolaus*) Cibinii primam lucem adspexit in Transilvania, celebris aeuo suo artis chemicophilosophicae fuit Magister, Adeptorum numero se adscriptum aperte gloriatur in Libello suo Alchemistico, *Gloriae Mundi*, seu *Tabulae Paradisi* cum tali inscriptione inserto: *Processus vniuersalis Viae Tincturae Rubedinis et Albedinis Alchymicae Artis Magistri, Nicolai Melchioris, Cibiniensis Transilvani, sub Forma Missae feliciter incipit etc.* Quae dicta Mundi gloria continetur in *Musaeo Hermetico Sopho-Spagyricae artis discipulos fidelissime erudienti, quo pacto summa illa veraque Medicina, qua res omnes qualemcumque defectum patientes instaurari possint, quae alias Benedictus Lapis Sapientum appellatur, inveniri ac haberi queat.* Francofurt. an. 1625. in 4. Repetita in eodem Musaeo reformato et amplificato, Francofurt. an. 1677. et 1678. in 4. (*) Teste Fabricio Biblioth. Graec. Vol. XII.

(*) Dum Nicolai Cibiniensis Vngari huius Icona inter caeteras totius Europae Adeptorum Effigies in Musaeo hocce Hermetico contentas curatius circumspicerem, eamque vestitu clericali indutam ipso ad-

spectu

Tisztelendő Schier Xystus az ő [A budai egyház régi királyainak idejében] c. művének 23. lapján annak a véleményének ad kifejezést, hogy orvosunk azonos azzal a hivatalos csillagjósolásban igen jártas Márton budai főesperessel, aki Mátyás királynak sokak szerint, de tévesen, igen hosszú életet ígért.

XXIX. CIKK.

MELCHIOR MIKLÓS az erdélyi Szebenben látta meg először a napvilágot. A vegyészeti bölcslelettudománynak volt híres mestere a maga korában. Adeptus-voltával nyíltan dicsekszik alkémista könyvecskéjében, a [*Világ dicsősége*]-ben, vagy [*A paradicsom képe*]-ben, amelyet a következő címmel látott el: [*Az erdélyi szebeni Melchior Miklós alkémiamester vörösség- és fehérségtinktúrája egyetemes előállításának folyamata miseformában szerencsésen megkezdődik*] stb. Ez az említett [*Világ dicsősége*] a [*Titkostudományi fémvegyítő mesterség iskolája*]-ban található, amely helyesen tanítja meg a tanulókat arra, hogy hogyan találhatják és szerezhetik meg azt a fő-fő igazi szert, amely bármely hibában leledző minden dolgot újjáalakíthat és másként a bölcsök köve nevet viseli. Frankfurt, 1625. 4°. Újra megjelent ugyanabban az [Iskolá]-ban, javított és bővített kiadásban, Frankfurt, 1677. és 1678. 4°.* Fabricius [Gö-

* Amikor ennek a magyar Szebeni Miklósnak a képét egész Európa adeptusainak ebben a [Titkos tudomány iskolája]-ban közölt képei közt jól szemügyre vettem és első pillantásra észrevettem rajta a pap-

XII. pag. 720. iam antea excusus legitur Processus iste Melchioris in *Theatro chemico* edit. an. 1622. in 8. volum. III. pag. 853. seqq. Aurifer hic Libellus oblatus est legendus gloriosissimo Principi Wladislao II. Hungariae et Bohemiae Regi, ea fini, vt benedictae artis huius Alchemicae beneficio, vt ipse in *Complenda* ad calcem Missae loquitur, Antichristi et Turcarum fiat extirpatio, et omnes regiae Maiestatis

de-

spectu animaduenterem, ea, vt candide mentem aperire liceat, mihi tacite subnata est opinio, Nostrum hunc scientiae Spagyricae Magistrum, eundem forte esse cum Nicolae illo Olaho Archiepiscopo Strigoniense, qui in breui Chronica aetatis suae Mscta, nouissime a Belio et Peterfio ad praelum reuocata, Cibinii civitate principali Saxonum Transilvaniae an. 1493. se in lucem editum fuisse ipse profitetur, ibi quoque, suffragante Francisco Forgáts, honorum aemulo, in Historia sui temporis Mscta Lib. XIII. et XVI. inter Valachos, vnde nomen sortitus, educatum, et, vertente tempore ita in Aulam Wladislai II. Regis nostri, cui Libellus iste chrysopoeus nuncupatus est, iuuenilibus in annis commigrasse, testibus Litteris Ferdinandi I. Imp. et Regis, Olahianae familiae vniuersae priuilegia Nobilitatis Hungaricae confirmantibus, ab Illustrissimo Adamo Francisco Kollario in *Hungaria et Atila*, haud ita pridem Vindobonae primum publicatis, pag. 229. seqq. et mox Gazophylacio quoque Ecclesiae Albensis, et aliis muniis sacris gerendis admotum, quem ibidem ita effuse ab Rege hoc nostro laudatum legimus, vt *docti homines ob excellentem omnium bonarum artium doctrinam suspicerent et admirarentur*; quas vero qua lege sibi reddiderit familiares, ipse in Metris ad *Emericum Kalnaium* scriptis hocce expressit disticho.

*Si quid inest nobis, quod multum excile, fatemur,
Hoc furtim taciti me docuere libri.*

rög könyvtár]-a XII. kötetének 720. lapja szerint Melchiornak a [Folyamat]-áról már mint előbb kinyomtatott műről szólnak az 1622-ben kiadott nyolcadrétű [*Vegyészeti színpad*] III. kötetének a 853. és köv. lapjai. Ezt az aranytermő könyvet a dicsőséges II. Ulászló hercegnek, Magyarország és Csehország királyának adták olvasni abból a célból, hogy ennek az áldott alkémista tudománynak a jóvoltából — mint maga mondja a mise végén a *záróimában* — elpusztuljon az antikrisztus meg a török s a

ruhát, az a sejtelem támadt bennem — bár nyithatná meg elmémet is világosan —, hogy ez a mi alkémiamesterünk talán azonos azzal az Oláh Miklós esztergomi érsekkel, aki az 6 Béltől és Péterfitől nemrég sajtóba adott rövid, kéziratot [Életem története] c. művében saját szavával adja tudtul, hogy Szebenben, az erdélyi szászok fővárosában született 1493-ban és ott is az ugyanezen méltóságot betöltő Forgás Ferenc kora történetéről írott kéziratot művének XIII. és XVI. könyve szerint oláhok közt nevelkedett, akikről kapta nevét is, majd pedig mikor alkalma adódott rá, ifjúkorában II. Ulászló királyunk udvarába ment, akinek ajánlotta ezt az aranycsináló könyvet is — ahogy ezt I. Ferdinánd császár- és királynak az egész Oláh család magyar nemesi kiváltságait megerősítő levele beszéli el, melyet hírneves Kollár Ádám Ferenc a Bécsben nemrég kiadott [*Magyarország és Atila*] 229. lapjától kezdődőleg első ízben közöl —, aztán meg gyulafehérvári érkanonokságra s egyéb papi tisztségekre emelkedett. Róla ugyanitt azt a nagy dicséretet olvassuk ettől a királytól, hogy „a tanult emberek az irodalmi tantárgyakban való kiváló tudománya miatt tisztelettel és csodálattal tekintenek rá.” Hogy aztán ezeket hogyan sajtóftotta el, azt maga ezzel a két sorral fejezte ki *Kálnai Imréhez* írt versében:

*Hogyan van egy kicsi kis tudomány bennem, kijelentem:
néma írásoktól lopva tanítva tudom.*

defectus qualescumque instaurentur. At promisso benedicto hoc Sapientum Lapide nugivendus chrysopoeus hicce Magister quem in modum Regem nostrum ditauerit, *Nicolaus Istvanfius* Histor. R. Hungar. Lib. IV. edit. Vien. an. 1758. pag. 33. aliorum Historicorum domesticorum fide nixus nos edocuit: *nisi Regina virilis animi industriaeque mulier rerum domesticarum et aulae munia curamque suscepisset, procul dubio etiam in iis, quae ad quotidiani victus necessitudines pertinent, accisis per incuriam et inertiam eius tributorum et ve-*

ctiga-

Ast in coniectandi hac libertate stimulum omnino mihi addere videtur *Becherus* in *Physica sua subterranea*, qui Alchymistam nostrum aequae Archipraesulem nuncupat in verbis, quae ex laudato opere excerpta, statim recitabo: *Collecta ab Archi-praesule Nicolao Melchiore Cibiniensi Transylvano ad Vladislaum Hungariae et Boemiae Regem olim missa: Deus largitor totius bonitatis, qui maxime in fine temporum sola tua bonitate et sapientia famulo tuo non suis meritis praecedentibus, sed tua ineffabili pietate et gratia praeveniente lumen sacrae artis Alchymiae inspirasti; praesta quaesumus, ut quae ex Maiestatis dono accepit, ad salutem animae et corporis eius prosit, in ipsoque omnia vitia mortifica, et gratiam virtutis infunde, ut eandem sacram artem solummodo ad laudem et gloriam Nominis tui et fidei Christianae propagationem fideliter expendat per Dominum nostrum Iesum Christum. Amen.* Verum *Theophrastus* quoque *Paracelsus*, dum *Dialogi von den gelben und rothen Mann Nicolai Cibiniensis* in *Tractatibus* meminit, honorificentissimo Reverendissimi Domini Domini Cardinalis nomine eum insignit: licet hoc perperam, illo enim *Olahum* numquam donatum fuisse lego axiomate, voluit forte homo extraneus non nisi singularem illius in sedem Apostolicam eminentissimo illo titulo notam facere obseruantiam: sed chorus Medicorum Hungariae et Transilvaniae in sinu suo maximopere sibi gratulabitur, vbi dicta haec evidentioribus demonstrata documentis olim legere poterit.

király őfelségének bármiféle fogyatkozásai mind meggyógyuljanak. De hogy ez a szélhámós aranycsináló mester hogyan gazdagította meg királyunkat a megígért, áldott bölcsökkövével, arról *Istváni Miklós* Bécsben 1758-ban kiadott [Magyarország története] c. művének IV. könyve a 33. lapon világosít föl más hazai történetírók adatai alapján: „*ha a férfias lelkű és tevékenységű királyné asszony nem törődött volna a háztartással és az udvartartás teendőivel, akkor a király nemtörődömsége és renyhésege miatt, mivel az*

De a következtetésnek ebben a szabadságában serkentést látszik adni nekem *Becher* az 5 [Földalatti természettudomány]-ában, aki a mi alkémistánkat szintén főpapaknak nevezi azokban a mondataiban, amelyet az említett műből most nyomban idézetnek szövkök be ide: „*Az Erdély-szebeni Melchior Miklós főpaptól Ulászló magyar és cseh királynál annak idején összeállított mise. Isten, minden jószág adományozója, aki leginkább az idők végén, csupán csak a magad jószágából és bölcsességéből, s nem az ő érdemeidre, hanem a magad kimondhatatlan nagy előzékeny szeretetéből és kegyelméből sugalmazta a te szolgálódnak az alkémia szent tudományát, add meg kérünk, hogy amit a te felséged ajándékából kapott, lelkének és testének javára váljon. Őlj ki belőle minden bünt, öntsd beléje az erény malasztját, hogy ezt a szent tudományt igaz hittel csakis a te neved dicséretére és dicsőségére s a keresztény hit terjesztésére használja a mi urunk Jézus Krisztus által. Amen.*” Aztán meg Theophrastus Paracelsus is, mikor megemlíti [Értekezés]-ében Szebeni Miklósnak [A sárga és a vörös emberről szóló párbeszéd]-ét, az igen megtisztelő *főtisztelendő bíbornok úr* címmel ékesíti föl őt, igaz hogy helytelenül, mert sehol sem talalom, hogy Oláh ezt a rangot megkapta. Ezzel az igen kitüntető címmel, mint afféle külföldi, talán csak Oláhnak az apostoli szentszék iránti páratlan nagyrabecsülését akarta kifejezésre juttatni, de a magyarországi és erdélyi orvostársadalom igen fog örvendeni szívében, ha majd egyszer ezeket az állításaimat világosabb adatokkal bizonyítva olvashatja.

ctigalium reditibus, aut ab rapacissimis et perditissimis praefectis, procuratoribusque in priuatos usus subreptis, defectus quam plurimos consequi necessum fuisset. etc. Exemplum Processus huius Alchemici Melchioris, quo vtor, continetur in *Thesaurinella Olympica aurea tripartita, Part. I. auctore Benedicto Figulo, Vtenhoviate, Poëta L. C. Theologo, Theosopho, Philosopho, Medico, Eremita D. T. P. D. G. N. Francof. Anno TrIsMegIstae beneDICTIonIs et gratIae nobIs apparentis, edita in 8. alph. 1. pag. 2. Rudolpho II. Imper. nuncupata.* Audiamus iam, si placet, quas stupendas noster hicce Adeptus, Alchemista Transiluanus, Lapidum philosophorum adtribuat virtutes; ita ille in *Alleluia* cum reliquo suo Hermetico coetu mystico elata voce cantando exclamat: *O felix conditor terrae, nive albior, dulcor suavitatis, fragrans in fundo vasis, ad instar Balsami: O salutaris Medicina hominum, quae curas in breui morula omnem corporis languorem, et das longaeuum vitae terminum, naturam humanam renouas, paupertatem fugas, diuitias tribuis, tristitiam compescis et sanitatem incolumem propinas, etc.* Et mox paucis interiectis ita artem suam sub Tono *Aue Praeclara* explicantem, immo vt hoc mirandum hominum genus in more habet, tali obscurantem aenigmate: *Salve coeli iubar speciosum, mundi lumen radiosum, hoc cum Luna copulatur, fit copula maritalis, Mercuriique coniucuntio. Ex his tribus maxime per fluminis alueolum nascitur ille gigas fortis, quem quaerunt mille millia artis magisterio. Quibus sic solutis non in aqua nubis, numquam emendatur nostrum gumma, sed in aquam mer-*

adó- és vámjövendelmeket vagy a ragadozó körmű tisztartók, vagy az aljas vámfelügyelők suvasztották el maguk céljaira, természetszerűleg igen sok hiány állott volna be stb." Melchior ezen alkémiai [Folyamat]-ának az a példánya, amelyet én használok, a *Benedictus Figulus Utenhovias babérkoszorús költő, teológus, teozófus, filozófus, orvos és D. T. P. D. G. N. remete** szerkesztésében, a legeslegnagyobb áldás és előttünk megnyilvánuló kegyelem évében, Frankfurtban kiadott s II. Rudolf császárnak ajánlott nyolcadrétű, 1 alfabétum 2 íves [*Három részből álló kis olimpiai aranykincstár*]-ban található. Hallgassuk csak meg, ha úgy tesszik, milyen ámulatbaejtő képességeket tulajdonít ez a mi adeptusunk, ez az erdélyi alkémista, a bölcsekkövének: az *allelujában* így kiált föl hangos énekszóval az ő csodasejtő alkémista gyülekezetével együtt: „*Ó te hónál fehérebb földteremtő, te a lombik fenekén balzsamillatot árasztó legédesebb édesség, ó te emberiség életmentő szere, mely egy pillanat alatt meggyógyítod a test minden baját, hosszúra nyújtod az életet, friss életerőt öntesz az emberbe, elkergeted a szegénységet, gazdagságot adsz, megbéklyózod a gyászt és ép egészséget itatsz stb.*”, majd aztán nem messze innen az [*Üdvözlégy dicső szűz*] éneke táján így magyarázza meg, azaz hogy ennek a csodálatos embertípusnak a szokása szerint ilyen talányba burkolja a maga tudományát: „*Üdvözlégy csodaszép égi fény, világ sugárzó világoossága, mely a holddal összeadva házassági frigyre lép s beáll a Mercuriusszal való összekapcsolódás. Ettől a háromtól születik főleg a folyó medrében az az erős óriás, akit milliónyian keresnek az alkémia mesterpróbájával. Ha ezek így föloldódnak, de nem esővízben, sohase tisztul meg a mi mézgánk, hanem higanylévé olvad a mi mézgánk,*

* Ez minden valószínűség szerint „*Eremita Divinae Trismegistiae Prudentiae Dei Gratia Natus*”, vagyis „az isteni alkémia tudományának isten kegyelméből született remetéje.” (Ford.)

curialem resoluitur nostrum gumma, id est corpus quod soluitur. Hoc gumma nostrum, id est corpus, seu aqua vitae, benedictum per se solutum, vt est dictum, iam nomen habet philosophorum spermatis, id est sales sunt radices nostri operis. Nunc petit copulari virgini, sponsae desponsari, eamque in Balneo praegnare per ignis temperantiam sponsae, id est Q. Essentiae. Sed non repente virgo impregnatur, nisi amplexibus crebris ei osculum tribuatur. Tunc in matrice concipitur, sic felix partus procreatur naturae ordine: (*) tunc in fundo vasis apparet aethiops fortis, combustus, calcinatus, colore discoloratus, penitus mortuus, vita carens: iam rogitat inhumari, et suo humore subrigari, id est liquore suo se erigere, ignique suauiter calcinari, donec ex ignis fortitudine appareat candidissimus: sed prius

per

(*) Sacerrimum hoc Hermeticum Philosophorum Mysterium sub Virginis huiuscemodi, infantem in vtero gerentis, et turgidis vberibus sororientis emblemate egregie adumbravit M. Dan. Stolcius de Stolcenberg, Med. Cand. Poëta Laur. coron. in *Hortulo suo Hermetico*, flosculis Philosophorum cupro incisus conformato, Tab. XII. fig. 23. quem Iac. Mangetus Bibliothecae suae Chemicæ Fom. II. subsection. X. pag. 895. seqq. inseruit. Circulus, cui Virgo mystica expansis manibus inclusa, stat vtero grauida, hanc in circumferentia exhibet epigraphen: *Philosophicus Philosophorum Lapis vt infans lacte nutriendus est virginali*; cui inferius Pannonii Hermetis nostri nomen subscriptum legitur: *Melchior Cibiniensis Vngarus Philosophus*. Numero vero CXIX. pag. 902. ita aenigma totum tetrasticho in gratiam chymiatricae studiosorum Stolcius interpretatur:

Hic Lapis vt paruus (magnorum cura Sophorum)

Infans virgineo lacte cibandus erit.

Hinc sumet vires, tandemque aetate fauente,

Auspiciis tantis regia sceptrata geret.

azaz olvadékony anyagunk. Ennek a mi áldott s — mint említettük — magától föloldódott mézgánknak, azaz anyagunknak, vagy élesztővizünknek már alkémista mag a neve, azaz különféle sók azok, amik a gyökerei a mi munkánknak. Most igyekszik párosodni a szűzzel, házastársi viszonyba lépni jegyesével, a kvinteszenciával s azt a fürdőben a tűz hevével megviselőstteni. De a szűz nem terhesül meg egyszerre, hanem csak sűrű ölekezés és csókolódzás után. Ekkor aztán megfogamzik méhében és a természet rendje szerint világra jön áldott magzata.”* „Ekkor aztán a tégely fenekén láthatóvá válik az erős, napbarnította, eloxidálódott, színre nézve tarka-barka, teljesen holt, élettelen szerecsen, s kéri, temessék el, öntözzék meg saját vizével, azaz támasszák föl a maga levével, s mesze-sítsék el tűzön finoman, míg a tűz erejétől hófehérré nem lesz,

* Ezt a szentséges, titkos, alkémista szertartást egy afféle, méhében magzatot hordó, két duzzadt emlővel ékes szűznek domború képében kitűnően rajzolta meg *Stolzenbergi Stolz Dániel* mester orvosjelölt, babérkoszorús költő, az ő [A vegybőlcsék rézbe metszett szővirágaival ékes *Hermeskert*]-jében a XII. tábla 23. ábráján, amely művet Manget Jakab az ő [Vegyeszeti könyvtár]-ának II. kötetében a X. taglalat 895. és következő lapjain közölte. Annak a körnek a kerületén, amelyben a titokzatos viselő szűz áll kitárt karokkal, következő felirat olvasható: „Az eszmei vegyészkövet, mint a csecsemőt, szűztejjelel kell táplálni.” Alatta a mi magyar Hermesünk neve olvasható: „Melchior szebeni magyar kémikus” A 119. szám alatt pedig a 902. lapon az egész talányt a vegyeszeti gyógytudomány híveinek kedvéért így fejti meg egy négy soros versben:

*Ezt a követ, tudományos főlk gondját, anyatejjelel
kell táplálni, miként kis csecsemővel üzik.
Ettől lesz en erős, míg végül fölcsoperedve
nagyserű kezdet után trón magasára kerül.*

*per se sumit potum, per se fit iam bene lotum in ignis perseue-
tantia. Nunc efficitur gratum, proprio sudore renatum, et red-
ditur albatum corpus prius obtenebratum. En mirabilis aethio-
pis renouatio. Hinc vindicat sibi nomen nouum per regenera-
tionis lauacrum, quod Philosophi appellant Sulphur naturae,
et eorum filium, qui est Lapis philosophorum. Dein affectat
noster Lapis, confortari, et suae naturae fermento fermentari,
deinde humore suo subrigari, sic temperatim destillari, donec
satis biberit. Tunc incipit regnare et contra vim ignis fortiter
pugnare, sic ascendendo in coelum spaciari, quousque rex re-
gum coronetur diademate, postea propria virtute prosternit
omnes rebelles inimicos, et facit eos obedientes suo in perpetuum
imperio. Hic est thesaurus thesaurorum, summa Medicina
philosophorum, coeleste secretum antiquorum. Beatus, qui illud
inuenerit. Qui videt talia manifeste, scribit et loquitur, et scio,
verum est eius testimonium. En Alchymistam, lacrymistam!
turgidum Sophiae Hermeticae Adeptum Sophistam! lon-
gaeuam Nestori vitam, et immensas Croeso diuitias distri-
buentem, ipsum vero cum paupertate colluctantem, bullae
natantis instar, hominem cito euanidum!*

ARTICVLVS XXX.

MICHAEL. In Tabulario Lib. Regiaeque Ciuitatis
montis Graecensis Zagrab. an. 1422. temerarios Canonico-
rum ausus aduersus ciues referenti, Michael hic Canonicus
Ecclesiae Zagrabiensis Magister Artium et Medicinae Doc-
tor adpellatur. Dum scilicet circa an. 1420. Ven.

de előbb magától iszik egy kortyot, s maga erejéből lesz fényes anyaggá az állandó tűzben. Ekkor lesz kedves, saját izzadságától újjászült testté és válik kifehéřültté előbb még sötét teste. Ime a szerezcsen csodálatos megújhodása. Ettől kezdve az újjá-teremtés fürdője következtében új nevet igényel magának, azt amit a vegybölcsek természetes kénnek és fiúknak, vegybölcsek kövének neveznek. Azután azt kívánja a mi kövünk, hogy erő-sítsük meg, hozzuk erjedésbe a maga természetének való erjesztőszerszerrel, aztán öntözzük meg a maga levével, desztilláljuk le szép lassan, míg eleget nem iszik. Ekkor kezd el uralkodni. a tűz ereje ellen keményen hadakozni, s fölszállva az égbe sétálni, migcsak királyok királyává nem koronázzák, aztán földre teríti valamennyi ellenségét és engedelmes szolgáivá teszi mindörökre. Ez a kincsek kincse, a vegybölcsek főgyógyszere, az antik világ égi titka. Boldog, aki megtalálja. Aki ezeket a dolgokat világosan látja, az trja le és beszélje el, s én tudom, hogy az ő szava igaz.” Lám ni az alkémistáját, a könnyhullatóját, a titkos vegybölcselet szószátyár, fölkent hamisprófétáját, aki hosszú életet ígér Nestornak és mérhetetlen gazdagságot Croesusnak, de maga a szegénységgel küszködik úszó buborék módjára s rövidesen megsemmisül

XXX. CIKK.

MIHÁLY. Ott, ahol Zágráb-Gréchegy szabad királyi városának a levéltára a kanonokoknak a város polgársága ellen 1422-ben elkövetett vakmerő támadását beszéli el, van szó erről a Mihály zágrábi kanonok tudománymester

Capitulum Zagradiense in Sclavonia Hungarica nonnullas Ciuitatis Regiae terras ad se pertraheret, et adhibita vi armata Iura sua praetensa sedulo tueretur, immo Mandatum quoque Imperatoris et Regis Sigismundi in fauorem ciuium publicatum vilipenderet, exacerbatisque vtrimque partium diu multumque inter se litigantium animis, anno 1422. in Festo S. Margarethae sacro, dato prius aeris campani signo, ad cruenta deuentum est verbera, immo caedes et homicidia perpetrata; in propudioso cleri et ciuitatis tumultu Nostri quoque huius Michaëlis Medicinae Doctoris et Canonici domus integra vna cum reliquorum muneris sui Collegarum aedibus direpta est, vt ne vtensilibus quidem sacris parceretur: vt haec vberius Rev. Kerceselich in Histor. Eccles. Zagrab. Tom. I. pag. 160. docet ex Thoma Kavachevichio ex infelici illa Historia, quam Georgius quoque Marcellevich loci Canonicus in Extractu dictae Ecclesiae vberius descriptam reliquit. Inquisitiones in gestam hanc rem collectae et vna cum supplice Cleri aduersus ciues concinnato Libello Regi Hungariae Sigismundo exhibitae, in Capituli Zagrab. Archiuo adseruatae, Michaëlem hunc Nostrum Medicinae Doctoris cohonestant titulo; immo Sigismundi quoque Regis Mandatum ad Capitulum Chasmense Posonii feria II. post festum Briccii an. 1422. expeditum, vt. Num. 357. signatum est, eodem ornat axiomete. (*) Idem do-

cent

(*) Sigismundi Regis huius nostri Medicum, eumque non incelebratum, Ioannem quoque quemdam

orvosdoktorról. Mikor ugyanis 1420 táján a tisztelendő zágrábi káptalan Magyarorszlavóniában a királyi város több földjét magához ragadta és a maga állítólagos jogát fegyveres erővel is keményen védelmezte, sőt Zsigmond császár-királynak a polgárság álláspontját helyeslő rendeletét is semmibe vette, a két egymással sokszor és hosszasan viszálykodó fél hangulata pedig mindkét részen elmergesedett, 1422-ben Szent Margit napján hadikürtszóra véres verekedésbe, sőt gyilkos mézszárlásba fogtak. Papság és polgárság eme szégyenletes dulakodásában ennek a mi Mihály nevű orvosdoktor kanonokunknak a házáat is teljesen fölprédálták, kanonoktársai házaival egyetemben, úgy-hogy még a miseszereiket se kímélték, ahogy ezt az áldatlan históriát, melyet Marcellevich György helybeli kanonok is hosszasan leírt a zágrábi egyház történetének kivonatában, Kavachevich Tamás írása alapján tisztelendő Kercselich adja elő [A zágrábi egyház története] I. kötetének 160. lapján. Az erre a háborúságra vonatkozó s a papságnak a polgárság elleni folyamodványával együtt Zsigmond magyar királyhoz felküldött s a zágrábi káptalan levéltárában őrzött tanúvallomásai a mi Mihályunkat orvosdoktornak címezik, sőt Zsigmond királynak 1422-ben Bereck ünnepe után másodnap Pozsonyban a császmái káptalanhoz intézett rendelete is, mely a 357. szám alatt található ott, ugyanezen címmel illeti.* Ugyanezt mond-

* Olvasás közben rábukkantam, hogy ennek a mi Zsigmond királyunknak volt egy Hunnelburgi János nevű nem csekély hírű orvosa is

cent Chasmensium Inquisitiones, idem Evocatorium, vt vocamus, Ciuium ad Octauas sub Num. 364. idem denique sententiae Fororum tam ciuiliu, quam et latorum aduersus Cives per Episcopos censurarum: in quibus omnibus Michaëli nostro honorificus Medicinae Doctoris titulus expressis adtribuitur verbis.

ARTICVLVS XXXI.

MONAVIVS (*Fridericus*) Natiuitas eius intra Vratislauiae moenia an. 1592. die 30. Iul. patre Iac. Monauio ICto, a Melchiore Adami in Vitis ICTorum German. pag. 178—9. laudato, et matre Anna Holtzbecheriana contigit. Patre praematura morte an. 1603. d. 6. Oct. erepto, erectae hic mentis adolescentulus, vnicus fortunarum et virtutum paternarum haeres optimis praeceptoribus erudiendus traditur, bre-

Hunnelburgensem exstitisse legendo incidimus, de quo Aeneas Sylvius in Libros Antonii Panormitae, de dictis et factis Alphonsi Regis Memorabilibus, commentario, Libr. IV. n. 32. pag. 47. edit. Helmstad. an. 1700. lepidam narrat historiolum. quam ipsius Aeneae Sylvii hic adscribam verbis: *Inter eos, inquit, qui mendacissimi sunt, adde si placet, et qui militassent multum, Ioannes Hunnelburgensis non incelebratus Medicus, iubente aliquando Sigismundo Imperatore secedere paululum omnes, qui Comanum nescirent. Nam cum Comanis ei res erat, qui sunt Hungariae populi, non paruit imperio. Interrogantique caesari cur non exiisset; quia solos, inquit, abire iussisti, qui Comanum ignorent, quae iussio haud quam me comprehendit. Nam mentiri ac furari, quod est Comanorum proprium, nemo aequè ignorat, atque ego calleo.*

ják a császáriak tanúvallomásai, meg a polgárságnak az oktávákra való beidéző parancsa a 364. szám alatt, de végül ugyanezt mondják a városi törvényszékeknek és a polgárok ellen hozott püspöki vizsgálatoknak az ítéletei, vagyis hogy a mi Mihályunkat mindannyi határozott szóval a megtisztelő orvosdoktor címmel illeti.

XXXI. CIKK.

MONAVIUS (FRIGYES) 1592. július 30-án született Boroszlóban. Apja az Adami Melchiortól a [Német jogtudósok életrajzai]-nak 178—179. lapján említett Monavius Jakab jogtudós volt, anyja pedig Holtzbecher Anna. Apja korán, 1603. október 6-án halt el s a fennkölt szellemű legényke, apja vagyonának és képességeinek egyetlen örököse, iskolába került a legjobb tanárok keze

akiről Antonius Panormitának Helmstedtben 1700-ban kiadott [Alfonz király emlékezetes mondásairól és tetteiről szóló könyvek] c. művéhez írt jegyzeteiben Aeneas Sylvius egy szellemes adomát beszél el a IV. könyv 32. szám 47. lapján. Ezt én itt Aeneas Sylvius saját szavaival írom le: „Azok közé — mondja —, akik a leghazugabbak, számíthatod azokat is, akik hosszú ideig katonáskodtak. Mikor egyszer Zsigmond császár egy rövid időre távozásra szólított föl mindenkit, aki nem tud kunul, — a Magyarországon lakó kunokkal volt ugyanis dolga —, Hunneburgi János, a neves orvos, nem engedelmeskedett parancsának. Mikor a császár megkérdezte tőle, miért nem megy ki, azt felelte, azért, mert azokat szólítottad föl távozásra, akik nem tudnak kunul. Ez a fölszólítás rám korántsem vonatkozik, mert hazudni, meg lopni, ami kun szokás, senki se tud úgy, mint én.”

vi temporis spatio aequales suos ingenii acumine et bonitate iam in teneriore superauit aetate, perlustratis mox vtriusque Germaniae, Galliae, Hispaniae, Helvetiae et Italiae Vniuersitatibus omnibus, lauream doctoralem ab Academia Tubingensi d. 4. Nov. an. 1622. demum sollempni medicorum ritu impertrauit, et mox tandem ad penates suos, amicorum sollicitationibus victus, post multorum annorum decursum reuertit: At peregrinationum nondum satur, iterum per Germaniam vt et Poloniam vltro citroque diu satisque diuagatus est, Hungariam quoque nostram aliquoties ingressus, Posenium, Comorram, Laurinum etc. perlustrauit, herbario impetu impulsus repetitis vicibus praealtos Carpati montes, Kesmarckino vicinos, loci V. D. Ministro duce, aliisque peritis itineris comitibus, conscendit, Neosolium, Cremnitzium, reliquasque vrbes metallicas naturae mysteria indagaturus peragrauit: inde an. 1634. mense Maio Claudiopolin Transiluanorum, mox Albam Iuliam delatus, Inscriptionibus veterum Romanorum colligendis strenuam nauauit operam; hinc Coronam anno sequente 1635. inuitatus, vrbis Physicus et gymnasii Professor vltima Iun. die constitutus est;(*) inde mox Mediam, Fogarasinum, Albam Iuliam, Enyedinum digressus, Bi-

stricium

(*) Literas vocationis ad haec officia Monauio exhibitas, sigillo vrbis Coronensis munitas, placet adscribere: *Dieweyll wir Richter vndt Rath zu Cronstadt den Edlen, Ehrenverten, und Hochgelahrten II. Doctorem Fridericum Monauium Philosophum et Medi-*

cum

alá. Kortársait már zsenge korában hamarosan felülmúlta éles és jóra kész elméjével. Aztán végigjárva mindkét Németország, Franciaország, Spanyolország, Svájc és Olasz-hon valamennyi egyetemét, Tübingában kapta meg 1622. november 4-én ünnepélyes szertartással az orvosdoktor címet. Most aztán végre hosszú évek múlva barátai sürgetésére hazatért szülővárosába, de világlátását keveselve újra össze-vissza barangolta Német- és Lengyelországot, s egy párszor Magyarországra is betérve, megfordult Pozsonyban, Komáromban, Győrött stb., sőt növénygyűjtő szenvedélyében több ízben megmászta Késmárk szomszédságában a helybeli pap kalauzolása mellett, vagy más útismerők társaságában a Magas Kárpátokat és bejárta Besztercebányát, Körmöcbányát, meg a többi bányavárosunkat is természeti titkokat kutatva. 1634. májusában Kolozsvárra, majd meg Gyulafehérvárra kerülve régi római feliratok gyűjtésében fejtett ki buzgó munkásságot. Következő évben, 1635-ben Brassóba hívták meg, s június utolsó napján városi orvossá és gimnáziumi tanárrá választották.* Aztán nemsokára Meggyesre, Fogarasra, Gyulafehérvárra

* Az eme tisztségek elfoglalása ügyében Monaviushoz intézett s Brassó pecsétjével hitelesített meghívólevelet jónak látom közölni: „*Minekutána mi, Brassó szabadváros bírdja és tanácsa, a nemes, tisztelt és nagytudományú Monavius Frigyes doktor és bölcséletmester orvos urat*

stricium an. 1636. commigrauit, vbi denuo eandem Physici ordinarii et Professoris publici spartam intrauit: sed quum labente tempore, reliquam quoque Hungariam peragranti eum incessisset cupido, relicta Transsiluania, ex his quoque oris nostris, in Borussiam, vt fauentiorem experiretur fortunam, exspatiatus est, Gedani Medici pestilentialis munere defunctus, Thorunium, mox Regium Montem concessit, in hac Academia vt Doctor Philosophus et Medicus scholas publicas docuit, nouissime omnium in Vniuersitate Gryphica a Regina Sueciae Chri-

I 5

stina

cum diese Zeit legitime vocirt vndt angelangt, principaliter zwar für einen ordinarium Medicum et Physicum bey dieser unserer Repub. Corona sich gebrauchen zu lassen, vndt daneben more Professorio vnsern Schüellern wochentlith 4. Stunden vorzulesen vndt Sie zu instruiren: Alsx haben auch wir hierüber nicht allein des H. D. Monavii postulata recht vernommen vndt meystentheyls ratificiret, sondern zuegleich gegen demselben deuthlich vndt gantz freundlich vnser hierdurch erklären wollen, also vndt dergestalt, dasz ihme H. D. Monavio ausz gemeinem vnserm Stadt Aerario Iahrlich deputirt sein sollen, Auffz Physicat No 140. Auffz gedachte Schuel-Amt No 60. vnnd also Zuesamten No 200. vngerische Gülden oder Floren; solche per angarias paratis in pecuniis ihme heumbtzuschiken; dartzu annuatim 10. Rümpffe oder Kübl Weitzen zum verbachen: vnndt Maltzes zum verbrauen eben so viel: item freye Wohnung, frey Holtz, vnndt exemption aller onerum civilium, vnndt sindt daneben ferner erbötig ihme in gebür alle Ehrerbittung, Lieb vnndt Freundschaftt zu wiederfahren laszen. Praesentium vi et testimonio litterarum nostrarum: Signatum Coronae die ultima Iunii. An. Domini 1653.

(L. S.)

Martin Schneweisz,
Notarius.

és Enyedre ment, 1636-ban pedig Besztercére költözött, s ott szintén rendes fizikus és nyilvános tanár lett, de amikor egy idő múlva újra elfogta a vágy Magyarország többi részének a bejárására, elhagyta Erdélyt, sőt a mi részeinkből is eltávozott Poroszországba, hogy jobb szerencsét találjon. Danckában járványorvos volt, onnan meg Torunba, majd Königsbergbe ment. Itt mint bölcelet- és orvosdoktor nyilvánosan tanított az egyetemen. Legutoljára a Krisztina svéd királynő által adott fényes fizetéssel a

mostanság szabályszerűen meghívtuk és meg is érkezett, mégpedig hogy ebben a mi Brassó szabadvárosunkban főleg rendes orvosi és fizikusi hivatalt töltsön be, mellette meg iskolás gyerekeinknek hetenként 4 órában tandri módon fölolvasást és magyarázatot tartson, ennél fogva mi is e tekintetben nemcsak becsületesen tudomásul vettük és nagyrészt jóvá is hagytuk Monavius doktor úr föltételeit, hanem egyúttal ezzel szemben neki világosan és igaz barátsággal tudtára akarjuk adni ezen írásunkkal, hogy neki, Monavius doktor úrnak, a mi közös városi pénztárunkból évenként kiutalunk orvosi hivatalért szám szerint 140, az említett iskolai munkáért szám szerint 60, vagyis két összesen 200 magyar aranyat, azaz forintot; ezt neki hivatalosan hazaküldjük készpénzben, hozzá még évenként 10 kád, másrészt köből sütésre való búzáé és ugyanannyi sörfőzésre való árpát, továbbá szabad lakást, szabad földet, mindenféle városi teher alól való mentességet adunk neki; ezenkívül megadunk még neki minden megillető tisztelotet, szeretetet és barátságot. Jelen soraink értelmében és levelünk tanúbizonysága mellett. Kelt Brassóban az Úr 1635. esztendejében június utolsó napján.

(P. H.)

Schnweisz Márton
jegyző

stina oblato amplo stipendio, anno 1649. Professor Medicinae renuntiatus est, in quo officio laudabiliter confecto, VI. Eid. Nov. anno 1659. Vir hic omnium scientiarum cultu illustris naturae debitum soluit, et in Templo Iacobaeo sub lapide Facultatis Philosophicae tumulatus. Ita de eo Ioannes Heunius in Prosopographia Metrica, Gryphiswald. an. 1668. in 4. edita:

*Philologus simul ac herbaria in arte stupendus,
Cui nullum vidit Florida Flora parem.*

OPERA.

- 1.) Dissert. inaug. med. praes. Io. Lud. Møglingo. *Lanxatura rerum medicarum*. Tubing. an. 1622. in 4.
- 2.) *Programma, quo munus professorium Brassovii, quam Coronam vocant, auspicatus est Eidib. Octobr. an. 1635. in forma patente publicatum*. In fine Programmatis huius proluxe laudat *Simonem Albelium*, Ven. ministerii vrbici Coronensis Praesidem, et pastorem primarium, dioeceseosque Decanum, a quo in orchestram illam minervalem productus, et nouo professoris officio inaugurandus fit.
- 3.) *Programma Bistriciae Daco-Saxonum an. 1637. feriis τῶν ἁγίων φώτων publicatum*. Duo hae programmata *Gemellarum Dacicarum* titulo coniunctim denuo edidit an. 1641, in fol. Regiomonte.
- 4.) Hieronymi Fabritii ab Aquapendente opusculum de totius animalis integumentis editum

an.

greifswaldi egyetemen lett orvostanár 1649-ben. Ezt az állását dicséretesen töltve be 1659. november 8-án halt meg ez a minden tudomány műveléséről híres ember. A Jakab-templomban van eltemetve a bölcséleti kar emlékköve alatt. Heunius János a Greifswaldban 1668-ban kiadott negyedretű [Időmértékes dicséret]-ben így emlékezik meg róla:

*Bámulatos nyelvész s a növénytudományban is olly nagy,
hogy párjára sosem lelt a virágegyetem.*

M Ű V E I.

1. Orvosavató értekezés Möglingus János Lajos elnökléte alatt [*Tele tál orvosi dolog*] címmel. Tübinga, 1622. 4°.
2. [*Az a nyílt formában közzétett székfoglaló, amellyel 1635. október 15-én a Kronstadtnek nevezett Brassóban tanári működését kezdte meg*]. Ennek a székfoglalónak a végén igen földicséri *Albelius Simont*, a brassói lelkészség vezetőjét és főpásztorát, a kerület esepresét, aki őt a tudomány itteni színpadára vezette s új tanári állásába készült beiktatni.
3. [*Az erdélyi szászok városában, Besztercén, 1637-ben pünkösdi ünnepén közzétett székfoglaló*]. Ezt a két székfoglalót [*Két erdélyi mű*] címmel együtt adta ki újra 1641-ben Königsbergben folió alakban.
4. Hieronymus Fabritius ab Aquapendentének [*Az állat egész takarójáról*] címmel 1618-ban kiadott negyed-

- an. 1618. in 4. recudit Regiomonte anno 1642. 4.
- 5.) *Bronchotome, id est, gutturis artificiose aperiendi ἐγχείρησις. Appendix gemina de Elencho affectuum oculatum, hecatontadem excedente, et hypotyposi febrium omnium.* Regiomont. anno 1644. 4. c. fig. aen. Recus. Gryphisvald. an. 1652. 8. Repet. Ienae an. 1711. 8. curante Georg. Wolf. Wedelio, qui benignius de eo iudicasse videtur, quam Goelicke in Historia sua chirurgiae recent. pag. 238. reliqua, quae de hoc opere monuerunt viri eruditi, vid. Stolle in Histor. Medic. p. 848.
- 6.) *Programma, quo ad Lectiones publicas de Hippopotamo, Purpura, Pinna etc. habendas studiosam iuuentutem inuitauit.* Gryphiswald. anno 1650. ipso Quadragesimae Peruigilo publicatum in forma patente.
- 7.) *Programma ad herbationes inchoandas iuuitatorium Ips. Kal. Maj. an. eod. forma ead. edit.* Quae itinera emensus fuerit botanica, paucis hic complectitur verbis: *tot vt vigilatas taceam noctes de perreptato vsque Silesiano Zabotho ad vicinias Sudetes, trans voraginosos nigrae, quam vocant, sylvae labyrinthos in Hercyricis lustris, ad angustum vsque Galliarum ambitum, delitiosum Italiae paradisum, inuidendos Illyridis fundos, frondeos Daciae lucos, cereales Sarmatiae campos, intonsos Pannoniae montes, ac nomitanim in Mysiam, Seruiamque Sparsum Carpaten* (sic enim ex Ptolemaeo recte dices, non cum nugaci vulgo Carpathum, quod insulae nomen est) *praeter Vogesum, Adulam, Apenni-*

num,

- rétű művét újra kinyomatta Königsbergben, 1642. 4°.
5. [*Légcsömetszés, vagyis a torok szakszerű fölnyitásának kézművelete. Két függelék a szembajok százat meghaladó lajstromáról és minden láz rövid leírásáról*]. Königsberg, 1644. 4°, rézmetszetű ábrával. Újra megjelent Greifswaldban 1652-ben 8°. Másodszor kiadva Jénában, 1711. 8°-ben Wedel György Farkas gondozása alatt, aki úgylátszik jobb véleménnyel van róla, mint Goelicke [Az újabb sebészet története] c. művének a 238. lapján. Amire még ezt a művet illetőleg felhívták a figyelmet tudós emberek, arra vonatkozólag lásd Stolle [A gyógytudomány története] c. művének 848. lapját.
  6. [*Hirdetmény, amelyben a tanulóifjúságot a vizilórlól, a bíborcsigárlól, a sonkakagylórlól stb. tartandó előadásaira hívta meg.*]. Greifswald, 1650. Közzétéve éppen a nagybőjtben, nyílt alakban.
  7. [*Növénygyűjtés megkezdésére felszólító hirdetmény, melyet ugyanazon év május elsején ugyanolyan alakban adott ki*]. Hogy mennyi utat tett meg növénygyűjtés végett, így foglalja itt össze röviden: „*Hogy sok átvirrasztott éjszakámról ne is szóljak, végigjártam lépésben a sziléziai Zabottól a szomszédos Szudetákiig az egész vidéket, a Feketeerdőnek nevezett hegység összevissza kanyargó mély völgyeit a Cseh-bajor-sváb Erdőben a keskeny francia határszélig, Olaszhon gyönyörű paradicsomát, a Horvát partvidék irigyletes majorlakait, Erdély lombos erdeit, Lengyelország gabonatermő mezőit, Magyarország irdatlan hegyeit, nevezetesen a Bolgárországig és Szerbiáig terjedő Carpatest (ezt ugyanis Ptolemaeus alapján így nevezhetjük helyesen, nem pedig Carpathusnak, ahogy a komolytalan tömeg teszi, ami egy szigetnek a neve), azonkívül a Vogézo-*

num, Summanum, Vesuuium, Pausylipum, Falerni itidem et Massici inuinia hodie praecordia. Nil jam addo de Euganeis nostris Antenoreis et Baldinis diuini Fracastorii Cophiis, aut lata ex porrecti per Celtiberos Pyrenaei umbra, vel Carnarum, Iuliarum, Vindelicarum, Cottiarum, Lepontiarum, Paeninarumque alpium partibus emensis etc. etc.

- 8.) *Crystallina, puta Luis venereae nouae Species.* Brunsvigae an. 1665. 8. ita referente Mercklino in Linden. renov. pag. 309. Heluigijs dubitat eam umquam typis excusam in Notis MSctis ad Lindenium: at id certius est MSctum originale Exemplum, vt et sequentia Monauii opera inedita adseruari in Bibliotheca Helvigiana teste Stephano Scheffelio, qui Vitam Nostri dedit, et Scripta enumerauit in Vitis Profess. Medic. Gryphiswald. an. 1756. 4.
- 9.) *Index Herbarii Monavii Tomis XII. constantis,* quod an. 1646. continuit plantas 2486. Catalogus plantarum Horti Medici Monspeliensis. Catalogus plantarum Polonicarum. Botanica Cracoviensia an. 1626. Catalogus Plantarum Hungaricarum an. 1635. Vita coniugis suae, Mariae Windteysen. Obseruationum physico-medico-mathematico-philologicarum Tomus. etc. etc.
- 10.) *Itinerarii Monaviani Tomi II.* In posteriori continentur, misso priori; 1.) Iter Polonicum, et duplex excursio ex Polonia, in Hungariam ab an. 1626. ad an. 1630. 2.) Fuga Hungarica an. 1633. 3.) Iter Transilua-

kat, az Adulát, az Appenineket, a Summanót, a Vezúvot, a Posilipót s a ma már szőlőtlen Falernusz és Masszikusz szivét. Nem szólok a mi antenoridáktól lakott Euganeusainkról és az isteni Fracastoro Baldina Cophiáiról, sem a Spanyolországon végighúzódo Piréneusok széles erdőségéről, se a Karni, Júli, Bajor, Kotti, Lepontini és Pennini Alpok bejárt részeiről stb., stb.”

8. [*A kristallina, azaz az új bujakórfaj*] Braunschweig, 1665. 8°. (amit az újra kiadott Lindeniusban Mercklin nevez így). Helvigius a Lindeniushoz készített kéziratot jegyzeteiben kétségbe vonja, hogy ez a mű bármikor is megjelent nyomtatásban. Az azonban bizonyosabb, hogy az eredeti kézirat példány Monavius egyéb kiadatlan műveivel együtt Helvigius könyvtárában van, mint azt az ő életrajzírója és iratai fősorolója, Scheffel István, a Greifswaldban 1756-ban kiadott negyedretű [Orvostanárok életrajzai]-ban írja.
9. [*Monavius 12 kötetes növénygyűjteményének névmutatója*], amely 1646-ban 2486 növényt foglalt magába. A montpellier-i orvosi kert növényeinek jegyzéke. A lengyelországi növények jegyzéke. A krakkói növénygyűjtés 1626-ban. A magyarországi növények jegyzéke 1635-ben. Feleségének, Windteysen Máriának az életrajza. Fizikai, gyógyászati, matematikai és nyelvészeti észleleteinek egy kötete stb., stb.
10. [*Monavius kétkötetes útinaplója*]. Az első mellőzve a másodikban a következők találhatók: 1. Lengyelországi utazásom és két kirándulásom Lengyelországból Magyarországra 1626-tól 1630-ig. Siető távozásom Magyarországból 1633-ban. Erdélyi utazásom 1635-ben. Távozásom Brassóból ua. év. Magyar-

siluanicum an. 1635. 4.) Discessus Coronensis eod. an. 5.) Iter Hungaricum an. 1636. Discessus Gedanensis an. 1648. etc. In vtroque hoc Itinerarii Tomo plurimae inueniuntur res non modo curiosae sed scitu quam necessariae; dum loca omnia, per quas transiuit, singulari cum accuratione descripsisse; plantas, aliaue ex tribus Naturae regnis notatu digniora, recensuisse, Inscriptiones vetustas et recentiores quascumque obuias indefessa immo admiranda prorsus industria adnotauisse ex lectione illorum digniscitur; dignum itaque Opus esse, vt prae aliis multis itineratoribus in lucem publicam liberali Maecenatum munificentia protrahatur.

- 11.) *Hymnorum Sacrorum Volumen*. Conscripsit eos in peregrinationibus suis constitutus, alios Patauii, Basileae et alibi gentium, vt Sadecii in Poloniae finibus ad montis Carpatici conspectum an. 1629. et Albae Iuliae in tetro exsilio, alium Bistriciae an. 1636. alios Riuuli Dominarum an. 1637. et 1638. etc, etc.
- 12.) *Fimbria Gruteriana Inscriptionum Dacicarum*. Operi Iani Gruteri de Inscriptionibus vetustis inserere medietatus est Inscriptiones ab eo in Transilvania in primis Albae Iuliae collectas numero quinquaginta nondum typis expressas. (*) Reliqua inedita et promissa opera
recen-

(*) Inscriptiones Monumentorum in Dacia Mediterranea reperorum plures quam CCXC. summa indu-

országi utazásom, 1636. Távozásom Danckából, 1648. stb. Mind a két kötet útleírásában nemcsak érdekes, hanem szükséges tudnivalók is találhatóak, mint ez kitűnik, ha az ember elolvassa az általa bejárt vidékek páratlan pontos leírását, a természet három országából szedett tudnivalók ismertetését, a régi és új feliratokat, amelyeket útközben fáradhatatlan, sőt csodálatos buzgalommal jegyezgetett föl. Ez a munka tehát méltó arra, hogy nagyszámú egyéb útleírónknál előbb lásson napvilágot a tudomány barátainak bőkezű támogatásával.

11. [*Egy kötet egyházi himnusz*]. Ezeket világjáró tanulmányútjain meg-megállapodva írta, egyeseket Pádovában, másokat Baselben vagy egyebütt a földön, például a lengyel végeken Szandecben a Kárpátok láttávolában 1629-ben, Gyulafehérvárott, a csúnya idegen helyen, Besztercén 1636-ban, Asszonypatakán 1637-ben és 1638-ban stb. stb.
12. [*Erdélyi feliratok Gruter-féle gyűjteménye*]. Ianus Gruterusnak [Régi feliratokról] c. munkájába akarta beleiktatni a maga által Erdélyben, főleg Gyulafehérvárott gyűjtött s még sajtóban sehol sem közölt ötven feliratát.* Többi kiadatlan és bejelentett mű-

* A Belső Erdélyben talált régi emlékek kétszázkilencvennél is több föliratát nagy buzgalommal gyűjtötte össze és adta ki

recensuit 1. c. laudatus Scheffelius, quae nos huc exscribere chartarum angustia iam prohibet.

ARTI-

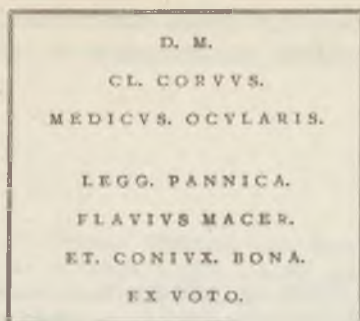
stria collegit *Ioan. Severtus*, Cibiniensis Saxo Transilvanus, et Vindob. an. 1773. in 4. alph. 1. plag. 1. edidit. omnes scilicet eas, quas *Lazius* in Republica Romanorum; *Zamosius* in *Analectis Lapidum et Antiquitatum Dacicarum*; *Trösterus* in *Dacia Vetere et Noua*; *Reychersdorffus* in *Chorographia Transilvaniae*; *Faschingus* in *Dycia Veteri*; *Köleséri* in *Auraria Romano-Dacica*; *Comes Ariostius* in deperditis et submersis; *Fridwalszkius* in *Inscriptionibus Romano-Transilvanicis, et Mineralogia Transilvaniae*; *Gruterus*, alii publicarunt, nec non *Ioan. Lebelius*, *Transilvaniae Medicus* in *Historia de rebus Transiluanicis*, item *Andr. Husztius* in *Dacia Mediterranea s. Transilvania vetere, vterque in Opere MScto consignata reliquerunt*, alii. Vtinam auctori huic doctissimo inspicere licuisset illam quoque *Sommersbergii* d. vetere et noua *Dacia Collectionem MSctam, ex Schedis potissimum Kölesérii nostri auctam, et ad Belium transmissam, cuius Kundmannus* in *Rarior. Nat. & Art. Part. I. art. XXXVII. Epitomen* exhibuit. Mirari interim haud desino, qui *Inscriptiones Monumentorum in Pannonia Hungarica repertas, et in vnum Volumen collectas, umquam publicasset, quod equidem sciam, in hunc vsque diem inuentum esse neminem. Habet nonnullas Gruterus, habet quoque Muratorius, Scipio Maffaeus, Ligorius, et non pauci alii, passim in Operibus suis adnotatas, at omnibus illis plus omnino hac in re praestitisse videtur, laudatus superius artis Spagyricae apud nos Magister, Samuel Kazzay, qui plures quam Sexaginta praeter Gemmas litteratas in Scriniis suis adseruat eiuscemodi antiquas Romanorum Inscriptiones, in Sempronien-ensi, Castriferrei, Szaladiensi, Iaurinensi, Komaromiensi, Albensi, sed in primis Weszpremiensi, Comitatibus, singulari sua industria collectas, quarum vnam dumtaxat, quae medici est argumenti, liberali Viri litteratissimi manu suppeditatam, hic adpingam:*

D. M.

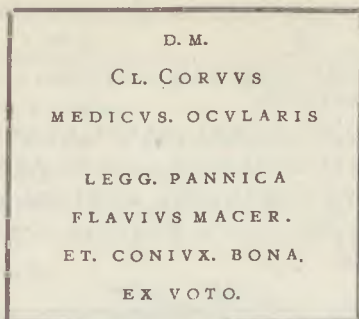

vét Scheffelius ismertette idézett munkájában, ezek ide iktatásában azonban engem a papírhiány akadályoz.

Bécsben 1773-ban egy 1 alfabetum 1 íves, nagydedrétű munkában a nagyszebeni szász *Seivert János*, mármint azokat a feliratokat, amelyeket *Lazius* [A római állam]-ban, *Zamosius* az [Erdélyi kő- és régiséggyűjtemény]-ben, *Trösterus* [A régi és az új Erdély]-ben, *Reyschersdorffius* az [Erdély földrajzá]-ban, *Faschingus* [A régi Erdély]-ben, *Köleséri* az [A római-dáciai aranybánya] c. művében, *gróf Ariostius* az [Elpusztult és föld alá került dolgok]-ban, *Fridwalszki* az [Erdély római korból való feliratai]-ban és az [Erdély ásványvilágá]-ban, meg aztán *Gruterus* és mások tettek közzé, nemkülönben amit *Lebelius János* erdélyi orvos az [Erdélyi ügyek történeté]-ben, s *Huszti András* a [Belső Erdély, azaz a régi Erdély]-ben kéziratban hagyott ránk egyéb írókkal együtt. Bárcsak módja lett volna ennek a tudós szerzőnek beletekinteni *Sommersbergnek* [A régi és az új Erdélyről] című kéziratgyűjteményébe is, amelyet az főleg a mi Kölesérink jegyzetei alapján írt meg és küldött el Bélnék, s melynek kivonatát *Kundmann* a [Természetes és mesterséges ritkaságok] I. részének 37. cikkében közli. De azért nem győzők azon csodálkozni, hogy tudtom szerint mindeddig senki sem akadt, aki a magyarországi Pannóniában talált régi emlékműmaradványok föliratait egyetlen műbe foglalva adta volna közre valaha. Több felirat található *Gruterusnál*, *Muratoriusnál*, *Scipio Maffaeusnál*, *Ligoriusnál* és még sok más írónál is itt-ott a műveikben elszórva, de ebben a tekintetben mindezeknél többet látszik nyújtani följobb említett vegyész-mesterünk, *Kazzay Sámuel*, aki az iratos gemmákon kívül hatvannál több efféle Sopron-, Vas-, Zala-, Győr-, Komárom-, Fehér-, de főleg Veszprém megyében személyesen gyűjtött régi római feliratot őriz szekrényeiben. Ezek közül egy orvosi vonatkozásút, mely e tudós ember szívességéből hozzám került, ide rajzolok:

Anno 1748. die 4. Dec. inuentus est Lapis rubei coloris, qui hanc gerit Inscriptionem, in amplissimo ad radices montis *Sisak* ex caesis quadratis lapidibus exstructo Romanorum Catacumbo, vix mille passibus dissito *VAMIA*, celebri Romanorum in Panonia superiore Legionis Piae Mansione, vt lateres excocti, et fistulae aquae ductuum lateritiae, inscriptione hac VAMIA. LEG. PIA signatae testantur, quae retento prisco nomine *Vámos*, vicus hodie est non infrequens, singularibus regum superbiens priuilegiis, et quae in tristibus sepulta ruderibus hodieum conspicuis non nisi altero distat Lapide ab oppido, dicto *Ves premium*, quod facta literarum permutatione Romanorum *Praetorium*, vbi iura a Praetore dicebantur, a *Ptolemaeo* Geograph. Lib. II. cap. XV. commemoratum, fuisse forte dixeris, vt hoc ipsum *Conradus Celtus* in loco statim *Ptolemaei* citato, edit. *Vlmens.* an. 1482. in fol. quam tenemus, margini manu sua lemmatis instar adscribendo haud perperam hariolatus est. Vtinam *Analecta Lapidum Pannoniae* a *Cl. Io. Severinio* in *Pannonia Veter. Monument. illustr. Lib. I. cap. IX. pag. 28.* promissa iam tandem aliquando ederentur! Sed haud quaquam mihi temperare possum, quin alteram quoque factam a Medico Romano Inscriptionem, ex schedis celeberrimi Medici *Posoniensis I. Io. Torkos* acceptam, hic repetam, quam *Sarcophagus marmoreus* in *Vico Környe*, *Tatae* oppido, marmoris latomiis insigni, vicino, anno 1746. erutus conseruauit vna cum ossibus et pepili muliebri partibus integram.

1748. dec. 4-én találták azt a piros színű követ, amelyen ez a fölirat van, egy kockaköböl épített nagyszerű római sírboltban a *Sisak*-hegy tövében, alig ezer lépésre Vamiától, a rómaiak felsőpannoniai „legio pia”-jának híres szállásától, mint azt a

VAMIA. LEG PIA feliratú égetett téglák és a vízvezetékek cserépcsövei tanúsítják. Ez a szállás megtartotta régi nevét, s ma nem más, mint a királyi szabadalmaira büszke, népes *Vámos* község, mely mindmáig látható, szomorú romjaiba temetve csak két mérföldnyire van *Weszprémtől*, amely várost egy kis betűcsereberével a *Ptolemaeus* [Földrajz]-ában a II. könyv 15. fejezetében említett *Praetoriummal* azonosíthatnánk, ahol a római praetor ítélkezett, mint ezt Ptolemaeus imént idézett helyén a kezemben levő folió alakú 1482-i ulmi kiadás példányának lapszélére bizonyára megfontoltan írta oda alcímként saját kezével *Celtes Konrád*. Csak jelenne meg már a [*Pannoniai kögyűjtemény*], melyet hírneves Szörényi János az (Antik emlékekkel ékes Magyarország)-ban az I. könyv 9. fejezet 28. lapján jelentett bel De nem tarthatom vissza magamat attól, hogy a híres pozsonyi orvosnak, *Torkos Jusztusz Jánosnak*, a jegyzeteiből egy ugyancsak római orvostól származó másik feliratot is ide ne iktassak, amelyet a márványbányáiról híres Tata város szomszédságában levő *Környe* községben 1726-ban kiasott sírláda őrzött meg teljes épségben egy asszony csontjaival és díszpalástja maradványaival együtt.

D.

M.

VICTORIAE. VERINAE. CONIVGI.
PIENTISSIMAE.

DOMV. FORO. HADRIANENSI. PROVINCIA.
GERMANIA. INFERIORI. VIXIT. ANN. XXX.
AEMILIVS. DECIMIVS. MEDICVS. ORDI-
NARIVS. LEG. I. ADI. MARITVS BENE
MERITAE.

FAC. CVR.

Lucernam ardentem perpetuam, quae Medicorum forte opera parabatur, Rusticos thesauri inuentores e Monumento eduxisse, et improuida manu in harenam praecipitasse constanter ab incolis hodiedum superstitibus adseritur. Adseruatur Sarcophagus iste *Majkini* in horto *Fratrum Camaldulensium*. In Comitatu vero Szaladiensis tale Romanae antiquitatis monumentum an. 1758. reperiuntur, licet luxatum sit, proferam tamen in medium:

I. O. M. S A C
----- I V S B R I N
----- S T G. V E N V -
S T I. V A L E R I A N V S
B F. C O S. V. S. L. L. M.
I M P. D. N. A L E X A N
C O S

Quas Vir eruditissimus *Stephanus Wáli*, ecclesiae Almasiensis prope Komaromium parochus, in sua collegit vicinia Inscriptio- nes, ad nos transmissas, oblectamento naobis est hic eas ad- pingere:

1.) In hac *Galli* et *Volusiani* Impp. memoria conseruata est:

I M P C A E S C
V I B I O T R E B O
N I A N O G A L L O
— — — V I C T O R I

D.	M.
VICTORIAE. VERINAE. CONIVGI.	
PIENTISSIMAE.	
DOMV. FORO. HADRIANENSI. PROVINCIA.	
GERMANIA. INFERIORI. VIXIT. ANN. XXX.	
AEMILIVS. DECIMIVS MEDICVS. ORDI-	
NARIVS. LFG. I. ADI, MARITVS BENE	
MARITAE.	
FAC.	CVR.

A mindmáig életben maradt lakosok állhatatosan azt vallják, hogy azok a falubeliek, akik e kincset megtalálták, egy talán orvosi közreműködéssel készült *égből örökmécszet* húztak ki a sír-
emlékből, de vigyázatlanul a földre ejtették. Ez a sírláda *Majkon*
van a *kamalduli birtok* kertjében.

Zala megyében meg a római ókor következő emlékét találták
1758-ban, amelyet — bár igen kificamodott — mégis közlé-
teszek:

I.	O.	M.	SAC.
-----		IVS B RIN	
-----		STG. VENV.	
STI. VALERIANVS			
BF. COS. V. S. L. L. M.			
IMP. D. N. ALEXAN			
COS			

Azokat a fölíratokat, amelyeket a Komáromhoz közel fekvő
Almás egyházának a tudós plébánosa, *Wáli István* gyűjtött össze,
s küldött meg nekem, örömmel iktatom ide:

1. Ez a fölírat *Gallus* és *Volusianus* császár emlékét őrzi:

IMP CAES C
VIBIO TREBO
NIANO GALLO
— — — VICTORI

AVG — ONTIF — — —
 AXIMO TRIB
 POT III COS
 PP PRO COS — —
 — — — III AVG. TH
 RACIÆ GALLIÆ
 — — VOLVSIAN AF
 DE GERMANIA
 — — — TORE — — —

2.) In pago Szöny reperto Lapide legitur:

D. M.

C IVL CEL
 LVPERCO **D** **M**
 SALA VET EX DC
 A ETITARA VIXIT
 ANV. C IVL CAN
 DIDIANVS BLEG
 LEG I ADI DE
 NEPOS QVI
 ET HERES
 AVO N — — —
 PIENTISSIMO

i. e. Beneficiarius
 LEGatus.
 i. e. LEGionis Imæ
 ADIutricis DE-functi.

F. C.

3.) In eodem vico Szöny, qui Quiritum Bregetium fuit, iuxta Antonini Tabulas Itinerarias vrbs maxima olim in Pannonia:

D. M.

CAES **E**R AVIAE Q SEVERÆ
 QVAE VIXIT ANNIS XLIII
 AVR SILVANVS CONIVGI
 CARISSIMAE

F. C.

K

4.) In

AVG — ONTIF — — —
 AXIMO TRIB
 POT III COS
 PP PRO COS — —
 — — III AVG. TH
 RACIÆ GALLIÆ
 — — VOLVSIÂN AF
 DE GERMANIA
 — — — TORE — — —

2. Egy Szőny faluban talált kövön ez olvasható:

D. M.

C IVL CEL
 LVPERCO **D** **M**
 SALA VET EX DC
 A. ETYTARA VIXIT
 ANV. C IVL CAN =Beneficiarius
 DIDIANVS BLEG LEGatus
 LEG I ADI DE =LEGionis Imae
 NEPOS QVI ADIutricis DEfuncti.
 ET HERES
 AVO N — — —
 PIENTISSIMO
 F. C.

3. Ugyanabban a Szőny községben, amely a rómaiak Bregetium-a volt, s Antonius (Úti térkép)-e szerint akkoriban Pannoniában a legnagyobb város (ez olvasható egy másik kövön):

D. M.

CAES **E** AVIAE Q SEVERÆ
 QVAE VIXIT ANNIS XLIII
 AVR SILVANVS CONIVGI
 CARISSIMAE
 F C.

- 4.) In pago, *Hetény* dicto, Longi huius, e Cassia aut Mussidia gente orti, memoria producta est ex ruderibus aedis sacrae:

D O M.

C I V L L O N C V S V E — i. e. velamen.
 I L E G T A V C i. e. Imae Legionis
 C L S E C V N Tutoris AVctoritate.
 D I N A E C
 O I V C I E T
 S I B I V I V O
 F E C I T

- 5.) Vetus Lapis in *Castro Dotensi* custoditus, hanc monstrat Inscriptionem:

D. M.

A E T E R N A E Q V I E T I E T P E R P E
 T V A E S E C V R I T A T I A V R E L I A E
 T E R N A E C O N I V G I K A R I S S I M A E
 Q V A E V I X I T A N N X X X E T T I B C L M A
 C E D O N I Q V I V I X I T A N N X M E N S E S I I I
 E T C L I V S T I N A E Q V A E V I X I T A N N O S I I I
 M E N S E S V I E T C L L I G V R I N A E Q V A E V I X I T A N I
 M E N S E S V I I F I L I I S E I V S E T V L P.
 P. A V E N T I N A E T I B C L V A L E N T I N V S V E T
 X C A L E G I A D I T E C O N I V G I E T F I L I I S E T S O C
 R V I K A R I S S I M I S

- 6.) Statua in aula Praefecti Környensis erecta hanc gerit Inscriptionem:

D E X T E R A T I
 F L A V I A V I C
 T O R I N A
 P R O S E E T
 R O S V I S O M
 V S L M.

i. e. Dedicavit EX TEStamento RATIficato Flavia Victorina pro se et pro-

4. *Hetény* nevű faluban ennek a Cassius vagy Mussidius családból származó Longusnak az emlékköve került elő a templomromjai közül:

D O M.

C I V L L O N C V S V E = VElamen.
 I L E G T A V C = Imae LEGionis
 C L S E C V N Tutoris AVCtoritate.
 D I N A E C
 O I V C I E T
 S I B I V I V O
 F E C I T

5. Egy régesrégí kövön, amelyet a *doti várban* őriznek, a következő fölírat van:

D. M.

A E T E R N A E Q V I E T I E T P E R P E
 T V A E S E C V R I T A T I A V R E L I A E
 T E R N A E C O N I V G I K A R I S S I M A E
 Q V A E V I X I T A N N X X X E T T I B C L M A
 C E D O N I Q V I V I X I T A N N X M E N S E S I I I
 E T C L I V S T I N A E Q V A E V I X I T A N N O S I I I
 M E N S E S V I E T C L L I G V R I N A E Q V A E V I X I T A N I
 M E N S E S V I I F I L I I S E I V S E T V L P.
 P. A V E N T I N A E T I B C L V A L E N T I N V S V E T
 X C A L E G I A D I T E C O N I V G I E T F I L I I S E T S O C
 R V I K A R I S S I M I S

6. A környei gazdatiszt udvarában álló szobornak ez a fölírata:

D E X T E R A T I
 F L A V I A V I C
 T O R I N A
 P R O S E E T
 P O S V I S O M
 V S L M.

Dedicavit EX TESTAMENTO RATIFICATO Flavia Victorina pro se et pro suis Optime Meritis Voto Solemni Loco Monumenti.

suis Optime Meritis Voto Solemni Loco Monumenti.

- 7.) *Vértini* in Curia *St. Nedeczky*, Iudicis Nobilium, Sarcophagus haeret hac ornatus epigraphe.

TI Q TIGINO **E** ROLIDEVCO
 Æ Q VITIBVS ROMANIS
 AVRELIA VS CONS
 OB RINIS CARISSIMIS
 F. C.

- 8.) *Csákvárini*, lateri rupis praealtae Baretzhazensis, naturae beneficio polito, *Divi Ioannis Ieiunatoris*, Constantinopolitani Patriarchae, nec non *Mauricii Imp.* qui Tiberii II. Constantini gener erat, a Phoca misere trucidati, incisa nomina sic nobis hodie dum conseruantur:

DIANES AC
 MAVR CONSTA
 NTINVS VET EX
 EXPRET — . — . — O[†]
 VS IMP — . — . —

Reliquas collectas suas Inscriptiones statim laudatus Vir admodum Rev. ipse prodiedim publicaturus est in *Historia Romanorum Impp. a Iulio inde Caesare ad Iosephum II. Nostrum vsque Rythmis Hungaricis* deducta, et Illustr. Colonelli, *Nocolai Beleznay* honoribus nuncupata. Dolendum interea est maximopere, quod, dum *Bregetione*, vicus *Szöny* hodie nobis dicitur, Illustrissimus *Neffzerus*, loci Dominus, splendidam aedem sacram XXX. fere abhinc retro annis excitaret, indocti fabri murarii plures insignis molis lapides, Romanorum Inscriptionibus decoratos, pro firmando templi fundamento in profundas demerserunt foueas, mox deinde magno rei antiquariae detrimento lateribus obruendos. Sed ne tantae rei omnis prorsus inter nos intercideret memoria, missis ceteris, duas verbo dumtaxat referimus Inscriptiones, sic in visceribus terrae in perpetuum delitescentes; vnam, quae ibidem Bregetione dicata DROMONI ET IYLACI CANIBUS VENATICIS BONIS; alteram, DEO SOLI ALAGABAL AM-

7. *Vérten Nedeczky István* szolgabíró székházában egy sírláda áll a következő fölirattal:

TI Q TIGINO **T** ROLIDEVCO
 Æ QVITIBVS ROMANIS
 AVRELIA VS CONS
 OB RINIS CARISSIMIS
 F. C.

8. *Csákdóron* a természetes módon simára csiszolódott igen magas barecházi szikla oldala a következőleg őrzi *Böjtől Szent János* konstantinápolyi patriarchának és II. Tiberius Constantinus vejének a Phocas által siralmasan megöletett *Mauricius császárnak belevéselt* nevét:

DIANES AC
 MAVR CONSTA
 NTINVS VET EX
 EXPRET — . — . — **O**^r
 VS IMP — . — . —

Az imént említett nagytiszteletű úr maga készül hamarosan kiadni eddig gyűjtött többi föliratát a méltóságos *Beleznay Miklós* ezredesnek ajánlott [*A római császárok története Iulius Caesartól a mi II Józsefünkig*] c. művében magyar versbe foglalva. Azért mégis igen sajnálatos, hogy amikor a ma nálunk *Szöny* falunak nevezett *Bragotidban* a helység tekintetes földesura, *Neffczser*, körülbelül 30 évvel ezelőtt egy szép templomot építtetett, a műveletlen kőművesek több római felirattal ellátott hatalmas nagy követ eresztettek le az árkokba a templomalap megerősítésére, hogy aztán a régészet nagy kárára téglát rakjanak rájuk. De hogy ennek a nagy jelentőségű dolognak teljesen feledésbe ne menjen az emléke, a többit mellőzve rövid szóval hírt adok két feliratról, amely ilyenformán mindörökké a föld gyomrában lapul meg. Az egyik ugyanott van Szönyben

DROMOni ET HYLACi CANIBus VENATICiS BONiS
 felirattal:
 a másik

DEO SOLI ALAGABAL
 AMMVNATI MILLE GR AD BISPFI CON : = :

MVNATI MILLECI AD BISPEICON: = : cetera non nisi
dii iam supplebunt inferorum.

Tumba lapidea Rev-Comaromii in aula media Stephani Sixt
custodita talem indicato anno subministravit nobis inscriptionem:

AVRIAN **V**ARIVS BF — TRI
BVNI. VALERIE LVCILLE CON
IVGI PIENT. Q VIXIT. AN. XX.
IN. SECONVCIO FVERVNT
ANNIS. III SVEI **E**LIQV.TI
FILIVM — — AV — — AXIMI
NVNV — — N. DVM OB MEMO
RIA DEFVNTI II — — SMAIS.

Recentissime vero anno hoc ipso labente in vico, Quiritum
Bregetioni vicino, Tarján hodie, vel potius Trajan dicto, qui
Traiani olim villa fuit, tabula aenea, dolendum est, truncata, e
terrae eruta est visceribus, hac decorata inscriptione, Almasino
ad nos nuper transmissa:

○

IMP CAESAR DIVI HADRIANI F DIVI TRAIANI
PARTHICI NEPOS DIVI NERVAE PRONEPOS T
AELIVS HADRIANVS ANTONINVS AVG PIVS PONT
MAX TRIB POT VIII IMP II COS IIII P P
IS QVI MILITAVERVNT IN CLASSE PRAETORIA
MISENENSI QVAE EST SVB VALERIO PAETO
SEX ET VIGINTI STIPENDIS EMERITIS DIMIS
SIS HONESTA MISSIONE QVORVM NOMINA
SVBSCRIPTA SVNT IPSIS LIBERIS POSTERIS
QVE EORVM CIVITATEM ROMANAM DEDIT
ET CONVBIVM CVM VXORIBVS QVAS TVNC
HABVISSENT CVM EST CIVITAS IIS DATA
AVT SI QVI CAELIBES ESSENT CVM IS QVAS

○

○

Si Tabula haec ad manus nostras deuenire potuisset integra,
haberent procul dubio nonnullae Familiae

hodie-

a többit csak az alvilági istenek fogják kiegészíteni.
Révkomáromban Sixt István udvarának a közepén álló kőkoporsó
a következő feliratot mutatta a jelzett évben:

AVRIAN **V**ARIVS BF — TRI
BVNI. VALERIE LVCILLE CON
IVGI PIENT. Q VIXIT. AN. XX.
IN. SECONVCIO FVERVNT
ANNIS III. SVEI **E**LIQVTI
FILIVM — — AV — — AXIMI
NVMV — — N. DVM OB MEMO
RIA DEFVNTI II — — SMAIS.

Legújabbán pedig a most folyó évben a rómaiak Bregetiójával
szomszédos és manapság Tarjának, vagyis inkább Trajának
nevezett faluban, ahol annak idején Trajánusnak volt a nyaralója,
egy bronztáblát ástak ki a föld gyomrából, sajnos: csonkán, rajta
a következő felirat, melyet nemrég kaptam meg Almásról:

○

IMP CAESAR DIVI HADRIANI F DIVI TRAIANI
PARTHICI NEPOS DIVI NERVAE PRONEPOS T
AELIVS HADRIANVS ANTONINVS AVG PIVS PONT
MAX TRIB POT VIII IMP II COS IV PP
IS QVI MILITAVERVNT IN CLASSE PRAETORIA
MISENENSI QVAE EST SVB VALERIO PAETO
SEX ET VIGINTI STIPENDIS EMERITIS DIMIS
SIS HONESTA MISSIONE QVORVUM NOMINA
SVBSCRIPTA SVNT IPSIS LIBERIS POSTERIS
QVE EORVM CIVITATEM ROMANAM DEDIT
ET CONVBIVM CVM VXORIBVS QVAS TVNC
HABVISSENT CVM EST CIVITAS IIS DATA
AVT SI QVI CAELIBES ESSENT CVM IS QVAS

○

○

Ha ez a tábla teljes épségben juthatott volna a kezem közé.

hodiedum alicubi gentium superstites, quae de generis sui antiquitate maximopere sibi gratulari possent.

ARTICULUS XXXII.

NAGY BOROSNYAI (*Martinus*) Transiluanus Siculus, Med. Doctor. Patrem Ioannem N. Borosnyai veneratus est, quem Comes Nicolaus Bethlen, summus Transilvaniae Cancellarius, cum filio Comite Michaële Bethlen, vt studiorum eius morumque esset moderator, quippe qui iter illud litterarium iam antea semel feliciter emensus fuerat, in nobiliores exterarum nationum, Germanorum, puta, Gallorum, Italorumque academias expediuit, et quem mox a reditu ex duplici hac peregrinatione in patriam, ob exantlatos hos labores in celebri Vizaknensium Ecclesia publicum sacrorum administratorem constituit. In hoc oppido tali ordinis sacri Viro genitus est Noster Medicus, Martinus: adolescens factus in Scholam Bethlenianam N. Enyediensem traditus est, pluribus annis omne genus litterarum et artium liberalium egregie hausit, quibus ita ad studia academica rite praeparatus, ad celebre illud Hallensium musarum emporium commigravit, ibi addiscendae Medicinae tam feliciter impendit operam, vt pro capessendis summis in arte salutari honoribus ad d. 18. Octobr. an. 1729. publice cum omnium adplausu disputarit. Reduce in patriam facto prima praxeos suae exordia in Aula Iosephi. S. Rom. Imp. Comitits Teleki de Szék fecerat, et mox Cibinii fortunae suae sedem fixerat, vbi

kétségkívül több, valahol még ma is élő családnak volna nagy köszönnivalója nemzetségének ősi volta tekintetében.

XXXII. CIKK.

NAGYBOROSNYAI MÁRTON erdélyi székely orvosdoktornak az a Nagyborosnyai János volt az apja, akit Bethlen Miklós gróf erdélyi főkancellár azért küldött ki fiával, Bethlen Mihály gróffal Német-, Francia- és Olaszország egyetemére, hogy azt, mivel ő már azt a tanulmányutat egyszer sikeresen elvégezte, tanulmányai-
ban és magatartásában irányítsa. Mikor aztán erről a két tanulmányútjáról hazatért, említett fáradságáért a gróf a híres vízaknai egyház lelkészévé tette. Ebben a városban jött világra ennek a papnak a fiaként a mi orvosunk, Márton, akit mihelyt fölserdült, a nagyenyedi Bethlen-iskolába adtak. Ott több év alatt kitűnően elsajátította az irodalom és a szabad tudományok minden fajtáját. Így aztán annak rendje-módja szerint előkészülve az egyetemi tanulmányokra, a híres hallei iskolavárosba ment, s ott olyan sikerrel tanulta a gyógytudományt, hogy 1729. október 18-án általános helyeslés mellett tartotta meg nyilvános vitaértekezését az orvostudomány legmagasabb címéért. Hazatérve széki Teleki József szentbirodalmi gróf udvarában kezdte meg orvosi gyakorlatát, de aztán nemsokára Szebenben telepedett le, s évi fizetéssel

Incliti quoque Gubernii Transiluanici Medicus ordinarius cum annuo stipendio constitutus est, et ita felix euasit Practicus, vt nemo de salute sua desperauerit, quin hoc tanto artifice spem habuerit reliquam. Dum vertente anno 1738. contagiosa lues pestifera Cibinium adfligere inciperet, ipsis Kal. Augusti subito ab hoc malo correptus exspirauit, et nulla interiecta morula iussu magistratus ciuici tumulo conditus est, eo scilicet ipso die, quo frater germanus, Sigismundus, S. S. Theologiae ad Viam Anniam pluribus annis Professor publicus opera Principis Lobkovitzii liberatus est e carceribus, in quos maleuolorum inuidia cum aliis nonnullis primi subsellii Viris nihil tale meritum coniecerat. Monumentum, quod labente tempore manu artificis egregie fabrefactum est, hac lugubri signatum est Inscriptio:

Insignia Martini N. Borosnyai, Med. Doctoris,
 dum viueret experientissimi, Iohannis Filii.
 Memento mori. Cupio dissolui, et esse cum
 Christo, quem nouissimo die tamquam redem-
 torem meum viuum contemplabor.
 In Coemeterio Suburbano Cibiniensi Transil-
 uaniae. Authore Fratre suo Sigismundo N. Bo-
 rosnyai; Theologiae Doctore et Professore
 N. Enyediensi.

O P E R A.

- 1.) Dissert. inaug. med. praes. Frid. Hoffman. *De Potentia et impotentia animae humanae in cor-*

pus

rendes orvosává lett a tekintetes erdélyi kormányzéknek is. Olyan szerencséskezű orvossá lett, hogy az ő nagy tudásában bízva senki se vesztette el végső reményét fölgyógyulása tekintetében. Mikor azonban 1738 közepén halálos ragály kezdte sújtani Nagyszebent, augusztus elsején hirtelen beleesett és meg is halt benne. A városi tanács rendeletére haladék nélkül eltemették éppen aznap, amikor édestestvérét, Zsigmondot, ki éveken át volt előzőleg Nagyenyeden a teológia nyilvános tanára, Lobkovitz herceg közbenjárása kiszabadította börtönéből, ahova több magasállású emberrel együtt rosszakarói irigysége juttatta minden ok nélkül. Sírkövén, amelyet idő múltával mesteri kéz faragott remekbe, a következő gyászfelirat olvasható:

János fiának, a néhai nagy tudású Nagyborosnyai Márton orvosdoktornak emlékköve.

Ne feledd: meghalsz. Kívánom szétbomlásomat és Krisztussal való együttléteimet, akit az ítélet napján mint élő megváltómat fogok meglátni

az Erdély-szebeni köztemetőben. Írta testvére Nagyborosnyai Zsigmond teológiadoktor nagyenyedi tanár.

M Ű V E L.

1. Orvosavató értekezés Hoffmann Frigyes elnöklete alatt [*Az emberi léleknek a vele összekapcsolt testi szer-*

pus organicum sibi iunctum. Halae Magdeb. an. 1729. in 4. pl. 9. Honoribus Illustriss. Iosephi S. R. I. Comitum Teleki de Szék dicata. De Nostri hac Dissertatione in Vnpartheische Kirchen Historie Tom. III. pag. 177. sequentia leguntur: *Im Jahr 1729. gab derselbst (Halle) Martin Nagy Borosnyai ein Siebenbürger seine Disputation, die er unter dem H. geheimden Rath Hoffman gehalten hatte: De potentia et impotentia animae humanae in corpus organicum, ob und wie weit die menschliche Seele in dem menschlichen Corper wirke? in qua animae in producendis motibus voluntariis potentia, spontaneis vero impotentia secundum Philosophiae Sanioris et Medicinae rationalis principia explicantur et demonstrantur, als ein Tractat heraus, darinnen Er wieder Leibnitzen und Wolffens in Ansehung der Lehre von der Vereinigung der Seele und des Leibes stritte etc.*

- 2.) *Herbarium viuum, plantas Transilvaniae continens.* Opus hoc singulari elaboratum industria, laudatus Frater natus minor in publicam Collegii Bethleniani Bibliothecam intulit.

ARTICULUS XXXIII.

PALUMBINI (*Matthaeus*) Patria Divek-Ujfaluen-
sis Thurocenus est, studia, quae domi adolescens assiduo
prosequatur ardore, Ienae apud externos coepit confir-
mare, itaque breui adeo eminebat, vt *Dissertatione de Prin-*
cipio actionum humanarum, Marte suo conscripta, initium
fecerit publicandi ingenii, eo quidem cum suc-

vezet fölötti hatalmáról és erőtlenségéről] címmel. Halle, 1729. 4°. 9 ív. Méltóságos széki Teleki József szert-birodalmi grófnak ajánlva. Orvosunk ezen értekezéséről a [Páratlan egyháztörténet] III. kötetének 177. lapja a következőket írja: „1729-ben tartott itt (Halle) értekezést Hoffmann titkos tanácsos úr elnökelete alatt az erdélyi Nagyborosnyai Márton, [Az emberi léleknek a testi szervezet fölötti hatalmáról és erőtlenségéről] címmel, hogy hat-e és mennyire hat az ember lelke az ember testére. Ebben a léleknek a tudatos mozgások előidézésében való hatalmát s az ösztönös mozgásokban való erőtlenségét fejtegeti és bizonyítja a racionális bölcsélet és orvostudomány alapelvei szerint, mintha a lélek és test egységének a tana tekintetében Leibnitzcel és Wolffal szemben foglalna állást stb.”

2. [Erdély növényeit tartalmazó élőnövény-gyűjtemény]. Ezt a rendkívüli buzgalommal készített művét a Bethlen-kollégium nyilvános könyvtárába adta be említett öccse.

XXXIII. CIKK.

PALUMBINI MÁTÉ szülőföldje a turóci Divék-újfalu. Tanulmányait, amelyeket serdülő korában lelkes kitartással végzett odahaza, külföldön Jénában kezdte megszilárdítani s hamarosan úgy kiemelkedett, hogy az emberi cselekedete megindítójáról saját erejéből írt értekezéssel megkezdhette tudománya közzétételét, méghozzá olyan

cessu, vt reduce in patriam facto, Moschoviensis scholae curatores efflorescentis in eo doctrinae opinione permoti an. 1668. Eliae Augustini in informanda iuuentute scholastica successorem denominarent: dum in obeundo hoc, quidquid erat muneris, magis magisque in dies inclaruisset, eam honoris nactus est accessionem, vt an. 1671. Solnam ad regendum ludum litterarium auocaretur: sed dum pari dexteritate et industria, spartam hanc administraret, et notissima illa decennalis Reip. sanctoris diuexatio infelici fato initium sumeret, (*) relicta in patria coniuge, pathmum quaesiturus, in academiam Ienensem remigrauit, nihilque in hac musarum sede egit aliud, quam vt optimarum rerum, in primis illarum, quae Medico necessariae sunt, cognitione sese locupletaret, et mox ornamenta Doctoris Medicinae et priuilegia an. 1679. iure suo adipisceretur. In patriam deinde tellurem, quo oLIVa feLIX a paLVMbe In pannonIae oras DefertVr, denuo reuersus, ita medicinam facere coepit, vt non minus

viri

(*) Lugubrem temporum horum faciem vix alium quempiam tanta cum accuratione depinxisse nouimus, quam *Nicolaum Bethlen*, Sedis Siculicalis Udvarhely Capitaneum supremum in *Apologia* sua, anno 1677. in 4. plag. 8. impressa: si tamen vnum excipias *Bruynnixium*, foederatorum Belgarum nuntium, qui biennio iam ante, rem omnem illam singulari Libello, gloriosissimo Roman. Imperatori Leopoldo, exhibito complexam, in *Vera et clara Deductione* sua, cuius apographum phyliris 28. et amplius, manu descriptum tenemus, amplissimis verbis exposuerat.

sikerrel, hogy hazatérte után a mosovi iskola gondviselői nagy tudománya láttára 1668-ban Augustini Illés utódává nevezték ki a tanulóifjúság oktatásában. Mivel ennek a szerény állásnak a betöltésében egyre növekedett hírneve, megérte a megtiszteltetésnek azt a fokát, hogy 1671-ben Zsolnára hívták meg iskolaigazgatónak. Mikor azonban ezt a hivatalát is előző buzgalmával és tapintatosságával végezte és a végzet szerencsétlen hatására megkezdődött a szentegyház ismeretes tízéves üldözése,* menedékhelyet keresve itthon hagyta feleségét s a jénai egyetemre ment. A múzsák e székhelyén csakis a tudományok, főleg az orvosnak szükséges ismeretek elsajátításával foglalkozott, s nem sokára 1679-ben teljes joggal meg is kapta az orvos doktor címet és jogot. Hazatérve 1679-ben a magyar tájakra, olyan jól végezte orvosi munkáját, hogy a legszakavatottabb és

* Ezeknek az időknek a gyászos képét tudtommal senki se igen rajzolta meg pontosabban, mint *Bethlen Miklós* udvarhelyi székely fő székkapitány az ő 1677-ben kiadott negyedretű nyolcvés *[Védírat]*-ában, hacsak talán nem *Bruyinninxius* holland követ, aki ezt az egész dolgot már két évvel előbb nyomatékos szóval tárta a dicsőséges Lipót római császár elé egy nagyszerű iratban, az ő *[Helyes és világos követségkötés]*-ében, amelynek 28 lapos, kézzel írt másolata az én birtokomban van.

viri experientissimi quam officiosissimi laude quam maxime effloruerit: quo factum est, vt breui tempore ordinarius Lib. Regiaeque Ciuitatis Trenchiniensis, ut et vniuersi Comitatus Physici munere ornaretur, quam quidem provinciam insigni gloria dexteritatis ac sollicitae administravit adeo, vt in splendidissimas Procerum regni aulas, Nobiliumque palatia aegrotorum causa certatim arcessetur. Tandem molestiarum et aetatis satur, Trenchinii et medendo et viuendo finem imposuit. Qui plura de eo scire cupit, legat *Vade Prosperum*, a Daniele & Christiano Kleschiis, Magistris, et reliquis ciuibus Hungaris, redeunti in patriam, Ienensi stanno euulgatum; sed consulat in primis Ioannis Rezikii Profess. olim Eperjessiensis Gymnasio-log. Evang. Hungaric. a Rev. Mart. Lautsekio adornat. Part. I. cap. X. §. 24.

- 1.) Disput. theolog. absq. praes. *De Prouidentia Dei ex lumine Naturae deducta*. Ienae an. 1675. 4. Totus in eo auctor est, vt Sam. Rhetorfortii ratiocinia firmis conuellat argumentis.
- 2.) Dissert. s. praes. *De obiecto Metaphysicae formali*. Ienae an. 1678. in 4. adplaudentibus Matthia Gessen, illustr. Regim. Saxo-Ienensis Aduocato ordin. et Io. Scholastici, S. S. Theolog. et Philos. Studioso, discipulo nuper in Moschoviensi et Solnensi Scholis carissimo, qui posteaquam ordines sacros d. 16. Dec. an. 1705. suscepisset, teste Iac. Zable-

leglelkiismeretesebb ember hírébe jött. Így történt, hogy Trencsén szabad királyi városa és az egész Trencsén megye hamarosan fizikusává választotta. Ezt a hivatalát olyan sikeresen és ügyesen látta el, hogy az ország főurai és nemesei egymással versengve hívták meg fényes udvarukba és palotájukba betegeikhez. Végre aztán megelégedve a kellemetlenségeket és az életet, Trencsénben véget vetett orvoskodásának és életének. Aki többet szeretne róla tudni, olvassa el a tanáraitól, Klesch Dánieltől és Keresztélytől, valamint a többi magyar honfitársától hatatérte alkalmával Jénában kiadott [*Eredj, boldog*]-ot; de vegye tudomásul főleg Rezik János hajdani eperjesi tanárnak tiszteletes Lautsek Mártontól kiadott [Magyar evangélikus iskolatörténet]-éből az I. rész 10. fejezetének 24. cikkét.

M Ü V E I.

1. Teológiai értekezés elnök nélkül [*Az Istennek a természet világosságából levezetett gondviseléséről*] címmel. Jéna, 1675. 4°. A szerző itt abban fáradozik teljes erővel, hogy Rhetorfortius Sámuel okoskodásait erős érvekkel megdöntse.
2. Értekezés elnök nélkül [*A metafizika alaki tárgyáról*] címmel. Jéna, 1678. 4°. Helyeslésével kíséri Gessen Mátyás, a jénai szász kormányshék tekintetes rendes ügyvédje, és Skolasztikus János teológiai- és bölcselethallgató, a mosovi és zsolnai iskolából való kedves deákja, aki miután 1705. december 16-án fölszentelték, Zabler Jakabnak a [Felszentelt papok jegy-

ro in Ind. ordin. N. 157. coetui Varnensi docendo praefectus est.

- 3.) Dissert. inaug. medic. praes. Aug. Henr. Faschio. *De Phthisi*. Iennae an. 1679. in 4.
- 4.) *Rev. Danieli Kleschio*, Poëtae Laur. Caesar. Hungaro, Ecclesiarum Günziensis, S. Georgii, Varallyensis, Olasziensis antistiti, et Fraternitatis XXIV. Regal. Scepusiensis Seniori, sed iam exsuli, cuius postea vita a Czvittingero in Specim. Hungar. litter. in Artic. prolixè descripta est, in Palma pressa altius assurgente in forma 4ti ordinis, flebilibus carminibus XII. expressa, *tali congratulatus est Elegia:*

*Hungara te luget sublatum concio mystam,
 Improba quam diro turba furore quatit.
 Tu patriam repetis, quorumque sub axe rotaris,
 Exsulat a patria te exsule nostra salus.
 Lipsia facundum miratur in ore Periclem,
 Laurigerum spondet praemia grata decus.
 Constans ergo tibi peperit fiducia palmam,
 Exsilium lauro tempora docta premit.*

ARTICULUS XXXIV.

PANNONIUS (*Michael*) Artium Liberalium et Med. Doctor, Spectabilium ac Magnificorum Dominorum Ioannis et Georgii de Zapolya, Comitum perpetuorum terrae Scepus. Secretarius. Sic ille adpellatur in Literis in Conuentu Iaszouiensi adservatis, & per Petrum de Caschovia, AA. Liberalium Magistrum et loci Praepositum in Sabbatho proximo post festum

ad-

- zéke]-nek 157. lapján kifejezett állítása szerint a várnai iskola igazgatója lett.
3. Orvosavató értekezés Fasch Ágoston Henrik elnöklése alatt [*A tudóvszról*] címmel. Jéna, 1679. 4°.
  4. *Tiszteletes Klesch Dániel* császárkoszorús magyar költőnek, a gönci, szentgyörgyi, váraljai, olaszi egyház papjának, a 24 szepesi királyi város papsága most már száműzött főesperesének, akinek az életét később Czwittinger [*A tudós Magyarország tükörképe*] c. művének megfelelő cikkében részletesen megírta, a 12 versből álló negyedréti alakú [*Az elnyomás alatt még magasabbra emelkedő pálma*] c. művében ezzel az elégiával gratulált:

*Elvett lelkészét gyászolja tebenned az egyház,
 melyet a gaz gyülevész bösz dühvel üldöz, emészt.
 Hont vesztél, te, igaz, de mi meg, kiktől kizavartak,
 égi hazánk vesztjük száműzetésed alatt.
 Lipcse Periklest véli beszélni, ha megnyitod ajkad,
 s érte babérkoszorut nyújt jutalomba neked.
 Állhatatos hited így meghozza tenéked a pálmát:
 hir koszoruzza tudós homlokodat hitedért.*

XXXIV. CIKK.

PANNONIUS MIHÁLY a szabad tudományok és az orvoslás doktora, tekintetes és nagyságos Zápolyai János és György úrnak, a Szepesség örökös főispánjainak titkára. Így nevezi őt a szabad tudományok mesterétől, Kassai Péter kassai préposttól 1522-ben az Úr mennybeme-

adscensionis Domini an. 1522. signatis, in quibus Ioannes Henckel Archidiaconus de Thorna super vltima voluntate Christophori de Zemenchen praesente Pannonio hocce nostro Medicinae Doctore, et muneris sui collega, Benedicto de Szent Maria, et aliis, fassionem publico Instrumento celebrat. Posteaquam Iohannes ille Comes ad regiam in Regno Hungariae maiestatem sublimatus esset, archiatri quoque munere Pannonium nostrum in eiusdem aula functum fuisse accepimus. Praeter *Christophorum* et *Valentinum*, patrem et filium, *Pannonios*, vtrosque Medicos, nuper a nobis Centur. I. artic. 68. commemoratos, est alterquoque *Michaël Pannonius*, a patria Solnensis dictus, cui D. Lucam Osiandrum Licentiam in Arte Medica an. 1637. Tubingae impertiisse alicubi legimus. Verum minime hic cum cognomine *Michaële Pannonio Ascanio Solnensi* confundendus est, qui dum in Vniuersitate Pragensi a Dan. Basilio de Deutschenbergck, I. V. D. et Profes. Mathes. ad d. 5. Mart. an. 1620. prima philosophiae laurea insigniretur, et in acroaterio academico sequens axioma masculae defenderet: *Praestatne hostem foris adoriri, an eum domi exspectare*: eum Ioannes Bastnerus, Neoselinus, conterraneus, submissa exceptit gratulatione, Ioannes vero Zabratali adfatus est carmine, typo Pragensi expresso:

*Omnis in Ascanio stat cari cura parentis,
 Virtutum vt cumulet nobilitate genus.
 Omnis et in Natis studii stat cura parentis,
 Vt Studii gemmis quilibet auctus eat. etc. etc.*

Asca-

netelének ünnepe utáni szombaton kiállított s a jászói konventen őrzött oklevél, amelyben Henckel János tornai esperes Zemencheni Kristófnak e mi Pannonius nevű orvosdoktorunk és Szentmarjai Benedek nevű tisztvárosa s mások jelenlétében kinyilvánított végrendelezéséről hivatalos iratban tesz vallomást. Miután az említett János főispán Magyarországon királyi méltóságra emelkedett, Pannoniusunk az ő udvarában óvótisztviséget is töltött be tudomásom szerint. *Magyar Kristófon* és *Bálinton*, e két orvoson, apán és fián kívül, kikről az I. cikkszáz 68. cikkében emlékeztem meg nemrég, van még egy szülőhelyéről Zsolnainak nevezett másik *Pannonius Mihályunk* is, akinek — mint valahol olvastam — Osiander Lukács úr 1637-ben Tübingában adott jogosítványt orvosi működésre. De ezt a *Pannonius Mihályt* egyáltalában nem szabad összetéveszteni *Zsolnai Ascaniusszal*, akit abból az alkalomból, hogy Daniel Basilius de Deutschenbergck mindkét jog doktora és matematikatanár 1620. március 5-én az első koszorúval, a bölcsletdoktorsággal tüntette ki a prágai egyetemen, amikor is az egyetem dísztermében sikeresen védte meg ezt a tételt: [*Megtámadni jobb-e az ellenséget vagy itthon várni be?*], földíje, a besztercebányai Bastner János, alázatos köszöntéssel üdvözölt, Zabra János pedig evvel a Prágában kinyomatott verssel köszöntött föl:

*Ascanius szülejének azon van egészen a gondja,
 hogy megtömje fiát bőven a szép tudomány,
 s minden apának azon van a gondja az iskolaügyben,
 hogy tudománykinccsel lássa szülőtteit el stb. stb. stb.*

Ascanium hunc Solnensem Scholae postea Solnensis Rectorem, et in Aula Principis Transilvaniae Rakotzii Medicum exstitisse Rezikius refert Gymnasiologiae suae Mscptae Sect. II. quem vita aulica saturum ad Trenchinenses rediisse, atque arte sua Machoania, quam passim exercebat, multis fuisse solatio; puellam visam per somnium, panem in foro publico vendentem, in vxorem duxisse sed infelicissimam ultimam vitae aetatem Szakoltzae exegisse, poëtamque excitato et excellentissimo fuisse datum a natura ingenio, idem patrius commemorat Historicus. Inter reliquos omnes hos Pannonios, decus illud et ornamentum Patriae, *Ianus Pannonius*, Quinque-Ecclesiensis Praesul, Poëta, a domesticis et peregrinis Scriptoribus ob variam eamque solidam eruditionem concelebratus, meruit primo omnium loco commemorari, quem quidem medicinam vumquam fecisse minime crediderim, quum post reditum ab oris Italicis castra Coruini regia miles continuo secutus fuerit, et paullo post, eminentem Praesulis infulati dignitatem adeptus ab eiusmodi munere prohiberetur: ast tamen cognitionem non vulgarem in illo huius artis adfuisse, non est vt quidquam dubitemus, quam ille ex acroasibus Marsilii Ficini medicis, dum Florentiae studiis operam nauaret, hausisse constat. Ipsummet Ianum nostrum testem de se peridoneum et locupletissimum excitare possumus, qui in Epistola ad Fontium data, posteaquam rerum naturalium caussas a Ficino apertas enumerasset, versu 169. seq. ita loquitur:

Et

Erről a Zsolnai Ascaniusról Rezik kéziratosa (Iskolatörténeté)-nek II. taglatában azt olvashatjuk, hogy később a zsolnai iskola igazgatója és Rákóczi erdélyi fejedelem udvari orvosa lett, de utóbb az udvari étellel jóllakva visszatért Trencsénbe és sokfelé gyakorolt orvosi tudományával sokaknak volt vigasztalására. Ugyanez a hazai történetíró említi, hogy feleségül vett egy álmában látott lányt, aki a nyílt piacon kenyeret árult; de életének igen cserencsétlen végét Szakolcán töltötte. Rezik szerint a természetből élénk és kimagasló képességgel megáldott költő is volt.

Valamennyi többi Pannonius között a legelső helyen való megemlést hazánk ékes dísze, a sokoldalú és alapos tudománya miatt honi és külföldi íróktól magasztalt pécsi költő püspök, *Janus Pannonius* érdemli, akiről ugyan alig-alig hihetném, hogy valaha is orvoslást űzött, mivel Olaszhonból való hazatérte után katonasorban állandóan Hollós Mátyás táborát követte, kevéssel utóbb pedig, mikor elnyerte a süveges püspök magas méltóságát, meg lett akadályozva az efféle foglalkozásban, de nincs mit kételkednem abban, hogy nem köznapi ismerettel rendelkezett ebben a szakmában, amelyet köztudomás szerint firenzei diákoskodása alatt Marsilius Ficinus orvostudományi előadásain sajátította el. Idézhetem e tekintetben a magára nézve legilletékesebb és leghitelesebb tanút, a mi Janusunkat, aki Fontiushoz írt levelében, miután föl-sorolta a természet jelenségeitnek Ficinustól megmagyarázott okait, a 169—170. sorban így szól:

*Et modo pallentes humano corpore morbos.
Qua valeam medica pellere, monstrat, ope. (*)*

Quid quod et alibi passim in eius versibus licet obseruare non obscura medendi scientiae vestigia. Sic in Elegia I. de fonte medicato Narniensi vers. 15. seqq. Item Elegia XI. dum e pede laboraret, ita Apollinem adloquitur vers. 4. 5. 11. 12.

*Huc ades intonsus Paeon, formose capillis,
Huc ades, o medicae Phoebe repertor opis!
Te coluisse mihi teneris rogo prosit ab annis,
Atque Sabaea tuis thura dedisse focus.
Quisque suos diuum cultores spectat, et illis
Propitio semper numine mitis adest.
Tu quoque, Phoebe pater, lacrymas ne sperne
tuorum etc.*

Nec non Elegia XII. vers. 16. 17. 18. 19. seq. quum dormire septem noctibus nequiret:

*Quod fuit humanae, totum tentauimus, artis,
Inuenta est nostri nulla medela mali.*

Nil

(*) Meminerim me olim in Bodleiana locum hunc ex antiquiore Iani operum editione in Aduersaria mea retulisse; quia nunc eundem saltim ex recentiore, Typo Budensi an. 1754. in 8. in lucem protrusa, repetere debuerim, et hanc mox magna ex parte foede castratam animaduenterim; non sine leui indignatione abieci in loca, nescio quae, numquam amplius in manus resumendam. Ciues patrii! ciues dulcissimi! cur fercula bene condita, mensae olim liberaliter adposita, incautius consilio iniquo subuertitis, quae alii sapide forte degustaerint: reddite, quaeso, Domino suo, quod ablatum luget litteratorum respública acerbis.

*Aztán meg kitanít, hogyan üzzem el emberi testből
orvosi módon a kórt, mely halaványra fakít.**

Sőt, mi több, verseiben máshol is megfigyelhetők itt-ott orvosi tudományának világos nyomai, például a narniai gyógyforrásról szóló I. elégiájának 15. sorától kezdődőleg. Továbbá a XI. elégia 4., 5., 11., 12. disztichonában így hívta segítségül Apollót, amikor a lába fáj:

*Meg nem nyirt, szép hosszú hajú Paeon, ide hallgass,
hallgass meg, Phoebus, gyógytudomány-behozó,
hadd váljon hasznomra, kicsiny kortól hogy imádlak
és hogy arab tömjént szórtam a képed elé! —
Mindegyik istenség pártolja, ki tiszteli őtet,
és segedelmire van mindig az ő hivinek.
Phoebus apó, te se vedd meg az esdő szót
hiveidtól! stb.*

Aztán a XII. elégia 16., 17., 18., 19. és következő disztichonában is ezt írta, amikor már hét éjjel nem tudott aludni:

*Megpróbáltam mind, mit a gyógytudomány kitalált volt,
ámde bajomra nekem szer nam akadt e helyen.*

* Hadd említsem meg, hogy ezt az idézetet én annak idején a Bodley-könyvtárban Janusnak egy régibb kiadásából vezettem be a jegyzeteimbe. Mivel most ezt egy majdnem mai, 1754-es nyolcadréttű budai kiadásból kellett volna idéznem, de én ezt mindjárt nagyrésztében gyalázatosan megkurtítottnak láttam, nagy bosszúsan nem is tudom hova hajítottam, hogy soha többé kezembe se vegyem. Honfitársaim! Kedves földijeim! Miért rontjátok el vigyázatlanságból rosszakaratról is jobban az egyszer már szépen föltálat fínom ételt, amit mások talán jóízűen megennének? Adjátok vissza, kérlek benneteket, gazdájának azt, aminek elvétele az egész tudósvilág siratja!

*Nil rosa, nil violae, nil semina lactucarum,
 nil me cum lolio iuuit hyosciamus.
 Frustra aloë, frustra nibos fragrauit anethum,
 Nec gelidis linier profuit vnguibus.
 Non habuere suas in me vlla papauera vires,
 In me Mandragorae non habuere suas. etc.*

Tadet exscribere, que Elegia quoque XIV. 10. 11 12. 13. seq. et alibi passim Machaonio cecinit ore. Quodsi Blondus, Sabellicus, et Tiraquellus, referente Freindio in Historia Medicinæ edit. Paris. an. 1728. 4. pag. 55. Procopium, celebrem, Iustiniano imperante, historicum et sophistam, et alios ex huius generis descriptionibus medentem fuisse colligant, non minus argumento nobis in Iano Pannonio esse poterunt, opinor, ac debent, illum vt omnium doctrinarum libero homine dignarum longe peritissimum, ita Medicinæ quoque haudquaquam fuisse expertem: Sic enim id temporis in Italia ab eodem homine omnes in vniuersum artes perdiscebantur, quod in Hieronymo Castello, Ludouico Carrio, et aliis innumerabilibus Medicis videmus, qui praestantissimi medentes, iidemque poëtae et oratores exstiterunt. (*)

ARTI-

(*) Ianum hunc Pannonium, *Quinque-Ecclesiensem Episcopum*, aliter *Ioannem Vitéz*, fuisse adpellatum tresque eodem nomine insignitos exstitisse in Hungaria Antistites ex Historiarum patriae fragmentis addidimus: alter horum Nostri huius auunculus *Ioannes Vitéz*, *Episcopus Varadiensis* est, Ioannis Corvini, Hungariae gubernatoris filiorum, Ladislai et

Mat-

*Nem használt violák, rózsák szaga és a saláta
 magja nekem, se vadóc, és a beléndekital.
 Hasztalan illatozott aloé s a kapor nekem akkor,
 s nem használt a kenőcs jéghidegen se nekem.
 Semmi hatása se volt énrám mákból a gubának,
 s elveszté erejét rajtam a mandragora stb.*

Szükségesnek nem tartom kiírni, amiről a XIV. elégia dalt orvosi szájjal a 10., 11., 12., 13. és a következő disticchonokban, meg itt-ott máshol. Hogyha Blondius, Sabellicus és Tiraquellus, mint azt Freindius adja elő az 1728-as párisi kiadású, negyedretű [A gyógytudomány történeté]nek 55. lapján, azt következtetheti ilyesféle leírások alapján a Jusztiniánkorabeli híres, történetíró szofistáról, Procopiusról és másokról, hogy gyógyítással foglalkoztak, véleményem szerint nekünk se lehet kevésbé nyomós bizonyíték Janus Pannoniust illetőleg az, hogy ez a minden iskolás tudományban kimagaslólag jártas ember az orvostudományban sem lehetett képzetlen, hiszen akkoriban Olaszthonban minden tudományt eltanult mindenki, mint azt Hieronymus Castellusban, Ludovicus Carriusban és számtalan sok más orvosban láthatjuk, akik amellet, hogy költők és szónokok voltak, elsőrangú orvosoknak is beváltak.*

* Történettöredékeinkből úgy tudom, hogy ezt a Janus Pannonius pécsi püspököt másképp *Vitéz Jánosnak* hívták és három ilyen nevű püspök volt Magyarországon. A második volt ennek az itt említettnek az anyai nagybátyja, *Vitéz János nagyváradi püspök*, Hollós János Magyarország kormányzója fiainak, Lászlónak és Mátýásnak a

ARTICULUS XXXV.

PARSCHITIVS (*Nicolaus*) Georgius Parschitius, Solnensis, Thomae filius; primum patrii gymnasii Rector, et acerrimus Philosophiae Aristotelicae aduersus Rami sectatores defensor, inde Ecclesiae Aug. Confess. addictorum Rajecensis, mox Predmiriensis, atque B. Mariae, tandem Rosaeburgensis theomysta, contuberniique Liptouensis Senior, in suggestu sacro ad d. 27. Iul. an. 1653. graui apoplexia tactus, teste Burio in Micis MSctis, reliquit filios a morte superstites quinque, Nicolaum, Eliam, Danielem, Christophorum, et Zachariam: Christophorum quidem Philosophum, acutum, et Poëtam facilem; Danielem vero Theologum, Philosophum, Philologum, Poëtam, Musicum, vtrosque editis scriptis satis celebres, a Czvittingero in Specim. Hungar. litter. in artic. pag. 295. sequ. non vulgaribus laudatos encomiis. Hoc eruditorum Viro- rum patre et Catharain Kosselia, faecunda matre genitus est Nicolaus Parschitius,

post-

Matthiae, in bonis artibus instructor, anno demum 1465. postulatus *Archiepiscopus Strigoniensis*; Virum Graecis Latinisque litteris, sed Matheseos in primis studio, liberaliter excultum *Ioannes Regiomontanus*, regius Professor Budensis, memoriae posteritatis commendauit in *Ephemeridibus Astromomicis* illi dedicatis. *Tertius* e Viteziorum gente Antistes, cui *Ioannis* nomen adhaesit, *Sirmiensis* primum, mox *Wesxpremiensis Episcopus* est, et novissime Maximiliani Imp. fauore *Ecclesiae* simul *Vindobonensis Commendatarius*, hunc nos eruditi quoque Sodalitii litterarii Celtico-Danubiani Budensis electum vnanimi sociorum consensione Praesidem exstitisse evidentibus alibi cuincemus argumentis.

XXXV. CIKK.

PARSCHITIUS MIKLÓS. A zsolnai Parschitius György, Tamás fia, először a szülőhelyén levő gimnáziumnak volt igazgatója s Aristoteles bölcséletének tüzes védelmezője Ramus követőivel szemben, aztán a rajeci, majd a predmiri és szentmarjai, végül a rózsashegyi evangélikus egyház papja, lipitói főesperes, akit Burius kéziratosa [Morzsák] c. műve szerint 1653. július 27-én halálos szélütés ért a predikálószékekben s öt fiút hagyott maga után, Miklóst, Illést, Dánielt, Kristófot és Zakariást. Kristófot, aki élelméjű filozófus és ügyes költő volt, és Dánielt, aki meg teológus, filozófus, filológus, költő és muzsikus volt — mindketten híresek kiadott irataikról — Czwingger különösen magasztalja [A tudós Magyarország tükörképé]-nek 295. lapján a megfelelő cikkben. Ezen tudósok apjától és a termékeny Kossel Katalintól született Parschitius Miklós. Miután hazai iskoláinkban erre-arra

tanítója, aki végül 1465-ben posztulált *esztergomi érsek* lett s akiről *Joannes Regiomontanus* írja a neki ajánlott [Csillagászati jegyzetek]-ben, hogy a görög és latin irodalomban, kiváltképp a matematikában alaposan képzett ember. Harmadik *János* püspök a Vitéz nemzetségből az előbb *szerecsi*, majd *veszprémi*, legutoljára pedig Miksa császár pártfogásával *bécsi megbízott püspök* is, akiről majd meggyőző bizonyítékok alapján máshol fogom kimutatni, hogy a Celtes-féle budai Dunai Tudós Társaságnak is egyhangúlag megválasztott elnöke volt.

posteaquam in litterariis Patriae passim Ludis Paullum Nostitium, Georg, Conradi, M. Io. Iacob. Hengelmaierum, Ioannem Kucsera, alios audiuisset, in exteris vero oris post exactos XVI. annos Dantisci, Regiomonte, Rostochii, et Gryphiswaldiae M. Ioan. Zimmermannum, Nicol. Henrici, Dan. Lagum, Abrah. Calovium, Ioan. et Dan. Boehmios, Christian. Dorscheum, Ioan. Ledselium, Georg. Vosegenium, Ioan. Beckerum, Dav. Keplerum, Nicol. Seligmannum, studiorum Duces fuisset veneratus, et nouissime in Academia Gryphiswaldensi Titulum Licentiati in vtraque Medicina Galenica non minus quam Theophrastica an. 1659. fuisset consecutus, Patriae redditus, ex indulgentia Illustriss. Comitum Gabr. Illyésházy et Stephani Tökölyi prouinciam docendae scholae Rosaeburgensis accepit et mox ad regendam ecclesiam Selniczensem an. 1666. ita Stephano Comite de Tökölyi volente transiuit, vix expleto in sacro illo munere anni vnus spatio ex vita hac fatorum necessitate decedere coactus est, posteaquam arte sua salutari, quam cum laude exercuit, ipsis quoque Regni Hungariae optimatibus innotuisset. Talia de Nostro hoc Parschitio memoriae posteritatis commendavit Ioan. Rezik in Gymnasiolog. Evang. Hungar. MSct. Part. I. cap. XV. §. 41. quam Cl. Mart. Lautsek, Felső-Sajoiensis et Redoviensis V. D. Praeco, doctissimis suis Adnotationibus an. 1772. auxit, vt Maecenatum liberalitate adiuta luci iam iam committatur publicae.

OPERA.

meghallgatta Nostitius Pál, Conradi György, Hengelmaier M. János Jakab, Kucsera János és mások tanítását, tizenhatéves kora után pedig külföldön, Danckában, Königsbergben, Rostockban és Greifswaldban látogatta illő tisztelettel Zimmermann M. János, Henrici Miklós, Lagus Dániel, Calovius Ábrahám, Boehm János és Dániel, Dorsche Keresztély, Ledselius János, Vosegenius György, Becker János, Kepler Dávid és Seligmann Miklós előadásait, legvégül meg 1659-ben a greifswaldi egyetemen a galenusi és a theophrastusi orvostudományból egyaránt megkapta a licentiatus címet, hazatért és méltóságos Illésházy Gábor és Thököly István grófok jóvoltából a rózsahegyi iskola tanítói hivatalát nyerte el, de aztán onnan Thököly István gróf kívánságára 1666-ban a selnici egyház lelkészi állásába került. Itt azonban alig töltött egy évet, sírba vitte a halál, miután orvostudományával, amelyet dicsőrelesen gyakorolt, Magyarország főúri családai előtt is jó hírt szerzett magának. Ezt Parschitiusunkról Rezik János jegyezte föl az ő kéziratos [Magyar evangélikus iskolatörténet]-e I. részének 15. fejezetében a 41. cikkben, amelyet hírneves Lautsek Márton felsősajói és redovai lelkész 1772-ben a maga tudós jegyzeteivel látott el, hogy bőkezű irodalombarátok támogatásával mielőbb napvilágra juthasson.

O P E R A.

- 1.) *Conclusiones Medicae Varii argumenti.* praes. Georg. Vosegenio, Med. Doct. et P. P. O. Regiomont. an. 1656. in 4. Inscriptae D. Stephano Tökölyi, supremo Comiti Comitatus Liptouiensis.
- 2.) Disput. inaug. med. praes. Ioan. Heunio, Med. Doct. et P. P. *De Colica.* Gryphiswald. an. 1656. in 4.
- 3.) Disput. theolog. Resp. Paul. Kubitzza, Silesio. *De Iustitia Scribarum et Pharisaeorum.* Solnae in Hungaria typis Ioan. Dudan, an. 1665. in 4. Dedicata Ill. Comiti Emerico Tökölyi, Haereditario de Kesmarck, et Comitatus Maramarosiensis electo supremo Comiti, natalem suum Mense Novemb. feliciter celebranti.
- 4.) Michaël Institoris Chiliasmum suum dirutum dum Liberae Regiaeque Civitati Eperjesiensium nuncupatum, et Mich. Alauda Resp. in Schola Moschoviensi defensum an. 1665. publicaret, quam scite calculo et suffragio suo Nicol. Parschitzius V. M. L. adprobaue- rit cum aliis, ibi videri poterit. (*)

ARTI-

(*) Excussum Fraternitatis Liptouiensis Protocollum talia nobis suppeditavit quaedam actae vitae testimonia, non reticenda, pag. 293. Anno 1660. *Dominica Exaudi, Dominus Doctor Nicolaus Parschitzius celebrauit nuptias, ad quarum solemnitatem Venerab. Fraternitas inuitata, praesentavit honorarium duos im-*
pe-

M Ű V E I.

1. [*Különféle tartalmú orvosi következtetések*]. Vosegenius György orvosdoktor nyilvános rendes tanár elnöklete alatt. Königsberg, 1656. 4°. Thököly István Liptó megyei főispán úrnak ajánlva.
2. Orvosavató értekezés Heunius János orvosdoktor nyilvános tanár elnöklete alatt [*A bélgörcsről*] címmel. Greifswald, 1656. 4°.
3. Teológiai értekezés a sziléziai Kubitzta Pál elnöklete mellett [*Az írástudók és farizeusok igazságosságáról*] címmel. Zsolnán Magyarországon, Dudan János nyomdájában, 1655. 4°. A születésnapját novemberben szerencsésen ünneplő Thököly Imre grófnak, Késmárk örökös urának, Máramaros megye választott főispánjának ajánlva.
4. Mikor Institoris Mihály a maga Eperjes szabad királyi városának ajánlott és Alauda Mihály elnöklete mellett a mosovi iskolában megvédett [*A chiasmus megdöntése*] c. művét 1665-ben közzétette, láthatóvá lett, milyen okosan foglalt mellette másokkal együtt állást a maga ítéletével és szavazatával Parschitius Miklós, mindkét orvostudomány licenciátusa.*

* A liptói papközösség kinyomtatott jegyzőkönyve az ő élettörténetére vonatkozólag a következő, nyilvánosság elé kívánczós hivatalos adatokat szolgáltatva nekem a 293. lapon. „1660-ban. Exaudi vasdrnapján tartotta esküvőjét Parschitius Miklós doktor úr. Az ünnepélyre meghívott papközösség az ő odaküldött követei, Fabricius Simon és Carbonarius Benjamin tiszteletes urak által két

ARTICVLVS XXXVI.

PATAKI (*Samuel*) Auum Stephanum Pataki veneratus, in oppido S. Patak comitatus Zempliniensis genitum, qui dum relictā Hungaria an. 1638. Claudiopoli Transiluanorum fortunarum suarum sedem figeret, ibi filium sibi cognominem Stephanum ex Anna, Nicolai Körösi viri praenobilis filia suscepit, in vico postea Toroczko Sz. György et Görgény Sz. Imreh, nec non in Aula Sereniss. Principis Michaëlis Apafi concionatorem facundissimum: hoc patre et matre Catharina Nagy Böszörményi Kal. Ian. an. 1692. in hanc mundi lucem editus est Samuel. Simulac anni permiserunt, idoneis praeceptoribus erudiendus traditus, an. 1713. numero ciuium togatorum celebris gymnasii Claudiopolitani adscriptus, Samuelis Szathmár-Némethi, Matthaei Batzoni, Andr. Zilahi

periales per Rev. D. Simon. Fabritium, et Rev. D. Benjam. Carbonarium, tamquam deputatos fraternitatis Ablegatos. Item pag. 344. An. 1660. d. 7. Iul. Excellent. Superintendens Ioach. Kalinka litteris monuit Ven. Fraternitatem ad B. Mariam congregatam, ne recipiatur D. Nicol. Parschitius, Pastor Selnicensis, idque propterea quod nullam acceperit vocationem, sed signaturam dumtaxat proventum cum scandalosis conditionibus in derogamen S. ministerii, et diminutionem proventuum parochiae illius vergentibus. Accusarunt eum subditi quoque parochiae illius quod eos laboribus nimium oneret, iuxta consuetudinem piorum suorum praedecessorum non alat, atque secularibus percutiendos tradat, cum protestatione, quod nisi de rigore remiserit, sessiones suas deserent. Denique litem ei mouit Vidua Rev. Andreae Palik caussa frugum et metretarum etc.

XXXVI. CIKK.

PATAKI SÁMUEL. Öregapja a Zemplén megyei Sárospatak városában született Pataki István volt, aki elhagyva Magyarországot, 1638-ban Kolozsvárott telepedett le Erdélyben. Ott született nemes Kőrösi Miklós Anna nevű lányától az ő szintén István nevű fia, aki később Toroczkószentgyörgyön, Görgényszentimrén és kegyelmes Apafi Mihály fejedelem udvarában volt ékeszavú predikátor. Tőle és Nagyböszörményi Katalintól született 1692. január 1-én Sámuel. Mihelyt kora engedte, taníttatni adták, 1713-ban pedig a kolozsvári gimnázium tógásdiákjai közé írták be. Szathmárnémethi Sámuel, Baczoni Máté, Zilahi András és Remetei János oktatását

császárförintot adott neki ajándékba." A 344. lapon: „1660. július 7-én. Méltóságos Kalinka Joákim superintendens arra figyelmeztette levélben a Szentmarján összegyűlt tiszteletes papközösséget, hogy ne vegye föl tagjai közt Parschitius Miklós doktor selnici lelkeszt, merthogy nem kapott meghívást, hanem csak egy jövedelemjegyzéket a papi munka lenézésére és az említett lelkeszhely jövedelmének lekicsinyletésére irányuló botrányos szegődménnyel. A lelkeszség alattvalói is azzal vádolták, hogy túlterheli őket munkával, nem adja meg nekik azt az élelmet, amit boldogult elődei, megfenyítés végett kiadja őket a világi hatalomnak, s azt is kijelentették, hogy ha szigorúságból nem enged, osthagyják telküket. Végül tiszteletes Palik András özvegye is pört indított ellene gabona- és borjárdandósága ügyében, stb."

hi et Ioan Remetei, institutionibus in cultiori latinitate, lingua Graeca, aliisque, quae hodie ibi doceri solent, disciplinis vsus, et variis scholasticis defunctus muneribus an. 1720. Comitibus Paulli Teleki stipendio adiutus, cuius filio Adamo ephorus ante commendatus fuerat, iter academicum ingressus, per Poloniam Dantiscum, inde Franequeram, mox Vltrajectum, et tandem Lugdunum Batauorum adpulit, ibi Boerhauvium, Albinum, Oosterdickium, fidelissimos artis medicae interpretes auscultauit, anno vero 1723. et sequente, Halae Magdeburgicae, Hoffmanno, Albertio, Iunckero, medicam scientiam omni fide scientiaque explicantibus, auditorem se dedit adeo diligentem, vt salutaris artis, cui se totum consecrauerat, praecepta sibi redderet familiaria: his itaque, quae Medicum ornare debent, necessariis instructus dotibus, visitata prius Dresda, Berolino, aliisque illustrioribus Germaniae locis, an. 1726. vna cum Ill. Comitibus Adamo et Iosepho Telekiis, itineris litterarii comitibus saluus et incolumis in patriam reuertit, Kendilonam se contulit, et e re sua esse putauit, vt ibi praxeos suae initium faceret, inde mox Desinum transiuit, ibi fidissimam thalami vitaeque sociam Mariam, Danielis Dálnoki in Comitatu Szolnok interiore Vice-Comitibus filiam, inuenit, qua cum viginti quatuor annos dum suauiter sine querela viueret, trium ex ea liberorum parens factus est. Dum per decennium in dicto hoc oppido sat bene viueret, et in Comitatu Szolnokiensi prouincialis Medici officium non sine

hallgatta a latin szépstílus terén és a görög nyelvben, meg az ott mindmáig szokásos többi tantárgyban. Különbéféle iskolai tisztségeket is viselt. 1720-ban Teleki Pál gróf ösztöndíjával, kinek Ádám nevű fia mellé már előbb ajánlották nevelőnek, egyetemekre ment, s Lengyelországon át Danckát, onnan meg Franekert, majd Utrechtet, végül pedig Leydent kereste föl, s itt Boerhave, Albinus és Oosterdickius nagyszerű orvosi előadásait hallgatta. 1723-ban és a következő évben Hallében Hoffmann, Alberti és Juncker helyes és tudós orvosi előadásait hallgatta olyan szorgalmasan, hogy az orvostudomány tanait, amelyre szentelte volt magát, teljesen elsajátította. Így ellátva magát a szükséges orvosi ismeretekkel, fölkereste Drezdát, Berlint és Németország más híres városait, s 1726-ban tanulmányúti társaival, méltóságos Teleki Ádám és József gróffal, épen és egészségben hazaérkezett. Kendilonára költözött és célszerűnek látta ott kezdeni meg működését. Innen Désre ment át, s ott talált rá hűséges hitvestársára, Dálnoki Dániel belső-szolnoki alispán lányára, Máriára, akitől huszonnégy évi boldog házassálete alatt három gyereke lett. Miután e városban 10 évig elég jól ment a dolga és a belső-szolnoki megyei orvosi hivatalt eredményesen

rerum successu administraret, collectis reculis an. 1738. Claudiopolim amplificandae praxeos medicae studio ductus vna cum coniuge et tribus prolibus Maria, Samuele, et Sara commigrauit, hic per longam annorum seriem aegris eius consilia implorantibus salutare porrexit manus: in medendo cautum, prudentem, patientem, constantem, salutemque aegrotorum serio cupientem fuisse Medicum vniuersa testis est Transilvania, merito suo Dacicum aeui sui Aesculapium adpellitando. Sicut autem pietas eius erga Deum vera fuit et candida, ita Deus Eum probaturus tandem lecto adfixit, vbi sensim augescente morbi regii grauitate corporis vires cum subsequente hydropisi an. 1766. prosternerentur, et senex LXXV. aetat. annum supergressus, VIII. Kal. Octobr. mortalium numero eximeretur. Naenias lugubres tristi in funere, typis Claudiopolitanis in 4. plag. 2 1/2. exscriptas, cum adnexo frequenti musarum choro decantauit Vir clarissimus, Michaël Tsomos, Iuris publici Professor ordinarius. Vix alios excellentis ingenii sui foetus luce publica dignos, praeter *Tractatum de Peste, Nomenclatorem plantarum Transiluanicarum, et Observationes clinicas*, amplissima praxi impeditus, relinquere potuit, at reliquit filium non degenerem sibi cognominem SAMVELEM PATAKI, anno seculi huius tricesimo primo, die mensis Martii vicesimo genitum, cui ita contigit esse felici, vt a prima iam inde aetate in sacrorum cultu scientiarumque elementis a priuatis publicisque, quibus tradebatur, praeceptoribus sollertissime

erudi-

látta el, összeszedve holmiját, feleségével és három gyerekével, Máriával, Sámuellel és Sárával, orvosi gyakorlat folytatása végett 1738-ban Kolozsvárra költözött. Itt évek hosszú során át nyújtott segítséget a tanácsért hozzá forduló betegeknek. Egész Erdély tanúsítja, hogy a gyógyításban óvatos, előrelátó, türelmes, kitartó és betegei meggyógyulását komolyan kívánó orvos volt, akit méltán nevezettek ezért a maga korában Erdély Aesculapiusának. Amilyen tiszta és igaz volt benne az Isten tisztelete, az Isten is ágyhoz szegezte végre, hogy próbára tegye. Ebben aztán amint elhatalmasodott rajta a sárgaság, a rá következő vizenyő pedig 1766-ban megtörte testi erejét, 75 éves korában, szeptember 24-én elköltözött az élők sorából. Temetésén hírneves Tsomós Mihály, a közjog rendes tanára énekelte a nagyszámú dalárdával együtt a Kolozsvárott negyedréti alakban megjelent 2 1/2 ívnyi halott-siratót. Kiváló tehetségének nyilvánosság elé méltó terméke nagy elfoglaltsága miatt alig maradt ránk más, mint az [*Értekezés a pestisről*], az [*Erdélyi növények névjegyzéke*] és az [*Orvosi megfigyelések*].

Maradt azonban itt egy apjára méltó fia, a jelen század harmincegyedik évében, március 20-án született ifjabb PATAKI SÁMUEL, aki abban a szerencsében részesült, hogy már gyermekkorától kezdve szakavatott oktatást kaphatott az avval megbízott magán- és köztanítól.

erudiretur. et iuuenis XVI. annos natus, dignus iudicaretur, qui altioris indaginis doctrinas ex Francisco Csepregi, Georg. Verestoi, Georg. Huszti celebribus Lycaei illius professoribus percipere posset, quare in numerum ciuium togatorum relatus, animum ab initio impellebat in philosophiam et mathesin, post hanc vero principem studii sui laborumque finem volebat esse artem medicam: quidquid igitur ad hanc excolendam domi forisque inueniebat, illud sedulo conquirebat, Lugduni Patavorum, quo an. 1752. cognitionis suae ambitum amplificaturus peruenit, in Physica et Mathesi explicanda desudantem immortalis memoriae Virum Muschenbroekium, praeceptorem, summa cum diligentia per triennium sequebatur, reliquos quoque in ea academia Doctores, Lulolfsium in Metaphysica et vsu globorum, Alemannum in physica, Hemsterhusium in lingua Graeca, Schultensium in Hebraica et Arabica, Oudendorpium in Historia vniuersali, Albertium in Theologia, et ceteros, haud negligebat. His adminiculis ad studia medica rite praeparatus, ad artem salutarem, in cuius quippe culturam a puero insigni ferebatur instinctu excolendam, Francofurti ad Viadrum an. 1755. Carteusero et Bergenio viam praeuentibus propius accedebat, sed exorto mox funesto bello Borussico, Batauiam anno sequenti ob turbatas Musas repetere coactus fuit, Traiecti ad Rhenum Oosterdickium, Wachendorffium, Woertmannum fidelissimos artis medicae interpretes praeceptores nactus, anno 1758. d. 11. Septembr. do-

tóktól az istentiszteletben és a tudományok elemeiben, úgyhogy 16 éves korában méltónak találták arra, hogy Csepregi Ferencről, Verestói Györgytől és Huszti Györgytől, az odaválói liceum híres tanáraitól, nagyobb elmélyedést igénylő tudományokat hallgathasson. Így aztán a tógásdiákok közé jutva, bölcselőre és matematikára irányította figyelmét, ennek az elsajátítása után meg az orvostudományt tette főtantárgyává és tanulmányai céljává, s mindazt buzgón összegyűjtötte, amit ennek a művelésére itthon és külföldön talált. Leydenben, ahová 1752-ben jutott el ismeretkörének bővítésére, három éven át igen buzgón hallgatta a fizika és matematika magyarázásában fáradozó halhatatlan emlékü Muschenbroekiust, de nem hanyagolta el az ottani egyetem többi tanárát sem, mint Lulolfsiust a metafizikában és a glóbusok használatában, Alemannust a fizikában, Hemsterhusiust a görög nyelvben, Schultensiust a héber és az arab nyelvben, Oudendorpiust a világtörténelemben, Albertit a teológiában és másokat. Az ő segítségével jól fölkészülve az orvosi tantárgyakra 1755-ben Carteuserus és Bergenius példájára Odera-Frankfurtba ment az orvostudomány elsajátítására, ahová gyermekkor óta vonzotta ösztöne. Ámde közben kitört a gyászos porosz háború, úgyhogy az iskolák zaklatása következtében már a következő évben Hollandiába kényszerült visszatérni. Utrechtben Oosterdickius, Wachendorffius és Woertmannus alapos orvostudományi előadásait hallgatva 1758. szeptember 11-én nyerte

ctoris Medicinae axiomate a celebri illa Vniuersitate cohonestari meruit, et meritis etiam doctrinae praemiis a Patria ornari debuit, factum id est, nam anno statim insecuto munus Professoris in docenda Philosophia et Mathesi ordinarium a Collegii Claudiopolitani curatoribus ad eum sollemni ritu delatum est, cui tanta cum fide curaque in hunc vsque diem praeesse intelleximus, quantum ab eo exspectare iubet vitae integritas, et tanta cum vtilitate discentium, quantam facile promittebat multorum annorum vsu comparata solida eruditio: reliquumque ab officiis his scholasticis tempus curandis aegrotantibus, qui illius opem implorant, sedulo nec absque prospero rerum successu impendere.

O P E R A.

- 1.) *Theses Medicae XXV.* pro Gradu Doct. in Medicina consequendo. Traiecti ad Rhen. an. 1758. 4. plag. 2. Illarum XVtam, quae maxime placuit, depromimus: *Febris saepe mirifice adeo salutaris est, vt certius aliud potentiusve auxilium natura vel ars vix agnoscit. Unde merito eius faciendae magis, quam abigendae potestatem sibi negatam Medici dolent.*
- 2.) Vtilissimos in sanctiore republica *Francisci P. Pariz,* Med. Doctoris libros *Pax animae, Pax sepulcri* inscriptos, item *Wolffii Mathesin,* et *Baumeisteri Elementa Philosophiae* litteris Claudiopolitanis cum cura recusos publicauit; *Seileri Historiam theologiae reuelatae* ex

Teuto-

el azon a híres egyetemen a megtisztelő orvosdoktor címet. Tudományáért hazájától is méltó jutalmat érdemelt volna. Ezt meg is kapta. Ugyanis a kolozsvári kollégium gondviselői már a következő évben ünnepélyesen felajánlották neki a kollégium bölcseleti és matematikai tanszékét, amelyet tudtom szerint olyan szakavatottan és lelkesen tölt be mindmáig, amennyire ezt elvárhatja tőle feddhetetlen élete, méghozzá a diákok akkora javára, amekkorát könnyen helyezhet kilátásba sokévi gyakorlattal szerzett szilárd tudása. Ezen iskolai teendői után fennmaradó idejét buzgón és sikeresen a hozzá forduló betegek gyógyítására használja.

M Ű V E I.

1. [35 orvostudományi tétel az orvosdoktor cím megszerzésére]. Utrecht, 1758. 4°. 2 ív. A 15.-et, amely legjobban nyerte meg tetszésemet, ideiktatom: „A láz sokszor csodálatos módon olyan üdvös, hogy biztosabb és hatásosabb segítőszert alig ismer a természet vagy a tudomány. Ezért az orvosok méltán jobban sajnálják, ha nem tudják előidézni, mint ha nem tudják lecsillapítani.”
2. Saját gondozásában újra kiadta Kolozsvárott Pápai Páriz Ferenc orvosdoktornak a szentegyházban igen hasznos [A lélek békéje] és [A szív békéje] című műveit, úgyszintén Wolff [Matézis]-ét és Baumeister [A bölcselettan alapelemei] c. művét. Németről magyarra fordította és Amsterdamban saját pénzén készíttetett képekkel díszítette Seiler [A teológiai kinyilatkoztatás

Teutonico sermone in vernaculum transfundendum praecepit, et iconibus Amstelodamo aere suo procuratis adornavit; *Lugubres orationes* plures publice cum auditorum adplausu recitavit; vnam in funere Med. Doctoris, *Iosephi Zoltán*, idiomate natio huiuscemodi argumenti: *Elég annyi idöt az embereknek élni e' világon, a'mennyit rend szerént közönségessen szoktunk élérni; alteram in exequiis Viri Nobilissimi*** probaturus nos in vita hac non nisi dormire, & tum demum euigilare, ac somnum primum animaduertere, cum morimur; tertia dicta est Illustris. Lib. Baronis Georgii de Korda filiolo. de praerogatiua aetatis puerilis prae iuuenili et senili; quarta, stanno Collegii Ref. Claudiopolitani signata, Illustr. S. R. I. Comiti, Adamo Teleki Székiensi, de propellenda in exsilium morte, diserto ore parentatum est: habet Vir hic, promouendis rei scholasticae in primis commodis intentus, alios quoque libros luci litterariae iam exponendos.*

ARTICULUS XXXVII.

РЕСК (*Ioannes Christophor.*) Tyrnauiam natalem Urbem agnoscit: duobus patriae gymnasiis, altero Posoniensi, altero Semproniensi studia humaniora absoluit, atque dum naturali velut instinctu animum ad studium Medicum excolendum haberet intentum, anno 1736. Hallensium musarum palaestram ingressus est, cupiditate plura discendi incitatus, inde Berolinum pedem promovit, quo in loco in anatomicis et

története] c. művét. Több gyászbeszédet mondott a hallgató közönség általános helyeslése mellett: az egyiket Zoltán József orvosdoktor temetésén magyarul ezzel a címmel: „*Elég annyi időt az embereknek élni e' világon, a'mennyit rend szerént közönségessen szoktunk elérni*”; a másikat nemes N. N. végtisztességén, amellyel azt akarta bizonyítani, hogy *ebben az életben csak alszunk és alvásunkat csak akkor vesszük észre, amikor meghalunk*; a harmadikat méltóságos Kordai György báró fiacskájának a koporsója fölött mondta *a gyerekeknek az ifjú- és az öregkor feletti elsőségéről*; a negyedikben, amelyet a kolozsvári református kollégium nyomdájában adtak ki, méltóságos széki Teleki Ádám szentbirodalmi grófnak mondott gyönyörű búcsúztatót *a halál száműzéséről*. Ennek a derék embernek, akinek kivált az iskola fejlesztésére van gondja, még más készülőfélben levő művei is vannak.

XXXVII. CIKK.

PECK JÁNOS KRISTÓF Nagyszombatban született. Itthon a pozsonyi és a soproni gimnáziumban végezte iskolai tanulmányait és mivel elméje szinte természetes ösztönből az orvostudomány elsajátítására irányult, tudománya bővítése végett 1736-ban a hallei egyetemre iratkozott be, onnan meg Berlinbe ment s ott elsősorban

chirurgicis Cassebohmium atque Senffium, celebres duumviros praeprimis audiuit, sed priuilegia doctoralia Halae Magdeburg. d. 4. Nov. 1739. conferente Albertio, obtinuit. Anno eodem ad exitum vergente Sempronium reuertit, in qua vrbe dum industriam suam quotidianis exercet experimentis, eum amorem benevolentiamque ciuium sibi comparauit, vt anno 1747. vrbis senatus, publicae valetudinis antistitem constituerit. Sed vix integrum annum obtentam hanc ornare potuit prouinciam, cum ecce morbo correptus acuto, eoque lethali in optimo aetatis flore ex viuis excessit.

O P E R A.

- 1.) Dissert. inaug. med. Praes. Alberti. *De Phrenitide Pannoniae idiopathica*. Halae Magdeb. an. 1739. in 4. (*)

2.) Ca-

(*) Vtrum Morbus hic nationi nostrae famliaris recentioris sit aetatis, vel iam ipsi quoque cognitus Hippocrati Epidem. Lib. III. sect. 3. hic illud disquirere non licet: verum id multo certius est duos hos endemios patriae morbos, *Csömör* et *Hagyász* vernaculo sermone adpellatos, a plerisque scriptoribus medicis, peregrinis in primis, perperam confundi, qui tamen diuersis prorsus stipati sunt symptomatibus; nos interim praecipuorum auctorum nomina exhibebimus, qui de morbis his Pannoniae indiopathicis commentati sunt: *Balthas. Conradinus* de Febre miscellanea Vngarica, theriodes dicta. Graecii an. 1571. 8. plag. 21, ex Germano conuersa in Latinum per *Lac. Suter*. Passav. an. 1598. 8. *Samuel Spielenberger* de Morbo Hungarico. Basil. an. 1597. in 4. *Mart. Ruland* de Luis Hungaricae tecmarsii curatione Francf. an. 1600. 8. Stetin. an. 1651. 4.

a két híres vezető tanárt, Cassebohmiust és Senffiust hallgatta bonctanban és sebészetben, de a doktorrangot 1739. november 14-én Halléban nyerte el Albertitől. Ennek az évnek a végén Sopronba tért vissza, s ott foglalkozását napról-napra gyakorolva úgy megszerettette és megbecsültette magát a városi polgárokkal, hogy a várostanács 1747-ben a közegészség felügyelőjévé tette. De ezt a hivatalt alig egy évig viselhette, mert hirtelen súlyos, sőt halálos betegségbe esett és javakorában meghalt.

M Ű V E I.

1. Orvosavató értekezés Alberti elnöklete alatt [*A magyarországi idiopathikus rekeszgyulladásról*] címmel. Halle, 1739. 4°.*

* Azt, hogy ez a minálunk otthonos betegség újabbkori-e, vagy azonos-e a [Járványok] III. könyvének 3. taglatában Hippocratestól említett betegséggel, itt el nem dönthető, az azonban sokkal bizonyosabb, hogy a magyarul *csömörnek* és *hagymáznak* nevezett két, hazánkban endémiás betegséget a legtöbb orvosi író, főleg a külföldi, egészen összetéveszti, pedig teljesen különböző tünetek jellemzik őket. Azért föl fogom itt sorolni a főbb szerzők nevét, akik Magyarországnak ezekről az idiopathikus betegségeiről írtak: *Conradinus Boldixsár* [A rosszindulatúnak nevezett vegyes magyar lázról], Grác, 1571. 8°. 21 ív., németről latinra fordítva Suter Jakabtól, Passau, 1598. 8°. *Spielenberger Sámuel* [A magyar betegségről], Basel, 1597. 4°. *Ruland Márton* [A magyar ragály megállapításáról és gyógyításáról], Frankfurt, 1600., 8°. Stettin, 1651. 4°. *Holling Edmund* [A

Edmund. Holling de fomite Luis Hungaricae. Ingolstad. an. 1592. 8. *Io. Oberndorfer* de febre Hungar. an. 1607. in 4. Idem Descriptio morbi Hungarici, ibid an. 1610. 4. *Matth. Vntzer* de curanda peste Hungarica, Halae an. 1615. 4. *Henric. Petraeus* de genuina febris Hungar. natura et cura. Marburg. an. 1618. 4. *Greg. Horstius* enodationes Luis Hungaricae. Giessae an. 1622. 4. *I. Iac. Federer* Febris Hungaricae curandae et ab aliis febribus discernendae methodus. *Friburg.* an. 1624. 8. *Christ. Langen* de morbo Hungarico castrensi. Lips. an. 1649. 4. *Georg. Behrens* de Lue Pannonica. Erford. an. 1685. 4. *Io. Adam. Zapff* de morbo castrensi s. Hungarico. Ien. an. 1666. 4. *Io. Andr. Graba* de morbo Hungarico. Giessae an. 1665. 8. *Io. Hiskias Cardilucius* de morbo s. petechiali Hungarico. Norimb. an. 1677. 4. *Io. Georg. Sartorius.* Hungarorum Magiar betegség, hoc est, de morbo militari, Hungarico dicto. Bamberg. an. 1684. fol. *Iust. Vesti* de febre Hungarica. Erfurt. an. 1687. 4. *Steph. Parschitzius* de morbo Hungar. Francof. ad Viadr. an. 1693. 4. *I. Phil. Eisel* de febre castrensi seu Polonica et Hungarica. Erford. an. 1716. 4. *Ioan. Milleter* de morbo Csömör, Hungaris endemio. Lugd. Batavorum an. 1717. 4. *Io. Theophil. Windisch* de Languore Pannonico. Erford. an. 1714. 4. *Sam. Köleséri* de Keres-eer de Scorbuto mediterraneo. Cibir. an. 1707. 12. *Christ. Felsman* de dysenteria castrensi s. Hungarica. Erf. an. 1732. 4. *I. Ioan. Torkos* de febre petechiali Hungar. Halae Magd. an. 1724. 4. *Io. Georg. Schüller* de morborum Hungarorum endemio Hagymász, eiusque cura per specificum. ibid. an. 1726. 4. *Ios. Csapo* de febre Hungarica. Basil. an. 1759. 4. *Steph. Benkóczi* de febre Hungarica s. Castrensi. Erlang. an. 1759. 4. *Tob. Cober, Ioan. Kramer, Oberkamp, Oroszi, Facetius,* alii innumeri. Quia nemo ex indicato auctorum horum numero patrii morbi Csömör naturam ita genuine, umquam explicuit, quam notissimus ille Transilvaniae Medicus, *Franciscus Páriz Pápai, Senior,* in epistola quadam ad *Sam. Kotzi,* Physicum Cibiniensem, ad d. 2. August. an. 1711. Enyedino exarata, non ingratum itaque futurum Lectoribus confido, si illam ex Auctoris MScepto depromptam, quia brevis est, hic integram praelegero: *Accipi tuas rarae humanitatis ———. Quod ad morbum de quo quaedam quaeris, et iudicium meum honorifice postulas ——— illud brevibus hac vice sic accipe: Hungarorum illa perpetua et quotidiana querela de morbo Csömör in Germania nomine Carfünckel venit,*

magyar betegség gyógyszeréről], Ingolstadt, 1592. 8°. *Oberndorfer János* [A magyar lázról], 1607. 4°. Ugyanő [A magyar betegség leírása] ugyanott, 1610. 4°. *Untzer Mátyás* [A magyar pestis gyógyításáról], Halle, 1615. 4°. *Petraeus Henrik* [A magyar láz igazi természetéről és gyógyításáról], Marburg, 1618., 4°. *Horstius Gergely* [A magyar ragály magyarázatai], Giessen, 1622. 4°. *Federer János Jakab* [A magyar láz gyógyításának és más lázaktól való megkülönböztetésének módja], Freiburg, 1624. 8°. *Langen Keresztély* [A tábori magyar betegségről], Lipcse, 1649. 4°. *Behrens György* [A magyar ragályról], Erfurt, 1685. 4°. *Zapff János Ádám* [A tábori vagy magyar betegségről], Jéna, 1666. 4°. *Graba János András* [A magyar betegségről], Giessen, 1665. 8°. *Hiskias Cardilucius János* [A magyar vagy patécsbetegségről], Nürnberg, 1677. 4°. *Sartorius János György* [A magyarok magyar betegségről, azaz a magyarnak nevezett hadibetegségről], Bamberg, 1684. fol. *Iustus Vesti* [A magyar lázról], Erfurt, 1687. 4°. *Parschitzius István* [A magyar betegségről], Odera-Frankfurt, 1693. 4°. *Eisel János Fülöp* [A tábori vagy lengyel és magyar lázról], Erfurt, 1716. 4°. *Milleter János* [A magyarok közt járatos csömör betegségről]. Leyden, 1717. 4°. *Windisch János Theofil* [A magyar rosszullétről], Erfurt, 1714. 4°. *Keres-eeri Köleséri Sámuel* [A bel-erdélyi skorbutról], Nagyszében, 1707. 12°. *Felsman Keresztély* [A tábori vagy magyar vérhasról], Erfurt, 1732. 4°. *Torkos Jusztusz János* [A magyar patéclázról], Halle, 1724. 4°. *Schüller János György* [A magyarok járványos betegségről, a hagymázról és specifikummal való gyógyításáról] uo. 1726. 4°. *Csapó József* [A magyar lázról], Basel, 1759. 4°. *Benkóczi István* [A magyar vagy tábori lázról], Erlangen, 1759. 4°. *Cober Tóbiás, Kramer János, Oberkamp, Oroszi, Facetius* és számtalan sokan.

Mivel a felsorolt szerzők közül sehol egyik se fejtette ki a hazai csömör betegség természetét olyan alaposan, mint a nagy-hírű idősb *Pápai Páriz Ferenc* erdélyi orvos Kotzi Sámuel nagyszébeni orvoshoz Enyedről 1711. augusztus másodikán írt levelében, azért, azt hiszem, szívesen veszik a kedves olvasók, ha ezt a szerző kéziratából véve, mivel úgyis rövid, teljes egészében előadom: „Mekkaptam a te ritka műveltségre valló — Ami az általad kérdett betegséget illeti, melyre nézve megtisztelőleg véleményemet kérod — ezúttal fogadd rövid válaszomat. A magyaroknak ez az örökös mindennapi panasza a csömör betegségre Németországban

et non minus frequens est in ore plebeculae, quam apud Hungaros ille, nec iudico quicquam aliud esse, quam febrem — modo his modo illis symptomatibus comitatam, quales in primis sunt lassitudo artuum, dispositio ad vomitum, et nonnumquam ipse vomitus, dolor capitis vel in toto, vel in parte, temporibus, syncipite, nucha, et saepe numero sudatione aut vero dejectione aliqua biliosa et pituitosa soluitur, in iuncturis et partibus tendinosis sentiuntur ad tactum conglobati nodi glandulosi, sequitur fastidium cibi, immo auersatio eiusdem, sitis vero non semper. Obnoxii huic morbo in primis repleti et plethorici, et qui hepatis, lienis, mesenterique obstructione laborant, ob fuligines quas obstructiones dictae in ventriculum regurgitare faciunt, et acidum esurinum ibi obtundunt. His adnumeramus hypochondriacos; obnoxii eidem morbo, ex morbis, fame, itinere nimium languidi, quales languores maxime post cruciatus arthriticos obseruamus, quibus omnino perit appetitus, et ad quaeuis pinguia assumpta nauseant. Obnoxii eidem et sedentarii et otio assueti magis, quam qui se motu exercent, hic saepe solo corporis exercitio, ambulatione, equitatione, et vngitatione laboreque manuum curantur. Saepe bolus vnus cum auersatione assumtus, nec probe masticatus, et aut subito aut vi deglutitus id efficit, vt vires concidant, et artus mox lassentur, nec hoc modo assumpta subiguntur a ventriculo sed cruda et non digesta saepe post bidui aut tridui moram in ventriculo, vomitu rejiciuntur, et rejecta seu mox, siue serius, leuamen praesentaneum afferunt. Tubercula vero illa glandulosa fiunt ex inordinata chylificatione, quando chylus crudior sanguini remixtus haeret in capillaribus venis, quod praecipue in iuncturis et partibus minus carnosus aduertitur, hinc si durior frictio earum partium fiat, tubercula soluuntur, quod mulierculis, hic illico frictionem adhibentibus, non est ignotum. Hinc in talibus sanguis venae sectione detractus obseruatur crudior, immo aliquando cibi paullo ante assumti condimentum redolens. Cum vero morbus hic quouis anni tempore accidero possit, vere tamen et omnium maxime autumno arbitror ob humidiores et minus sincerum aërem. Nec dubito cujusuis conditionis homines huic morbo esse expositos, si supra dicta dispositio adsit, Nobiliores hunc morbum vincunt cibis aromaticis, et vinis generosis, item nasturtio et mustarda; rustici apud nos aliatis, acetariis, ac improbo labore, et, vt verbo absoluam, vtrique sudore et insensibili humorum crudorum per cutaneos poros transpiratione hinc leuantur.

Haec

Carfünkel néven járja és nem gyéribben hangzik a nép száján, mint a magyaroknál amaz. Nem tartom másnak, mint — majd ilyen, majd olyan tünetektől kísért láznak, amilyen a tagok bágyadtsága, a hányás-inger, gyakran maga a hányás, fejfájás, vagy az egész fejben, vagy csak egy részén, a halántékban, a homlokagyban, vagy a tarkóban. Igen sokszor izzadással, vagy pedig valamilyen epés vagy nyálkás kiürüléssel végződik. Az ízületekben és az inas részekben összeállott mirigy-csomók tapinthatók ki. Ezután beáll az ételtől való undorodás, sőt az eledel teljes elutasítása, meg elég gyakran a szomjúság. Ennek a betegségnek főleg a jól ellátottak és a vármesek vannak kitéve, meg a máj-, lép- és fodorbél-eldugulásban szenvedők, mert a bélkorom, amelyet az említett eldugulások a gyomorba ömlesztettek vissza, megrontják a gyomorsavat. Közéjük soroljuk a kedélybetegeket, meg azokat, akik igen legyengültek valami betegségtől, éhségtől, utazástól, mint amilyen legyengülést észlelhetni főleg ízületgyulladás kínjai következtében, amelyek teljesen elveszik az étvágyat és mindenféle zsíros étel fogyasztása után hányást idéznek elő. Jobban ki vannak téve neki az ülő foglalkozásúak és a kényelemben élők, mint akik mozgást végeznek. Ezek gyakran a pusztá testgyakorlás, séta, lovaglás, kézmasszírozás és kézi munka hatására is meggyógyulnak. Sokszor már egy undorral evett s nem jól megrágott, vagy hirtelen és erőltetve lenyelt falattól elgyengül az erő s elernyednek a tagok. A gyomor se tartja meg az ilyem, hanem két-három nap múlva egészben és emésztetlenül kihányja, ami rögtön, vagy később szemmel láthatóan megkönnyebbülést okoz. A mirigy-daganatokat meg a rendetlen emésztőnedvképzés okozza, amikor is a vérrel vegyes durvább gyomorpép megakad a hajszálerekben, ami főleg az ízületekben és a soványabb testrészekben fordul elő. Azért, ha ezeket a részeket kissé erősebben megdörzsölik, a daganatok elmúlnak, ami nem is ismeretlen azok előtt az asszonyok előtt, akik hébe-hóba kenetetést végeznek. Ezért aztán ha ilyeneken eret végünk, a vett vért éretlenebbnek találjuk kelletténél, sőt néha még a kevéssel előbb megevett étel fűszerillatát is megérezhetjük rajta. Bár ez a betegség az év minden szakában előfordulhat, tavasszal, de különösen ősszel a nedvesebb és párásabb levegő miatt áll be szerintem. Abban sem kételkedem, hogy bármely társadalmi helyzetű ember megkaphatja ezt a betegséget, ha a följebb említett viszonyok beállanak nála. Az előkelőbbek jószagú ételkkel és nemes borokkal, aztán meg tormával és mustárral vesznek erőt ezen a betegségen; parasztjaink pedig, mindkét nemen, hagymás és ecetes ételkkel, meg kemény munkával és — hogy nevéen nevezzem — verejtékükkel és kimeretlen nedveiknek bőrük lyukacsain át való érezhetetlen kibőzölögtetésével gyógyítják magukat.

- 2.) *Casus rarus vteri, eique adnexarum partium hypochondriaco-hysterico-rheumaticis stipatarum symptomatibus sistens adfectum, in femina 49. annorum observatus. Plures huiusmodi observationes medicas reliquisse in MScto, relatam accepimus. (*)*

ARTICVLVS XXXVIII.

PERECTOLDVS. In Litteris ciuitatis Strigoniensis Latinorum, anno 1332. exaratis, de Perectoldi, Medici huius regii, moribus & muniis talia memoriae posteritatis commendata le-

gun-

Haec modo inter occupationes ex me boni consules, nam si hic latius exspatiabimur; Liber ex epistola surget. Enyedino 2. Aug. an. 1711.

F. P. P.

- (*) Casus vteri oppido rarissimus est, qui in Praxi Clinica in Vrbe hac nostran Anno 1766. nobis se se obtulit, ex lege Artis curandus: *Observata* scilicet est in Virgine, annos 19 nata, totalis vaginae uterinae procidentia, cum plenaria eiusdem inversione, facta cum descensu vteri, absque tamen illius inversione; cuius historicam enarrationem pluribus verbis dedimus insertam Nouis Academ. S. Rom. Imp. Nat. Cur. Actis Tom. IV. Obs. 9. pag. 41 seqq. compendio vero in Commentariis de Reb. in Scient. Nat. et Med. gest. Vol. XX. Part. I. pag. 107. Sanitati pristinae opera nostra restitutam fuisse virginem loco cit. significauimus, eandem vero ab inito cum *Ladislao Belényesio*, musico, Cive huiate, matrimonio, ter grauidam exstitisse partu primo molam, altero infantem sexus feminei perfecte maturum peperisse: anno vero superiore catarrho Suffocativo vexatam medio gestationis tempore abortivisse, atque in hunc usque diem integra, absque praegressae procidentiae yterinae incommodis, perfrui valetudine. Amicis, talia ex nobis cognoscere cupientibus hac nunc serie annunciantum esse duximus.

6. [A méhnek és az ő hipochondriás, hisztériás és reumás függelékeinek egy 49 éves asszonyon észlelt, befolyásigazoló ritka baja]. Arról értesültem, hogy több ilyen orvosi megfigyelése maradt ránk kéziratban.*

XXXVIII. CIKK

PERECTOLDUS. Az esztergomi olaszvárosnak egy 1332-ben kelt oklevelében ez olvasható Perectoldus királyi orvosról: „Mindenkinek tudtára akarjuk admi, hogy

Sok elfoglaltságom közepette érd be tőlem ennyivel, mert ha e téren szélesebben fogok kiterjeszkedni, levelemből könyv kerekedik. Enyed, 1711. augusztus 2. Pápai Páriz Ferenc”

- * Roppant ritka méhbaj az, amelynek meggyógyítását ebben a mi városunkban gyakorló orvosként bízták rám 1766-ban. Orvosi-lag megállapítottam ugyanis, hogy méhleszállás következtében, de anélkül, hogy kifordult volna, teljesen leesett és kifordult egy 19 éves hajadon méhhüvely. Ennek hiteles ismertetését [A Szentbirodalmi Természettudós Társaság Új Közleményei] IV. kötetének kilencedik orvosi megfigyelésében a 41. és a rákövetkező lapokon tettem közzé hosszasabban, rövid kivonatban pedig [A természet- és gyógytudomány eseményeiről szóló tudnivalók] XX. kötetének I. részében a 107. lapon adtam le. Az idézett helyen közöltem, hogy közreműködésemmel a hajadon visszanyerte régi egészségét, de az idevalósi *Bolányesi László* muzsikussal kötött házassága után háromszor esett teherbe, s első alkalommal üszögyereket, másodszorra egy teljesen érett leánycsecsemőt hozott világra, múltévben pedig fullasztó hurutja miatt terhessége közepidejében elvetélt, s megelőző méhleszésének minden kellemtlensége nélkül mindmáig teljes egészségnek örvend. Úgy gondolom, hogy ezt ezúttal tudtul kell adnom barátainak, akik ezt tőlem szeretnék megtudni.

guntur: *Ad Vniuersorum notitiam volumus peruenire, quod vir prouidus, et honestus, Magister Perectoldus Cirolicus, seu Medicus excellentissimi Domini nostri regis Karoli, Dei gratia Illustris regis Hungariae etc. (*)* Cirolicus hic regius, ita sermone vulgi recepto, aeuo medio, adpellitabantur Chirurghi, tractat cum incolis laudatae ciuitatis de coe-menda Domo quapiam, in qua Vissegrado Strigonium subinde procurrens habitare posset quam commodissime. Italicae originis Virum fuisse illo solo constare poterit indicio,

(*) Caroli Roberti Regis huius aetate intra Hungariae Limites nonnullis in locis medicinam factitasse perhibetur Gvilielmus quoque Varignana, Meladini Croatiae et Bosniae Bani personae Medicus, quem Mercklinus in Lindenio Renov. pag. 385. sublimem et excellentem Medicum adpellando circa an. 1300. Ianuae vixisse refert ex Iusti Chronol. Medicorum. Exstat inter Farsetti, Nobilis Veneti, Codices Manuscriptos, recensitos a Ioh. Frid. Le Bret in suo Magazin zum Gebrauch der Staaten- und Kirchengeschichte. Part. IV. 1774. in 8. pag. 170. seqq. sub num. XXXIV. pag. 188. *Gvilielmi de Varignana Practica Medicina ad Meladinum Croachorum et Bosnae Banum. Codex chartaceus in fol. seculi XIV.* Ad cuius Libri mentionem hoc adscripsit le Bret pag. 189. *Wilhelm. Bartholomaei von Varignana Sohn, war in December an. 1304. unter den Antianen und Consuln von Bologna S. Alidosi in Dottori di Filosofia Bolognesi p. 79. Das hier von ihm angeführte Werck erschien im Jahr 1520. in Venedig bey Alexander Bindoni im Drucke. P. Orlandi in seiner Notizie degli Scrittori Bolognesi pag. 184. Iedoch ersiehet man aus diesem Codex am Ende, das er dieses Werck in Zara (locus in Dalmatia Iadra Latine vocatus) im Jahr 1319. aufsetzte, wo er in Diensten des Bans von Croation und Bosnien Meladins Leibarzt war.* Reliquas operum Varignanae editiones enumerat Mercklinus in Linden. Renov. 1. c.

főmagasságú Károly királyunknak, Magyarország stb. felséges királyának a cirolikusa, azaz sebészorvosa, a gondos és tisztelt Perectoldus mester, stb.”* Ez a királyi cirolikus — ahogy a sebészt nevezte a nép szája a középkorban — az említett város lakóival egy ház megvételéről tárgyal, amelyben ha Visegrádról néha Esztergomba kirándul, a lehető legkényelmesebben meglakhatna. Hogy olasz származású volt, elárulhatja maga az a körülmény, hogy a

* Ennek a Károly Róbert királyunknak az idejében működött Magyarországon több helyen Horvát- és Bosnyákország bánjának, Meladinusnak, a személyi orvosa, Varignana Vilmos is, akit Mercklinus az [Újrakiadott Lindenius] 385. lapján kiváló és kitűnő orvosnak mond s akiről Iustusnak az [Orvosok időrendi története] c. műve alapján azt állítja, hogy Januában élt. Varignanai Vilmosnak a XIV. századból való s Mladen horvát és bosnyák bánnál végzett [Orvosi működésem] című folió méretű pergamenkódexe Farsettus velencei nemesnek a kéziratos kódexei közt található, amelyeket Le Bret János Frigyes az ő 1774-ben megjelent nyolcadrétű [Az állam- és egyháztörténelem használatára szolgáló lexikon]-ának IV. részében a 170. laptól kezdve ismertetett a XXXIV. szám alatt a 188. lapon. Erről a könyvről szólva jut eszembe az, amit Le Bret a 189. lapon írt hozzá: „*Varignani Bertalan fia, Vilmos, S. Alidosius [Bolognai bölceletdoktorok] c. művének 79. lapja szerint 1304. decemberében a bolognai anizianók és consulok közé tartozott. Az itt töltött említett mű P. Orlandi [Bolognai írók ismertetése] c. munkájának 184. lapja szerint 1520-ban Velencében jelent meg Bindoni Sándornál nyomtatásban. De tessék ennek a kódexnek a végén megfigyelni, hogy ő ezt a művet (a latinul Iadrának nevezett dalmáciai) Zdrában írta 1319-ben, ahol Mladen horvát és bosnyák bánnál személyorvosi szolgálatot végzett.*” Varignana műveinek többi kiadását Mereklinus sorolja föl az Újrakiadott Lindeniusban.

cio, quod domum non alibi, quam in ciuitate Latinorum sive Italarum emtam esse voluerit, Litteras, ex quibus haec excerpta depromsimus, Cel. historiographi regii, Georgii Pray, scrinia nobis liberaliter suppeditarunt, quae duplici sigillo pendente munitae integre conseruatae sunt, cuius perigraphae antica sic habet: *Sigillum Latinorum Ciuitatis Strigoniensis*; postica vero hanc gerit inscriptionem: *Secretum Latinorum ciuitatis Strigoniensis*. Facies auersa Sigilli exhibet Basilicam cum quatuor turribus: aduersa quatuor fluuos eundem prorsus in modum, quo in Sigillis regiis visuntur.

ATRICVLVS XXXIX.

P É T S I (*Andreas*) Claudiopoli quo sit patre genitus Philosophiae hic et Medicinae Doctor, quibus scientiis domi forisque innutritus, quibus honoribus apud Patauinos fuerit cum laude mactatus, Diploma Vniuersitatis Medicum, singularibus prorsus elogiis refertissimum, quod prae manibus est, hic iam connotandum, optume nos edocere poterit: „Praeclarus ac eruditus Vir, D. Andreas „ Pétsi, Transilvano Vngaru, quondam Georgii filius, „ adductus est ad nos cum vberrimis testimoniis ingenui- „ tatis et probitatis suae, nec non diuturni studiorum „ curriculi in artibus liberalibus et disciplinis philosophi- „ cis et medicinalibus, et cum certissimis documentis „ laborum, vigiliarum et exercitationum per idoneum „ annorum continuatorum numerum, quem a promotori- „ bus

„ suis

latin- vagy olaszvárosban és nem máshol akart házat venni. Azt az iratot, amelyből ezt szedtem, Pray György királyi történetíró őmagasságának könyvszekrényéből kaptam kölcsön szívességből, teljesen ép állapotban, kettős függő pecséttel hitelesítve, melynek elülső körirata így szól: „*Az esztergomi olaszváros pecsétje.*” A hátlapján pedig a következő felirat van: *Az esztergomi olaszok titkos pecsétje.* A pecsét túlsóoldali képe négytornyú bazilikát ábrázol, az innenső a négy folyót teljesen úgy, ahogy a királyi pecséten látható.

XXXIX. CIKK.

PÉTSI ANDRÁS Kolozsvárott született. Hogy ennek a bölcselet- és orvosdoktornak ki volt az apja, mit tanult itthon és külföldön, micsoda dicséretes címet kapott Pádovában, azt az egyetemnek kezemben levő, páratlan dicséretektől hemzsegő s ezúttal ismertetendő orvosi diplomája mondhatja el nekünk a legjobban: „A hírneves és tudós erdélyi magyar Pétsi András urat, a meghalt György fiát, idehozták élénk nemes erkölcsének, jámborságának, nemkülönben a szabad tudományok s a bölcseleti és orvostudományi tantárgyak hosszas tanulásának szép bizonyítványaival, igyekezetének, szorgalmának s évek kellő számú során át egyfolytában végzett gyakorlatainak határozott tanújeleivel. Mi őt, miután avatói a leg-

„ suis de meliori nota Nobis commendatum et oblatum ad
 „ subeundum suum vltimum examen doctrinae, quod
 „ rigorosum vocant. Punctis in Philosophia et Medicina
 „ hesternae die sorte eductis, et pro more huius Academiae
 „ eidem adsignatis, hodie diligenter et acriter examinari
 „ coram nobis et excuti curauimus. Ipse autem locis
 „ persequendis, argumentis tractandis, quaestionibus et
 „ oppositionibus clare soluendis, casibus explicandis, et
 „ curationibus proponendis, in omni denique sua periclitati-
 „ tione satis docte, laudabiliter, excellenter, egregie, et
 „ doctoreo more se gessit, talemque vigorem ingenii, ac
 „ tantam ostendit vim memoriae, doctrinae, facundiae, et
 „ ceterarum rerum, quae inconsummatissimo Philosopho
 „ et Medico solent, vt magnam sui expectationem, quam
 „ apud omnes iam pridem concitauerat, non solum
 „ sustinuerit, sed etiam longissime superauerit. Quamob-
 „ rem ab Excellentissimi Inclyti Ordinis praefati
 „ Doctoribus et Professoribus omnibus ibidem continuo
 „ existentibus vnanimiter et concorditer cunctisque
 „ suffragiis, ac eorum nemine penitus discrepante, aut
 „ dissentiente, nec haesitante quidem idoneus, aptissimus
 „ ac sufficientissimus Philosophus ac Medicus fuerit
 „ iudicatus, et merito quidem adprobatus, sicut ex
 „ eorum omnium suffragiis et singulorum sententiis in
 „ scrutinio secreto nobis porrectis euidenter et perspicue
 „ constitit. Nos itaque antiquam sequentes consuetudi-
 „ nem Patauinae Academiae etc. etc. Actum et datum
 „ Paduae

„ in

melegebben beajánlották nekünk szigorlatnak nevezett utolsó vizsgálatára, tegnap pedig ő maga kihúzta bölcseleti és orvostudományi tételeit, mi meg kiadtuk neki azokat egyetemünk szokása szerint, ma lelkiismeretesen és alaposan kikérdeztettük és megvizsgáztattuk saját jelentünkben. Ő azonban az idézetek elmondásában, értelmük megvitatásában, a kérdések és ellentmondások világos megválaszolásában, a kóresetek megfejtésében, a gyógykezelés kijelölésében, egyszóval próbáratételének valamennyi esetében kellő tanultsággal, dicséretesen, kitűnően, kiválóan, igazi doktormódrá állta meg helyét, s ész, emlékezet, tudomány, ékesszólás és a legtökéletesebb filozófusban és orvosban szokásos minden egyéb dolog tekintetében olyan nagy képességet árult el, hogy a beléje vetett nagy reményeket, melyeket már régen felkeltett mindenki, nemcsak megőrizte, hanem a legmesszebbmenőleg fölül is múlta. Ezért az előbb említett kitűnő, híres testület állandóan itt élő valamennyi doktora és tanára egy szívvel, lélekkel s valamennyi szavazattal, anélkül, hogy bárki közülük ellentmondott, ellenkezett vagy této-vázott volna, rátermett, igen alkalmas és igen megfelelő bölcseletnek és orvosnak ítélte, mégpedig méltán, mint az valamennyiüknek a titkos szavazás alkalmával elének terjesztett szavazatából és ítéletéből tisztán és világosan kitűnt. Mi tehát a pádovai egyetem ősi szokását követve stb., stb. Történt és kelt Pádovában az egyetem szokásos

„ in loco solito Examinum Academiae Patauinae, cur-
 „ rente anno Domini 1659. Indict. XII. die vero Sab-
 „ bathi XIII. mensis Decembris.” Post impetratos
 lege hac summos in Medicina honores, quinquennii
 spatio in laudata hac Venetae ditionis Vrbe antiquissima
 praxim exercuisse clinicam, testimoniales docent Litterae
 apud nos superstites, variis laudum encomiis onustae,
 Claudiopolim adportatae; in qua patriae civitate habi-
 tationis futurae et exercendae praxeos medicae sedem a
 reditu fixerat. Vir hic exquisitissima doctrina praestantis-
 simus dum non plebeiorum solum sed honoratorum
 quoque et luculentorum hominum fauorem optato felici-
 que artis suae euentu in Transilvania parauisset, vitae
 curriculum satis laudabiliter peractum anno 1688. con-
 fecit. Vxorem pluribus annis viduam, Elisabetham Steno
 adpellatam, a patrio solo ob id, quod Socinianorum
 opinionibus constanter adhaesisset, a quarto decimo
 aetatis anno exsulantem, et ad d. 8. Mart. an. 1712.
 mortuam Samuel Kereszturi, Scholae Vnitariorum Clau-
 diopolitanae Lector, lugubri Oratione, typis quoque
 postea exscripta, in funere egregie laudauit. (*)

ARTI-

(*) Homonymus quidam Nostro huic alter *Pecsius*, isque Tyrnauien-
 sis, vir Botanica scientia inclutus, qui *Lucae* nomen in sacro baptismatis
 fonte accepit, nuper admodum nobis innotuit, ad *Petri Melii*, et
St. Bojthe, celebrium patriae antiquioris aevi Botanicorum aetatem
 referendus; is sermone vernaculo Librum, typorum beneficio anno
 1591.

vizsgahelyiségeiben 1659-ben a 12. indictióban* a 13. szombat napján decemberben.” A legmagasabb orvosi ki-tüntetésnek ilyen módon való elnyerése után öt évig ebben a velencei hatalom alá tartozó ősrégi városban folytatott gyakorlatot, mint azt Kolozsvárra hozott, dicsérő nyilatkozatok tartalmazó, ránk maradt bizonyítványa tanúsítja; hazatérte után ugyanis hazánknak ebben a városában ütötte fel lakótanyáját és orvosi rendelőjét. Ez a rendkívül jeles tudományú ember, miután mesterségét a kívánt jó sikerrel gyakorolva nemcsak az egyszerű polgárok, hanem az értelmiségiek és az előkelők becsülését is megnyerte Erdélyben, 1688-ban fejezte be dicséretes életét. Steno Erzsébet nevű feleségét, aki szülőföldjéről csak azért volt kénytelen tizennégyéves korában kivándorolni, mert szilárdan ragaszkodott szociniánus hitéhez, s több évi özvegység után 1712. március 8-án halt meg, Kereszturi Sámuel, a kolozsvári unitárius iskola előadója búcsúztatta el temetésén szép gyászbeszéddel, amelyet később ki is nyomtattak.**

* Indictiónak azt a 15 éves időközt nevezték a római császárkorban, melyen belül az elején kivetett adó nagyságán nem változtattak. Magyarul tehát adóidő, adóévkör, adóciklus szóval fejezhetjük ki. A középkorban az egyes keresztény országok püspökeire a pápáktól kivetett adók is ilyen ciklusokra szóltak.

** Nemrég vált előttem ismeretessé egy a mi orvosunkkal azonos nevű másik, de nagyszombati *Pécsi*, egy nagytudományú botanikus, aki a szent keresztségben *Lukács* nevet kapott, s akit hazánk régi híres botanikusainak, *Méliusz Péternok* és *Bejthe Istvánnak* a korába kell sorolnunk. Ez 1591-ben egy magyar nyelvű könyvet adott ki ezzel

editum, publicavit cum titulo: *Pechy Lukach Keresztyen szüzeknec tisztességes koszoroia, auagy Lelki füves kert, Lelki viragos Kert*. Dum scilicet auctor hic docuit Virgines solere ex viginti potissimum selectis floribus sertum contexere, ita totidem virtutibus Christiano homine conuenientibus se quoque ipsas debere exornare: tum plantarum illarum naturam et indolem, nec non virtutem medicam egregie et quidem totidem adiectis *Iconibus*, Ligno periti artificis manu incisis, scite admodum explicuit. Ita rarus est Libellus iste, vt nullum Historiæ litterariæ Hungariæ scriptorem in hunc usque diem mentionem illius umquam fecisse nouerim; hoc quoque quod teneo, exemplum lacerum est, et non nisi vltima dimidiati prooemii verba e naufragio mihi conseruata sunt: *Költ Nagy Szombatba, magam hazam mellet ualo uiragos füves Kertben, Szent Mihály Archangyal Napián. 1591. Pechi Lukach*. Continet Liber, in forma octauæ ordinis exscriptus, alph. l. plag. 2. desinit in fol. 188. cetera desiderantur. E re esse duximus, vt antiquior scribendi loquendique, quæ fuerit in patria, ratio, adpareat, speciminis loco de plantis his *Iconibus* scite repræsentatis non nihil referre:

Az saarga fü ki-kelettel nyilic, kit primulam veris, auagy verbascum odoratumnac hiunac, mindgyart az kikeletnec es tauasznac elein talaltatic, es õszel szünic meg: ez uirag örömet szaraz mezökön neukeedic: ez virag gutta üttestul oltalmaz, embernec szüuet erõsiti, es ha vizet veszic, minden fekelt es fakadekot gyogit es szarazt.

Az Szekefu tellyes, veres, feier, auagy chepegetet szineuel fölõtte ekesiti a koszorut es kanuat: az szekefü nemely tellyes nemely közepszerõ, nemely chac paraszt: valamennyire keserü, mindazonaltal, gyönyörüseg illatot ad magatul: fül faldalmot, szü fogast, gutta üttest, keleuent, kigyó sertest, harapast, es egyebfelõ betegsegec ellen szolgal.

Az saarga, feier es szederies iuolac ü magokban szepec es illatozasokcal gyönyörüsegessac, az koszorut is ekesitic es kaszdagettyac: az vize embernec szemet tisztitya, minden fekelyeknec genesiet szaraztya, es az aszonallatoknac természet szerint valo folyas betegseget inditya es hamar kikergeti: az ember szaiánac inbeli faldalmat gyogyitia, midõn ezeket az viragokat megaszallyac, törõc, es vgy iszac, auagy vele mossac.

Az

a címmel: „*Pechy Lukach Keresztyen szüzeknek tisztességes koszorója, avagy Lelki füves kert, Lelki viragos Kert.*” A szerző ebben azt beszéli el, hogy amiként körülbelül húsz válogatott virágból szoktak a hajadonok koszorút kötni, akként a keresztény lányhoz illő ugyanannyi erénnyel kötelesek magukat is földíszíteni. Azután ezeknek a növényeknek a természetét, tulajdonságait és gyógyerejét adja elő nagyszerűen, mégpedig hozzámellélve egy hozzáértő mestertől igen ügyesen vésett fametszetű *képüket*. Ez a könyv olyan ritka, hogy nem tudok mai napig se egyetlenegy magyar irodalomtörténetíróról sem, aki megemlíttette volna. Ez a kezemben levő példánya is rongyos és csak a fél bevezetés utolsó szavait mentette meg nekem a pusztulásból: „*Költ Nagy Szombatba, magam hazam mellet ualo viragos füves Kertben, Szent Mihaly Archangyal Napián. 1591. Pechi Lukach.*” Ez a nyolcadrét alakra nyomtatott könyv 1 alfabétum 2 ívet foglal magába s a 188. levélen megszűnik: többi része hiányzik. Mutatványul jónak láttam közzétenni egyet-mást ezekről a képekkel ügyesen ábrázolt növényekről, hogy kitűnjön belőle, milyen volt régente hazánkban a helyesírás és a beszéd:

„*Az saarga fű ki-kelettel nyilic, kit primulam veris, auagy verbascum odoratumnac hiunac, mindgyart az kikeletnac és tauasznac elein talaltatic, es őszel szünic meg: ez uirag örömet saraz mezökön neuekedic: ez virág gutta üttestul oltalmaz, embernac szüet erősiti, es ha vizet veszic, minden fekelc és fakadekot gyogit es sarazt.*

Az Szekefu tellyes, veres, feier, auagy chepegetet szineuel fölötte ekesiti a koszorut és kanuat: az szekefü nemely tellyes nemely középszerö, nemely chac paraszt; valamennyire keserü, mindaxonaltal, gyönyörüsegos illatot ad magatul: fül faldalmot, szüu fogast, gutta ütést, keleuent, kegyo sertest, harapast es egyebfelö betegsegec ellen szolgal.

A saarga, feier es szederis iuolac ü magokban szepec es illatozasokcal gyönyörüségessc, az koszorut is ekesitic es kaszdagettyac: az vize embernac szemet tisztittya, minden fekelyeknek genesiet saraztitya, es az aszonallatoknac természet szerint valo folylyas betegseget inditya es hamar kikergeti: az ember szaianac inbeli faldalmat gyogyitia, midön ezeket az viragokat megaszallyac, töric, es vgy iszac, auagy vele mossac.

Az keec iuola kikeletben szokot nyilni; az böit mas hoban viragozo kec iuola, az ü gyönyörüseg, vastag es erös illatozasaua, különböz az eb neü vad iuolatul, nem ok-nekül neuzek is az regiec iuolanac propter violentiam odoris; az iuolac öromest nönec arnyekba, köfal, auag' sövenyec mellett, az iuolaknac kisedel viragoc es röüid szaroc vagon; embernecc feiet hiuesitic, es könyebitic, az alomban nyugodalmat hoznac, es az eltetö lelegzetet erössetic.

A Rukercz törpe virag, alachon es chac az földhöz közzel vagon, könyen is eltürheti, hogy egyeb füvec ü mellette magasabban felnöhessenec, az koszorut igen ekessiti, es vg'an chac azért is tartyac ekességet, midön vendegseg vagon, egész eszetendö által mind talalyac, de fökeppen kikelettel: ez igaz sebgyogyito virag, ha vizben megfözc, es vgy megiszac, mind belsö es külsö sebet gyogyit. Cetera, quae Botanice spectant, iam mitto, prolixior esse desino, sed Librum interim bonae frugis, educandis filiabus, Fenelonis loco inter Pannonas, accomodatissimum, aegre e manibus depono. Dolendum est maximopere populares nostros, qui Botanice lingua vernacula inter nos aetate nostra edere tentarunt, priscos hos rei herbariae in patria scriptores consulere aut noluisse, aut vero non potuisse. Laudabile fuit Procomitis Comitatus Szaboltsiensis, Ladislai Ibranyii, institutum, qui ante XXX. et quod excurrit annos, P. Andr. Matthioli Commentarios in Libr. VI. Pedacii Dioscoridis Anazarbei de Materia Medica ex editione Casp. Bauhini in Hungaricum transfuderit sermonem ea quidem cum accuratione, prout ex fragmentis, quae nobis legere licuit, certo adparuerit indicio, Virum hunc litteratissimum non minus Dioscoridis, quam eius Commentatoris Matthioli mentem egregie fuisse adsecutum. Vastum opus hoc MSctum apud haeredes non procul in nostra hac uicinia delitescit. Samuel vero K** exercitatissimus apud nos Pharmacopoeus, C. Plinii Secundi Historiae naturalis eam partem, quae de animalibus, arboribus, herbis, agrorum hortorumve cultura inscribitur, Hungarica donauit ciuitate, et integrum nobis obtulisset Plinium, Hungarico idiomate nos erudientem, nisi ex Viris patriae quibusdam eruditis intellexisset priscum illum Historiae naturalis conditorem pridem exstare in lingua vernacula impressum. Non enim absque graui quadam animi, id hic commemoramus aegritudine, ita infeliciter no-

bis-

Az keec iuola kikeletben szokot nyilni; az böit mas hoban viragozo kec iuola, az ü gyönyörüsegés, vastag es erös illatozásaual, külömböz az eb nevö vad iuolatul, nem ok nekül neuczek is az regioc iuolanac propter violentiam odoris (= erös szaga miatt): az iuolac örömet nönec arnyekba, köfal, auag' sövenec mellett, az iuolaknac kisded viragoc es röüid szaroc vagyon; embernecc feiet hiuesitic, es könyebitic, az alomban nyugodalmat hoznac, es az elietö lelegzetet erössetic.

A Rukercz törpe virag, alachon es chac az földhöz közel vagyon, könnyen is eltürheti, hogy egyeb füüec ü mellette magassabban felnöhessenec, az koszorut igen ekessiti, es vg'an chac azert is tartyac ekességert, midön vendegseg vagyon, egész esztendő által mind talalyac, de főkeppen kikelettel: ez igaz sebgogyito virag, ha vizben megfözie, es vgy megiszac, mind belsö es külsö sebet gyógyit." De mellözöm már a többi növénytani vonatkozású részt, nem akarok szót szaporítani, de azért nehéz szívvel teszem le kezemből ezt a hasznos könyvet, amely igen alkalmas Fenelon helyett a magyar lányok nevelésére. Igen sajnálatos, hogy azok a honfitásaink, akik nálunk az én koromban magyar nyelvű növénytant adtak ki, nem akarták, vagy nem tudták ezeket a mi régi hazai botanikusainkat áttanulmányozni. Dicséretes volt Ibrányi László szabolcsmegyei alispánhelyettes kezdeményezése, aki P. Andreas Matthiolus [Az anazarbosi Pedanius Dioscoridesnek a gyógyanyagról szóló hatodik könyvéhez írt magyarázatok] c. művét olyan pontosan fordította le magyarra Bauhinus Gáspár kiadványa alapján, hogy azokból a töredékekből, amelyeket elolvashattam belőle, biztosan kitűnt, hogy ez a tudós ember nemcsak Dioscoridesnek, hanem magyarázójának, Matthiolusnak a fölfogását is híven követte. Ez a hatalmas kéziratos mű nem messze ide az én szomszédságomban rejtőzködik örököseinél. K. (Kazay) Sámuel pedig a mi városunk nagytapasztalatú gyógyszerésze, C. Plinius Secundus [Természetrájz]-ának azt a részét fordította magyarra, amely az állatokról, fákról, fűvekről s a földek és kertek műveléséről szól, sőt az egész Pliniust is lefordította volna tanulságunkra magyarra, ha nem értesült volna hazánk bizonyos tudósaitól arról, hogy a természetrájznak ez az ókori alapvetője már régóta megvan magyar nyomtatásban. Ugyanis nem minden szomorúság nélkül teszem szóvá múlt századainknak azt a szerencsétlenségét, hogy mialatt

biscum seculis superioribus actum esse, vt dum patria continuis hostium bellis, intestinis potissimum arderet dissidiis, nonnullorum librorum, in lucem publicam emissorum, in tantum interciderunt exemplaria, vt nulla amplius in vniuerso regno nostro conspiciantur residua.

ARTICULUS XL.

DE PLACENTIA (*Iacobus.*) Fuisse hunc primum Caroli Roberti Hungariae Regis archiatrum, et tandem ab anno 1333. quo Benedicto successor datus est, Episcopum Csanadiensem, et mox anno 1343. dum Ludouicus clauum imperii Hungarici teneret; cuius Medicum quoque egerat, (*) ex sede hac ad Episcopum Zagrabiensem translatum Ioannes Archidiaconus de Gvercse et Canonicus Zagrabiensis testis est, qui Acta, Statuta et priuilegia Ven. Capituli Ladislao Episcopo hortatore colligere et in Libros an. 1334. redigere incepit; in hoc Ecclesiae Protocollo in membrana litteris monasticis, vulgo Gothicis conscripto, et in interiori Sacristia catena ferrea inclauato, de Nostro hoc Physico Regio talia leguntur: Anno 1343. in *Se-*

de

(*) Praeter Iacobum hunc, Chanadiensem Pontificem, alterum quoque reperimus quemdam Medicum, qui Ludouico I. Regi fuit a sanitatis consiliis, eum Litterae an. 1358. beneficia S. Andreae collata confirmantes, *Magistrum Franciscum Physicum Domini Ludouici Regis excellentissimi* nominat. Quae reliqua vitae morumque Francisci fuerit ratio, exsculpi haud potuit ex instrumento hocce litterario, quod Celeber. Historiae Patriae antistes, Rev. Georg. Prayius, qua est in nos studiaque nostra propensione beniuola, novissime nobis suppeditauit.

hazánkban állandó dühös háború folyt külső ellenségeink ellen és méginkább belső pártütőkink között, sok-sok nyilvánosság elé került könyvünk úgy elpusztult, hogy egyetlen maradványszámuk se található egész országunkban.

XL. CIKK.

PIACENZAI JAKAB először Károly Róbert magyar királynak volt a főorvosa, aztán meg 1333-tól, amikor Benedek utóda lett, csanádi püspök volt, 1343-ban pedig, amikor Lajos király kormányozta már Magyarországot, akinek orvosa is volt,* erről a helyről a zágrábi püspökségbe került, mint azt János gvercsei esperes zágrábi kanonok mondja, aki a tisztelendő káptalan történetét, rendeleteit és kiváltságait László püspök buzdítására 1334-ben kezdte összegyűjteni és könyvekbe foglalni. A püspökségnek ebben a barát- vagy népies néven gót betűkkel írt s a sekrestye belsejében vaslánccal odaerősített jegyzőkönyvében erről a mi királyi orvosunkról ezt

* Ezen a Jakab csanádi püspökön kívül egy másik orvost is találunk, aki I. Lajos királynak volt egészségügyi tanácsosa. Ezt a Szent András egyház javait 1358-ban megerősítő oklevél *Ferenc mesternek. Lajos király őfelsége fizikusának* nevezi. Hogy különben mi volt és mint élt ez a Ferenc, az nem volt kiokoskodható abból az okiratból, amelyet hazai történetírástunk nagyhírnevű feje, tisztelendő Pray György, irántam és munkám iránt érzett szíves jóakarattal nemrég küldött meg nekem.

de Zagrabiensi Ladislao translato ad Colocensem, sufficitur Iacobus de Placentia, qui fuit primo Medicus-Physicus Caroli Regis, et postea Episcopus Chanadiensis, et abhinc translatus ad Episcopatum Zagrabiensem. Quam indefessa cura & sollicitudine Bona et facultates viis et modis quantum potuit, omnibus augere, et parta conseruare studuerit, exhibet id pluribus verbis Cel. Kercselichius in Histor. Eccles. Cathedr. Zagrabiensis Part. I. Tom. I. pagg. 127. 128. in Vita Iacobi II. Sacri sui coetus comoda promoturus, dum an. 1349. Budam regni metropolin ad Ludovicum Hungariae Regem proficiscitur, et Eidem de Regni Neapolitani victoriis gratulatur, in festo, S. Gallo Sacro, graui morbo enectus, ex hac colluione ad Coelites commigrauit.(*)

M 2

AR-

(*) In solo duntaxat hoc sterili et artissimis limitibus circumscripto Biographiae fundo nostro plures omnino iam sunt inuenti numero, qui e nobilioribus sanctioris reipublicae ciuibus pascua Medicorum ingressi, sacris Machaoniis litantes, animarum simul et corporis custodes exstitisse certissimis constat documentis: *Adrianus*, archidiaconus in Transsilvania Dobocensis, Ioannis I. Regis Hungariae archiater; *Ladislauus Demendy*, Ludovici I. et Sigismundi Regum Physicus, Praepositus Colocensis, et dein Episcopus Nitriensis, *Nicol. Ellebodius*, Ven. Capituli Poseniensis Canonicus; *Nicol. de Dacia*, Ord. Praed. circa an. 1464. theologus; *Benedictus ab Italia*, Caroli Roberti Regis chirurgus Episcopus Nitriensis; *Petrus IX.* ex sede Spalatensi a Bela III. Rege ad Archi-Episcopatum Colochensem translocatus; *Ioannes Stock*, primum Vetero-Budensis, mox Ven. Capit. Scepusiensis Praepositus, Sigismundi et Alberti Regum, nec non Elisabethae Reginae archiater; *Mich. Váradi*,

olvashatni: „1343-ban, amikor László püspököt Zágrábról Kalocsára helyezték, Piacenzai Jakab került a helyére, aki előbb Károly királynak volt fizikusa, aztán csanádi püspök lett s onnan került a zágrábi püspökszékebe.” Hogy milyen lankadatlan munkával és buzgalommal iparkodott egyháza javait és vagyonát minden úton-módon gyarapítani és amit szerzett, megtartani, azt a maga egyházmegyéje papságának érdekében fáradozó hírneves Kerchelich tárja elénk [A zágrábi székesegyház története] I. részének I. kötetében a 127. és 128. lapon II. Jakab püspök életrajzában. Mikor 1349-ben az ország fővárosába, Budára utazott Lajos magyar királyhoz és a nápolyi királyság fölötti győzelmeihez gratulált, Szent Gál napján költözött az égiek közé ebből a sárvilágból súlyos betegség következtében.*

* Magában az életrajzirodalomnak általam művelt meddő és szűkresabott körében többen akadtak már, akik Machaon oltárán áldozva az egyház előkelői közül hatoltak be az orvosok legelőire, s egyformán őrizték ott teljes hiteles adatok szerint a lelkeket és a testeket, így I. János magyar király főorvosa, az erdélyi származású Adorján dobokai cseres; I. Lajos és Zsigmond királynak fizikusa: Demendy László kalocsai prépost, majd nyitrai püspök; Ellobodius Miklós pozsonyi kanonok; De Dacia Miklós predikálóreudi pap 1464 táján; Károly Róbert király sebésze: Itáliai Benedek nyitrai püspök; IX. Péter III. Béla király helyezte át a spalatói püspökszékből a kalocsai érsekségbe; Zsigmond és Albert királyunk, nem különben Erzsébet királyné orvosa Stock János előbb óbudai, aztán szepesi prépost;

ex ord. S. Paulli I. Eremitae concionator Magno-Váradiensis; *Ioannes a Transilvania*, Corvino imperante, Lapidis Refugii in Scepusio coenobiarcha Carthusianus, alchimista insignis; *Marquardus*, medio seculo XV. Canonicus Zagradiensis; *Martinus*, temporibus Matthiae I. Regis, Eccles. B. M. V. Budensis plebanus, theologiae professor, apostolicae sedis protonotarius; *Iacobus a Placentia*, Episcopus Csanadiensis, Caroli Roberti et Ludovici I. Regum archiater; *Georgius Wirth*, Ludovici II. archiater, Budissinae Lusatorum decanus, plures alias enumerandi. Dum scilicet Ven. Clerus honorificum Magisterii in Artibus axioma sibi olim adtribueret, et in cathedralibus, vt vocantur, Ecclesiis vbivis Canonorum dignitates Magistris his distribueret, vt id ex Eruditissimo Rev. Ad. Balthas. *Kerchelichii Libello de Officio archidiaconi*, an. 1772. edito, vbertim licet addiscere, et simul longo rerum vsu edoctus experiretur plus emolumenti ex Iuris et Medicinae, quam forte sacrarum litterarum studio se percipere posse, amplissimis Doctorum Iuris et Medicinae titulis et priuilegiis coepit semet locupletare; in luculentissimum rei huius testimonium cui ita licet esse felici, excutiat in primis Matriculam seu Album Collegiorum Bononiensium, et innumeros inueniet Canonicos vtilibus his studiis vnice fuisse mancipatos: eundem inter ipsos quoque Vindobonenses nostros Canonicos ritum obtinuisse, Catalogum saltim Rectorum Vniuersitatis, Historiae eiusdem inspectui Vien. an. 1725. in 8. edito adtextum, insipienti aperte constabit. Sed quam antiqua sit Cleri haec Medicinam exercendi consuetudo, non facile, vt opinor, quisquam definiuerit. Iam ipse *Gregorius Magnus Libro IV. Dialogor.* cap. 55. Tom. I. pag. 1409. edit. Paris. an. 1586. refert in monasterio suo exstitisse Monachum quendam, *Iustum nomine, qui sibi sedulo in adsiduis aegritudinibus occubare consueuerit, quod esset medicinali arte apprime imbutus*: vt haec *Mabillonius* quoque in *Analectis Veter. Primae editionis* Tom. IV. pag. 501. vberius explicat. Immo in Calcedonensi Concilio an. 451. celebrato, Act. X. Sabam diaconum, se Medicum appellare lego in Actis Conciliorum Hardvini, cuius editione vtor, Tom. II. pag. 534. Labente in dies tempore, quam late malum hoc serperet; docet egregie praeter alios *Dan. Vinck* in *Amoenitat. philologico-medicis*, *Ultraj.* an. 1730. in 8. et *Prosp. Mandosius*

Váradai Mihály, Szent Pál első remete rendjének nagyváradai hitszónoka; Erdélyi János, a híres alkémista, aki Hollós Mátyás uralma alatt a menedékkövi karthauzi kolostor házfőnöke Szepesben; Marquardus zágrábi kanonok a XV. század közepén; Márton, a budai Boldogasszony-egyház plébánosa, teológiatanár, az apostoli szentszék főjegyzője I. Mátyás király idejében; Károly Róbert és I. Lajos királyok orvosa: Piacenzai Jakab csanádi püspök; II. Lajos orvosa: Wirth György budissini esperes Luzsáciában. Többeket majd máskor sorolok föl. Mikor ugyanis a tisztelendő papság a tudományok mestere megtisztelő címét adogatta magának annak idején és az úgynevezett székesegyházakban a kanonoki méltóságokat mindehol ezeknek a tudománymestereknek osztogatta — mint ez tisztelendő tudós Kercheli Ádám Boldizsárnak 1772-ben kiadott [*Az esperes tisztségéről*] c. művéből untig eléggé kiténik — és egyúttal hosszas tapasztalatból rájött, hogy több hasznát veheti a jogi és orvosi, mint a teológiai tudománynak, a tekintélyes jogdoktor és orvosdoktor címet kezdte magának adományozni. Ennek fényes bizonyosságául üsse fel, akinek a szerencse módot ad rá, a bolognai kollégiumok anyakönyvét, azaz albumát és ráakad majd, hogy számtalan kanonok ezekre a hasznos foglalkozásokra volt kiváltképpen kötelezve. Aki belenéz az egyetem rektorainak névjegyzékébe, mely annak Bécsben 1725-ben 8° alakban kiadott [Történeti áttekintés]-éhez van csatolva, világosan láthatja, hogy a bécsi kanonokok közt is ez a szokás járta. De hogy milyen régi a papság orvoskodásának szokása, azt szerintem nem egykönnyen állapíthatja meg majd valaki. Már Nagy Gergely említi az ő Párisban 1586-ban kiadott [*Párbeszéd*]-jei IV. könyvének 55. fejezetében az I. kötet 1409. lapján, hogy „volt az ő kolostorában egy Justus novu szerzetes, aki állandó betegségekben buzgón ápolni szokta, mert kiválóan értett az orvostudományhoz,” amint ezt Mabillonius is beszéli első kiadású [Ókori gyűjtemény]-ének IV. kötetében az 501. lapon. Sőt Harduin [Zsinati jegyzőkönyvek] c. művének általam használt kiadásában a II. kötet 534. lapján azt olvasom a 10. aktában, hogy a 451. évi khalcedoni zsinaton Saba diakonus orvosnak nevezi magát. Hogy idők múltával mennyire elterjedt ez a baj, azt egyebek között Daniel Vinck beszéli el kiténően az Utrechtben 1730-ban kiadott nyolcadrétű [*Nyelvészeti és orvostudományi gyönyörűségek*]-ben, azonkívül Prosper Mandosius a Rómában

in *Theatro Archiattrorum PP. Maxim.* Romae anno 1696. 4. edit. inde factum est, vt dum *Monachi et Canonici Regulares Medicinam lucri gratia discerent*, vt verbis Concili Remensis, anno 1131. sub Innocent, II. Papa celebrati, Canon. VI. vti liceat, et *avaritiae flammis accensi, pro detestanda pecunia sanitatem pollicentes, sprete beatorum Magistrorum Benedicti et Augustini regula, passim vagarentur*, celebres mox Medicorum scholae Salernitana, Neapolitana, Monspeliensis, Bononiensis, aliae, ingens passae sunt detrimentum. Tentatum est saepius per secula, Pontificum et Conciliorum Decretis ab artis huius medicae exercitio Clerum depellere, vt in laudato statim Concilio oecumenico factum est, et quidem gravi sub poenae interminatione, vt *Episcopi, Abbates, Priores, huiusmodi ordinis monastici et Canoniceorum enormitati consentientes, propriis quoque privarentur honoribus.* Idem in Concilio Lateranensi II. sub eodem Pontifice Innocent. II. an. 1139. celebr. canon. IX. iisdem, nihil immutatis, verbis repetitum. Item in Concilio Turonensi sub Alexandro III. an. 1163. can. 8. In Monspeliensi an. 1195. In Lateranensi III. sub Alexandro III. an. 1179. in Lateranensi IV. sub Innocent. III. an. 1213. cap. 8. In synodo Baiocensi, an. 1300. cap. 35. Repetitis his Patrum interdictis incassum tentatis, auctor Vniuersitatis Parisiensis Tom. II. 322. in eam nouissime erumpere coactus est sententiam, quam meis proferre verbis pusillanimitas mea minime profecto patitur, illius igitur sermone recitabo vernaculo: *cette coutume etoit comme un des stratageme du diable pour affoiblir la Religion en tirant les Religieux hors de leurs Convents, sous pretexte de faire du bien a leurs freres malades et languissans*, etc. Consuli de hac re potest *Conringius quoque de Antiquit, Academ. Diss. 3. pag. 101. seqq. nec non Programmata Cl. Franc. Schoenmetze. Prof. P. O. Heidelberg. et cum primis Program. an 1771.* in quo Vir eruditissimus ex domesticis academiae instrumentis coduit, quam acres ab an. 1479. et deinceps enatae sint contentiones, dum primum munus profitendi publice scientias medicas in ea Vniuersitate Laicis demandaretur, ante quos Clerici munere hoc perfuncti fuerint. Licet S. R. E. Cardinalis Etouteville celebris, academiae Parisiensis olim Restaurator lege aetate sua caverit seurere, ne vlli medicinam facerent amplius, qui

1696-ban negyedretű papíron kiadott [*Pápák orvosainak tárlatá*]-ban. Így történt, hogy mivel a II. Ince pápa alatt 1131-ben Reimsben tartott zsinat hatodik kánonjának szavai szerint „*a fogadalmas szerzetesek és kanonokok haszonszerzés végett tanulják az orvostudományt és kapzsiságukban szerteszét csatangolva, az átkozott pénzért ígérenek gyógyulást, semmibe véve szent mestereiknek, Benedeknek és Ágostonnak, a szabályait*”, a híres salerno, nápolyi, montpellier, bolognai stb. orvosiskolák roppant kárt szenvedtek. A századok folyamán többször megpróbálták, hogy a papságot pápai és zsinati rendeletekkel távolítsák az orvostudomány gyakorlásától, mint ahogy az előbb említett egyetemes zsinaton is súlyos büntetéssel való fenyegetéssel szentesítették, hogy „*azokat a püspököket, apátokat és perjeleket, akik a barát-szerzet és a kanonokság efféle szabályszegésével egyetértenek, meg kell fosztani tisztségüktől.*” Ezt szóról szóra megismétli a szintén II. Ince pápa idejében 1139-ben tartott II. lateráni zsinat 9. kánonja, továbbá a III. Sándor alatt 1163-ban tartott toursi zsinat 8. kánonja, az 1195-ös montpellier zsinat, a III. Sándor alatt tartott 1179-es III. lateráni zsinat, a III. Ince alatt tartott 1213-i IV. lateráni zsinat 8. fejezete s az 1300-as baiocai zsinat 35. fejezete. Minthogy e megismételt zsinati tilalmak hasztalanul hangzottak el, [A párisi egyetem] szerzője a II. kötet 322. lapján olyan kijelentésre fakadt végül, amelynek magam szavával való közzétételét sehogysem engedni meg az én bátortalanságom, azért hát az ő anyanyelvén idézem: „*ez a szokás valami ördögi cselféle volt az egyház megrontására, avval, hogy a papokat az ő beteg és gyengélkedő felebarátaikon való segítség ürügyével kicsalta kolostoraikból*” stb. E tekintetben ajánlatos még áttanulmányozni *Conringiustól is* [Az egyetem régiségeiről] c. mű 3. értekezésének 101. és rákövetkező lapjait, továbbá hírneves *Schvenmetze Ferenc* heidelbergi nyilvános rendes tanár [Hirdetményei]-t, különösen az 1771. évit, amelyben ez a nagytudományú ember az egyetem házi oklevelei alapján kimutatta, milyen heves viták támadtak emiatt 1479-től kezdve, amikor azon az egyetemen először bízták világiakra az orvostudomány nyilvános tanítását, holott őelőttük ezt az állást egyháziak töltötték be. Bár a híres Etouteville bíbornok, a párizsi egyetem hajdani újjászervezője, szigorú törvénnyel tiltotta el a maga korában, hogy bárki is orvosi

vitam ducerent coelibem, tamen non prius Clerus in ea, aliisque regionibus, artis medicae exercitium prorsus interrumpere potuit, quam adulto Seculo XVI. dum Sacrorum vt et totius reipublicae litterariae facies felici auspicio nimium quantum immutata est. Sed quam difficulter, hoc quoque tempore Clerus manum de tabula hac sustulerit, ex sacris sequioris temporis constitutionibus oppido liquet: In Concilio Cameracensi, an. 1586. conuocato, Tit. XVI. cap. 3. *Meminerint Clerici, omnes sui nominis, quo continue admonentur, se a mundi curis sequestratos, et in sortem Domini vocatos ——— nec chirurgiam nec medicam artem ex professo ad quaestum exerceant.* Leguntur haec in Act. Concilior. Hardvin. Tom. IX. pag. 2170. In Concilio Mediolanensi I. an. 1565. *Qui Deo militat, implicare se negotiis secularibus prohibetur, idcirco adjicimus, Clericus ne artem medicam faciat.* Tom. X. pag. 667. Addantur Concil. Turonens. an. 1583. Tit. IV. Tom. X. pag. 1897. et Concil. Camerac. an. 1586. Tit. I. cap. 7. Tom. IX. pag. 2155. Piget his diutius immorari. Versa hac lege pagina, tandem Monasteria, augendarum fortunarum caussa, tabernas passim instruxerunt pharmaceuticas tot tantisque saluberrimis Conciliorum monitis jam jam paritura, sed ea profecto vtilitate in socios redundatura, vt discutiendum proplema merito tale inde enatum fuerit: *An Clero exercitium artis Medicae, vel Monasteriis Pharmacopoeae vberiores opes adtulerint?* Sed vt Ars Medica, ita etiam Pharmaceutica, AVGVSTAE NOSTRAE prouidentia debito suo honori et mitiori iam est inter nos vindicata sapientissime.

ARTICULUS. XLI.

SAILER (*Carol. Wilhelm.*) Georgium Wilhelmum Sailerum, patricium Semproniensem, virum Senatorii ordinis, patrem nactus est, ab hoc in Academiam Fridericianam an. 1724. missus est, quum prius in patrio gymnasio humanioribus ac philosophicis studiis probe fuisset imbutus. Frid. Hoffmanni potissimum et Alber-

működést fejtsen ki, aki nőtlen életet él, a papság mégse tudta sem ott, se máshol abbahagyni előbb a gyógyítás gyakorlását, mint a XVI. század közepe felé, amikor az egyházi és a tudományos világ képe szerencsére gyökeresen megváltozott. De hogy milyen nehezen vette le kezét a papság még ekkor is erről a terített asztalról, világosan kiderül a következő kor egyházi rendelkezéseiből. Hardvin [Zsinati jegyzőkönyvek] c. művének IX. kötetében a 2170. lapon olvasható az 1586-os cameracumi zsinat XVI. cikkelyének harmadik fejezetében: „*Ne feledkezzenek meg a papok nevük fogalmáról, amely folytonosan arra emlékezteti őket, hogy el vannak zárva a világi foglalkozásoktól és az Úr szolgálatára vannak hivatva — s keresetszerzés végett ne végezzenek sebészkezdést vagy gyógyítást foglalkozásszerűen.*” Az I. milánói zsinat 1565-ben a X. kötet 667. lapja szerint így szól: „*Aki Istennek a katonája, ne ártsa bele magát világi ügyekbe, azért hát hozzáesszük még azt, hogy pap ne végezzen gyógyítást.*” Vegyük még hozzá az 1583-i toursi zsinat negyedik cikkelyét a X. kötet 1897. lapján és az 1586-os cameracumi zsinat I. cikkelyének hetedik fejezetét a IX. kötet 2155. lapján. Nincs kedvem tovább foglalkozni ezekkel. Minthogy így ebben a dologban új fejezet kezdődött, a kolostorok — amelyek már-már engedelmeskedtek a zsinatok ebbeli sok nagy jelentőségű, üdvös intelmének — gyógyszerárakat szereltek föl mindenfelé, hogy tagjaiknak jövedelmet szerezzenek, úgyhogy emiatt méltán vált vitássá: „*Vajon az orvostudomány gyakorlása hozott-e több jövedelmet a papságnak, vagy a gyógyszerárak a kolostoroknak?*” De a mi FELSÉGES ASSZONYUNK bölcs gondoskodása következtében orvoslás is, gyógyszergyártás is visszanyerte nálunk megillető becsületét és híret.

XLI. CIKK.

SAILER KÁROLY VILMOSnak Sailer György Vilmos szenátorrendbe tartozó soproni patricius volt az apja. Ez küldte őt 1724-ben a Frigyes akadémiára, miután szülővárosa iskolájában jóképzést kapott a gimnáziumi és a bölcséleti tantárgyakban. Hoffmann Frigyes-től és

tii institutionibus vsus adeo in arte Apollinea increuit, vt an. 1728. studiis academicis optatum finem imponere potuerit, mense enim Iunio Philosophiae et Medicinae Doctor renunciatus est. Redux in patriam ciuitatem, frequentem praxim tamdiu ibi exercuit, donec an. 1737. a Comitatu Comaromiensi ad munus Physici ordinarii auocaretur, quo tamen ob valetudinem praepremis infirmam an. 1748. se se abdicauit, iterumque Sempronium, vbi antea medicinam facere coeperat, reuertit. Mortalium numero anno 1755. die 16. Iul. exemptus est. (*)

O P E R A.

- 1.) Dissert. inaug. med. praes. Mich. Alberti. *De Pulmonum subsidentium experimenti prudenti applicatione.* Halae Magdeb. an. 1728. 4. plag. 31/2.

M 4

2.)

(*) Reliquorum quoque Medicorum nomina, qui aëre fruiti sunt Sempronienſi, quantum quidem nobis innotuerunt, hoc adnectemus ordine: Andreas Conrad, Io. Wilhelm. Deccard, Io. Thom. Degenhard, Georg. Sigism. Ebhard, Io. Christoph. Elhárd, Io. Bapt. Foegler, Io. Andr. Furlani, Io. Mich. Fürst, Io. Adam. Gensel, Abrah. Gruber, Hartung, Honor. Wilh. Kastenholtz, Tobias Kober, Georg. Sam. Küttel, Franc. Kereszturi, Io. Petr. Komáromi, Io. Carol. Kövesdi, Georg. Sigism. Liebezeit, Andr. Loew. Car. Frid. Loew. Io. Iacob. Neuhold. Io. Christoph. Peck, Ios. Raymund, Sigism. Theoph. Rothe, Andr. Schemberger, Ierem. Scholtzius, Mich. Gottfried Stockinger, Andr. Topolits, Io. Gottlieb Frogmayr, Mich. Ugróczi, alii.

Albertitől olyan jó oktatást nyert ott az orvostudományban, hogy 1728-ban végre véget vehetett egyetemi tanulmányainak, mert júniusban bölcsélet- és orvosdoktorrá nyilvánítták. Hazatérve szülővárosába addig űzte sűrűn igénybe vett orvosi gyakorlatát, míg 1737-ben Komárom megye meg nem hívta rendes fizkusának. E hivataláról azonban főleg egészsége gyengesége miatt 1748-ban lemondott, s újra Sopronba ment, ahol kezdte volt orvosi működését. 1755. július 16-án hagyta itt az élők világát.*

M Ű V E I.

1. Orvosavató értekezés Alberti Mihály elnöklete alatt [*A tudóműködés lecsendesítésében álló kísérlet okos alkalmazásáról*]. Halle, 1728. 4°. 3 1/2 iv.

* Ide csatolom a többi soproni orvos névsorát is, már amennyire tudomást szerezhettem róluk: Conrad András, Deccard János Vilmos, Degenhard János Tamás, Ebhard György Zsigmond, Elhárd János Kristóf, Foegler Baptista János, Furláni János András, Fürst János Mihály, Gensel János Ádám, Gruber Ábrahám, Hartung, Kastenholtz Honorius Vilmos, Kober Tóbiás, Küttel György Sámuel, Kereszturi Ferenc, Komáromi János Péter, Kövesdi János Károly, Liebezeit György Zsigmond, Loew András, Loew Károly Frigyes, Neuhold János Jakab, Peck János Kristóf, Raymund József, Rothe Zsigmond Teofil, Schemberg András, Scholtz Jeremiás, Stockinger Mihály Gottfrid, Topolits András, Frogmayr János Gottlieb, Ugrócz Mihály és még mások.

- 2.) *Az Halálos Dögleletnek a' természeti és orvos tudomány szerént való Megvizsgálása, annak tulajdonságaira, okaira és orvoslásának módjára nézve ki botsáttatott D. Sailer Vilhelm Károlytól, Nemes Komárom Vármegyének és az ott való Hadi-rendnek Ordinarius Physicussától. Sopronii absque mentione loci et anni in 8. plag. 1 1/2.*

ARTICULUS XLII.

S C H E M B E R G E R (*Andreas*) Patria Posoniensis, sedulam studiis medicis in Academia Salana nauavit operam, Wedelium in primis praeceptorem veneratus, eo praeside publice saepius disputavit, vt eius *Libri II. de Medicamentorum Facultatibus cognoscendis et applicandis* Ienae an. 1696. in 4. editi, testes sunt locupletes. In hac Musarum sede consecutus est honores medicos die 3. Iun. an. 1678. A reditu in Hungariam, sedem fixam, praxim clinicam exercitaturus, Sempronii sibi delegit, factusque est eiusdem ciuitatis Physicus ordinarius.

O P E R A.

- 1.) *Dissertat. medic. praes. Henr. Faschio. De Latice.* Ienae an. 1677. 4. plag. 2.
- 2.) *Disput. inaug. med. praes. Georg. Wolffg. Wedelio. De Archeo.* Ien. an. 1678. in 4. plag. 4 1/2.
- 3.) *Prodromus Iuris Medici, das ist: Vorbereitung des medicinischen Rechts.* Neostad. Austr.

an.

2. Az *Halálos Dögleletnek a' természeti és orvos tudomány szerént való Megvizsgálása, annak tulajdonságira, okaira és orvoslásának módjára nézve ki bocsáttatott D. Sailer Vilhelm Károlytól, Nemes Komárom Vármegyének és az ott való Hadi-rendnek Ordinarius Physicussától.* Sopronban, hely és idő megnevezése nélkül, 8°. 1 1/2 ív.

XLII. CIKK.

SCHEMBERGER ANDRÁS, ki Pozsonyban született, a jénai egyetemen hallgatta buzgón az orvostudományt. Főleg Wedel előadásait hallgatta, s több ízben tartott az ő elnöklete alatt nyilvános értekezést, mint azt annak Jénában 1696-ban negyedrészt alakban kiadott [*Az orvosságok hatásainak megvizsgálásáról és alkalmazásáról szóló két könyv*] c. műve igen szépen tanúsítja. Ezen az akadémián nyerte el az orvosdoktor címet 1678. június 3-án. Magyarországra való hazatérte után mindjárt Sopronban telepedett le orvosi működés gyakorlására s rendszer fizikusa lett annak a városnak.

M Ű V E I.

1. Orvosi értekezés Fasch Henrik elnöklete alatt [*A folyadékéről*] címmel. Jéna, 1677. 4°. 2 ív.
2. Orvosavató értekezés Wedel György Farkas elnöklete alatt [*Az archeusról*] címmel. Jéna, 1678. 4°. 4 1/2 ív.
3. [*Az orvosi jog előfutára*], azaz [*Az orvosi jog előké-*

an. 1690. 4. Labor hic populari saltim sermone Germanico scriptus est, in quo auctor in turbam medicastro- rum et empiricorum grauitur inuehitur, altera ex parte magistratui serio inculcat, vt vnice legitime promotis Medicis artem medicam exercendi, et salutem ciuium promouendi plenariam ac liberam concedat facultatem.

ARTICVLVS XLIII.

SCHWARTZ (*Ioan. Theophilus*) Ioannes Schwartz, artis chirurgicae Magister et Senator Poseniensis ex ducta in matrimonium uxore, nobili Anna Sophia Goldfuszia, ciuis et pharmacopolae eiusdem vrbs filia, duos suscepit filios, vtrosque non vltimi subsellii vertente tempore in patria vrbe Medicos, alterum *Ioannem Michaëlem*, qui an. 1727. d. 15. Iul. edita in 4. plag. 4 1/2. dissertatione *de Haemorrhoidum praeservatione*, Halae Magdeburgicae pro summis in Arte Medica honoribus consequendis praeside Albertio egregie disputavit; alterum, fratrem huius natu maiorem, *Ioannem Theophilum Schwartz*, qui nostram in primis adtentionem promeruit, an. 1690. die 16. Mart. in hanc mundi lucem editum. Hic posteaquam Nouisoli an. 1702. Ioanne Burio, et Pilarikio praeceptoribus animum studiis humanioribus imbuisset, et Posonium post biennii moram ad continuanda coepta altiora studia reuertisset, tantum in iis Bitnero et Mussero scholae Rectoribus profecit, vt an. 1709. Hallensium Vni-

szítése]. Bécsújhely, 1690. 4°. Ez a munka népies német nyelven készült s szerző a kuruzslók és paraszt-orvosok ellen kel ki benne keményen, másrészt a hatóságnak tömi a fejébe komoly szóval, hogy csakis a szabályosan levizsgázott orvosnak adjon szabadalmat orvoslás gyakorlására és a polgárság egészségének gondozására.

XLIII. CIKK.

SCHWARTZ JÁNOS TEOFIL. Schwartz János sebész-mester pozsonyi tanácsosnak két fia született feleségétől, Goldfusz Anna Zsófiától, az odavaló patikus lányától. Mind a kettő nem utolsó állású orvos lett szülőhelyén a politikai viszonyok megváltozása után. Az ifjabbik, *János Mihály*, 1727. július 15-én Halléban adta ki negyedretű, 4 1/2 íves értekezését [*Az aranyér ellen való védekezésről*] címmel és Alberti elnöklete alatt kitűnően vizsgázott le az orvosdoktor cím elnyeréséért, a másik pedig, ennek a bátyja, *Schwartz János Teofil*, aki elsősorban érdemelte meg figyelmünket, 1690. március 16-án született. Miután 1702-ben Burius János és Pilarik keze alatt járt iskolába Besztercebányán, két év múlva pedig Pozsonyba tért vissza a magasabb osztályok végzésére, anynyira haladt Bitner és Musser rektorok vezetése alatt, hogy 1709-ben nyugodtan mehetett a hallei egyetemre. Itt olyan

uersitatem tuto adire potuerit, vbi Schneideri, Stahlii, Albertii, Heinrici, Ottomanni, aliorum institutionibus ita feliciter vsus, vt honores medicos die 25. Apr. an. 1714, cum adplausu obtinuerit. Reuersus ad suos Posonium anno postero, felicem vndique nactus est praxim clinicam, sed febre hectica debilitatus, die 21. April. an. 1721. aetat. 31. septim. 8. et dier. 2. mortalium numero mature exemtus est. Nobilitatis Hungaricae Schwartziorum Insigne Burgstallerus aeri incisum publicauit inter Insignia Nobil. Familiarum Regni Hung. Decad. II. num. 8.

O P E R A .

- 1.) Dissert. inaug. med. praes. Mich. Alberti, *sistens Theses Medicas miscellaneas*, ex Aphorismis Hippocratis deductas. Halae Magdeb. an. 1714. in 4.
- 2.) Observationes Annalibus Physico—Medicis Vratislouiensibus inscriptae:
  - 1.) *De Lumbrico lato, vlnas quatuordecim et amplius longo, pilulis mercurialibus, luna decrescente, repetitis vicibus expulso*. Tentam. VII. pag. 202.
  - 2.) *De Pluuia, sanguineis guttis colorata*. Tentam. XII. pag. 659. Guttas huiuscemodi cruentatas in aliis quoque Hungariae locis super herbas, frondes, tegulas ac saxa decidisse, vt creditum est, Dan. Fischeri, Medici Liptouiensis, et Matthiae Belii, historiographi nostri 1. c.

con-

sikerrel hallgatta Schneider, Stahl, Alberti, Heinrik, Ottonmann és mások oktatásait, hogy 1714. április 25-én kitüntetéssel kapta meg az orvosfokozatot. A következő évben hazatérve Pozsonyba, széleskörű és sikeres orvosi gyakorlatot fejtett ki, de sorvasztó lázban legyengülve 1721. április 21-én 31 éves, 8 hetes és két napos korában kora sírba szállt. A Schwartzok rézbe metszett magyar nemesi címerét Burgstaller tette közzé a [Magyarország nemes családainak címerai]-ben a II. decas 8. számában.

M Ű V E I.

1. [*Vegyes orvosi tételket tartalmazó orvosavató értekezés*] Alberti Mihály elnöklete alatt, Hippocrates [Aphorismus]-ai alapján. Halle, 1714. 4°.
2. A [Boroszlói természettudományi és orvosi évkönyvek]-ben megjelent megfigyelései:
  1. [*Egy 14 rőfnél hosszabb pántlikagilisztáról, amelyet holdfogyatkozás idején többszörös megismétlés után higany labdacsokkal űztek ki.*] VII. értekezés, 202. lap.
  2. [*A vérpiros cseppektől színes esőről*]. XII. értekezés, 659. lap. Hogy efféle véresnek hitt cseppek másfelé is hullottak Magyarországon a füvekre, lombokra, tetőcserepekre és kövekre, az kitűnik Fischer Dániel lipitói orvos és Bél Mátyás történetírónk annak helyén idézett megfigyelései-

constat obseruationibus, sed in allis quoque orbis partibus idem nonnumquam euenisse, docuit Linckenius in Annalibus medico—physicis Vratislav. Tentam. IX. pag. 97. seqq. Noster, modo, rectae rationi consentaneo, papilionum multitudini nimia aestatis siccitate diarrhoea correptae, eorumque excrementis in ea loca depositis, omne hoc phaenomenon adscribit, quod imperitum hominum vulgus ad portenta referri debere falso opinabatur.

ARTICVLVS XLIV.

STANCARVS (*Franciscus*) Theologus, Romanae sedis Sacerdos, Mantua oriundus, Basileae titulo Doctoris Medicinae insignitus est, sede sua ob disseminatos errores pulsus Germaniam intravit, Villaci Carinthiae oppido substitit, inde eum Episcopus Cracouiensis, Maciejovius, initio anni 1546. ad professionem litterarum Hebraicarum in Cracouiensem euocavit Academiam, sed mox ob suspicionem haereseos, prout creditum est, ab eodem infulato praesule in carceres detrusus, at opera famuli sui liberatus, apud diuersos vtriusque Poloniae magnates asylum inuenit, eorumque fauore fretus veteribus sacris in eo regno nouam faciem inducendis plurimum felici successu impendit operae, quoad Regiomontanam dilapsus academiam Hebraicas ibidem quoque docere inciperet litteras; heic enim loci Osiandri importunitas

in

ből, de hogy jónéha a föld más részein is előfordult, arról Linckenius tudósított a [Boroszlói természettudományi és orvosi évkönyvek] IX. értekezésében a 97.-kel kezdődő lapokon. Kartársunk a józan észnek megfelelőleg a nyár szertelen szárazságától megbetegedett lepketömegnek és a tőlük oda rakott ürüléküknek tulajdonítja ezt az egész tüneményt, amelyről a járatlan tömeg helytelenül azt hiszi, hogy a csodák közé kell sorolni.

XLIV. CIKK.

STANCARUS FERENC Mantuában született teológus, a római szék papja, Baselben szerezte meg az orvosdoktor címet. Lakóhelyéről tévtanok hirdetése miatt elkergetve Németországba ment s a karintiai Villach városkában állapodott meg. Innen hívta meg őt Maciejovius krakkói püspök 1546. elején a zsidó irodalom tanítására a krakkói egyetemre, de utóbb — mint hitték — eretnekség gyanúja miatt ugyanez a fölszentelt püspök börtönbe vetette, ahonnan azonban tansegédje segítségével kiszabadulva egyes mágnásoknál lelt menedéket mindkét Lengyelországban. Ezek támogatásában bízva, szerencsés eredménnyel, igen nagy fáradságot fordított arra, hogy a régi istentiszteletet abban az országban új mezbe öltöztesse, míg aztán a kőnigsbergi egyetemre szökve ott is el nem kezdte tanítani a zsidó irodalmat. Itt ugyanis a feleselés hevében olyan tévutra sodorta Osiander kíméletlensége,

in eum praecipitavit contentionis errorem, vt mediatorem Iesum Christum esse iustificatorem nostrum secundum solam humanam naturam, exclusa diuina, perperam crederet, quare ex oris illis Borussicis ob notatum crimen pulsus, et iter per Francofurtum cis Viadrum faciens dum a theologis loci quoque illius, habita disputatione publica, erroris conuincitur, et urbe exterminatus, rediit iterum, vnde exiuerat, in Poloniam; opinionesque suas licet Nouator hic nullis postea synodis, vt Sendomiriensi, Vladislauensi, Pintzouiensi et alibi celebratis, fratribus Polonis inculcare potuerit, ita eos purioris doctrinae adsertoribus in fide confirmantibus, effecit tamen singulari sua linguarum in primis orientalium peritia, et multijuga, qua pollebat, eruditione, vt fidos tamen non nullos nancisceretur ad mortem vsque sectatores, quae post varias regnorum discursitationes an. 1574. aetat. 53. Stobniczae contigit. Bayle in Dictionar. Histor. critic. in Artic. scripta Stancari, quae tamen in Indice Libror. prohibet. Benedict. XIV. atro notantur carbone, ex Gesneri potissimum Bibliotheca enumeravit, vitam multo accuratius, quam alius quisquam descripsit, sed quia ignorare se palam profitetur, quae in Hungaria et Transilvania patrauerit ille facinora, hunc Viri longe eruditissimi defectum quodammodo suppleturus, placebit in rei elucidationem sequentia hic adpingere: Eum in oris his nostris Hungaricis et Transsiluanicis diuersatum fuisse, multasque contra se hic celebratas esse synodos in *Libro de Trinitate et Mediatore ad-*

uersus

hogy egészen megfordítva azt állította, hogy a közbenjáró Jézus Krisztus, isteni természetének kizárásával, pusztán csak emberi természete szerint tesz szentté bennünket, miértis említett bűne miatt arról a porosz vidékről elzavarták. Oderán inneni Frankfurton át haladva, annak a városnak a teológusaival is nyilvános vitába szállt, de rábizonyították tévhitét s a városból eltávolították. Erre visszatért Lengyelországba, ahonnan kiindult volt, és bár ez a vallásújító sem a sendomiri, sem a vladislavi, sem a pintzovi vagy más, később tartott zsinaton sem tudta elfogadtatni tévtanait a lengyel testvérekkel, kiket a tisztább tan hívei jól megszilárdítottak volt a hitben, annyit mégis elért ritka, főleg keleti nyelvtudásával és hatalmas, sokoldalú tudományával, hogy sok hű követője maradt haláláig, amely az egyes országokon való sietős átutazgatásai után 1574-ben Stobnitzán érte el 53 éves korában. Bayle a [Történeti és kritikai lexikon] megfelelő cikkében főleg Gesner [Könyvtár]-a szerint felsorolta ugyan Stancarus iratait, — melyek azonban XIV. Benedek [Tilos könyvek jegyzéke] c. rendeletében mégis szénfekete színnel vannak feltüntetve, — életét is sokkal gondosabban írta meg, mint bárki más, de mivel nyíltan beismeri, hogy nem tudja, mit végzett Magyarországon és Erdélyben, azért — hogy némileg helyrehozzam e nagytudományú ember művének e fogyatékoságát — a dolog megvilágítására a következőket írom ide: Ő itt tartózkodott Magyarországon és Erdélyben s [*A Háromságról és a Közbenjáróról a zürichiek*

uersus Tigurinos Dubniczae scripto et Cracoviae an. 1562. edito aperte profitetur, (*) eo scilicet tempore dum Vir Magnus Petrus Petrovitzai, arcis Munkatsiensis, mox Temesvariensis Comes et Praefectus, tandem Reginae Isabellae Locumtenens in partibus Hungariae et Transilvaniae plurimum auctoritate valeret. Stancarum an. 1553. in aula nobilissimi Viri huius coepit primum Medicina facere, et nouum mox de Mediatore dogma Hungarorum sensim instillare animis, sed dum Bartfae ad Colloquium admissus a doctissimo Viro Leonarto Steckelio et D. Radaschino loci illius V. D. M. aliisque viris eruditis in diuersis Hungariae partibus detegitur, in Transiluaniam commigra-

re

(*) Prima aduersus Stancarum an. 1554. *Ouarini* celebrata est *Synodus*, in qua IX. articulos Eiusdem erroribus oppositos refert *Schmeizel* in *Dissert. Epistol. de statu Eccl. Luther. in Transilv. pag. 44.* edit. Ienae an. 1722. in 4. hanc postea statim secuta est *Talyiensis*, tandem *Székiensis*, cui Apologiam suam maledicis verbis conceptam illico opposuit, ministrosque in oppido Szék congregatos ter pessimos Arianos, Sycophantas, Melanchtonis creaturas etc. adpellitat. Scripto huic Stancari virulentia pleno respondit publico Ministrorum nomine Franciscus Davidis, Claudiopolitanus antistes, in Libello, qui talem gerit in fronte titulum: *Dialysis scripti Stancari contra primum articulum Synodi Székiensis, qui de doctrina controuertitur, conscripta per Franciscum Davidis.* Claudiopoli Transilvaniae per Georg. Hoffgreuium an. 1555. in 8. plag. 5. Quomodo disseminati passim errores Stancari in Germania quoque condemnati sint, docetur hic pag. 12. ex Libro paullo ante aliquot menses anno eodem impresso et composito per Erasmum Sarcerium Superattendentem in ducatu Mansfeldensi *De forma visitationis verae; ver-*

ba

ellen *Dubniczán írt könyv*]-ében, melyet Krakkóban adott ki, világosan kijelenti, hogy itt sok zsinatot tartottak el-lene* abban az időben, amikor igen sokat ért a szava nagyságos Petrovitzai Péter munkácsi, majd temesvári vár-ispán és parancsnok úrnak, Izabella királyné magyarországi és erdélyi helytartójának.

Stancarus 1553-ban kezdette meg orvosi működését ennek az embernek az udvarában és itt kezdte a Közbenjáróról szóló új dogmáját a magyarok tudatába lassacskán becsepegtetni, de amikor a bártfai vitatkozáson a nagy-tudományú Steckel Lénárt és Radaschinus doktor, az oda-való prédikátor, meg más tudós emberek szerte Magyar-országban leleplezték, Erdélybe kényszerült költözni, s ott

* Az első zsinat Stancarus ellen *Óvárrott* zajlott le 1554-ben. Ezen 9 cikkelyt hoztak az ő tévtanaival szemben, mint azt *Schmeizel* adja elő Jénában 1722-ben kiadott negyedréti alakú [*Levélbeli értekezés az erdélyi luteránus egyházak állapotáról*] c. művének 44. lapján. Ezt aztán rögtön követte a *idlyai*, végül meg a *széki*, amelyre azonnal megírta szidalmazó szóval fogalmazott [*Védekezés*]-ét s a Szék köz-ségben összegyűlt papokat cudar gonosz ariánusoknak, besugóknak, Melanchton bábujainak stb. címezgeti. Stancarusnak e mérges iratára a papság nevében Dávid Ferenc kolozsvári püspök felelt meg abban a Kolozsvárott Hoffgreff Györgytől 1555-ben kiadott nyolcadréti 5 íves munkában, melynek címlapján ez olvasható: [*Stancarus iratának erőtlenése a széki zsinat első cikkelyével szemben, amely az ő tana ellen szól. Írta Dávid Ferenc.*] Hogy Stancarusnak itt-ott elhintett tévtanait hogyan ítéltek el Németországban is, arról e könyv 12. lapján érte-sülünk az Erasmus Sarcerius Mansfeld hercegségbeli superattendens által szerkesztett s pár hónappal előbb ugyanazon évben kinyomta-

re cogitur, Claudiopoli potissimum commoratur, post habitas vltro citroque cum hujatibus theologis velitationes, scriptis publice editis refutatur, horum praecipuo talis datus est titulus: *Confessio de Mediatore generis humani Iesu Christo, vero Deo, et Homine, contracta nomine et voluntate Ministrorum in vrbe Claudiopoli in Pannonia a Caspate Helto, eius Loci pastore ex veterum et recentium theologorum scriptis*. Vitteb. an. 1555. 8. In Libro hoc purior primitivae Ecclesiae Catholicae doctrina proponitur, eaque argumentis ex verbo Dei et Patrum testimoniis petitis confirmatur, mox Stancari sententia ex iisdem fontibus falsa esse demonstratur. Post celebratam in eadem vrbe an. 1557. Synodum, vt varia-

rum

ba Libri sic se habent: *Visitandi et excludendi sunt ex Ecclesia immo et hospitio prohibendi omnes haeretici et falsi doctores, vt sunt Anabaptistae, impostores Stancariani etc.* It fine Libri Davidici, quem tenemus, manu possessoris coaeva adscriptum hoc legitur: *Haec confessus est aperte Stancarus coram Illustriss. Principe Marchione et Electore et in coetu bonorum et doctorum vult ea defendere: 1.) Christus est mediator noster secundum humanam naturam tantum. 2.) Nos sumus iusti non essentiali iustitia Dei, sed iustitia hominis Christi creata. 3.) Exsecutio iustitiae diuinae est tantum secundum humanitatem facta. 4.) Qui aliter statuunt, sunt omnibus gentibus inferiores. Nam gentes faciunt suos Deos immortales, ipsi vero faciunt suum Deum mortalem contra rationem et sensum communem. 5.) Qui dicunt Christum et mediatorem etc. etc.* Haec ideo totidem verbis referre debui, quod Stancarum hunc non satis clare et perspicue suam in Scriptis edidisse sententiam queratur Philippus Melancthon in Responsione sua de Controuersiis Stancari an. 1553. in Arce Dessaënsi scripta et impressa absque mentione Loci anno 1554. in 8. plag. 5.

leginkább Kolozsvárott tartózkodott. Az idevaló teológusokkal folytatott s részint általa, részint a másik féltől indított előcsatározások után egy közösen kiadott iratban cáfolták meg, melynek jogosan adták ezt a címet: [*A magyarországi Kolozsvár városában lakó papok nevében és megbízásából a régi és új teológusok iratai alapján Heltai Gáspár odavalósi lelképásztor által szerkesztett rövid vallástétel az emberiség Közbenjárójáról, Jézus Krisztus igaz isten-és emberről*], Wittenberg, 1555. 8°. Ez a könyv a kezdetbeli katolikus egyház tisztább tanát ismerteti és bizonyítja Isten szavából s az egyházatyák nyilatkozataiból vett érvekkel, aztán meg Stancarust fölfogásának a hamisságát mutatja ki ugyanazon források alapján. Az 1557-ben ugyan-

tott [*A helyes hitvizsgálás módjáról*] szóló kis könyv alapján. A könyvben szóról-szóra ez van: „*Ki kell kérdezni vallástánból és ki kell zárni az egyházból, sőt még az otthonuktól is távol kell tartanunk az eretnekeket és a nem igazi doktorokat mind, mint az újrakereszteltöket, a Stancar-követő családokat stb.*” Dávid birtokomban levő könyvének a végén az egykorú tulajdonos kezeirásával ez van bejegyezve: „*Stancarust a felséges örgróf és választó fejedelem füle hallatára ezeket jelentette ki világosan és ezeket szeretné az urak és doktorok gyülekezete előtt megvédeni: 1. Krisztus csak emberi természete szerint közbenjárónk. 2. Mi nem az Istennek a maga lényében levő, hanem Krisztusnak mint embernek a teremtett igazságossága által leszünk igazak. 3. Az isteni igazságszolgáltatás végrehajtása csakis az Isten emberi lényege szerint történik. 4. Akik másképp gondolkodnak, minden pogány népnél alább valók, mert a pogányok halhatatlannokká teszik isteneiket, ezek pedig a maguk istenét az ész és a közfelfogás ellenére halandóvá. 5. Akik azt mondják, hogy Krisztus közbenjáró is stb., stb.*”

Ezt azért kellett szóról-szóra közölnöm, mert Melanchton Fülöp az 5 [Felelet Stancarust ellenvéleményeire] c. munkájában, amelyet a des-sauai várban írt 1553-ban s hely és év megjelölése nélkül 1554-ben nyolcadrészt alakban 5 íven nyomtatott ki, azon panaszkodik, hogy Stancarust nem elég világosan és érthetően fejezte ki fölfogását irataiban.

rum seditionum auctor publica auctoritate inde extruditur, sed mox Cibinium vna cum coniuge et liberis data prius bonae fidei dextera recipitur, at inde quoque ob turbatam pacem breui eliminandus Claudiopolin reuertitur, et habito vltima Decembris die publico de rebus sacris cum eo Colloquio, sedem iterata vice mutare cogitur, primum Bistriciam cum domesticis digreditur, mox Székely-Vásárhelyinum proficiscitur, plenus furore eas ob repetitas has repulsas ex dicta hac ciuitate ad Isabellam reginam viduam eiusque regni proceres querulas dat litteras, quibus modo sanguinario, longo argumentorum adparatu persuadere conatur ex officii ratione incumbere Reginae regnique primoribus, vt aduersarii sui, orthodoxae scilicet fidei propugnatores, quos tamen ille vtrique reipublicae sanctiori non minus quam ciuili noxios homines clamitabat, admoto ferro igneque quantocius e medio tollantur, et facultates fisco regio addicantur: eadem contumelia, iisdem conuitiis adfecit omnes dissentientes a se theologos, eodem gladio per magistratum puniendos adseruit in litteris quoque ad Senatum Cibiniensem vt et Kolosvariensem iam antea exaratis. Aduersus belluinas huiusmodi nugatoris maledicentias, quas in vulgatis a se scriptis omnibus repetiit, anno superius indicato omnium Ecclesiarum Transiluanicarum consensione Apologia conscribitur, et mox in Synodo Tordam convocata Stancari sententia ab uniuerso orthodoxo Patrum ordine conuulsa penitus exploditur. Mortuis circa haec tempora Petroviczio et

Ken-

itt tartott zsinat mint több meghasonlás szervezőjét a városból eltávolította ugyan, de miután ígéretet tett az igaz hitre, feleségével és gyerekeivel együtt Szeben városa fogadta magába s mikor a békesség megzavarása miatt hamarosan innen is ki akarták küszöbölni, visszatért Kolozsvárra. Itt december utolsó napján nyilvános vitát tartottak vele a szent áldozatokról, de ennek következtében másodszer is lakóhelyet kellett változtatnia. Előbb Besztercére költözött háza népével, majd Székelyvásárhelyre s az ismételt kiutasítások miatti dühében olyan panaszlevelet írt innét Izabella özvegy királynéhoz, és az ország vezéreibeihez, amelyben vérszomjas módon és hosszadalmas érveléssel arra igyekszik rávenni a királynét és az ország főembereit, hogy ellenfeleit, mármint az igaz hit előcsatárait — akiket mégis kártékonynak nevezett, nemcsak mindkét egyházra, hanem a polgári államra is — hivatali kötelességükből kifolyólag minél előbb irtsák ki tüzzelevassal, s javaikat kobozzák el az államkincstár számára. Ugyanilyen gyalázkodással és szidalmakkal illetve az övétől eltérő véleményen levő teológusokat mind s hatóságilag ugyanazon karddal sújtandóknak írta őket a szebeni és a kolozsvári városi tanácshoz már azelőtt írt leveleiben is. Ennek a szélházinak az állatias gyalázkodásai ellen, amelyeket valamennyi sajátmaga által nyomtatott iratában megismételt, valamennyi erdélyi egyházközség közös megegyezése alapján egy védekezést írtak, Stancarus felfogását pedig a nemsokára összehívott tordai zsinaton az egyházatyák egész óhitű rendje gyökerestül kitépte és elvetette. Minthogy ez idő tájt haltak meg Petro-

Kendio, summis rerum Transiluanicarum administratoribus, apud quos ille nonnumquam artem exercebat medicam, nonnumquam vero castra quoque secutus est, Stancarum umbra citius ex Transilvania disparuit, tutiora loca alibi gentium quaesiturus. De his videantur ea, quae ex Capitulo Mediensi protracta publicavit P. Ember in *Histor. Eccles. Hungar.* pag. 680. seqq. Francis. Pariz in *Ruder. rediu.* pag. 142. seqq. M. Miles in *Siebenburg. Würg-Engel. et Franc. Benjam. Szilágyi in Syntagmat. Eccl. Histor. chronolog. MSct.* Sed in primis Mich. Siglerus a Belio in *Adparatu editus Chronologiae Rerum Hungaric. Lib. II. cap. 1.*

ARTICVLVS XLV.

TICHTEL (*Ioannes*) Matthiae Coruini Regis Hungariae Medicus fuit praestantissimus, Beatricis Reginae in primis sanitati tutandae sedulo inuigilauit: posteaquam enim Rex gloriosissimus Vindobonam deditioe cepisset, Regina vero Beatrix molestissimo quopiam morbo conflictaretur, ex consilio Tichtelii in Thermas S. Berchtoldi haud procul Vienna dissitas abire iussa est, quibus tam felici cum successu vsa est, vt depulso morbo pristinae sanitati opera archiatri sui restitueretur ex integro; in vsu quippe artis medicae tam felix passim ille exstitit, vt fortunas quoque domesticas non mediocriter auxerit. Haec ex *Diario Tichtelii MScto*, quod hodie dum superest, deprompta referimus, in quo reliqua quoque vitae actae fata

viczai és Kendi, Erdély főkormányzói, akiknél ő hol udvari, hol meg tábori orvos volt, Stancarus az árnyéknál gyorsabban eltűnt Erdélyből, hogy valahol a földön veszélytelenebb helyre találjon. Ezekre vonatkozólag tessék elolvasni azt, amit a megyesi káptalanból Ember Pál kutatott ki és [Magyarország egyháztörténeté]-nek a 680.-kal kezdődő lapjain tett közzé, aztán Páriz Ferenc [Újraéledt rom]-jának a 142.-kel kezdődő lapjait, Miles Mátyás [Erdélyi Halálangyal]-át és Szilágyi Ferenc Benjamintól a kéziratoss [Az egyháztörténet időrendes összeállítása] c. művet, de elsősorban Sigler Mihálytól a Bél [Előkészület]-ében kiadott [Időrendes magyar történet] II. könyvének 1. fejezetét.

XLV. CIKK.

TICHTEL JÁNOS Hollós Mátyás magyar királynak volt kiváló orvosa, aki főleg Beatrix királyné egészségére ügyelt buzgón. Miután ugyanis a dicső király meghódította Bécset, Beatrix királyné pedig igen kellemetlen betegségbe esett, Tichtel tanácsára a Bécs közelében fekvő Szent Berchtold fürdőbe ment, amely olyan jó hatással volt rá, hogy a betegség elűzése után udvari orvosa segítségével teljesen visszanyerte régi egészségét. Persze egyszer-másszor olyan szerencsés volt orvostudománya gyakorlásában, hogy alaposan megnövelte vagyonát. Ezt Tichtelnek mindmáig meglevő kéziratoss naplójából veszem, amelybe életének több eseményét is saját kezével

manu sua adnotata reliquit, scribit scilicet Tichtelius se Greynam Austriae superioris oppidum pro natali solo agnoscere, Viennam an. 1463. delatum sub AA. Magistro Kreutzero Medicinae studio operam dedisse, a cuius parente Pancratio gradum quoque Doctoris Medici ad d. 16. Decembr. an. 1476. sollemni ritu in ea studiorum Vniuersitate recepit. Addit Noster, anno postero quo frater Bartholomaeus Tichtel Magister AA. et Theologiae Licentiatus fasces Academiae gesserat, vt Facultatis Decanum, prout iubebatur, Auicennae Canones publice auditoribus praelegisse, et mox an. 1482. vnanimi collegarum consensione munus Professoris publicum ex manibus, vt loquitur, Friderici Imperatoris suscepisse, in quo munere fungendo postea quam Vienna expugnata est, a Matthia Coruino confirmatum fuisse, et lautiori, quam sub Friderico Imperatore utebatur, annuo stipendio liberaliter donatum. Hac Matthiae Regis nostri munificentia motus Tichtelius maioribus Hunc Maecenatem suum, quam Fridericum Caesarem cumulandum subinde duxit elogiis: coniugem in matrimonio aluisse Margaretham Ioannis Steberi, Ciuis Viennensis filiam, ex qua quinque filios, et vnā filiulam sustulisse, ipse in eodem MScto suo testis est locupletissimus.

ARTICULUS XLVI.

TOLNAI (*Stephanus*) Patre Ioanne Séllyei, ciuitatis Tolnensis Iudice primario, matre vero

N

Hele-

jegyezte be. Nevezetesen azt írja, hogy Felső-Ausztriában született Greinben, Bécsbe 1463-ban került, s Kreuzer tudománymester vezetése alatt tanulta az orvostudományt s annak az apjától, Pancratiustól, kapta meg ünnepléses módon az orvosdoktori fokozatot 1476. december 16.-án az ottani egyetemen. Hozzáfűzi kartársunk azt is, hogy egy évvel azután, hogy bátyja, Tichtel Bertalan, a szabad tudományok mestere és a teológia licenciátusa volt az egyetem rektora, mint a kar dékánja Avicenna [Kánonok] c. művéről tartott előadást hallgatóinak rektori utasításra, aztán meg 1482-ben kartársainak egyhangú beleegyezésével kapta meg — mint mondja — Frigyes császár kezéből a nyilvános tanári állást, melyben Bécs elfoglalása után Hollós Mátyás is megerősítette, sőt bőkezűen dúsabb évi fizetéssel látta el, mint amilyent Frigyes császártól kapott. Mátyás király ezen bőkezűségétől indítva úgy gondolta Tichtel, hogy ezt a pénzes pártfogóját nagyobb dicséretekkel kell magasztalnia, mint Frigyeset. Házastársa Steber János bécsi polgár lánya, Margit volt, akitől öt fia és egy lánya lett, mint maga írja a leghitelesebben ugyanazon kéziratban.

XLVI. CIKK.

TOLNAI ISTVÁN a múlt század harmincadik évében született. Apja, Séllyei János Tolna városának fő-

Helena Gergely, superioris seculi anno tricesimo genitus est: primis studiorum elementis in patria schola feliciter perceptis, solidioris doctrinae venam quaesiturus in gymnasiis Ecsedini et Magno-Varadini constitutis, se totum mansuetioribus musis consecrauit, et tantum profecit, vt litterario ludo in oppido Comitatus Bihariensis non infrequenti Szalontensi regundo admoueretur: inde S. Patakinum humaniorum litterarum emporium secessit, et nouissime Senioris quoque defunctus est officio, tandem Tarczalinum digressus Iuuentutem scholasticam biennii spatio in docendo exercuit, mox studiorum, quae nunc colere et publica profiteri volebat, caussa iter in exterarum regiones suscipiens in Belgium se contulit, inde in Angliam transfretaturus. Praeclarissimis variae scientiae accessionibus auctus, an. 1662. rediit in patriam, et illico spartam Ministerii sacri in Ecclesia Transiluanorum Kezdi-Vásárhelyiensi intrauit, quam dum triennii spatio cum laude exornasset, Claudiopolim euocatus est, vt in florentissimo loci illius gymnasio S. S. Theologiam et Philosophiae doceret elementa, hoc in Athenaeo dum ille omnes vires ad augenda iuuentutis commoda et provehendam publicam vtilitatem XX. anis integris fere conferret, reliquum vitae tempus ab an. 1685. in ministerio sacro apud eosdem Claudiopolitanos expleuit, in Dioecesi vero Kolosiensi et Kalotaszegiensi Senioris quoque inter Fratres Contubernii functus est officio. Ast ita felici nexu Medicinam, quod iam dicendum restat, cum animo-

rum

bírása, anyja pedig Gergely Ilona volt. Miután a tudomány alapelemeit szülővárosa iskolájában elsajátította, a mélyebb tudomány erét keresve az ecsedi és a nagyváradi gimnáziumban szentelte magát teljesen a szelíd múzsáknak, s annyira vitte, hogy Bihar megye népes községébe, Szalontára küldték ki iskolaigazgatónak. Innen Sárospatak tudománycsarnokába ment át, ahol végül öregesküdt tisztséget is viselt, végre pedig Tarcalra ment, s ott két évig a tanításban gyakorolta az iskolás ifjúságot. Ezután azon tudományok elmélyítésére, amelyek művelését és nyilvános foglalkozásként való űzését itt határozta el, külföldre ment, Hollandiába, hogy onnan meg Angliába keljen át. Sokféle kiváló tudománnyal gyarapodva 1662-ben tért haza, s rögtön papi állást kapott Kézdivásárhelyen, de miután ezt dicséretesen viselte három évig, Kolozsvárra hítták az ottani virágzó gimnáziumba a szentséges teológiai és a bölcséleti alapismeretek tanítására. Miután ebben az iskolában majdnem teljes húsz évig fordította minden erejét az ifjúság javának gyarapítására és a közérdek előmozdítására, élete hátralevő idejét 1685-től fogva papi állásban töltötte ugyancsak Kolozsvárott. A kolozsi és kalotaszegi egyházkerület papközösségében főesperes tiszttet is viselt. De — amiről még szólnom kell — olyan

rum medela coniunxit, vt vtrumque munus pari fide, vigilantia et integritate semper coluerit singulari felicitate coniunctum, eiusque medicum auxilium ab omnis generis hominibus certatim expetitur fuerit. Ex congenito corporis habitu, quod esset cachecticus, post varias infirmitates incidit in pleuritidem diris symptomatibus, superueniente diarrhaea, comitatam, quae eum anno aetatis LX. die 25. Mart. hora 4. matutina an. 1690. mortalitatis vinculis exsoluit. Theologi huius consummatissimi, et Medici felicissimi fata haec, in Charta lugubri consignata, hodie dum adpensa, leguntur in Templo Helv. Confess. addictorum Claudiopolitano.

O P E R A.

- 1.) *Igaz Keresztyéni és Apostoli Tudomány 's Vallás útára vezető, és az eltévelyedettről jó utban hozó Kalauz.* Tolnai István mostan a' K. R. C. edgyik méltatlan Professora által iratott. Kolosváratt 1679. 8. alph. 2. plag. 21.
- 2.) *A' magános tselédek közt lévő áhítatosságnak megaluvó tüzetskének felgerjesztésére való Predikállószebbeli Szikrák, avagy edgynehány tudós egy-házi Tanítóknak Predikázió előtt való Könyörgéseknek külöb-külöb féle Formái.* Mellyeket a' könyörgésben buzgó Lelkeknek hasznára angilus nyelvből magyarra fordította és kibotsátott Tolnai István. Lötsén 1661. 16. plag. 6.

szerencsésen kapcsolta össze a lelkek gyógyításával az orvoslást, hogy mindkét tisztségét mindig egyforma nagy lelkiismeretességgel, éberséggel, feddhetetlenséggel és sikerrel látta el, s orvosi segítségét versengve kérte mindenfajta ember. Veszélyes beteges állapota miatt különféle gyengélkedések után rettenetes tünetekkel s ráadásul hasmenéssel kísért mellhártyagyulladásba esett, amely aztán 60 éves korában 1690. március 25-én hajnali 4 órakor megszabadította testi bilincseitől. E tökéletes teológusnak és szerencséskezű orvosnak ez a halála, mely egy mindmáig kiakasztott gyászjelentésben van megírva, a kolozsvári református templomban olvasható.

M Ű V E I.

1. *Igaz Keresztyéni és Apostoli Tudomány's Vallás utára vezető és az eltévelyedettől jó utban hozó Kalauz.* Tolnai István mostan a' Kolozsvári Református Collegium edgyik méltatlan Professora által iratott. Kolozsváratt 1679. 8°. 2 alfabétum 21 ív.
2. *A' magános tselédek közt lévő áhítatosságnak megaluvó tüzetkének felgerjesztésére való Predikállászékbeli Szikrák, avagy edgynehány tudós egyházi Tanítóknak Predikátzió előtt való Könyörgéseknek külömb-külobm féle Formái.* Mellyeket a' könyörgésben buzgó Lelkeknek hasznára Anglus nyelvből Magyarra fordított és kibotsátott Tolnai István. Lötsén 1661. 16°. 6 ív.

- 3.) *Demonstratio compendiosa Dialecticae verae in vsum Philo-Ramaeorum Illustris Collegii Claudiaci Reformati. Cui aliquot exempla praxeos Logicae sunt subiecta, et compendiosa fallaciarum delineatio in fine Appendicis loco eidem adiecta, opera Stephani Tolnai P. T. C. R. C. R. Claudiop. an. 1680. in 12. plag. 4 1/2.*

ARTICVLVS XLVII.

TOXARIS. Lucianus in Dialogis suis, quos Scytham et Toxaridem inscripsit, Oper. edit. Reitzian. Tom. I. pag. 859. seqq. et Tom. II. pag. 507. seqq. de Scythae huius Philosophi et Medici vita et fatis plurimum commentatus est: scribit eum non de nobili atque pileatorum, sed Scytharum octipedarum genere fuisse prognatum; Graecae disciplinae cupiditate captum, relicta domi vxore et paruulis, Athenas facto per Pontum itinere, commigrauisse, ibi Solonis sapientia delibutum, illo singulari amico et praeceptore duce tantam nominis celebritatem fuisse consecutum, vt Viri sapientis, pulcrarum rerum amantis, optimorumque quorumuis institutorum studiosi nomen a Graecis acceperit, inter quos ad supremos vsque vitae dies commoratus, Athenis mortuus est, et eam simul famae immortalitatem adeptus est, vt pro Heroë habitus in numerum Deorum communi suffragio referretur, atque pro Aesculapii posteriorum vno reputatus, illi vt hospiti Medico Athenienses hostias immolarent, eo quod Architetis Areopagitae vxorem in somnio adstans edocuis-

3. [A helyes érvelés rövid bemutatása a híres kolozsvári református kollégium Ramus-barátainak a használatára. Utána a logika gyakorlásának néhány példája következik, a végén pedig függelékül a hamis okoskodások rövid leírása található. Tolnai Istvánnak, a kolozsvári református kollégium teológiai tanárának tollából]. Kolozsvár, 1680. 12°. 4 1/2 ív.

XLVII. CIKK.

TOXARIS szittyia bölcselőnek és orvosnak az életéről és haláláról sokat beszél Lucianus abban a párbeszédében, amely Reitz kiadásában megjelent művei I. kötetének 859. és köv. lapjain és II. kötetének 507. és köv. lapjain [A szittyia] és [Toxaris] címmel jelent meg. Megírja ugyanis, hogy ő nem az előkelő, süveges, hanem az kétökrös szittyák nemzetségéből származott, s mivel elfogta a görög udomány utáni vágyakozás, otthon hagyva feleségét és kis gyermekeit, a Fekete-tengeren Athénbe költözött, ott elsajátította Solón tudományát, s az ő pártalan baráti és oktatói kalauzolása mellett olyan hírnévre tett szert, hogy a görögöktől tudós, szépérzékű, jog- és államrendbecsülő ember nevet kapott. Közöttük is maradt élete végéig s Athénben halt meg. Olyan halhatatlanságot szerzett ott magának, hogy hérosznak minősítve közkívánságra az istenek közé sorozták és mint Aesculapius egyik leszármazottjának, „a külföldről való orvosnak”, áldozatokat mutattak be az athéniak, mivel azt hitték róla, hogy Architeles főtörvényszéki bíró feleségének, ál-

se crederetur, qua salutaris artis lege ab vniuersa lue pestilentiali Graeciam deuastante commodissime liberaretur. Merces curationis ea Scythae Medico coepit a morte quoque persolui, vt equus albus vertente quouis anno ad illius monumentum immolaretur, cui columna inscriptione ornata fuit imposita cum effigie coronata, dextera manu librum, sinistra vero arcum intentum tenente fabrefacta; adeo quidem medicinae peritia Nostrum excelluisse, refert Sophista ille 1. c. pag. 862. Tom. I. vt febre correptos, instituta religiosa ad defuncti tumulum peregrinatione, ope illius etiam post mortem fuisse a morbo suo liberatos. Dicendum est verbo, elegantissimas in homine hoc peregrino scientias, et optumas artes, virtutisque studium, candorem in primis et amicitiam, vna cum singulari medendi dexteritate vniuersa admirata est Graecia. Quae ad acquirendam Toxaridis videntur pertinere notitiam, eorum ex Luciano depromptorum epitomen exhibet Bruckerus quoque in Historia critic. Philosoph. Tom. I. Lib. II. cap. XI. §. 6.

ARTICVLVS XLVIII.

VALMARIN (*Israël*) Ineunte anno 1757. Israël hic et nomine et gente et educatione et religione Hebraeus a Coetu Iudaeorum Psoniensi ex singulari Ill. Comitum Ioannis Palfy indultu in eam Lib. Regiamque ciuitatem evocatus est. Is se Gōritii an. 1725. patre et matre vtrisque religioni Iudaicae addictis genitum per-

mában megjelenve, ő mondotta meg, hogy a Görögországot pusztító általános dögvésztől milyen gyógymódszerrel szabadulhatnak meg a legegyszerűbben. Halála után is olyan orvosi tiszteletdíjat fizettek ennek a szittyai orvosnak, hogy minden év közepén fehér lovat áldoztak a sír- emlékénel, amelyen egy fölirattal ellátott, remekbe faragott oszlop állott, tetején az ő szobrával, amint jobb kezében könyvet, bal kezében fölajzott íjat tart. Kartársunk olyan kiváló orvos volt — mint ez a szofista mondja az idézett mű I. kötetének 862. lapján —, hogy a sírjához rendezett búcsújárás alkalmával még holta után is kigyógyította betegségükből a lázba esetteket. Egyszóval ebben a külföldről való emberben az egész görögség a legszebb tudományokat, a legnemesebb tulajdonságokat, az erénynek, főleg a becsületesség és barátság erényének szeretetét s a páratlan gyógyító képességet csodálta. A Toxaris megismerésére vonatkozólag Lucianusnál felsorolt adatok jegyzékét Brucker [Bölcselők hiteles története] c. művének I. kötetében a II. könyv 11. fejezetének 6. lapján is megtalálhatjuk.

XLVIII. CIKK.

VALMARIN IZRAEL. Ezt a nevére, fájára, neveltetésére és vallására nézve zsidó Izraelt a pozsonyi zsidó hitközség 1757 elején hívta meg Pozsony szabad királyi városába méltóságos Pálffy János gróf jóakaratából. Azt mondta magáról, hogy 1725-ben Göritzben született

hibuit, adulta aetate posteaquam studio Medicinae, anatomiae et praxi clinicae in Xenodochio Patavii per quinquennium litasset, et propositos, vt moris in ea Vniuersitate est, Locos partim ex Aristotele, partim ex Hippocrate vel Galeno selectos bene explicuisset, oppositiones, vt par est, soluisset, Casum medicum rarius obuium resoluisset, in Doctorem Medicinae ritu sollemni an. 1746. ab ordine Medicorum, dato in testimonium verae eruditionis diplomate, inauguratus est. Patriae redditus, sub auspiciis Ioan. Baptistae de Radiis, ciuitatis comitatusque Gōritiensis Medici ordinarii tribus annis praxim exercuit, inde Venetias delapsus ibi marte suo coepit primum Medicinam facere, quam Trebitschii in Moravia, mox Eisenstadii in Comitatu Sempronensi feliciter continuauit, quoad Posonium a gente recutita inuitatus commigraret; hoc loco sollerter ordinarii inter suos physici munere defunctus est, quoad an. 1772. mense Aug. in sinum Abrahae, prout desiderauit, recumberet. Eum bene latine doctum, expedite et loqui et scribere potuisse, nostro confirmare possumus testimonio.

Ante Valmarinum hunc *Michaël Nathanaël* HIRSCHEL fuit, itidem Hebraeus, cui frequens Iudaeorum respublica Posoniensis in oppido regio subarcensi sanitatem suam tutandam concrediderat: hoc in loco parentibus Iudaeis ille natus est, ibi magno cum adplausu medicinam factitasse dicitur vsque ad annum 1756. quo e viuis excessit. Eum Halae Magdeburgicae ad d. 11. Iun. an. 1734. edita prius dissertatione in-

aug.

zsidó szülőktől. Fölserdült korában, miután öt évet fordított az orvoslás tantárgyára, a bonctanra és a pádovai kórházban való orvosi gyakorlatra és az ottani egyetem szokása szerint a részben Aristotelesből, részben Hippocratesből vagy Galenusból vett idézeteket jól megmagyarázta, az ellenvetésekre kellően megfelelt, s egy ritkábban adódó orvosi esetet megoldott, 1746-ban ünnepélyes szertartással orvosdoktorrá avatta az orvoskar, s helyes ismeretei bizonyítására egy oklevelet állított ki. Szülőhelyére hazatérve De Radiis Ker. Jánosnak, Göritz város és megye rendes fizikusának a szárnya alatt három évig gyakorolta foglalkozását, aztán pedig Velencébe került s ott kezdett először saját erejéből gyógyítani. Ezt Morvaországban Trebitschben, aztán meg a Sopron megyei Kismartonban folytatta sikeresen, míg a körülmélt nép Pozsonyba nem hívta meg. Itt ügyesen végezte övéi közt a fizikus munkáját, míg 1772. augusztusában kívánsága szerint Ábrahám kebelébe nem költözött. Magam is bizonyíthatom, hogy jó tanítást kapott latinból s folyékonyan tudott rajta beszélni és írni.

Ez előtt a Valmarinus előtt a szintén zsidó HIRSCHEL *Mihály Náthánra* bízta egészsége gondozását a népes pozsonyi zsidó társadalom a váraljai királyi községben. Itt született zsidó szülőktől s — mint mondják — nagy helyeslés mellett végezte itt gyógyító munkáját haláláig, 1756-ig. [A hallei egyetem történeté]-ből tudjuk, hogy [A váltóláz okáról és makacssága magyarázatáról] szóló s

aug. medica, sub praesidio Mich. Alberti desensa, *De caussa februm intermittentium, earumque pertinaciae ratione*, summos honores et priuilegia medica capessuisset ex Fastis Academiae Hallensis publicis edidicimus. *Marpurgerum* vero quemdam Medicum Poseniensem, non absimiliter et gente et religione Iudaeum, cuius Frider. Ern. Bruckmannus in Memorabilibus Poseniens. mentionem an. 1735. fecit Epistol. Itiner. 48. Centur. I. nil amplius commemorare conuenit pluribus. (*)

N 4

ARTI-

(*) Inter eos, quos Ponium sinu suo fouit Medicos eosque plurimos, priorem aetate *Georgio Eberlino* reperimus neminem: huic *Paulus Spindlerus* celebris ille Observationum Medicinalium Auctor, Poseniensis, dum adhuc Argentinae studio medico litaret, *Disputationem XII. de Pharmacia*, 99. quaestionibus comprehensam, dedicauit, Argentinae typis Ioannis Andreae an. 1628. excusam. Epigramma de dicationis ita habet: *Nobilissimo, clarissimo et experientissimo D. Georg. Eberlino, Med. Doct. celeberrimo, Poliatro Posenii Hungarorum praecipuo, Fautori et Evergeti suo, omni obseruantiae cultu aetatem honorando*. Nec ea vltima est Poseniensium gloriatio, quod Leucoreis quoque Athenis Doctore Medicinae publicum e ciuium suorum numero, eodem seculo, suppeditauerit, *Ioannem* puta *Fridelium*, Apollinis ibidem laurea, Decano Ioan. Strauchio, die 5. Mart. an. 1667. redimitum: sub illius praesidio suplicem scrutando comperimus habuisse disputationem medicam *Martinum Kölschium*, Segesvaria Transiluanum, alteram *de Hydrope* excusam Vitteb. in officina Fincelliana Mich. Meter an. 1668. dicatam *Serenissimo*, verba sunt auctoris, *potentissimo, celsissimoque Principi ac Domino Michaeli Apafi, Transilvaniae, ac superiorum partium Hungariae, Principi, Siculorum Comiti etc. Principi Opt. Max. Pio, Felici, Augusto*. Oeconomia operis complectitur XV. capita satis prolixa. Defendenti ap-
plau-

Alberti Mihály elnöklete alatt megvédett orvosavató értekezésének előzetes kiadása után 1734. június 11-én kapta meg az orvosdoktor címet és kiváltságot. Egy bizonyos *Marpurger* nevű, fajra és vallásra nézve szintén zsidó pozsonyi orvostól azonban, akiről Bruckmann Frigyes Ernő tett említést 1735-ben [Úti levelek] c. műve I. századnak 48. levelében a [Pozsonyi nevezetességek]-ben, semmi többet se sikerült megtudnom.*

* A között a sok orvos között, akik Pozsonyban éltek, senkit se találok régibb korból *Eberlin Györgynél. Spindler Pál*, az [Orvosi megfigyelések] híres szerzője, neki ajánlotta még strassbourgi orvostanhallgató korában az *Andreas János* nyomdájában 1628-ban Strassbourgban készült, 99 kérdést tárgyaló [Tizenkettedik értekezés a gyógyszerészetről] c. munkáját. Ajánló irata így hangzik: *A nemes, hírneves és tudós Eberlin György orvosdoktornak, a magyarországi Pozsony kitűnő városorvosának, a hódolat minden jelével egész életen át tisztelendő pártfogójának és jótevőjének.* Az sem utolsó dicsősége a pozsonyiaknak, hogy még ebben a században a wittenbergi egyetemnek is juttattak egy orvosdoktort a maguk polgártársai közül, nevezetesen *Friedel Jánost*, akit ott *Strauch János* dékánusa alatt 1667. március 5-én koszorúztak költővé. Kutatásomból tudom, hogy a Segesvárról való erdélyi *Kölsch Márton* az ő elnöklete alatt tartott két orvosi értekezést: egyet [A vízkórról], amelyet *Meter Mihály Fincellius* nyomdájában nyomtattak ki 1668-ban Wittenbergben, s a szerző szavai szerint „*a kegyelmes, hatalmas és felséges Apafi Mihály fejedelem úrnak, Erdély és Felső-Magyarország fejedelmének, a székelyek ispánjának stb.*„ a jóságos, nagyságos, istenféltő, szerencsés és magasztos fejedelemnek van ajánlva. Ez a mű 15 elég bő fejezetet foglal magába. Megvédése alkalmával szép verssel

ARTICVLVS XLIX.

VETTE (*Georgius*) Graudentii Borussorum, Culmen-
sis Praefecturae oppido, natus est d. 30. Octobr. an. 1645.
Thorunii apud Godofredum Reinhardt sex annis arti
pharmaceuticae addiscendae nauauit operam, ad magiste-
rium admissus Fraustadium se recepit, inde Dantiscum
in regiam pharmacopaeam profectus, tandem an. 1672.
in Transiluaniam a Cibiniensibus euocatus est, a quibus
administrandae officinae

phar-

plauserunt eleganti carmine Mich. Clausenburgerus aliter Kolosvári,
Medio-Transilvanus, Theol. cult. Andreas Henning, Coronensis,
Mart. Maurer Kis-Schenkinus, et Ioannes Schuller Prodensis, Tran-
silvani; alteram vero *de Pleuriide*, sub eiusdem Fridelii praesidio,
eodem et loco et anno typis Ioannis Haken promulgatam, Danieli
Tiefftrunckio, Gymnasii Soproniensis Rectori, et Eliae Thomae
Poetae Laureato Caesareo, et Gymnasii Posoniensis Rectori nun-
cupatam. Iuuabit forte reliquorum quoque Medicorum Catalogum
nominum tenus dumtaxat hic adnectere, qui Posonium aut natale
solum aut fortunarum suarum sedem saltim agnoscunt: Iosephus
Balbus, Ioan. Theophilus Belius, Io. Ephraim Boehm, Nicol. Con-
hard, Nicas. Ellebodius, Ioan. Mich. Graaff, Dan. Geiger aliter
Waldman, Esias Waldman, Andr. Herman, Ioan. Christoph. Huber,
Ioan. Sam. Hueber, Honorius Wilhelm. Kastenholtz, Mich. Klement,
Car Ios. Klement, Ioan. Christophor. Knogler, Casp. Korman,
Komorszky, Io. Georg. Koller, Ier. Maehrl, Mart. Christoph. et
Christoph. Dan. Mezger, Car. Otto Moller, Sam. Neuman, Oswaldus,
Christoph. Preis, aliter Pannonius, Samuel et Christoph. Andr.
Pauer, Ios. Carol. Perbegg; Wilhelm. et Carol. item Carolus Rayger,
pater, filius, et nepos, Gideon Ribe, Ioan. Dav. Ruland. Ioan.
Theoph. et Ioan. Mich. Schwartz, Io. Andr. et Ioan Mich. Segner,
Andr. Schemberger, Ios. Sgolanits, Ioan. Strobelberger, Schilpacher,
Georg.

Eric.

XLIX. CIKK.

VETTE GYÖRGY a Poroszország culmi kerületében fekvő Graudenz városkában született 1645. október 30-án. Torunyban Reinhardt Gottfridnál hat évig tanulta buzgón a gyógyszerészetet. A mestervizsga letételére Fraustadtba ment, onnan meg a danckai királyi gyógyszer-tárba. Végre 1672-ben Erdélybe hívták a nagyszebeniek s a városi gyógyszer-tár vezetésével bízták meg. Ezt az

köszöntötte a szerzőt az erdélyi Meggyesről való Clausenburger vagy máskép Kolozsvári Mihály, a nagytiszteletű teológus, a brassói Henning Mihály, a kissenki Maurer Márton, és a brádi Schuller János Erdélyből. Másik munkája [*A mellhártyagyulladásról*] szól, s ugyanazon Friedel elnöklete alatt, ugyanott és ugyanazon évben jelent meg Haken János nyomdájában Tiefftrunck Dániel soproni gimnáziumi igazgatónak és Tamás Illés babérkoszorús költő pozsonyi gimnáziumi igazgatónak van ajánlva. Talán örömet szerez, ha ide csatolom legalább név szerint azoknak az orvosoknak a névjegyzékét is, akik vagy Pozsonyban születtek, vagy legalább ott működtek: Balbus József, Bél János Teofil, Boehm János Efraim, Gonhard Miklós, Nicasius Ellebodius, Graaff János Mihály, Geiger másképp Waldmann Dániel. Waldman Ézsaiás, Herman András, Huber János Kristóf, Hueber János Sámuel, Kestenholtz Honóriusz Vilmos, Klement Mihály, Klement Károly József, Knogler János Kristóf, Korman Gáspár, Komorszky, Koller János György, Maehrl Jeremiás, Mezger Márton Kristóf és Kristóf Dániel, Moller Károly Ottó, Neuman Sámuel, Oswaldus, Preis (más képp Pannonius) Kristóf, Pauer Sámuel és Kristóf András, Perbegg József Károly, Rayger Vilmos és Károly s mégegy Károly, apa, fia és unokája, Ribe Gedeon, Ruland János Dávid, Schwartz János Teofil és János Mihály, Segner János András és János Mihály, Schemberger András, Sgolanits József, Strobelberger János, Schilpacher, Till György

pharmaceuticae publicae admotus, vixit ad annum vsque 1704. laudabiliter illo functus munere. Eximius fuit Botanicus, fuit Societatis quoque Naturae Curiosor. commembrum, in quorum Ephemeridibus aliquae prostant observationes:

Decur. I. An. IV. & V. Observ. 170. *De Draconibus Transilvaniae, eiusque dentibus.*

Obs. 171. *De Aquis ardentibus*

Transilvaniae.

An. VI. et VII. Obs. 239. *De Luxuriantibus quibusdam Trans-*

N 5

silua-

Eric. Till, Ioan. Mart. Trost, Iust. Ioan. et Ioan. Torkos, Io. Car. Wieland, Io. Theoph. Windisch, Maximil. Honor, Zolicofer, Cesme, Car. Ios. de Bukisch, Ioan. Godofred. Haberland, Ioan. Wallasz kai, David. Gömöri junior, et alii, Ast nouissime ex autographis Sigismundi Tordae Ephemeridibus MSctis edocti sumus, fuisse an. 1561. Medicum Posonii nomine Procopium, vt id ex sequenti obseruare licet pericope: 7. *Novembr. venimus Viennam vocati a Regia Maestate, R. D. Praefectus Ioannes ab Uylak, et ego.* II. *Redii Posonium.* IX. *Dec. Doctor Procopius accessit ad Euphemiam et peruestigauit morbum et caussas ex Historia symptomatum.* X. *Dec. Coepit curationem, etc.* Euphemia haec erat Sigismundi Torda, viri eruditissimi vxor, cuius soror germana, natu minor, Sabina, Iosepho *Tectandro*, Medicinae Doctori fuit desponsata; sed quum hic nuptiis praemorereetur, *Georgius Vernherus*, sororum bis geminarum pater, tale posuit genero suo Tectandro epitaphium in *Luctibus Pannoniae*, Cracoviae apud Hieronymum Vietorem, anno MDXLIII. editis:

*Tectander iacet hic Medicus, Medicina valetol
Quid sperent alii, si perit author opis?*

állását dicséretesen töltötte be élete végéig, 1704-ig. Kiváló botanikus volt s a [Természettudós Társulat]-nak is tagja, amelynek a hetilapjaiban néhány megfigyelése is megjelent:

I. tiz., 4. és 5. évf. 170. megf.: [*Az erdélyi kígyókról és fogaikról*].

171. megf.: [*Erdély égő vizeiről*].

6. és 7. évf. 239. megf.: [*Erdély néhány szalago-*

Erik, Trost János Márton, Torkos Jusztusz János és János, Wieland János Károly, Windisch János Teofil, Zolicofer Miksa Honóriusz, Oesme, Karl Josef von Bukisch, Haberland János Gottfrid, Wallaszka János, ifj Gömöri Dávid és mások. De mostanában azt olvastam Torda Zsigmond sajátkezűleg írt naplójából, hogy volt Pozsonyban 1561-ben egy Prokop nevű orvos, mint az megállapítható a következő szövegrészből: *November 7-én király őfelsége hívására Bécsbe érkezünk tisztelendő Uylaki János gazdatiszt úrral. 11-én visszatértem Pozsonyba. December 9-én Prokop doktor meglátogatta Eufémiát s a tünetek elbeszélése alapján megtudakolta betegségét és annak okait. December 10-én elkezdte a kezelését stb.* Ez az Eufémia a tudós Torda Zsigmondnak volt a felesége, akinek a huga, Szabina, Tectander József orvosdoktornak volt a jegyese. Mikor ez az esküvő előtt meghalt, Wernher György, a két lány apja, a következő sírfeliratot nyomtatta veje emlékére Krakkóban 1543-ban Vietoris Jeromosnál a [*Magyarország gyászá*]-ban:

*Tectander hever itt, hát Ég veled akkor egézség,
hogyha bix orvost is földre terít a halál!*

silvaniae plantis, Mastago puta fasciato, Primula veris fasciata, et Ranunculo fasciato.

Filius huius, *Ioan. Georgius Vette*, posteaquam in patria ciuitate Cibiniensi eruditus esset, artem Hippocraticam excolendi gratia in Germaniam excurrit, inde pedem in Belgium promouit, et mox ipsas quoque fortunatas insulas, Angliam intellige, penetrauit, gradum Doctoris in Medicina ad d. 21. Maii an. 1711. Harderouici mercatus est, dum fascies Academicos Westenbergius teneret. Patriae telluri prospere redditus, in ordinem senatorium adlectus est, et magistratum gessit, et medicinam pluribus annis inter ciues suos factitauit. Opuscula academica, quae scripsit, duo sunt:

- 1.) Dissert. anatom. *De Cerebro*. Vitteb. an. 1709. in 4.
- 2.) Diss. inaug. med. *De Catameniis*. Harderov. an. 1711. 4. Tale Distichon Stephanus Aunerus, Transiluanus philiater, publice cum laude disputanti adiecit:

*Ingenii dotes Salam sat propter et Albim
Spectatas Anglis iam Batauisque probas.*

Andreas Vette vero, Med. Doctor, hunc patrem, illum autem auum profitebatur, qui mox infelici fato in morbum hypochondriacum incidit, factusque est dein insigniter melancholicus, ita vitam caelibem duxit in solitudine miseram, finitque. Dum in Doctorem Medicinae ad d. 4. Maii an. 1740. in Academia Lipsica inaugu-

rare-

sodó növényéről, nevezetesen a pártás turbánliliomról, a pártás kankalinról és a pártás boglárkáról].

Fia, *Vette János György*, miután szülővárosában, Nagyszebenben elvégezte az iskolát, Németországba ment az orvostudomány elsajátítására, onnan meg Hollandiába rándult, de nemsokára a boldog szigetekre, azaz Angliába hajózott. Az orvosdoktori fokozatot Harderwijkben vette meg 1711. május 21-én Westenberg rektorsága idején. Hazatérte után beválasztották a tanácstestületbe, hivalt viselt, és több éven át végzett orvosi működést szülővárosában. Az egyetemen két kis munkát írt:

1. Bonctani értekezés [*Az agyvelőről*] címmel. Wittenberg, 1709. 4°.
2. Orvosavató értekezés [*A havi tisztulásról*] címmel. Harderwijk, 1711. 4°. Auner István, egy erdélyi orvostudomány kedvelő, a következő kétsoros versel köszöntötte, amikor dicséretesen állta meg vizsgavitáját:

*Megbámulta tudásod a Szála s az Elba vidéke,
most meg a brit s a batáv látta be ezt a csudát.*

Vette András orvosdoktor pedig, kinek emez az apja, amaz meg az öregapja volt, de szerencsétlen végzete folytán nemsokára kedélybetegségbe esett és teljesen búskomor lett, nyomorult legényéletet élt s úgy is halt meg. Mikor 1740. május 4-én orvosdoktorrá avatták a lipcsei

raretur, defendit Dissertationem medic. praes. 10. Zachar. Platnero. *De Noxis ex cohibita suppuratione*. Lips. an. 1740. 4. plag. 5 1/2. Cui Ioan. Ernest. Hebenstreit Programma *De Methodo plantarum ex fructu optima* adtexuit. (*)

ARTI-

(*) Plures sunt, qui Cibinii Transiluanorum Medicinam fecerunt, at Ioanne Salio, Doctore Medicinae priorem inuenio neminem, huius memoriam nobis Mich. Siglerus, Syndicus Cibiniensis, in Chronologia Rerum Hungaricarum Lib. I. cap. V. conseruauit, quam M. Belius in Adparatu Rerum Hungar. Posenii an. 1735. in fol. edito publicauit; dum Michne, Draculae filius, regno Transalpinensi pulsus, et Cibinii ob summam crudelitatem trucidatus, in templo S. Cruris, fratrum Praedicatorum anno 1510. honorifice tumularetur, tale cum inscriptione posuit Epitaphium:

Heu res humanae fragili quam stamine pendens!
Quam ruit aligero gloria nostra gradul
Regnabam nuper multo cumulatus honore,
Sede parentali splendida sceptris gerens.
Militia notus, qua Cynthius astra subumbrat,
Quaque terit gelidum Parrhasis vrsa polum.
Anto meam faciem prouincia nostra tremebat,
Me quoque finitimae pertimere plagas.
Praedonum fueram domitor, furumque flagellum,
lustitiam rigide fortiter ense gerens.
Christigenis volui sociata iungere signa
Inque Byzantinos arma mouere lares.
Iam mihi non vires, auri neque copia fului
Defuit aut quidquid principis aula tenet.
At breuis hora graui mea subruit omnia casu,
Omnia ceu paleas disjicit aura leues.

Dum

egyetemen, Platner János Zakariás elnöklete alatt védte meg Lipcsében 1740-ben 4° alakban kiadott [*A gennyese-dés megakadályozásából származó ártalmakról*] szóló 5½ íves orvosi értekezését. Ehhez tette hozzá [*A magról való növénynevelés legjobb módjáról*] szóló közleményét Hebenstreit János Ernő.*

* Többen vannak, akik az erdélyi Szebenben végeztek orvosi működést, de senkit se találok régebbről Sali János orvosdoktor-nál, akinek az emlékét Sigler Mihály szebeni városügyszé szőzte meg a [Magyarország története] I. könyvének 5. fejezetében, amelyet Bél Mátyás 1735-ben Pozsonyban tett közzé [Előkészület Magyarország történetéhez] című folió nagyságú munkájában. Amikor Mihnyét, Drakul fiát, havaseltvi országából elűzték és roppant kegyetlensége miatt Szebenben fölkoncolták, s a dominikánusok Szentkereszt templomában 1510-ben tisztességesen eltemették, a sírfeliraton kívül a következő gyászkölteményt írta róla:

*Hej, de silány szálon hintáztik a földi szerencse
s büszke dicsőségünk mily hamar omlik alá!
Tiszttséggel halmozva uralkodtam minapában
és udvarhelyemen, hol jögarom vala ur.
Fegyverem ismerték keleten s ismerté az észak,
hol szekeredi göncöl hajtja a fagyba' körül.
Reszkete arcomtól a magam földjének a népe,
reszkete mind, aki csak körbe' lakott e körül.
Ráncba szedém a zsványt, orvosnak az ostora voltam,
karddal sujtám meg, rendet akik zavarák.
Hadsapatim frigyestini keresztényekkel akartam
s hadba vezetni török sztambuli vára elé.
Volt hozzá haderőm és rőt aranyam, meg amit csak
fejdelem udvariban tartani ősi szokás.
Egy rövid óra ledönté ezt rémos zuhandással,
mint ahogyan pelyvát szór fualom szanaszát.*

ARTICVLVS L.

WIPACHER (*David*) Adulto seculo superiori Joannem Henric. Wipacherum, Modrensiū Verbi diuini Ministrum, eumque disertissimum fuisse, Schreiberus memoriae prodidit in descriptione vrbis Modrensis idiomate Germanico typis publicata; hoc auo, ut relatum accepimus, in eadem Lib. Regiaeque superioris Hungariae ciuitate progenitus est *David Wipacherus*, qui relictis patriae laribus, comparandae eruditionis gratia Lipsiensium Musarum sedem salutauit sub initium labentis seculi,
et

*Dum mea gens patrio pepulit me perfida regno,
Turcarum immensa concomitata manu.
Cibinium fugi, insignem dum incedo per urbem,
Sepositis armis omnia tuta putans;
Irruit hostis atrox, multoque satellite cinctus,
Vitam furtiuo surripit ense meam.
Excoritur clamor, vulgus corripit arma,
Horrendique reos criminis ense ferit.
Flebat luctificio populus mea funera planctu,
Sed nequit ad dulcem me reuocare diem.
Sic quasi momento volucris cecidere ruina,
Noster honos, regnum, gloria, robur, opes.
Corpus humo tegitur, pius aethera spiritus intrat,
Et clarum toto nomen in orbe manet.*

Ioannes Salius, Doctor Medicinae faciebat.

L. CIKK.

WIPACHER DÁVID. Schreiber jegyezte föl Modor város német nyelven kinyomtatott leírásában, hogy a múlt század közepe táján Wipacher János Henrik volt a modori istenigehirdető, az is a javából. Mint mondják, ez volt az öregapja a Felső-Magyarország ugyanezen szabad királyi városában született *Wipacher Dávidnak*, aki a jelen század eleje táján a lipcsei egyetemre ment tudo-

*En, amikor hűtlen népem s a török sokasága
 ősim trónjáról esküszegőn elűzött,
 büszke Szobonbe futék s mikor ott járkálok az utcán,
 — fegyverem eltéven s mitse gyanítva veszélyt —
 rám ront ám a gonosz hadnép — csatlósa tömérdek —
 s orgyilkos módon fölkaszabol az uton.
 Lárma keletkezvén fegyverre kap ám a tömegnép,
 és aki tettes volt, szétkaszabolja legott.
 Hangoz jajszóval siratott s temetett el a város,
 ámde mit ér: dlttem vissza nem adja nekem.
 Szint' egy pillantásnak alatta leomla eként hát
 méltóság, uralom, lét, dicsfény s a vagyon.
 Testem a földbe került, ám jámbor lelke a mennybe,
 itt e világon csak jó hirem emlegetik.*

Sali János orvosdoktor készítette

et mox an. 1717. d. 28. Octobr. (*) dignam Doctore medico in arte salutari capessiuit lauream postea quam eruditam prius praeside Ioan. Bohnio defensam concinnasset suo Marte Dissertationem medicam, *Casum aegri somnambulationis morbo laborantis resolutum*, exhibentem. Lips. an. 1717. 4. plag. 7. quae Lausannae an. 1760. recusa legitur inter Disputationes ad Histor. morbor. et curation. facient. ab Ill. Hallero collectas, Tom. VII. part. II. pagg. 438. seqq. Praxin medicam dum insigni cum laude in vniuersa exerceret vrbe, docendo publice studio Botanico admotus est; et in gratiam studiosae Iuuentutis academicae, *Floram Lipsiensem, et Genesin Morborum*, Librum vtrumque auditorum vsibus destinatum, typis Lipsicis exscriptum vulgavit. Apud exteros muneribus publicis defunctus, vitam quoque laudabiliter actam apud eosdem clauserat. Filius, *David Wipacherus*, vnicus paternae eruditionis haeres, sedulo dum genitoris sibi cognominis legit vestigia, anno

1753.

(*) Annum hunc 1717. Wipachero sollemnem eleganti chronostico expressit Ioan. Theoph. Bauer in adgratulatorio suo Carmine Teutonico, stanno Lipsico in fol. expresso, quod his sequentem in modum claudit verbis:

*Trifft stets, wie ietzt den Nahm und Iahrzahl
überein,
So wird in kurtzer Zeit dein Titul grösser
scyn.*

DoCtor DaVIDes WipaCher.

per Anagram.

h. proViDa DeI CVra CVstoDe.

mányt gyűjteni és aztán 1717.* október 28-án nyerte el az orvostudomány doktorkoszorúját, miután saját erejéből megírta a Bohn János elnöklete alatt megvédett tudós orvosi értekezését [*Egy alvajáró férfi betegségének megszűnése*] címmel, Lipcse, 1717. 4°. 7 ív, újra kiadva a híres Hallertól gyűjtött [Betegségek és gyógyítások történetére vonatkozó értekezések] közt a VII. kötet II. részének 438. s következő lapjain, Lausanne, 1760. Miután foglalkozását nagy dicsérrel gyakorolta az egész városban, nyilvános növénytantanárrá választották. Az egyetemi tanuló ifjúság kedvéért adta ki Lipcsében [*A lipcsei növényvilág*]-ot és [*A betegségek eredetét*]-t, mind a kettőt hallgatói használatára. Külföldön töltve be köztisztviséget, dicséretes élet után ott is halt meg. Fia *Wipacher Dávid*, apja tudományának egyetlen örököse, miután nagybuzgón vele egynevű apja nyomába lépett, 1753-ban

* Ezt a Wipacherra ünnepélyes 1717-es évet szép chronostichonnal fejezte ki Bauer János Teofil Lipcsében kinyomtatott folió alakú, német köszöntő versében, mely a következő szavakkal végződik:

*Ha mindig egybevág eként a név s a szám,
rangod hamar növelkedik meg akkordn.*

DoCtor DaVIDES WIpaCher,
betűkiforgatással:

h. proVIDa DeI CVra CVstoDe.

1753. purpura doctorali Lipsiae sollemni ritu inuestitus praxin clinicam auspicatus est, et Hungariam patris natale solum ingressus, Schemnitzium futuram fortunarum suarum sedem delegit, Physici ordinarii spartam ibidem intrauit, quam non modo solam, sed vitam quoque, fati necessitate compulsus, anno 1771. deserere coactus est magni a ciuibus aestimatam.

O P E R A.

- 1.) Disput. Philos. resp. Georg. Gottlob Küchelbeckero. *De Phlogisto minerali vnionis rerum metallicarum vinculo.* Lips. an. 1751. in 4.
- 2.) Dissert. inaug. med. *De phlogisto animali, vt variorum morborum caussa.* Ibid. an. 1753. 4.
- 3.) Disput. pro Loco in facultate medica Lips. obtinendo. *De Phlogisto animali, vt variorum morborum medela.* Ibid. an. 1764. 4.
- 4.) *Genuina ratio, cur pleuritide vera saeuiente, V. S. adfecti lateris, alias deriuatoria dicta, praeoptanda sit, Libro singulari complexa.* Lugd. Batav. an. 1756. 12. plag. 8. Recensetur in Commentar. Lips. de Reb. in Scient. Nat. et med. gest. Decad. I. Supplement. 3. pag. 433.
- 5.) *De Thermis Ribariensibus in Hungaria Liber singularis.* Lipsiae an. 1768. 8. Laudatur a Ienensibus in Erudit. Ephemerid. an. 1769.

nyerte el Lipcsében ünnepélyes szertartás mellett a doktorbíbort. Aztán apja szülőföldjére, Magyarországra jött és Selmecet választotta működési helyéül. Ott rendes fizikus lett s ezt a hivatalát polgártársaitól nagyra becsült étél-vel együtt csak halála miatt hagyta ott 1772-ben.

M Ű V E I.

1. Bölcséleti értekezés Küchelbecker György Gottlob elnöklete alatt [*Az ásványokban levő flogisztionról, a fémtárgyak összetartó kapcsolatáról*] címmel. Lipcse, 1751. 4°.
2. Orvosavató értekezés [*Az élőlényekben levő flogisztionról mint különféle betegségek okáról*] címmel. Uo. 1753. 4°.
3. Értekezés a lipcsei orvoskarban levő állás elnyeréséért [*Az élőlényekben levő flogisztionról mint különféle betegségek orvosságáról*] címmel. Uo. 1674. 4°.
4. [*Egyetlen könyvbe foglalt szakszerű magyarázat arra, hogy igazi mellhártyagyulladás esetén miért kívánatos a beteg melloldalon az ún. elterelő érvágás*]. Leyden, 1756. 12°, 8 ív. Ismertetve [A természet- és gyógytudomány eseményeiről szóló lipcsei értekezések] I. tizében a III. kiegészítés 433. lapján.
5. [*A magyarországi Ribár hőfürdőről szóló könyv*]. Lipcse, 1768. 8°. Említik a jénaiai a [Tudósok Heti-

pag. 294. 295. et a Göttingensibus an. 1769. part.
141. pag. 1277.(*)

ADDITAMENTUM.

WIRTH (*Georgius*) Leobergae, Silesiae oppido, nobili familia prognatus est an. 1470. primis studiorum tirociniis in patria factis, dein in Academias varias profectus, optimisque artibus ornatus, Lipsiae primum an. 1509. Magistri in Philosophia, tandem an. 1515. amplissimo Doctoris in Medicina titulo Bononiae decoratus est. Quum ex Italia per Liburniam ad patrios lares regredi cogitaret, praeter spem in ea ditione detentus, et Physicus prouincialis delegatus est: breui eam nominis celebritatem in arte salutari adsecutus est, vt in Aulam Ludouici II. Hungariae et Bohemiae regis, Mohacsiana po-
stea

(*) *Car. Frid. Loewius* refert in *Dissert. sua epistolica, ad Mart. Schmeizelium de Scriptoribus rerum physico medicarum Hungaricarum exarata*, Mscta, quam ex Bibliotheca Cibiniensi descriptam acceperam, pie defunctum patrem suum, *Andream*, Nob. Hung. Med. Doct. et Physic. Sempronensem, reliquisse *Consilium de Balnei Altenburgensis in malo ischiadico salutari vsu*. Dolendum est, filium, vt promisit, id publici juris facere, morte praepeditus, non potuisse, agitur enim in eodem non modo de doloris ischiadici vera atque genuina caussa, sed et in hoc affectu tum efficacia calidarum aquarum celebratur, tum earum modus agendi exponitur. Prae aliis vero laudat auctor *Altenburgense*, cuius et principia constitutiva, quibus tamen adhuc sal quoddam alcalinum addit, et modum operationis et adhibitionis rationem describit, subiunctis regulis diateticis, aliisque.

lapjai]-ban 1769., a 294. és 295. lapon és a göttingaiak 1769., a 141. részben az 1277. lapon.*

R Á A D Á S.

WIRTH GYÖRGY a sziléziai Löwenbergben született 1470-ben nemesi családból. Miután szülőhelyén elvégezte az előtanulmányokat, különböző egyetemekre ment, s elsajátítva a jó tudományokat, előbb Lipcsében a bölcséletmester címet, végre pedig 1515-ben Bolognában a tekintélyes orvosdoktor címet szerezte meg. Mikor Olaszországból Horvátországon át hazatartott, váratlanul ottfogták azon a vidéken és tartományorvossá tették. Hamarosan olyan hírnevet szerzett orvosi tudományával, hogy meghívást nyert a később mohácsi vereségéről elnevezett II. Lajos magyar és cseh király udvarába. Miután több

* *Loew Károly Frigyes* adja elő az *ő Schmeizel Mártonhoz a magyar természet- és gyógytudomány-írókról intézett kéziratot, levélbeli értékezésében*, amelyet a nagyszombati könyvtárból írtak le és küldtek meg nekem, hogy az *ő* megboldogult apja, *András*, a híres magyar orvosdoktor soproni városorvos, hátrahagyott egy [*Orvosi vélemény az óvári fürdőnek a farzsábjára való jó hatásáról*] c. művet. Sajnálatos, hogy halála miatt fia, ígérete ellenére, nem tudta ezt közzétenni, pedig nemcsak a farzsába igazi, vérbeli okáról van benne szó, hanem a meleg fürdőknél e bajra gyakorolt jó hatásáról, meg használatuk módjáról is. Elsősorban dicséri a szerző az *óvári fürdőt*, amelynek alkotó elemeit is — bár valami alkális só hozzáadásával —

stea clade notati, euocaretur, et dum splendidissimo archiatri munere cum laude et dignitate non nullis annis defungeretur, id nouissime singulari suo merito effectum est, vt a nostro Rege hoc iuuenē(*) Sacerdotio donaretur, et

Budis-

(*) Numum argenteum oppido rarissimum, e numophylacio amici integerrimi huiatis depromptum, in memoriam coronationis Ludouici II. Regis huius, ad Mohatsium caesi, cusum sisto lectoribus conspiciendum,

cuius facies anterior regium infantem bimulum, supposito puluinari insidentem, caput sacro regni diademate cinctum repraesentat tali in peripheria adiecta epigraphe $\times$ LVDVICVS $\times$ FILIVS $\times$ R $\times$ VNGAR $\times$ BOHEMI $\times$ 1508 $\times$ sub pedibus $\times$ CORONATVS $\times$ In auerso vero latere tale legitur distichon cum anno 1544. praemisso:

BDVA $\times$ POTENS $\times$ ET $\times$ PANNONY $\times$ GENS $\times$ MARTIA $\times$
REGNI $\times$

QVOD $\times$ FVIT $\times$ ESSET $\times$ SI $\times$ VIVERET $\times$ ISTE $\times$
PVER $\times$

V G

duos numismate hoc Historicorum nonnullorum patriae, Cl. *Timonis* in primis in *Epitom. chronolog. Rer. Hungar.* emendari posse errores certo colligimus indicio, dum ille *Dubrauii* fide nixus tempus peractae inaugurationis regiae ad annum praecedentem 1507. collocat; et, quod *numisma nostrum in*

Hun-

évig dicséretesen és érdemesen viselte ott a főorvos tiszt-ségét, utoljára azt érte el nagy érdemeiért, hogy ez a fiatal királyunk* papi állással adományozta meg s a luzsáciai

valamint hatásának és alkalmazásának a módját is leírja, hozzá-fűzve az étrendi és egyéb utasításokat.

* A Mohácsnál elpusztult II. Lajos király koronázásának emlékére vert igen ritka ezüstérmét teszek ki itt közszemlére olvasóim elé, amely egy derék idevalósi barátom éremgyűjteményéből való.

Az érem előlapja a kétéves királyfiúcskát ábrázolja, amint egy alája tett vánkoson ül, fején az ország szent koronájával. Kerületén ez a fölírás van: MAGYARORSZÁG ÉS CSEHORSZÁG KIRÁLYÁNAK FIA, LAJOS, 1508.; a lába alatt: (megkoronázva). A hátlapján pedig ez a két sor vers olvasható, elül az 1544-es évszámmal:

MÉG MEGVOLNA HATALMA BUDÁNAK, A HŐS MAGYA-
ROK MEG

VOLNÁNAK, MIK ELŐBB, ÉLNE HA MÉG E
GYEREK.

V. G.

Ezzel az éremmel — következtetésem szerint — néhány hazai történetíróknak, elsősorban hírneves *Timonnak* [A magyar történelem időrendes kivonata] c. munkájában elkövetett két tévedését igazíthatjuk helyre, mert ő *Dubravius* alapján a koronázás idejét az előző 1507-es

Budissinae Lusatorum Decanus crearetur. Ast superueniente immodico mox sanguinis fluxu, ad d. 9. Mart. an. 1524. aetat. 54. Görlicii suffocatus, ibidemque tumulo conditus, qui tali ornatus erat Inscriptioe lugubri: *Georgius Wirth, Leobergensis Silesius, Ludouici Bohemiae et Pannoniae Regis archiater, a quo tandem, splendidissimo isto cum laude et dignitate perfunctus munere, Budissinae Lusatorum constitutus est Decanus singularis meriti ergo. Görlicii feliciter obiit an. 1524. aetat. 54.*

*Carniolae ducibus, Regi dein Pannonis orae
Gratus eram, medica Doctor in arte bonus.*

Nicolaus vero Reusnerus in Iconib. Illustr. Viror. pag. 39. tali cohonestauit epitaphio:

*Arte fui magnus Ludouici Regis in aula
Pannonici: Carni me coluere Viri.
Budissina facit me, Rege iubente, Decanum:
Görlicii sacra sum tumulatus humo.*

Caspar vero Cunradi ita accinuit:

*Credita Pannonici Regis mihi vita, salusque,
Dic Medici nonne est laus ea magna viri!*

Piget

Hungariane an Transilvania percussum fuerit, ignoret; quum vero locus officinae monetariae, a Carolo I. excitatae, et per duo amplius secula florentissimae, e qua prodiit, Vice-Gradum puta litteris V. G. aperte indicatur. Occupata a Turcis Buda, Vaczia, Strigonio, hostis castro huic regio inter dictas vrbes medio occupando dum inhiaret, numum hunc nostrum et voto et vaticinio praepostero omnium vltima vice Vissegradi signatum fuisse opinamur.

Budissinban dékánna választotta. De nemsokára szertelen vérömlés fogta el s 1524. március 9-én 54 éves korában Görlitzben meghalt. Ott is temették el. Sírkövén a következő gyászfelirat olvasható: „*A sziléziai Löwenbergből való Wirth György, Lajos cseh és magyar király orvosa, aki őt végül — miután ezt a fényes, fölmagasztalt és tekintélyes tisztségét letette — páratlan érdemessége elismerésül a luzsárciai Budissinban házfőnökké tette. Görlitzben halt meg szerencsésen 1524-ben 54 éves korában.*

*Krajnai hercegek és magyarok fejedelme kegyeltek:
mint orvosdoktor nagytudományu valék.”*

Reusner Miklós pedig a [Hírneves emberek arcképei]-nek 39. lapján evvel a gyászverssel tisztelte meg:

*Nagyra becsült a magyar Lajos udvara, mert tudományom
olly nagy volt, de kegyelt engem a krajnai is.
Házfőnök lettem kívánságára Lajosnak
Búdisszába', de most görlici föld a sírom.*

Cunradi Gáspár meg így verselte meg:

*Éltét és az egészséget rám bizta királyom:
nagy sor ez, úgy hihető, arra ki orvosi fő!*

évre teszi és nem tudja, hogy ezt az érmet Magyarországon, vagy Erdélyben verték-e, pedig az I. Károlytól fölállított és két évszázadnál tovább működtetett pénzverde helye — Visegrádot értve rajta, ahol kibocsátották — világosan jelezve van rajta a V. G. betűkkel. Azt hiszem, hogy amikor Budának, Vácnak és Esztergomnak a törökök által való elfoglalása után az ellenség ennek az említett városok közt közepén fekvő királyi várnak az elfoglalására törekedett, legutolsó alkalommal verték ezt a Visegrád bélyegzőjével készült érmet óhajuk kifejezésére, késve kelt jóslatul.

Piget plures eiuscemodi versiculos a Reusnero, Boissardo, Rivio, Treutlero non inuita Minerua factos repetere. Vitam Wirthii nostri a plurimis viris, iisque eruditis, descriptam accepimus, verbo saltim commemorandis: *Hanckeus* in Silesiis Indigenis cap. 65. *Henelius* in Silesia Renouata Tom. I. cap. VII. *Cunradi* in Silesia Togata pag. 338. *Boissardus* P. IV. Icon. Illustr. Viror. pag. 101. seq. *Koenigius* in Bibliotheca sua pag. 812. *Melchior Adami* in Vitis Medicor. pag. 6. *Langius* Libr. I. Epist. 40. *Reusnerus* loc. cit. et infiniti alii. Sculptas Bostri Imagines sedulo collegit *Moehsenius* in Collection. Icon. Viror. in arte medica celebr. Part. II. pag. 147. edit. Berolin. an. 1771. in 4.

O P E R A.

Vita Christi ex quatuor Evangelistis collecta. Francof. an. 1594. in fol. Scripti huius meminit Koenigius in Bibliotheca sua pag. 87. (*) Dum vero Reusnerus 1. c. Litterarii otii sui *Symbolas in omne aeuum duraturas* scribat *reliquisse*, eae forte aut hodiedum haerent in MScto,

(*) Auctor anonymus *Vergnügen müsziger Stunden*, Part. VII. pag. 20. pulcre monuit, opusculum hoc theologici argumenti non Wirthio Nostro, vt fecit perperam Koenigius 1. c. Sed Wirthio potius adscribendum illi, quod rationibus euincit, qui Caroli V. Imperat. et Philippi filii Regis Hispaniarum, in aula Bruxellensi octo annorum interuallo fuit archiater.

Nem akarom Reusner, Boissard, Rivius és Treutler efféle nem tehetségtelen versikéit felsorolni. Wirthünk életrajzát több tudós ember hagyta ránk, akiket legalább röviden meg kell említenem: *Hancke* a [Tösgyökeres sziléziaiak] 65. fejezetében, *Henel* a [Megújult Szilézia] I. kötetének 7. fejezetében, *Cunradi* a [Szilézia a békében] 338. lapján, *Boissard* a [Hírneves emberek arcképei] IV. részének 101. és következő lapján, *Koenig* a maga [Könyvtár]-ának 812. lapján, *Adami Menyhért* az [Orvosok életrajzai]-nak 6. lapján, *Lang* az ő leveleinek I. könyvében a 40. levélben, *Reusner* az idézett helyen és mások számosan. Kartársunk vésett képeit *Moehsenius* gyűjtötte össze buzgón az [Orvostudományban híres emberek arcképeinek gyűjteményé]-ben, a Berlinben 1771-ben 4° alakban kiadott mű II. részének 147. lapján.

M Ű V E I.

[*Krisztusnak a négy evangelista művei alapján összeállított életrajza*]. Frankfurt, 1594. folió. Erről a műről Kőnig tesz említést [Könyvtár]-ának 87. lapján.*

Mivel pedig id. munkájában Reusner azt írja, hogy *tudományos munkásságának örökké tartó emlékeit hagyta ránk*, azok talán vagy kéziratban lappanganak mind-

* Egy névtelen szerző a [*Szabad órák örömei*] VII. részének 20. lapján szépen arra figyelmeztetett, hogy ezt a teológiai munkát nem a mi Wirthünknek kell tulajdonítani, mint azt Koenig tette helytelenül az idézett helyen, hanem inkább annak a Wirthnek (s ezt érveivel be is bizonyítja), aki V. Károly császárnak és fiának, Fülöp spanyol királynak, a brüsszeli udvarában nyolc évig volt udvari orvos.

MScto, aut certe de aliis Wirthiis cognominibus intelligendum venit, quos post alios recentissime *Kestnerus* in Lexico suo Medico recensuit.

****

*Supplementa ad Biographiae Medic. Hungar.
et Transilv. Centuriam Primam addenda.*

IN ARTICVLO 2. AEMILIVS. In Nota asterisco signata pag. 3. vltimis his verbis.: *quidquam de eo tradidit*, adnectantur hoc ordine sequentia: Adhibito tamen mox diligentiori scrutinio incidimus in illum *Ecclesiae Veszpremiensis praesulem*, qui in principem seu directorem eruditae Societatis litterariae Celtico-Danubianae Budensis omnium forte primo electus est: eum vero *Ioannem Vitéz* fuisse certo nobis constare poterit ex eo potissimum diplomate, in Castro *Sárvár* feria VI. proxima post fest. b. Georg. Marytr. an. Dom. 1497. dato, quod admodum *Rev. Georg. Pray Spec. Hierarch. Vngar. P. I.* pag. 301. primus omnium in lucem produxit; nec non Litteris Vladislai II. manu Ioannis Vitéz Episcopi Veszpremiensis an. 1495. signatis, hodie in Collectione MSctorum Szekelianorum Tom. V. haerentibus, quibus Rex noster exemptionem Iobbagyiorum Monasterii de Monte Pannoniae confirmat; at perpetuus hic loci eiusdem Comes, et Aulae Reginalis Maiestatis Regni Vngariae Supremus Cancellarius,

O 2

haud

máig, vagy legalább más vele egynevű Wirthekre kell érteni, akiket mások után legújabban *Kestner* ismertetett az ő [Orvosi lexikon]-jában.

***

A Magyarország és Erdély orvosainak életrajzában az első száz cikkhez csatolandó pótlások.

AZ AEMILIUSRÓL SZÓLÓ 2. CIKKHEZ.

A 3. lap csillaggal jelzett jegyzetében ezekhez az utolsó szavakhoz: „*quidquam de eo tradidit*” hozzá kell még tenni a következőket: Gondosabb kutatás után azonban később rábukkantam arra a *veszprémi püspökre*, akit a Celtes-féle tudós budai irodalmi társaság talán elsőül választott meg fejének, avagy igazgatójának. Hogy ez *Vitéz János* volt, biztosan megállapítható főleg abból az Úr 1497. évében Szent György vértanú ünnepe után hatodnap Sárváron kiállított oklevélből, amelyet *főtisztelendő Pray György* elsőnek ismertetett [*A magyar egyház története*] I. részének 301. lapján, továbbá II. Ulászlónak ma a Székely-féle kéziratgyűjtemény V. kötetében található s *Vitéz János* veszprémi püspök kezével 1495-ben írt levélből, amelyben királyunk a pannonhalmi monostor jobbágyainak a mentességét erősíti meg. De ugyane helynek ezt az örökös ispánját és a magyar király őfelségének ezt az udvari főkancellárját nem szabad össze-

haud confundendus cum *Archipraesule Strigoniensi Ioanne Vitéz* cognomine, vt perperam fecisse putamus Rev. *Ladislauum Szörényi* in *Vindiciis Sirmiensibus* pag. 74. Budae an. 1746. publicatis, quia neuter horum umquam alteri in sede sua successit. Hic idem *Ioannes Vhytéz*, sodalitatis Princeps, est, quem *Aldus Manutius* corrupto vocabulo *Ianum Wyrithesium Pannonium* adpellat, cui Athenaeum suum, Venetiis anno demum 1514. in fol. editum, inscripsit, his verbis orationem exorsus: *Quantum tibi gratuler Iane, etc.* eumque multis ob Latinam et Atticam dictionem cumulat encomiis: laudat eum *Galeotus* quoque *Martius* in dictis et factis *Matthiae* regis cap. 27. Inter Epistolas *Matthiae Coruini Cassov.* an. 1743. in 8. Edit. quae LXX. est, legitur *Ioannes* hic *Vitéz* fuisse regius in aula summi Pontificis orator et Episcopus Sirmiensis; hanc illi praesulis dignitatem adscribunt Articuli quoque *Matthia* imperante an. 1486. publice in *Diaeta Budensi* conditi; idem ille *Ioannes* est, qui in Articulis Comitiorum an. 1495. et 1498. conuocatorum Ecclesiam *Veszpremiensem* administrasse legitur, quo vero postmodum *Mysta* hic merito *Viennensem* quoque, retento priori sacerdotio, obtinuerit a *Maximiliano* infulam, fusius narratur apud *Bonfinium* in *Append. Decad. V. Lib. I.* succincte vero ab *Istvanfio* *Lib. I.* pag. 6. Ast quando eruditorum hoc Virorum Concilium in *Pannonia* florere desierit, vix quisquam facile illud certo definiuerit: ante

tamen

téveszteni a *Vitéz* vezetéknevű *János esztergomi érsekkel*, ahogy tisztelendő *Szörényi László* tette — véleményem szerint rosszul — a Budán 1746-ban kiadott [*Szerémségi birtokigények*] 74. lapján, mert egyikük sem követte állásában a másikat. Ugyanez a *Vhytész János*, a Társaság elnöke, az, akit *Aldus Manutius* elrontott szóval *Magyarországi Wirthesius Jánosnak* nevez, s akinek ajánlotta 1514-ben Velencében kiadott folió alakú [Athenaeum]-át, melyet ezekkel a szavakkal kezdett el: „*Hogy mennyire örülök sikerednek, János, stb.*”, aztán pedig igen magasztalja latin és görög stílusáért. *Galeotus Martius* is dicséri [Mátyás király mondásai és tettei]-ben a 27. fejezetben. Hollós Mátyás királynak Kassán 1743-ban kiadott nyolcadrét alakú levelei közt a 70.-ben olvasható, hogy ez a *Vitéz János* királyi követ a pápa udvarában és szerémi püspök. Ezt a püspökcímet adják meg neki a Mátyás uralkodása alatt 1486-ban a budai országgyűlésen közakarattal alkotott törvénycikkelyek is. Ugyancsak ő az a János, akit az 1495-i és 1498-i országgyűlések a veszprémi egyház kormányzójának neveznek. Hogy pedig később, megtartva előbbi papi állását, mivel érdemelte ki Miksától ez a pap a bécsi püspöksüveget is, azt *Bonfini* beszéli el bővebben az V. decas I. könyvének függelékében, *Istvánfi* pedig utána mondja I. könyvének 6. lapján. De hogy ez a magyarországi tudós társaság mikor szűnt meg, aligha fogja valaki biztosan meghatározni, én mégis ez első cikk-

tamen infelicem cladem Ludovici Mohácsianam pæne fuisse dissolutum, suspicio fuit nostra, non vano suffulta argumento, in Centur. I. artic. 26. pag. 52. iam indicata.

IN ARTICVLO 23. ELISABETHA. Postremis verbis adiiciantur vberioris elucidationis gratia sequentia: At Hoyerus sine dubio memoria lapsus est, cum formulam Elisabethae aureis litteris signatam in Bibliotheca Augusta Vindobonensi exstare abseruit, ea apud familiam *Podagastarorum* in Cypro delitescit: prostat enim in tabulario Illustr. Familiae *Splenyianae* Schediasma MSctum, quod triennio abhinc ab erudito Amico Posoniensi G_x P_x exscriptum, et exmissum huius tenoris esse cognoui: *Ioannes Pravotius, Roviacensis Medicus, in Libello Secretorum remediorum omnium haec ad verbum habet — Cum certum constet, multorum casibus vis admiranda subscripti remedii, narrabo, qua fortuna in illud inciderim. Anno 1606. vidi inter libros Francisci Podagastari ex nobilissima Cypria familia, cum quo summa mihi erat familiaritas, pervetustum Brevariium maxime apud eum venerationis, quod a S. Elisabetha Hungariae Regina Maioribus suis datum asseruerat in mutuae beniuolentia synbolum. In libri huius vestigio remedium contra Podagram illius Reginae manu inscriptum mihi oblatum fuit perlegendum, quod his formalibus, quae inde exscripsi, erat expressum:*
 „ Ego Elisabetha, Hungariae Regina annorum aetatis
 „ septuaginta duorum multum infirma et podagrosa
 „ vsa sum per vnum annum ista Recepta, quam mihi
 „ dedit quidam anti-

száz 26. cikkében az 52. lapon kifejtett ama nem alaptalan véleményemnek adtam kifejezést, hogy már Lajos király szerencsétlen mohácsi veresége előtt elenyészett.

A Z ERZSÉBETRŐL SZÓLÓ 23. CIKKHEZ. Az utolsó szavakhoz bővebb megvilágításul tessék hozzácsatolni: De Hoyer emlékezete kétségtelesen megbicsaklott, amikor azt írta, hogy Erzsébet aranybetűkkel írt receptje a bécsi császári könyvtárban van, mert az Cipruson lappang a *Podagastaro* családnál. Van ugyanis a nagyságos *Splényi* család irattárában egy kézirat fogalmazvány, amelyet tudós pozsonyi barátom, P. G., három éve leírt és megküldött. Ennek szövege így hangzik: „*Iohannes Pravotius roviacói orvos a [Valamennyi tükos orvosság]-ról szóló könyvében szóról-szóra ezt írja: „... Mivel az alább leírt orvosságnak sokszor tapasztalt csodás hatása közismert dolog, elmondom, hogyan bukkantam rá. 1606-ban megláttam a velem igen jó barátságban levő, igen előkelő ciprusi eredetű Podagastaro Ferenc könyvei közt egy előtte igen nagy tiszteleiben álló ösöreg imádságos könyvet, amelyről azt mondta, hogy kölcsönös barátságuk jeléül Erzsébet magyar királyné ajándékozta az ő őseinek. Ennek a könyvnek a végén volt módom elolvasni ennek a királynénak sajátkezűleg írt köszvényellenes orvosságát, amelyet abban a kifejezés-módban írtam le, ahogy ott találtam: „Én Erzsébet, Magyarországnak 72 éves, igen beteges és köszvényes királynéja, egy évig használtam azt a receptát, amelyet egy általam sem előbb, sem utóbb*

„ quus Eremita, quem nunquam videram nec antea
 „ nec post, et fui cito sanata, atque omnibus appa-
 „ rens vltra modum pulcra, ita, vt Rex Poloniae me
 „ petierit in matrimonium, quum ego et ille vidui
 „ essemus, renui tamen id agere amore Domini mei
 „ Iesu Christi, a cuius Angelo, credo, me hanc acce-
 „ pisse medicinam.

Recepta. *Aquae vitae quater destillatae partes tres, summitatum et floris Rosmarini partes duas, ponantur simul in vase bene clauso, stentque in loco calido per horas 50. tum Alembico destillentur, & mane in cibo vel potu sumatur drachma vna singulis septimanis semel, et omni mane lauetur facies cum ea, et membrum aegrum. Renouat vires, acuit ingenium, mundificat medulam et neruos, visum instaurat et conseruat, vitamque auget.* Hoc in Breuiario. Ita Pravotius. Sed vides, L. B. me non monente; Prauotium errare, cum S. Elisabetham, Andreae II. filiam, quae XXIV^{to} aetatis anno obiit, Elisabethae illi, quae Ludovici I. mater fuit, peperam substituit: nuptiae perinde a Polono oblatae non leuem suspicionem mouere poterunt. Ceterum Elisabetha duorum Breuiariorum in Testamento suo meminit; vnum ex his donat Reginae, Ludouici coniugi, alterum Dominae *Clarae de Pukur*, ea tamen cum lege, vt durante in his terris vita Horas inde diceret, ab obitu vero maneret in claustro B. Mariae Virginis de Veteri Buda. Alterutrum ex his facile ad Ma-

gasta-

nem látott öreg remete adott nekem. Gyorsan meggyógyultam tőle és mindenki láttára olyan szerfölkött szép lettem, hogy a lengyel király, mikor mind a ketten megözvegyültünk, feleségül kért. Én azonban ezt az én uram Jézus Krisztus iránti szeretetből visszautasítottam, akinek az angyala adta nekem hitem szerint ezt az orvosságot.

Végy három részt a négyszer desztillált életvizéből és két részt a rozmaring ághegyeiből és virágából, tedd bele egy jól zárható edénybe s álljon meleg helyen ötven órán át. Akkor desztilláld le egy lombikban. Végy be belőle hetenként egyszer reggel ételben, vagy italban egy drachmányit s mosd meg vele reggelenként az arcodat és a fájós részedet. Felfrissíti erődöt, élesíti eszedet, megtisztítja velődöt és idegeidet, megjavítja és megőrzi látásodat, megnyújtja életedet.”

Ez van az imádságos könyvben Pravotius szerint. De figyelmeztetésem nélkül is láthatod, kedves olvasóm, hogy Pravotius téved, amikor II. András lányát, a 24 éves korában elhalt Szent Erzsébetet tette helytelenül annak az Erzsébetnek a helyébe, aki I. Lajosnak volt az anyja. Így aztán a lengyeltől felajánlott házasságígéret alapos gyanút kelthet bennünk. Egyébiránt Erzsébet két imakönyvről tesz említést végrendeletében: egyiküket a királynénak, Lajos feleségének, ajándékozta, a másikat *Pukuri Klára* úrnőnek, de azzal a kikötéssel, hogy míg él, abból mondja el a napszaki imádságokat, halála után azonban

gastari peruenire potuisse, quis inficiari audeat?

IN ARTICVLO 24. FISCHER. Operibus Fische-
rianis adtexenda sunt sequentia:

- 1.) Dissert. med. ianug. praes. Christian. Vater. *De Deliriis*. Vitteb. an. 1716. in 4.
- 2.) *Relatio ex Philosophia naturali de fulgore, tonitru et fulmine, nec non phaenomeno Kesmarkini viso*. Leutschov. an. 1717. 4.
- 3.) *Consilium pestilentielle, oder Medicinisches Gutachten von der Pest, derer Indole, propagatione und differance von andern hitzigen Fiebern, wie auch praeservation und Cur mit historischer Feder entworfen von D. Dan. Fischer etc.* Lips. et Vratisl. an. 1740. 8.
- 4.) *Observationes Annalibus Physico-medicis Vratislaviensibus inscriptae:*

Observ. 1. *Historia febris epidemiae an. 1717. circa Kaesmarkinum in Hungaria sub typo febrium continuarum malignarum grassantis*. Tentamine I. mens. Septembr. pag. 39.

Observ. 2. *De probrietatibus et vsu fruticis Carpatici, et Libani Carpatici, et medicamentis inde praeparari solitis*. Tentam. II. pag. 331.

Observ. 3. *Historia pleuritidis mense Aprili an. 1718. epidemice Kaesmarkii in Hungaria observatae*. Tentam. IV. pag. 984.

Observ. 4. *Crinones seu comedones M. Maio et Iunio in 4. aegris notati Kaes-*

maradjon az óbudai Szűz Mária kolostorra. Ki merné tagadni, hogy valamelyikük talán a Podagastaro család őseihez juthatott!

A FISCHERRŐL SZÓLÓ 24. CIKKHEZ. Fischer műveihez még hozzá kell csatolni a következőket:

1. Orvosavató értekezés Christian Vater elnöklete alatt [*Az őrvjögésekről*] címmel. Wittenberg, 1716. 4°.
2. [*Természetibölcseleti beszámoló a villámlásról, mennydörgésről és villámcsapásról, meg egy Késmárkon látott tűneményről*]. Lőcse, 1717. 4°.
3. [*A pestisre vonatkozó tanács, azaz orvosi szakvélemény a pestisről, amelynek természetét, terjedését és más heves lázaktól való különbségét, megelőzését és gyógyítását történettrő módon vázolja Fischer Dániel doktor stb.*]. Lipcse és Boroszló, 1740. 8°.
4. A [Boroszlói Természet- és Orvostudományi Évkönyvek]-ben közzétett megfigyelései:
  1. megf. [*A Magyarországon Késmárk táján 1717-ben rosszindulatú állandó láz képeben föllépett lázjárvány története*]. A szeptemberi I. közleményben, a 39. lapon.
  2. megf. [*A kárpáti cserje és libanus tulajdonságairól és használatáról s a belőlük készülő orvosságokról*]. II. közlemény, 331. lap.
  3. megf. [*Az 1718. áprilisában a magyarországi Késmárkon járványosan föllépett mellhártyagyulladás története*]. IV. közlemény, 984. lap.
  4. megf. [*A magyarországi Késmárkon május*

- markii in Hungaria. Ibid. pag. 1085.*
- Observ. 5. *Sectio Puellae Hydropicae anatomica. Tentam. V. pag. 1393. Repetita in Ephemerid. Nat. Curios. centur. IX. obs. 50.*
- Observ. 6. *De efficacia Castorei ad praecauendum abortum. Ibid. pag. 1609. Repetit in Ephemerid. Nat. CC. Centur. IX. Obs. 57.*
- Observ. 7. *De lumbrico cucurbitino vlnarum quinque cum semisse longo excreto. Tentam. VII. pag. 203.*
- Observ. 8. *Historia Leprae ex Lue venerea. Tentam. VIII. pag. 203.*
- Observ. 9. *Historia Variolarum a M. Martio ad Mens. Decembr. an. 1718. grassantium, tandemque rursus quibusdam an. 1719. recrudescentium. Tentam. X. pag. 565.*
- Obs. 10. *De pluvia cum intermixtis sanguineis guttis. Tentam. XII. pag. 658.*
- Obs. 11. *Historia Morborum in Comitatu Liptoviensi in Hungaria grassatorum, Mens. Ianuar. Februar. & Mart. Aprili an. 1720. Tentam, XIII. pag. 35. et pag. 162.*
- Obs. 12. *Historia Morborum in Comitatu Liptoviensi in Hungaria grassatorum Mens. Maio, Iunio, et Iulio, Augusto, Septembre, et Oct. Nov. Decembr. Tentam. XIV. pagg. 39. 510. 609.*

Obs.

- és június hónapjában négy betegen észlelt krinonok, vagyis bőratkák]. Uo. 1085. lap.*
5. megf. [*Egy vitzkóros lány felboncolása*]. V. közlemény, 1393. lap. Másodszor kiadva a [Természettudósok Hetilapjai]-nak IX. centuriájában, az 50. megfigyelésben.
6. megf. [*A hódony hatásosságáról a vetélés megelőzésében*]. Uo., 1609. lap. Másodszor jelent meg a [Természettudósok Hetilapjai]-nak IX. centuriájában, az 57. megfigyelésben.
7. megf. [*Egy az ürülékkel eltávolodott 5½ sing hosszú szalaggilisztáról*]. VII. közlemény, 203. lap.
8. megf. [*Egy bujakórból keletkezett bélpokloság története*]. VIII. közlemény, 733. lap.
9. megf. [*Az 1718. márciusától decemberig pusztító és némelyeken 1719-ben megint kiújuló himlő története*]. X. közlemény, 565. lap.
10. megf. [*A vércseppekkel kevert esőről*]. XII. közlemény, 658. lap.
11. megf. [*Az 1720. január, február, március és április hónapjában Magyarországon Liptó megyében dúlt betegségek története*]. XIII. közlemény, 35. és 162. lap.
12. megf. [*A Magyarországon Liptó megyében május, június, július, augusztus, szeptember, október, november és december hónapokban dúlt betegségek története*]. XIV. közlemény, 39., 510., 609. lap.

- Obs. 13. *Historia Morborum aestiualium et autumnalium an. 1725. Kaesmarckini in Hungaria, Mensibus scilicet Iulio, Augusto, et Sept. grassatorum. Tentam. XXXV. pag. 51. 172. et 321.*
- Obs. 14. *Continuatio Historiae Morborum autumnalium an. 1725. Mensibus Oct. Nov. Dec. Kaesmarckini grassatorum. Tentam. XXXVI. pagg. 435. 552. et 687.*
- Obs. 15. *Constitutio epidemia Comitatus Scepusiensis, et in Specie Regie Liberaeque Ciuitatis Kaesmarckiensis Mens. Ian. Febr. et Martio an. 1726. Tentam. XXXVII. pagg. 46. 189. et 314.*
- Obs. 16. *Constitutio epidemia Comitatus Scepusiensis, et in specie Reginae Liberaeque Ciuitatis Kaesmarkiensis an. 1726. Mens. Aprili, Maio, et Iunio. Tentam. XXXVIII. pag. 514. et 639.*
- 5.) In Supplemento IV. ad Annales Physico-medicos Vratislaienses prostant sequentes Relationes naturalium rerum Hungaricarum:
- 1.) *Descriptio Fontis foetidi, vulgo sulphurei Leibitzensium. pag. 103.*
  - 2.) *Descriptio Acidularum Nagy-Szalokiensium cum collatione cum reliquis acidulis Comitatus Scepusiensis. pag. 120.*
  - 3.) *Descriptio Lapidum stalactites in antris Carpati Scepusiensis inuentorum. pag. 124.*

13. megf. [*A magyarországi Késmárkon 1725-ben dúlt nyári és őszi, azaz a júliusi, augusztusi és szeptemberi betegségek története*]. XXXV. közlemény, 51., 172. és 321. lap.
  14. megf. [*Az 1725-ben Késmárkon október, november és december hónapban dúlt őszi betegségek történetének folytatása*]. XXXVI. közlemény, 435., 552. és 687. lap.
  15. megf. [*Szepes megyének, különösképpen pedig Késmárk szabad királyi városának járványállapota 1726. január, február és március hónapjában*]. XXXVII. közlemény, 46., 189. és 314. lap.
  16. megf. [*Szepes megyének, különösképpen pedig Késmárk szabad királyi városának járványállapota 1726. április, május és június hónapjában*]. XXXVIII. közlemény, 514. és 639. lap.
5. A [Boroszlói Természet- és Orvostudományi Évkönyvek] IV. kiegészítőkönyvében a következő értesítései jelentek meg magyarországi természet-tárgyakról:
1. [*Az általában kénesnek mondott leibici büdöskút leírása*]. 103. lap.
  2. [*A nagyszalóki savanyúvizek leírása és Szepes megye többi savanyúvizével való összehasonlítása*]. 120. lap.
  3. [*A szepesi Kárpátok barlangjaiban talált cseppkövek leírása*]. 124. lap.

- 4.) *Descriptio Lapidum granatorum in Carpato Scepusiensi repertorum. pag. 129. Iterata per Bruckmannum in Magnal. Dei in Loc. subter. P. I. pag. 1003.*
- 6.) Medicamenta composita inuentionis Fischerianae in Indice Annalium Vratislav. vniuersali pag. 313. seqq. recensita talia sunt:
- a.) *Fischeri Emulsio antifebrilis temperans, descripta. Tentam. I. Mense Septembr. pag. 40.*
- b.) *Fischeri Essentia contra vertiginem composita. Tentam. II. pag. 335.*
- c.) *Fischeri Elixir antivenereum. Ibidem.*
- d.) *Fischeri Elixir antiscorbuticum. Tentam. XIII. pag. 172.*
- e.) *Fischeri Essentia regia. Ibidem.*
- f.) *Fischeri Pulvis diureticus. Ibid. pag. 39. 43.*
- g.) *Fischeri Elixir menstruum. Ibidem pag. 165.*
- h.) *Fischeri Mistura in passionibus hystericis. Tentam. XXXV. pag. 53.*
- i.) *Fischeri Species odontalgicae. Ibidem eod.*
- k.) *Eiusdem Massa stomachalis. Ibidem pag. 54.*
- l.) *Eiusdem Pulvis antiepilepticus. Ibid. pag. 173.*
- m.) *Fischeri Vnguentum matricale. Tentam. XXXVI. pag. 554.*
- 7.) Obseruationes Miscellaneis Physico-medico-mathematicis Büchneri intertextae alio tempore enumerandae.

IN ARTIC. 27. GENSEL. Opera Annalibus Physico-medicis Vratislaviensibus inserta leguntur:

1.)

4. [A szepesi Kárpátokban talált gránátkövek leírása], 129. lap. Újra kiadta Bruckmann az [Isten földalatti fönséges alkotásai]-ban az I. rész 1003. lapján.
6. A Fischer-féle gyógykeverékekből a [Boroszlói Évkönyvek] egyetemes névjegyzéke a következőket ismerteti:
- a) [Fischer-féle láz mérséklő emulzió], leírva a szeptemberi I. közleményben a 40. lapon.
  - b) [Fischer-féle kivonat szédülés ellen]. II. közl. 335. lap.
  - c) [Fischer-féle bujakórellenes szer]. Uo.
  - d) [Fischer-féle súlyellenes szer]. XIII. közlemény, 172. lap.
  - e) [Fischer-féle királyi szer]. Uo.
  - f) [Fischer-féle huyghajtó por]. Uo. 39. és 43. lap.
  - g) [Fischer-féle havibaji szer]. Uo. 165. lap.
  - h) [Fischer-féle keverék hiszterikus bántalmakra]. XXXV. közl. 53. lap.
  - i) [Fischer-féle gyógyelegy fogfájásra]. Uo.
  - k) [Emésztő gyurma, ugyancsak tőle]. Uo. 54. l.
  - l) [Nyavalyatörés ellen való por, ugyanőtőle]. Uo. 173. l.
  - m) [Fischer-féle méhir]. XXXVI. közl. 554. l.
7. A Büchner [Természettani, gyógy- és számtudományi egyveleg]-ébe iktatott megfigyeléseiről majd máskor számolok be.

A GENSELRŐL SZÓLÓ 27. CIKKHEZ.
A [Boroszlói Természet- és gyógytudományi Évkönyvek]-ben közölt művei:

- 1.) *Constitutio epidemia inferioris Hungariae an. 1717. cum historicis et meteorologicis obseruationibus.* Tentam. II. pag. 393.
- 2.) *Constitutio epidemiae. an. 1718. Mens. Ian. Febr. et Mart. cum similibus obseruationibus.* Tentam. III. pag. 797.
- 3.) *Constitutio epidemia an. 1718. Mens. April. Maio et Iun.* Tentam. IV. pag. 1178. *Mens. Iul. Aug. Sept.* Tentam. V. pag. 1586. *Mens. Oct. Nov. et Dec.* Tentam. VI. pag. 1953.
- 4.) *Constitutio epidemai Regni Hungariae singulorum mensium totius an. 1719.* Tentam. VII. pag. 298. Tent. VIII. pag. 673. Tent. IX. pag. 313. Tent. X. pag. 674.
- 5.) *Descriptio Olei s. Balsami Hungarici, nondum omnibus promiscue cogniti.* Tentam. VIII. pag. 749.
- 6.) *Obseruatio de abortu et tempore animationis foetus.* Tent. XI. p. 207.
- 7.) *De Pilorum defluuio totius corporis.* Ibidem pag. 210. Iam ante inserta Ephemeridibus Nat. CC. Centur. III. et IV. observ. 137.

IN ARTIC. 40. KASSAI. Addantur in fine, quae hic referuntur, omnia: *Antonium Cassouiensem* Basileae quoque et Patauii studio medico nauasse operam ex litteris *Erasmii Rotterodami* ad *Rudbertum* a *Mosham*, Decanum Patauensem, Basilea 12. Nov. an. 1524. datis, quae Oper. Tom. III. Part. I. pag. 825. exstant, licet cognoscere; dum his eum collaudare sustinuit verbis: *Si Medicus Antonius Cassoviensis*

has

1. [*Alsó-Magyarország járványállapota 1717-ben történeti és meteorológiai megfigyelésekkel együtt*]. II. közl., 393. l.
2. [*Járványállapot 1718. jaunár, február és március hónapjában hasonló megfigyelésekkel*]. III. közl., 797. l.
3. [*Járványállapot 1718. április, május, június hónapjában*]. IV. közl. 1178. l., [*július, augusztus, szeptember hónapban*], V. közl. 1586. l., [*október, november, december hónapban*], VI. közl. 1953. l.
4. [*Magyarország járványállapota az egész 1719-es év mindenegyed hónapjában*]. VII. közl., 298. l., VIII. közl., 673. l., IX. közl., 313. l., X. közl., 674. l.
5. [*A még nem mindenki előtt közismert magyar olaj vagy balzsam leírása*]. VIII. közl., 749. l.
6. [*Megfigyelés a vetélsről és a magzat megéledésének idejéről*]. IX. közl., 207. l.
7. [*Az egész test elszörtelenedéséről*]. Uo., 210. l. Ez már előbb is megjelent a [*Természettudósok Hétlapjai*]-ban a III. és IV. száz 137. megfigyelésében.

A KASSAIRÓL SZÓLÓ 40. CIKKHEZ. A végéhez hozzákapcsolandó mindaz, ami itt következik: *Kassai Antal* Baselban és Pádovában is folytatott orvosi tanulmányokat, mint az *Rotterdami Erasmusnak* Moshami Rudbert pádovai házfőnökhöz 1524. november 12-én Baseltól írt leveléből állapítható meg, amely az ő művei III. kötetének I. részében a 825. lapon olvasható, ahol így meri dicsérni: „*Ha ezt a levelemet át fogja adni Kassai Antal orvostanhallgató,*

has reddiderit, vt Iuuenem cognoscere velis, rogo; cognitus placebit, sat scio; discessit hinc magno meo dolore etc. A reditu in patriam, litterarium cum Erasmo instituisse commercium, *quatuor ad Nostrum missae Rotterodami* abunde docent *Epistolae*. Oper. Tom. III. Part. I. et III. publicatae, quarum *prima*, quae in ordine DCCLV. Basil. an. 1525. 25. Aug. scripta est, significat Regni Hung. Thesaurario Librum suum, Cassoviense consultore, dicatum iam Budam vna cum litteris exmisisse; *altera* Basil. 9. Dec. an. 1527. data scribit *pectus Antonini tribus Regnis sibi esse pretiosius; Alexium Turzonem abunde sibi satisfacisse etc.* *tertia* an. eodem exarata, quae DCCCCXXI. est, Res Hungariae redditae esse ex clade Mohacsiana turbulenta maiorem in modum dolet, et, ob id consilium ex se requirenti amico suo Antonio, his ita respondet verbis: *dum Principum res in ancipiti sunt, nulli vehementer me addicerem, certe neminem laederem; quare relicto patrio solo, in vicinam se subduxit Poloniam, et inter primates reipublicae coepit medicinam facere, in aula potissimum Christophori a Schiedlovitz, Palatini et Capitanei Cracoviensis, regnique Cancellarii, nec non Petri Tomicii, Episcopi Cracoviensis, ita non nullis laudati Viri litteris testibus, commoratus est aliquamdiu; in quarta, MLVII. Friburgo, 9. Iun. an. 1529. exarata, nominat Eum Erasmus Amicum vita sua cariorem.* Sed redditis mox pacatioribus Hungariae rebus, ad proprios Lares Medicus

noster

arra kérlek, légy szíves megismerkedni a fiatalemberrel; ha megismerted, jól tudom; tetszeni fog; innen tőlem nagy sajnálatomra távozott el stb.” Szülőhelyére való visszaérkezte óta rendszeresen levelezett Erasmusszal, mint ezt *Rotterodamusnak* kartársunkhoz küldött s művei III. kötetének I. és II. részében közölt *négy levele* eléggé igazolja. Ezek közül az *első*, amely a sorrendben a 755. és 1525. augusztus 25-én kelt Baselben, arról szól, hogy Kassai tanácsára Magyarország kincstartójának ajánlott könyvét elküldte Budára egy levéllel együtt. Az 1527. december 9-én Baselben kelt *második* azt írja, hogy *neki Antal szívessege három országnál többet ér; Thurzó Elek kellőképpen eleget tett neki stb.* Az ugyanazon évben írt *harmadik*, amely a 921. a sorban, igen sajnálja, hogy Magyarország közviszonyai a mohácsi vereség következtében fölkavarodtak, és az emiatt tőle tanácsot kérő Antal barátjának ezen szavakkal válaszol: „*Ha a fejedelmek hatalma válságba jut, egyikhez se csatlakoznék erősen, mindenestre egyiket se sérténém meg.*” Ezért aztán itt hagyva szülőhelyét, Lengyelországba húzódott s az ország főembereinél kezdett orvosi működésű kifejténi, főleg *Schiedlovitz* *Kristóf* krakkói vajda és kapitány, országcancellár és *Tomicky Péter* krakkói püspök udvarában tartózkodott valameddig az említett író levelei szerint. Az 1529. június 9-én Freiburgból írt *negyedik* levelében, az 1057-ben, a saját *életénél is kedvesebb barátjának* nevezi Erasmus. Mikor aztán utóbb békésebbé váltak Magyarország közviszonyai, családjával együtt visszatért szülővárosába orvosunk s ott halt

noster vna cum domesticis suis reuertit, ibidem an. 1544. diem obiit supremum, cui *Clemens Ianitius* huiusmodi concinnauit Carmen, *Luctibus Pannoniae*, Cracouiae apud Hieronymum Vietorem anno MDXLIII. editis, insertum:

*Antonine, vir es sapiens, qui viuus, et omni
 Parte valens, summum scis meminisse diem.
 Iussisti, tibi do carmen funebre, sed illo
 O tibi et ante decem secula ne sit opus!
 Dum medeor multis, succumbo laboribus, hancque
 Sic repeti requiem, cura laborque vale!*

Supplementa haec loco Speciminis ad primam Biographiae Medicorum Centuriam addenda sufficiant, reliqua alio commodiori persequemur tempore.

FINIS

meg 1544-ben. *Janics Kelemen* a Vietor Jeromos krakkói nyomdájában 1544-ben kiadott [*Magyarország gyászá*]-ban a következő verset írta emlékére:

*Bölcs az eszed, Tónim, mert élsz bár és bajod egy sincs,
mégis jól tudod azt, hogy biz' elér a halál.
Mekértél, megirom hát így sirversedet, ámbár
csak ne legyen szükség rá ezer évtől előbb!
Meggyógyítottam sokakat, győszködtem, elértem
nyughelyem; ég áldjon küzdelem, orvosi gond.*

Legyen elég egyelőre mutatóba ennyi pótlás az Orvosok életrajzának első száz cikkéhez, a többit majd más, alkalmasabb időben.

V É G E

Hi praeprimis sunt Patriae Medici,
quibus is subsequentibus Centuriis lo-
cus adsignabitur:

- A. Adami Paul. Albrecht Io. Ignat. Alstedius Io. Arkosi
Bened. Artzt Io. Auner Steph. Ausfeld Christoph.
Apostolovits Ioan.
- B. Balbus Ios. Baligha Sam. Bacs megyei Io. Balog
Sélyei Steph. Balog Soos Mich. Beddeus Sam. Belius
Io. Theoph. Benedek Io. Benkoczi St. Binn. Io. Iac.
Birgel. Birkel Ludov. Boehm Io. Ephr. Bukisch Car.
- C. Cassai Georg. Mich. Centner Io. Chenot Ad. Chernel
Christian. Chytraeus Chrysaeus. Barthol. Closius
Steph. Clostein Simon. Conhard Nic. Conrad Andr.
Cornarius Diomed. Cramer Io. Henric. Csapo Ios.
Csernánzky Sam. Curtius Andr. Czeglédi Ioan.
- D. Deccard Io. Gvil. Degenhard Io. Thom. Deimbl
Franc. Ad. Dentulini M. Thom. Dietrichius. Dömök
Greg. Dombi Sam. Drauth Sam.
- E. Eberlin Georg. Ebhardt Georg. Sig. Elhard Ioann.
Christoph. Enyedi Casp. et Steph. Erdélyi Steph.
- F. Fabri Io. et Paul. Fabritius. Facetius Elias. Farkas
Steph. Fejérvári Steph. Félfalusi Ios. Felvintzi Georg.
Ferrati. Fischer Car. et Franc. Godofr. Foegler Io.
Baptist. Fogarasi Ge. et Sam. Foit Mart. Francisci
Paul. et

Andr.

Elsősorban a következők azok a hazánkbeli orvosok, akiknek helyet szándékozom juttatni a következő százakban:

- A. Adami Pál, Albrecht János, Ignác Alstedius János, Árkosi Benedek, Artzt János, Auner István, Ausfeld Kristóf, Apostolovits János.
- B. Balbus József, Baligha Sámuel, Bácsmegyei János, Balog Séllyei István, Balog Soos Mihály, Beddeus Sámuel, Bél János Teofil, Benedek János, Benkóczi István, Binn János Jakab, Birgel Birkel Lajos, Boehm János Efraim, Bukisch Károly.
- C. Cassai György Mihály, Centner János, Chenot Ádám, Chernel Keresztély, Chytraeus Chrysaeus Bertalan, Closius István, Clostein Simon, Conhard Miklós, Conrad András, Cornarius Diomedes, Cramer János Henrik, Csapó József, Csernánuszky Sámuel, Curtius András, Czeplédi János.
- D. Deccard János Vilmos, Degenhard János Tamás, Deimbl Ferenc Ádám, Dentulini M. Tamás, Dietrichius, Dömök Gergely, Dombi Sámuel, Drauth Sámuel.
- E. Eberlin György, Ebhardt György Zsigmond, Elhard János Kristóf, Enyedi Gáspár és István, Erdélyi István.
- F. Fabri János és Pál, Fabritius, Facetius Illés, Farkas István, Fejérvári István, Felfalusi József, Felvintzi György, Ferrati, Fischer Károly és Ferenc Gottfrid, Foegler Keresztelő János, Fogarasi György és Sámuel, Foit Márton, Francisci Pál és András, meg János,

- Andr. it. Io. Magister Franciscus. Franckenstein
 Mart. Henr. Friedel Io. Fromknecht Mich. Gabr.
 Fronius Andr. Fucker Iac, Fuerst Io. Mich. Furlani
 Ioan. Andr.
- G. Geiger Dan. et Esaias. Gerngrosz. Gezenovius Io.
 Gilg von Gilgenberg Io. Giraldus M. Mich. Glatzinger
 Io. Mich. Glosius Sam. Goemöri David junior.
 Gorgius Valent. Graaff Io. Mich. Greising Valent.
 Grinaeus Simon. Grosse Andr. Car. Gruber Abrah.
 Gruenblat Dav. Grundel Georg. Grundler Io. Bapt.
 Gunesch Io.
- H. Haberland Io. Godofr. Hammer Nic. Hartung. Hat-
 vani Steph. Haupman Ios. Heinzely Mart. Heldius
 Matthaëus. Hennel. Hentzidai Matthias. Herman.
 Hertel Io. Hervartowszky Sam. Hoffinger Io. Mich.
 Huber Io. Christoph. Hueber Io. Sam. Hunnelbur-
 gensis Io. Hutter Iacob.
- I. Iánossi Georg. Ibrányi Ioni Henricus.
- K. Kastenholtz Honor. Wilh. Kehr Io. Frider. Keller
 Steph. Kepler Lud. Kereszturi Franc. Keszler Io.
 Mich. Keyl Andr. Khien Ferd. Kis-Vitzai Ios. Klein.
 Klement Mich. Knogler Mart. et Io. Christoph.
 Kõchlatsch St. Anton. Koelsch Mart. Koemives Paul.
 Ad. Koepetzi Io. Koermendi Io. Koevesdi Io. Carol.
 et Io. Koller. Komorszky. Korman. Kotze Sam. Kuet-
 tel Io. Georg.
- L. Lalangue Io. Bapt. Landani Mich. Car. Lange Io.
 Godofr. Lani Paul. et Georg. Lenhardt Ios. Liedeman
 Ios. Sigism. Lieffman Frid. Lippai Io. Lipszky Paul.
 Lischovini Io. et Andr.

Ferenc mester, Frankenstein Márton Henrik, Friedel János, Fromknecht Mihály Gábor, Fronius András, Fucker Jakab, Fuerst János Mihály, Furlani János András.

G. Geiger Dániel és Ézsaiás, Gerngrosz, Gezenovius János, Gilg von Gilgenberg János, Giraldus M. Mihály, Glatzinger János Mihály, Glosius Sámuel, ifj. Goemöri Dávid, Gorgius Bálint, Graaff János Mihály, Greising Bálint, Grinaeus Simon, Grosse András Károly, Gruber Ábrahám, Gruenblat Dávid, Grundel György, Grundler Keresztelő János, Gunesch János.

H. Haberland János Gottfrid, Hammer Miklós, Hartung, Hatvani István, Haupman József, Heinzely Márton, Heldius Máté, Hennel, Hentzidai Mátyás, Herman, Hertel János, Hervartowszky Sámuel, Hoffinger János Mihály, Huber János Kristóf, Hueber János Sámuel, Hunnelburgi János, Hutter Jakab.

J. Jánossi György, Ibrányi Joni Henrik.

K. Kastenholtz Honorius Vilmos, Kehr János Frigyes, Keller István, Kepler Lajos, Kereszturi Ferenc, Keszler János Mihály, Keyl András, Khien Ferdinánd, Kis-Vitzai Klein József, Klement Mihály, Knogler Márton, Koemives Pál Ádám, Koepetzi János, Koermendi János, Koevesdi János Károly és János, Koller-Komorszky, Korman, Kotze Sámuel, Kuettel János György.

L. Lalangue Keresztelő János, Landani Mihály Károly, Lange János Gottfrid, Lani Pál és György, Lenhardt József, Liedeman József Zsigmond, Lieffman Frigyes, Lippai János, Lipszky Pál, Lischovini János és András.

- M. Maehrl Ierem. Major Sigism. Mare Franc. Xav. Markowszky Mart. Martini Dan. Markot. Marthius Io. Matolai Ioan. Mátyus St. Maxai Mich. Metzger Mart. Christ. et Christoph. Io. Miliarius Io. Ant. Milloradowitsch Petr. Milner Sam. Moller Dan. Wilh. et Ioan. it. Godofr. Molnár Adam. Mylius Io. Frider. Mysz Mart. Mayer. Maláztz.
- N. Nadányi Io. Nagy Georg. Neuman Sam. Némethi Steph.
- O. Oswaldus. Oervendi Ioan. Oesme.
- P. Pariz Pápai Franc. junior et Andr. Parschitzius Steph. Pauer Sam. Pázmánda Gabr. Pedemontanus Io. Perbegg Ios. Pétsi Andr. Persa. Pfeifer Mich. Pillich Io. Ferd. Placer Erhard. Plenck Ios. Portner. Prandt Ad. Ignat. Privigyei Nicol. Procop. Ioan. Pruckman Anton.
- R. Radnitzky Ign. Raenner Theoph. Rayman Sam. et Io. Adam. Raymund Ios. Reticus Ioach. Rezenei Ioan. Ribe Gideon. Ribezius Israël. Richter Car. Godofr. Rod Georg. Roscius Achat. Frid. Rothe Sig. Theoph. Rumbaum Car. Frid. Raab Franc. Mich.
- S. Sailler Io. et Car. Wilh. Salius Io. Sambucus Ioan. Schanckebanck Ioan. Schedius Sam. Christoph. Schilpacher. Schirmer Io. Schmidt Ioan. Christian. et Io. Georg. Schoenlin. Schoppel Andr. Schneller Io. Georg. Schuller Io. Gottl. Schuun Iac. Schuster Iac. Schwabius Christian. Ioach. Schwannenfeld Ignat. Io. Nep. Schwartz Io. Mich. Scopoli Io. Anton. Sebastianus Magister. Securius

- M. Maehrl Jeremiás, Major Zsigmond, Mare Xavéri Ferenc, Markovszky Márton, Martini Dániel, Markot Marthius János, Matolai János, Mátyus István, Maxai Mihály, Metzger Márton Keresztély és Kristóf János, Miliarius János Antal, Milloradowitsch Péter, Milner Sámuel, Moller Dániel Vilmos és János, meg Gottfrid, Molnár Ádám, Mylius János Frigyes, Mysz Márton, Mayer, Maláztz.
- N. Nadányi János, Nagy György, Neuman Sámuel, Némethi István.
- O. Oswaldus, Oervendi János, Oesme.
- P. ifj. Pápai Pariz Ferenc, Pápai Pariz András, Parschitzius István, Pauer Sámuel, Pázmándi Gábor, Piemonti János, Perbegg József, Pétsi András, Perzsa, Pfeifer Mihály, Pillich János Ferdinánd, Placer Erhard, Plenck József, Portner, Prandt Ádám Ignác, Privigyei Miklós, Procopius János, Pruckman Antal
- R. Radnitzky Ignác, Raenner Teofil, Rayman Sámue. és János Ádám, Raymund József, Reticus Joachim, Rezenei János, Ribe Gedeon, Ribezius Izrael, Richter Károly Gottfrid, Rod György, Roscius Ákos Frigyes, Rothe Zsigmond Teofil, Rumbaum Károly Frigyes, Raab Ferenc Mihály.
- S. Sailer János és Károly Vilmos, Sali János, Sambucus János, Schanckebanck János, Schedius Sámuel Kristóf, Schilpacher, Schirmer János, Schmidt János Keresztély és János György, Schoenlin, Schoppel András, Schneller János György, Schuller János Gottlieb, Schuun Jakab, Schuster Jakab, Schwabius Keresztély Joachim, Schwannenfeld Ignác Nepomuki János, Schwartz János Mihály, Scopoli János Antal, Sebes-

Ios. Segner Io. Mich. Seivert Mich. Selingus Andr. Seuler Luc. Sgolanits Ios. Shoretits Mich. Ign. Simoni Mart. Slaby Franc, Somogyi Ios. Sontag Sam. Soterius Andr. Steiner. Stocker Laurent. Stockinger Mich. Godofr. Strobelberger Ioan. Stuckard. Sz. Iváni Mart. Szathmári Paul. Szoboszlai N. Sam. Seredi Valent. Szegedi Sam. Sterius.

T. Tarczali Paul. Temlin Matthias. Teutsch Andr. Textoris Dan. Theis Mich. Gottl. Thill Georg. Eric. Thomas. Topolits Andr. Torkos Io. Torner Mich. Trangus Elias et Mich. Theoph. Trnka Wencesl. Troester Io. Trogmayer Ios. Gottl. Trost Io. Mart. Tutius Mart. Tzak.

V. Váradi Matthias. Vásárhelyi Iac. et Steph. Vejza. Verestói Sam. Vietoris David. Vgroczi Mich.

W. Wachsman Sigism. et Andr. Wághi Georg. Waldman Dan. et Esaias. Wagner Luc. Wernischeck Io. Iac. Wieland. Io. Car. Winckler Ios. Winder Ios. Windisch Io. Theoph. Winterl Iac. Ios. Weisz.

Z. Zacharides Georg. Zágoni Gabr. Zágoni Bara Steph. Zamolxis. Ziegler Andr. Zolicaffer Maximil. Honor. Zoltán Ios. Zurbrucken Mich. et reliqui, qui adhuc desiderantur.

Viros Patriae eruditos enixe rogamus, immo per communia Reipublicae litterariae sacra obtestamur, vt suas hic adjicere Symbolas, easque perbenigne nobiscum communicare nulli intermittant.

tyén mester, Securius József, Segner János Mihály, Seivert Mihály, Selingus András, Seuler Lukács, Sgolanits József, Shoretits Mihály Ignác, Simonyi Márton, Slaby Ferenc, Somogyi József, Sontag Sámuel, Soterius András, Steiner, Stocker Lőrinc, Stockinger Mihály Gottfrid, Strobelberger János, Stuckard, Szentiványi Márton, Szathmári Pál, Szoboszlai N. Sámuel, Serédi Bálint, Szegedi Sámuel. Sterius.

- T. Tarczali Pál, Temlin Mátyás, Teutsch András, Textoris Dániel, Theis Mihály Gottlib, Thill György Erik, Tamás, Tapolits András, Torkos János, Torner Mihály, Trangus Illés és Mihály Teofil, Trnka Vencel, Troester János, Trogmayer József Gottlib, Trost János Márton, Tutius Márton, Tzak.
- V. Váradi Mátyás, Vásárhelyi Jakab és István, Vejza, Verestói Sámuel, Vietoris Dávid, Vgróczi Mihály.
- W. Wachsmann Zsigmond és András, Wághi György, Waldman Dániel és Ézsaiás, Wagner Lukács, Wernischek János Jakab, Wieland János Károly, Winckler József, Winder József, Windisch János Teofil, Winterl Jakab József, Weisz.
- Z. Zacharides György, Zágoni Gábor, Zágoni Bara István, Zamolxis, Ziegler András, Zolicaffer Miksa Honorius, Zoltán József, Zurbrucken Mihály és a még hiányzók.

Hazánk tudósait a magam nevében, sőt a tudósvilág szent érdekében esedezve kérem, hogy egyikük se mulassza el a maga munkáit ide bejegyeztetni és velem szívesen megismertetni.

VITIA OPERARUM ITA L. B. CORRIGAT.

Pag.

9. Linea I. extratae: lege, *exaratae*.
 — Linea 22. hirtetlen: lege, *hirtelen*.
 — Linea 41. hözzül: lege *közzül*.
 12. Linea 19. 40. lege, 30.
 — Linea 29. Lyeo: lege, *Lycaeo*.
 13. Linea 4. Sosiorate: lege, *Sosiocrate*.
 — Linea 13. concliata: lege, *concliata*.
 14. Vltima, egregie: lege, *egregie*.
 15. Linea 21. sempiretnam: lege, *sempiternam*.
 16. Linea 3. domi: lege, *domui*.
 21. Linea 10. septentrionalibus: lege, *septem trionibus*.
 22. Linea 16. edito Dissertatione: lege, *edita Dissertatione*.
 23. Linea 22. in vsu Excelsi: lege, *jussu Excelsi*.
 — Linea 34. Milletes: lege, *Milleter*.
 24. Linea 42. humanissima: lege, *humanissime*.
 25. Linea 2. Supperattendens: lege, *Superattendens*.
 30. Linea 15. mértékletesség: lege, *mértékletessek*.
 46. Linea 10. credabatur: lege, *credebatur*.
 51. Linea 9. Protestantes: lege, *Remonstrantes*.
 59. Linea 3. demoueretur: lege, *dimoueretur*.
 60. Linea 7. Filium: lege, *Filiam*.
 61. Linea 38. Pannoniam: lege, *Pannoniam*.
 — Linea 45. Apolonius: lege, *Apollonius*.
 63. Linea 2. post artis pharmaceuticae: adde, *Magistri*.
 65. Linea 5. voatus est: lege, *vocatus est*.
 — Linea 33. supleant: lege, *suppleant*.
 68. Linea 31. inauspicato: lege, *in auspicato*.
 75. Linea 2. conspicies: lege, *conspicies*.
 77. Linea 9. & 10. frequenter fuisset: lege, *frequenter facisset*.
 78. Linea 10. & 12. soteriis, & offere: lege, *soteriis, & offere*.
 — Linea 26. 33. Sempornium, Pifonium: lege, *Sempronium, Pisonum*.
 80. Linea I. Habacheri: lege, *Hambacheri*.
 — 39. Salutem: lege, *salutarem*.
 81. Linea 15. PRORTER: lege, *PROPTER*.
 83. Linea 17. Dominorumque: lege, *Dominiorumque*.
 — Linea 28. Lycaeo: lege, *Lyceo*.
 84. Linea 2. togarotum: lege, *togatorum*.

A MUNKA KÖZBEN EJTETT HIBÁKAT A SZÍVES OLVASÓ
ÍGY JAVÍTSA KI:

Lap	sor
9.	1. extratae: olvasd: <i>excaratae</i> .
—	22. hirtetlen, olv.: <i>hirtelen</i> .
—	41. közül, olv.: <i>közszül</i> .
12.	19. 40. olv.: 30.
—	29. Lyceo olv.: <i>Lycaeo</i> .
13.	4. Sosiorate olv.: <i>Sosiostrate</i> .
—	13. concliata olv.: <i>conciliata</i> .
14.	utolsó. egregie. olv.: <i>egregie</i> .
15.	21. sempiretnam olv.: <i>sempiternam</i> .
16.	3. domi, olv.: <i>domui</i> .
21.	10. septentrionalibus, olv.: <i>septem trionibus</i> .
22.	16. edito Dissertatione, olv.: <i>edita Dissertatione</i> .
23.	22. in usu Excelsi, olv.: <i>jussu Excelsi</i> .
—	34. Milletes, olv.: <i>Milleter</i> .
24.	42. humanissima, olv.: <i>Humanissime</i> .
25.	2. Supperattendens, olv.: <i>Superattendens</i> .
30.	15. mértékletesség, olv.: <i>mértékletessek</i> .
46.	10. credabatur, olv.: <i>credebatur</i> .
51.	9. Prostestantes, olv.: <i>Remonstrantes</i> .
59.	3. demoueretur, olv.: <i>dimoueretur</i> .
60.	7. Filium, olv.: <i>Filiam</i> .
61.	38. Panoniam, olv.: <i>Pannoniam</i> .
—	45. Apolonius, olv.: <i>Apollonius</i> .
63.	2. az artis pharmaceuticae után tedd: <i>Magistri</i> .
65.	5. voatus est, olv.: <i>vocatus est</i> .
—	33. supleant, olv.: <i>suppleant</i> .
68.	31. inauspicato, olv.: <i>in auspicato</i> .
75.	2. conspices, olv.: <i>conspicies</i> .
77.	9 és 10. frequenter fuisset, olv.: <i>frequenter fecisset</i> .
78.	10. és 12. soterriis és offere, olv.: <i>soterriis és offerre</i> .
—	26. és 33. Sempornium, Pifonium, olv.: <i>Sempronium Pisonium</i> .
80.	1. Habacheri, olv.: <i>Hambacheri</i> .
—	39. Salutem, olv.: <i>salutarem</i> .
81.	15. PRORTER, olv.: <i>PROPTER</i> .
83.	17. Dominorumque, olv.: <i>Dominisorumque</i> .
—	28. Lycaeo, olv.: <i>Lyceo</i> .
84.	2. togarotum, olv.: <i>togatorum</i> .

Pag.

91. Linea 18. iustitia fora: lege, *iustitiae fora*.
 93. Linea 18. Physiologiam: lege, *Physiologiam*.
 97. Linea 14. idiomate: lege, *idiomate*.
 98. Linea 11. in defessae: lege, *indefessae*.
 103. Linea 9. policeretur: lege, *polliceretur*.
 105. Linea 16. Ruysius: lege, *Ruyschius*.
 107. Linea 5. Galeocti: lege, *Galeotti*.
 110. Linea 1. pirrupisset, arum: lege, *irrupisset parum*.
 — Linea 22. examinandus: lege, *exanimandus*.
 112. Linea 36. No ri: lege, *Nostris*.
 119. Linea 27. MDXLI: lege, *MDLI*.
 — Linea 28. Juuentutis: lege, *Juuentuti*.
 120. Linea 28. reditus est: lege, *redditus est*.
 129. Linea 30. ex mox: lege, & *mox*.
 130. Linea 9. suscepisset: lege, *suscepisset*.
 — Linea 15. 27. nostum. & solummodo: lege, *nostrum, & solummodo*.
 132. Linea 24. quem: lege, *quem*.
 142. Linea 27. & in vum: lege, & *in vnum*.
 143. Linea 3. OCCVLARIS: lege, *OCVLARIS*.
 144. Linea 8. Lucernem: lege, *Lucernam*.
 — Linea 28. consecrata est: lege, *conseruata est*.
 149. Linea 14. & quam: lege, & *quem*.
 151. Linea 15. retionalis: lege, *rationalis*.
 154. Linea 4. De Phtisi: lege, *De Phthisi*.
 — Linea 28. Liteis: lege, *Literis*.
 156. Linea 5. Tenchinienses: lege, *Trenchinienses*.
 158. Linea 2. Hyoscyamus: lege, *Hyoscyamus*.
 165. Linea 22. Hic adminiculis: lege, *His adminiculis*.
 171. Linea 16. Casus vero, oppido: lege, *Casus uteri oppido*.
 — Linea 28. 32. ab initio, & catharo: lege, *ab initio, & catarrho*.
 177. Linea 47. exstrare: lege, *exstare*.
 178. Linea 15. translaturum: lege, *translatum*.
 179. Linea 13. post Hungariae: adde *Regem*.
 181. Linea 12. Consiliorum: lege, *Conciliorum*.
 186. Linea 10. Hungaricae: lege, *Hungaricae*.
 187. Linea 20. 1550: lege, 1546.
 193. Linea 25. Vienensis: lege, *Viennensis*.
 195. Linea 6. cachecticus: lege, *cachecticus*.

Lap	sor
91.	18. iustitia fora, olv.: <i>iustitiae fora</i> .
93.	18. Physiologiam, olv.: <i>Physiologiam</i> .
97.	14. ideomate, olv.: <i>idiomate</i> .
98.	11. in defessae, olv.: <i>indefessae</i> .
103.	9. policeretur, olv.: <i>polliceretur</i> .
105.	16. Ruysius, olv.: <i>Ruyschius</i> .
107.	5. Galeocti, olv.: <i>Galeotti</i> .
110.	1. pirrupisset, arum, olv.: <i>irrupisset parum</i> .
—	22. examinandus, olv.: <i>exanimandus</i> .
112.	36. No ri, olv.: <i>Nostri</i> .
119.	27. MDXLI, olv.: <i>MDLI</i> .
—	28. Juuentutis, olv.: <i>Iuuentuti</i> .
120.	28. reditus est, olv.: <i>redditus est</i> .
129.	30. ex mox, olv.: <i>et mox</i> .
130.	9. suscepisset, olv.: <i>suscepisset</i> .
—	15. és 27. nostum, & folummodo, olv.: <i>nostrum, & solummodo</i> .
132.	24. quem, olv.: <i>quem</i> .
142.	27. & in vum, olv.: <i>& in vnum</i> .
143.	3. OCCVLARIS, olv. OCVLARIS.
144.	8. Lucernem, olv.: <i>Lucernam</i> .
—	28. consecrata est, olv.: <i>conseruata est</i> .
149.	14. & quam, olv.: <i>& quem</i> .
151.	15. retionalis, olv.: <i>rationalis</i> .
154.	4. De Phtisi, olv.: <i>De Phthisi</i> .
—	28. Liteis, olv.: <i>Literis</i> .
156.	5. Tenchinienses, olv.: <i>Trenchinienses</i> .
158.	2. Hyoscyamus, olv.: <i>Hyosciamus</i> .
165.	22. Hic adminiculis, olv.: <i>His adminiculis</i> .
171.	16. Casus vero, oppido, olv.: <i>Casus uteri oppido</i> .
—	28. és 32. ab initio, & catharo, olv.: <i>ab inito, & catarrho</i> .
177.	47. exstrare, olv.: <i>exstare</i> .
178.	15. translaturum, olv.: <i>translatum</i> .
179.	13. Hungariae után tedd oda: <i>Regom</i> .
181.	12 Consiliorum, olv.: <i>Conciliarum</i> .
186.	10. Hungricae, olv.: <i>Hungaricae</i> .
187.	20. 1550, olv.: 1546.
193.	25. Vienensis, olv.: <i>Viennensis</i> .
195.	6. cacheticus, olv.: <i>cachecticus</i> .

Pag.

197. Linea 10. referret: lege, *refert*.

199. Linea 14. hinc: lege, *huic*.

200. Linea 8. regium pharmacopaeum: lege, *regiam pharmacopaeam*.

201. Linea 36. MDXLIII. lege, MDXLIII.

NB.

147. num. 8. Csákvárina Inscriptio ab erudito *amico* recentissime transmissa sic legenda est:

DIANESAC
MAVR CONSTA
NTINVS VET EX
EXP RETO
VS IMPRENTO
ACON
NTIM
INRE
ESVAP.

Reliquos errores L. B. pro aequanimitate sua emendet.

Lap	sor
197.	10. referret, olv.: <i>refert.</i>
199.	14. hinc, olv.: <i>huic.</i>
200.	8. regium pharmacopaeum, olv.: <i>regiam pharmacopaeam.</i>
201.	36. MDXLIII., olv.: MDXLIII.

FIGYELMEZTETÉS

A 147. lapon a 8. szám alatt közölt csákvári feliratot, amelyet tudós barátom nemrég küldött meg hozzám, így kell olvasni:

DIANESAC
MAVR CONSTA
NTINVS VET EX
EXP RETO
VS IMPRETO
ACON
NTIM
INRE
ESVAP.

A többi hibát a szíves olvasó javítsa ki a maga jóakarata szerint.

- Ferenc mester, Frankenstein Márton Henrik, Friedel János, Fromknecht Mihály Gábor, Fronius András, Fucker Jakab, Fuerst János Mihály, Furlani János András.
- G. Geiger Dániel és Ézsaiás, Gerngrosz, Gezenovius János, Gilg von Gilgenberg János, Giralduš M. Mihály, Glatzinger János Mihály, Glosius Sámuel, ifj. Goemöri Dávid, Gorgius Bálint, Graaff János Mihály, Greising Bálint, Grinaeus Simon, Grosse András Károly, Gruber Ábrahám, Gruenblat Dávid, Grundel György, Grundler Keresztelő János, Gunesch János.
- H. Haberland János Gottfrid, Hammer Miklós, Hartung, Hatvani István, Haupman József, Heinzely Márton, Heldius Máté, Hennel, Hentzidai Mátyás, Herman, Hertel János, Hervartowszky Sámuel, Hoffinger János Mihály, Huber János Kristóf, Hueber János Sámuel, Hunnelburgi János, Hutter Jakab.
- J. Jánossi György, Ibrányi Joni Henrik.
- K. Kastenholtz Honorius Vilmos, Kehr János Frigyes, Keller István, Kepler Lajos, Kereszturi Ferenc, Keszler János Mihály, Keyl András, Khien Ferdinánd, Kis-Vitzai Klein József, Klement Mihály, Knogler Márton, Koemives Pál Ádám, Koepetzi János, Koermendi János, Koevesdi János Károly és János, Koller-Komorszky, Korman, Kotze Sámuel, Kuettel János György.
- L. Lalangue Keresztelő János, Landani Mihály Károly, Lange János Gottfrid, Lani Pál és György, Lenhardt József, Liedeman József Zsigmond, Lieffman Frigyes, Lippai János, Lipszky Pál, Lischovini János és András.

- M. Maehrl Ierem. Major Sigism. Mare Franc. Xav. Markowszky Mart. Martini Dan. Markot. Marthius Io. Matolai Ioan. Mátyus St. Maxai Mich. Metzger Mart. Christ. et Christoph. Io. Miliarius Io. Ant. Milloradowitsch Petr. Milner Sam. Moller Dan. Wilh. et Ioan. it. Godofr. Molnár Adam. Mylius Io. Frider. Mysz Mart. Mayer. Malátz.
- N. Nadányi Io. Nagy Georg. Neuman Sam. Némethi Steph.
- O. Oswaldus. Oervendi Ioan. Oesme.
- P. Pariz Pápai Franc. junior et Andr. Parschitzius Steph. Pauer Sam. Pázmándi Gabr. Pedemontanus Io. Perbegg Ios. Pétsi Andr. Persa. Pfeifer Mich. Pillich Io. Ferd. Placer Erhard. Plenck Ios. Portner. Prandt Ad. Ignat. Privigyei Nicol. Procop. Ioan. Pruckman Anton.
- R. Radnitzky Ign. Raenner Theoph. Rayman Sam. et Io. Adam. Raymund Ios. Reticus Ioach. Rezenei Ioan. Ribe Gideon. Ribezius Israël. Richter Car. Godofr. Rod Georg. Roscius Achat. Frid. Rothe Sig. Theoph. Rumbaum Car. Frid. Raab Franc. Mich.
- S. Sailler Io. et Car. Wilh. Salius Io. Sambucus Ioan. Schanckebanck Ioan. Schedius Sam. Christoph. Schilpacher. Schirmer Io. Schmidt Ioan. Christian. et Io. Georg. Schoenlin. Schoppel Andr. Schneller Io. Georg. Schuller Io. Gottl. Schuun Iac. Schuster Iac. Schwabius Christian. Ioach. Schwannefeld Ignat. Io. Nep. Schwartz Io. Mich. Scopoli Io. Anton. Sebastianus Magister. Securius

- M. Maehrl Jeremiás, Major Zsigmond, Mare Xavéri Ferenc, Markovszky Márton, Martini Dániel, Markot Marthius János, Matolai János, Mátyus István, Maxai Mihály, Metzger Márton Keresztély és Kristóf János, Miliarius János Antal, Milloradowitsch Péter, Milner Sámuel, Moller Dániel Vilmos és János, meg Gottfrid, Molnár Ádám, Mylius János Frigyes, Mysz Márton, Mayer, Maláztz.
- N. Nadányi János, Nagy György, Neuman Sámuel, Némethi István.
- O. Oswaldus, Oervendi János, Oesme.
- P. ifj. Pápai Pariz Ferenc, Pápai Pariz András, Parschitzius István, Pauer Sámuel, Pázmándi Gábor, Piemonti János, Perbegg József, Pétsi András, Perzsa, Pfeifer Mihály, Pillich János Ferdinánd, Placer Erhard, Plenck József, Portner, Prandt Ádám Ignác, Privigyei Miklós, Procopius János, Pruckman Antal
- R. Radnitzky Ignác, Raenner Teofil, Rayman Sámue. és János Ádám, Raymund József, Reticus Joachim, Rezenei János, Ribe Gedeon, Ribezius Izrael, Richter Károly Gottfrid, Rod György, Roscius Ákos Frigyes, Rothe Zsigmond Teofil, Rumbaum Károly Frigyes, Raab Ferenc Mihály.
- S. Sailer János és Károly Vilmos, Sali János, Sambucus János, Schanckebanck János, Schedius Sámuel Kristóf, Schilpacher, Schirmer János, Schmidt János Keresztély és János György, Schoenlin, Schoppel András, Schneller János György, Schuller János Gottlieb, Schuun Jakab, Schuster Jakab, Schwabius Keresztély Joachim, Schwannenfeld Ignác Nepomuki János, Schwartz János Mihály, Scopoli János Antal, Sebes-

Ios. Segner Io. Mich. Seivert Mich. Selingus Andr. Seuler Luc. Sgolanits Ios. Shoretits Mich. Ign. Simoni Mart. Slaby Franc, Somogyi Ios. Sontag Sam. Soterius Andr. Steiner. Stocker Laurent. Stockinger Mich. Godofr. Strobelberger Ioan. Stuckard. Sz. Iváni Mart. Szathmári Paul. Szoboszlai N. Sam. Seredi Valent. Szegedi Sam. Sterius.

T. Tarczali Paul. Temlin Matthias. Teutsch Andr. Textoris Dan. Theis Mich. Gottl. Thill Georg. Eric. Thomas. Topolits Andr. Torkos Io. Torner Mich. Trangus Elias et Mich. Theoph. Trnka Wencesl. Troester Io. Trogmayer Ios. Gottl. Trost Io. Mart. Tutius Mart. Tzak.

V. Váradi Matthias. Vásárhelyi Iac. et Steph. Vejza. Verestói Sam. Vietoris David. Vgroczi Mich.

W. Wachsman Sigism. et Andr. Wághi Georg. Waldman Dan. et Esaias. Wagner Luc. Wernischeck Io. Iac. Wieland. Io. Car. Winckler Ios. Winder Ios. Windisch Io. Theoph. Winterl Iac. Ios. Weisz.

Z. Zacharides Georg. Zágoni Gabr. Zágoni Bara Steph. Zamolxis. Ziegler Andr. Zolicaffer Maximil. Honor. Zoltán Ios. Zurbrucken Mich. et reliqui, qui adhuc desiderantur.

Viros Patriae eruditos enixe rogamus, immo per communia Reipublicae litterariae sacra obtestamur, vt suas hic adjicere Symbolas, easque perbenigne nobiscum communicare nulli intermittant.

tyén mester, Securius József, Segner János Mihály, Seivert Mihály, Selingus András, Seuler Lukács, Sgolanits József, Shoretits Mihály Ignác, Simonyi Márton, Slaby Ferenc, Somogyi József, Sontag Sámuel, Soterius András, Steiner, Stocker Lőrinc, Stockinger Mihály Gottfrid, Strobelberger János, Stuckard, Szentiványi Márton, Szathmári Pál, Szoboszlai N. Sámuel, Serédi Bálint, Szegedi Sámuel. Sterius.

- T. Tarczali Pál, Temlin Mátyás, Teutsch András, Textoris Dániel, Theis Mihály Gottlib, Thill György Erik, Tamás, Tapolits András, Torkos János, Torner Mihály, Trangus Illés és Mihály Teofil, Trnka Vencel, Troester János, Trogmayer József Gottlib, Trost János Márton, Tutius Márton, Tzak.
- V. Váradi Mátyás, Vásárhelyi Jakab és István, Vejza, Verestói Sámuel, Vietoris Dávid, Vgróczi Mihály.
- W. Wachsman Zsigmond és András, Wághi György, Waldman Dániel és Ézsaiás, Wagner Lukács, Wernischeck János Jakab, Wieland János Károly, Winckler József, Winder József, Windisch János Teofil, Winterl Jakab József, Weisz.
- Z. Zacharides György, Zágoni Gábor, Zágoni Bara István, Zamolxis, Ziegler András, Zolicaffer Miksa Honorius, Zoltán József, Zurbrucken Mihály és a még hiányzók.

Hazánk tudósait a magam nevében, sőt a tudósvilág szent érdekében esedezve kérem, hogy egyikük se mulassza el a maga munkáit ide bejegyeztetni és velem szívesen megismertetni.

VITIA OPERARUM ITA L. B. CORRIGAT.

Pag.

9. Linea I. exratae: lege, *exaratae*.
 — Linea 22. hirtetlen: lege, *hirtelen*.
 — Linea 41. hözzül: lege *közzül*.
 12. Linea 19. 40. lege, 30.
 — Linea 29. Lyeo: lege, *Lycao*.
 13. Linea 4. Sosiorate: lege, *Sosiocrate*.
 — Linea 13. concliata: lege, *concliata*.
 14. Vltima, egregie: lege, *egregie*.
 15. Linea 21. sempiretnam: lege, *sempiternam*.
 16. Linea 3. domi: lege, *domui*.
 21. Linea 10. septentrionalibus: lege, *septem trionibus*.
 22. Linea 16. edito Dissertatione: lege, *edita Dissertatione*.
 23. Linea 22. in vsu Excelsi: lege, *jussu Excelsi*.
 — Linea 34. Milletes: lege, *Milleter*.
 24. Linea 42. humanissima: lege, *humanissimo*.
 25. Linea 2. Supperattendens: lege, *Superattendens*.
 30. Linea 15. mértékletesség: lege, *mértékletesség*.
 46. Linea 10. credabatur: lege, *credebatur*.
 51. Linea 9. Protestantes: lege, *Remonstrantes*.
 59. Linea 3. demoueretur: lege, *dimoueretur*.
 60. Linea 7. Filium: lege, *Filiam*.
 61. Linea 38. Panoniam: lege, *Pannoniam*.
 — Linea 45. Apolonius: lege, *Apollonius*.
 63. Linea 2. post artis pharmaceuticae: adde, *Magistri*.
 65. Linea 5. voatus est: lege, *vocatus est*.
 — Linea 33. supleant: lege, *suppleant*.
 68. Linea 31. inauspicato: lege, *in auspicato*.
 75. Linea 2. conspices: lege, *conspicis*.
 77. Linea 9. & 10. frequenter fuisset: lege, *frequenter fecisset*.
 78. Linea 10. & 12. soterris, & offere: lege, *soteris, & offere*.
 — Linea 26. 33. Sempornium, Pifonium: lege, *Sempronium, Pisonum*.
 80. Linea I. Habacheri: lege, *Hambacheri*.
 — 39. Salutem: lege, *salutarem*.
 81. Linea 15. PRORTER: lege, *PROPTER*.
 83. Linea 17. Dominorumque: lege, *Dominorumque*.
 — Linea 28. Lycao: lege, *Lyceo*.
 84. Linea 2. togarotum: lege, *togatorum*.

A MUNKA KÖZBEN EJTETT HIBÁKAT A SZÍVES OLVASÓ
ÍGY JAVÍTSA KI:

Lap	sor	
9.	1.	extratae: olvasd: <i>exaratae</i> .
—	22.	hirtetlen, olv.: <i>hirtelen</i> .
—	41.	hözül, olv.: <i>közzül</i> .
12.	19.	40. olv.: 30.
—	29.	Lyceo olv.: <i>Lycaeo</i> .
13.	4.	Sosiorate olv.: <i>Sosiocrate</i> .
—	13.	concliata olv.: <i>concliata</i> .
14.		utolsó. egregie. olv.: <i>egregie</i> .
15.	21.	sempiretnam olv.: <i>sempiternam</i> .
16.	3.	domi, olv.: <i>domui</i> .
21.	10.	septentrionalibus, olv.: <i>septem trionibus</i> .
22.	16.	edito Dissertatione, olv.: <i>edita Dissertatione</i> .
23.	22.	in usu Excelsi, olv.: <i>jussu Excelsi</i> .
—	34.	Milletes, olv.: <i>Milleter</i> .
24.	42.	humanissima, olv.: <i>Humanissime</i> .
25.	2.	Supperattendens, olv.: <i>Superattendens</i> .
30.	15.	mértékletesség, olv.: <i>mértékletessek</i> .
46.	10.	credabatur, olv.: <i>credebatur</i> .
51.	9.	Protestantes, olv.: <i>Remonstrantes</i> .
59.	3.	demoueretur, olv.: <i>dimoueretur</i> .
60.	7.	Filium, olv.: <i>Filiam</i> .
61.	38.	Panoniam, olv.: <i>Pannoniam</i> .
—	45.	Apolonius, olv.: <i>Apollonius</i> .
63.	2.	az artis pharmaceuticae után tedd: <i>Magistri</i> .
65.	5.	voatus est, olv.: <i>vocatus est</i> .
—	33.	supleant, olv.: <i>suppleant</i> .
68.	31.	inauspicato, olv.: <i>in auspicato</i> .
75.	2.	conspices, olv.: <i>conspicies</i> .
77.	9 és 10.	frequenter fuisset, olv.: <i>frequenter fecisset</i> .
78.	10. és 12.	soterriis és offere, olv.: <i>soterriis és offerre</i> .
—	26. és 33.	Sempornium, Pifonium, olv.: <i>Sempronium Pisonium</i> .
80.	1.	Habacheri, olv.: <i>Hambacheri</i> .
—	39.	Salutem, olv.: <i>salutarem</i> .
81.	15.	PRORTER, olv.: <i>PROPTER</i> .
83.	17.	Dominorumque, olv.: <i>Dominiorumquo</i> .
—	28.	Lycaeo, olv.: <i>Lyceo</i> .
84.	2.	togarotum, olv.: <i>togatorum</i> .

Pag.

91. Linea 18. iustitia fora: lege, *iustitiae fora*.
 93. Linea 18. Physiologiam: lege, *Physiologiam*.
 97. Linea 14. idiomate: lege, *idiomate*.
 98. Linea 11. in defessae: lege, *indefessae*.
 103. Linea 9. policeretur: lege, *polliceretur*.
 105. Linea 16. Ruysius: lege, *Ruyschius*.
 107. Linea 5. Galeocti: lege, *Galeotti*.
 110. Linea 1. pirrupisset, arum: lege, *irrupisset parum*.
 — Linea 22. examinandus: lege, *exanimandus*.
 112. Linea 36. No ri: lege, *Nostris*.
 119. Linea 27. MDXLI: lege, *MDLI*.
 — Linea 28. Juuentutis: lege, *Juuentuti*.
 120. Linea 28. reditus est: lege, *redditus est*.
 129. Linea 30. ex mox: lege, & *mox*.
 130. Linea 9. suscepisset: lege, *suscepisset*.
 — Linea 15. 27. nostum. & folummodo: lege, *nostrum, & solummodo*.
 132. Linea 24. quem: lege, *quem*.
 142. Linea 27. & in vum: lege, & *in vnum*.
 143. Linea 3. OCCVLARIS: lege, *OCVLARIS*.
 144. Linea 8. Lucernem: lege, *Lucernam*.
 — Linea 28. consecrata est: lege, *conseruata est*.
 149. Linea 14. & quam: lege, & *quam*.
 151. Linea 15. retionalis: lege, *rationalis*.
 154. Linea 4. De Phtisi: lege, *De Phthisi*.
 — Linea 28. Liteis: lege, *Literis*.
 156. Linea 5. Tenchinienses: lege, *Trenchinienses*.
 158. Linea 2. Hyoscyamus: lege, *Hyoscyamus*.
 165. Linea 22. Hic adminiculis: lege, *His adminiculis*.
 171. Linea 16. Casus vero, oppido: lege, *Casus uteri oppido*.
 — Linea 28. 32. ab initio, & catharo: lege, *ab initio, & catarrho*.
 177. Linea 47. exstrare: lege, *exstare*.
 178. Linea 15. translaturum: lege, *translatum*.
 179. Linea 13. post Hungariae: adde *Regem*.
 181. Linea 12. Consiliorum: lege, *Conciliorum*.
 186. Linea 10. Hungricae: lege, *Hungaricae*.
 187. Linea 20. 1550: lege, 1546.
 193. Linea 25. Vienensis: lege, *Viennensis*.
 195. Linea 6. cacheticus: lege, *cachecticus*.

Lap	sor	
91.	18.	iustitia fora, olv.: <i>iustitiae fora</i> .
93.	18.	Physiologiam, olv.: <i>Physiologiam</i> .
97.	14.	ideomate, olv.: <i>idiomate</i> .
98.	11.	in defessae, olv.: <i>indefessae</i> .
103.	9.	policeretur, olv.: <i>polliceretur</i> .
105.	16.	Ruysius, olv.: <i>Ruyschius</i> .
107.	5.	Galeocti, olv.: <i>Galeotti</i> .
110.	1.	pirrupisset, arum, olv.: <i>irrupisset parum</i> .
—	22.	examinandus, olv.: <i>exanimandus</i> .
112.	36.	No ri, olv.: <i>Nostri</i> .
119.	27.	MDXLI, olv.: <i>MDLI</i> .
—	28.	Juuentutis, olv.: <i>Juuentuti</i> .
120.	28.	reditus est, olv.: <i>redditus est</i> .
129.	30.	ex mox, olv.: <i>et mox</i> .
130.	9.	suscepisset, olv.: <i>suscepisset</i> .
—	15. és 27.	nostum, & folummodo, olv.: <i>nostrum, & solummodo</i> .
132.	24.	quem, olv.: <i>quem</i> .
142.	27.	& in vum, olv.: <i>& in vnum</i> .
143.	3.	OCCVLARIS, olv. OCVLARIS.
144.	8.	Lucernem, olv.: <i>Lucernam</i> .
—	28.	consecrata est, olv.: <i>conseruata est</i> .
149.	14.	& quam, olv.: <i>& quem</i> .
151.	15.	retionalis, olv.: <i>rationalis</i> .
154.	4.	De Phtisi, olv.: <i>De Phthisi</i> .
—	28.	Liteis, olv.: <i>Literis</i> .
156.	5.	Tenchinienses, olv.: <i>Trenchinienses</i> .
158.	2.	Hyoscyamus, olv.: <i>Hyosciamus</i> .
165.	22.	Hic adminiculis, olv.: <i>His adminiculis</i> .
171.	16.	Casus vero, oppido, olv.: <i>Casus uteri oppido</i> .
—	28. és 32.	ab initio, & catharo, olv.: <i>ab inito, & catarrho</i> .
177.	47.	exstrare, olv.: <i>exstare</i> .
178.	15.	translaturum, olv.: <i>translatum</i> .
179.	13.	Hungariae után tedd oda: <i>Regem</i> .
181.	12.	Consiliorum, olv.: <i>Conciliorum</i> .
186.	10.	Hungricae, olv.: <i>Hungaricae</i> .
187.	20.	1550, olv.: 1546.
193.	25.	Vienensis, olv.: <i>Viennensis</i> .
195.	6.	cacheticus, olv.: <i>cachecticus</i> .

Pag.

197. Linea 10. referret: lege, *refert*.
199. Linea 14. hinc: lege, *huic*.
200. Linea 8. regium pharmacopaeum: lege, *regiam pharmacopaeam*.
201. Linea 36. MDXLIII. lege, MDXLIII.

NB.

147. num. 8. Csákvárina Inscriptio ab erudito *amico* recentissime transmissa sic legenda est:

DIANESAC
MAVR CONSTA
NTINVS VET EX
EXP RETO
VS IMPRENTO
ACON
NTIM
INRE
ESVAP.

Reliquos errores L. B. pro aequanimitate sua emendet.

Lap	sor	
197.	10.	referret, olv.: <i>refert.</i>
199.	14.	hinc, olv.: <i>huic.</i>
200.	8.	regium pharmacopaeum, olv.: <i>regiam pharmacopaeam.</i>
201.	36.	MDXLIII, olv.: MDXLIIII.

FIGYELMEZTETÉS

A 147. lapon a 8. szám alatt közölt csákvári feliratot, amelyet tudós *bar/ton* nemrég küldött meg hozzám, így kell olvasni:

DIANESAC
 MAVR CONSTA
 NTINVS VET EX
 EXP RETO
 VS IMPRETO
 ACON
 NTIM
 INRE
 ESVAP.

A többi hibát a szíves olvasó javítsa ki a maga jóakarata szerint.

